

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Elleri Tılsımlı

MODERN TÜRKİYE'DE EBELİK

Gökçen Beyinli



ELLERİ TILSIMLI Modern Türkiye’de Ebelik

GÖKÇEN BEYİNLİ

1976’da Akhisar’da doğdu; İzmir Amerikan Lisesi’nden sonra Marmara Üniversitesi’nde Almanca işletme okudu fakat gazeteci oldu. Yüksek lisansını Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümünde, tarih doktora-sını Alman Araştırma Akademisi bursuyla Berlin Humboldt Üniversitesi’nde yaptı. En çok feminizmi, “İslam ve kadın”ı, Türkiye, Osmanlı ve azınlıkların tarihini, milliyetçiliği merak ediyor; serbest gazeteciliğe ve akademiye İstanbul, Berlin ve Londra’da devam ediyor.



Ayizi Yayınları 32
Araştırma İnceleme 7

Elleri Tılsımlı
Modern Türkiye’de Ebelik
Gökçen Beyinli
1. Baskı, Şubat 2014, Ankara
ISBN: 978-605-65272-2-7
Sertifika No: 20762

Yayına Hazırlayan:
Aksu Bora

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni
Tennur Baş

Kapak Minyatür
Enderunlu Fazıl, *Hubanname-Zenanname*

Baskı ve Cilt:
Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 90.212.613 03 21
Sertifika No: 12064

AYIZI YAYINLARI

A: Atatürk Bulvarı No: 223/12 06680 Kavaklıdere/Ankara Türkiye
T: +90.312.467 16 18 F: +90.312.467 16 19
W: www.ayizi.com.tr E: bilgi@ayizi.com.tr



ELLERİ TILSIMLI

MODERN TÜRKİYE'DE EBELİK

Gökçen Beyinli



Yayıncının Önsözü	9
Teşekkür	11
Giriş	15

A. EBELİĞİN GERİLEMESİ ve DOĞUMUN MEDİKALİZASYONU

1. Bağımsızlığı Kaybetmek: Ebeler ve Eğitim

- | | |
|--|----|
| 1.1. “Ebelik ilerleyemedi çünkü yaşlı acuzelerin
elinde kaldı”: Geç Osmanlı İmparatorluğu | 49 |
| 1.2. “Bilgili ve görgülü ebe yetiştirmek”:
Türkiye Cumhuriyeti | 65 |

2. Halkı Aydınlatmak: Devletin Temsilcisi Olarak Ebeler

- | | |
|--|----|
| 2.1. “Memleketin iktisadi ve askeri kuvvetini artırmak”:
Sağlık Kurumlarının Açılması | 81 |
| 2.2. “Cumhuriyet Türkiye’sinin sağlık, temizlik, ağırbaşlılık
sembolleri”: Devletin Temsilcisi olarak Eğitimli Ebeler | 91 |
| 2.3. “Acuze değil, lisanslı bir ebe”:
Eğitimli Ebelerin Hikâyeleri | 99 |

3. Doğumla İlgili Reformların Günlük Hayattaki Etkileri

- | | |
|---|-----|
| 3.1. “Zihniyeti değiştirmek çok zordur”: Halkın Tepkisi | 113 |
| 3.2. “Ölmeyi evde tercih ettim, ölsem hastaneye gitmezdim”:
Hastane Doğumu | 124 |

B. “ELLERİ TILSIMLI, AĞIZLARI DUALI KADINLAR”: EBELERİN DÜNYASI

1. Ebeliğin Yakın Tarihi	141
<i>“Puştun sonu dedelik, orospunun sonu ebelik”</i>	

2. Doğum Alanında Ebeler

2.1. “O kadar hevesim vardı, o kadar merakım vardı bu ebelikte!”: Ebe Olmak	155
2.2. “Tek başına doğum olur muymuş, hayatta olmaz”: Paylaşılan bir Deneyim Olarak Doğum	165
2.3. “Ben teyze aylığımı alıyorum, sen bu pis işi neden yapıyorsun?”: Ebelerin Eğitilmiş Ebelerle ve Devletle Temasları	178
2.4. “Kürtaj olacaksa hamile olduğunu saklardım”: Ebelerin Üreme ile İlgili Diğer Faaliyetleri	192

3. Sosyal Hayatta Ebeler

3.1. “Hem cenaze hem doğum olur mu?”: Ebelerin Doğum Dışındaki Faaliyetleri	201
3.2. Saygınlık ve Ün ile Cinsiyet Sınırlarını Aşmak	207

SONUÇ: YENİDEN BAĞIMSIZ OLMAK	219
Ekler	229
Kaynakça	255

Annem ve kızım için...

YAYINCININ ÖNSÖZÜ

Doğum ve annelik, kadınların erkekler tarafından denetim altına alınmalarının uzun tarihinin kritik bir bileşeni. Cinsiyetler arası farkın inşa edildiği en önemli alan. Böyle olduğu için, her zaman politik bir mesele oldu. Cinsiyetin “biyolojik” bir gerçeklik olduğu iddiasını temellendirmek üzere kullanıldığında da, kadınların “fıtratı” üzerine bir söylem kurulduğunda da. Kadın bedenlerinin ne türden bir iktidarın alanı olduğunu keşfetmek için annelik ve doğum pratiklerine bakmak, bu nedenle son derece zihin açıcı. Kadınların iktidara direnme pratiklerini ve araçlarını anlamak için de.

Elinizdeki kitap, Türkiye’nin modernleşme sürecinde doğumun nasıl tıbbileştirildiğini, böylece kadınların doğumun asli özneleri olmaktan nasıl çıkarıldıklarını ortaya koyuyor. Modern iktidar teknolojilerinin en önemli aracı olan bilimin (özellikle de tıbbın) hamileliği bir tür “hastalık”, gebeyi de “hasta” olarak tanımlamasıyla girdiğimiz bu yol, kadınların kendi bedenleri hakkındaki bilgilerinin değersizleştirildiği bir sürece işaret ediyor.

Aynı zamanda, kadınları iktidarın mağdurları olarak tarif etmenin ötesine geçiyor ve doğumun tıbbileştirilmesi süre-

cinde ne türden direnme ve müzareke araçları geliştirdiklerini anlamaya çalışıyor. Bunu yaparken “yaşlı acuzeler”e kulak veriyor, seslerini, hikâyelerini bize aktarıyor.

Birkaç ay önce yayınladığımız Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler (1) ile birlikte, Elleri Tılsımlı, Türkiye’li feminist hareketin pek az el atabildiği geniş bir alan olduğunu bize hatırlatıyor. Cinsiyetçi sistemin tarihi karşısına kadınların kendi bedenlerine, hayatlarına sahip çıkmalarının uzun hikâyesini koyuyor.

Kadın kuşakları arasındaki bilgi ve deneyim aktarımının ke-sintiye uğratılmasının, yüzlerce yıl boyunca biriken kadın-lık bilgisinin yok edilmesinin nasıl güçsüzleştirici bir etkisi olduğunu biliyoruz. Bedenimiz “biz” isek, bu “biz”e sahip çıkmanın yolu her birimizin tek tek “bedenim benimdir” demesinden değil, geçmiş kuşakları ve bugün cinsiyetçi sis-temin yeni yollar ve teknolojilerle tâbi kıldığı kadınları da içeren bir “biz” tanımlamaktan geçer. Feminist düşünce, işte böyle bir “biz” kurmanın imkânıdır.

Anlatılan, bizim hikâyemizdir.

TEŞEKKÜR

Hepimiz doğuyoruz, fakat bugün çok azımız doğum üzerine düşünüyor. Bu çalışmanın kapsadığı geniş zaman diliminde, yani 1842'den bugüne, “büyük” Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı, yerine yeni bir cumhuriyet kuruldu, insanlar savaşlar, katliamlar, askeri darbeler, krizler yaşadı, fakat evlenmeye, çocuk sahibi olmaya devam ettiler. Çoğu kez doğumun, yeni bir hayatın, bize devam etme, hayatın büyük dalgalarına dayanma gücü verdiğini unutuyoruz. Nasıl doğduğumuz üzerine de pek düşünmüyoruz benzer bir şekilde. Bugün, evde, geleneksel bir ebeyle doğmuş olanlarımız dahi hastanede, doktor kontrolü altında doğumu normal karşılıyor. Fakat doğum hastanede gerçekleşse de kadınlar çevrelerindeki kadınlardan öğrendikleri, bir zamanlar geleneksel ebeler tarafından yerine getirilen doğum ritüellerinin bazılarını sürdürüyor.

Bu kitap sadece ebeler hakkında olacağı sanılan tarihsel bir çalışmaya dayanıyor. Yazılı kaynaklar sözlü tarih görüşmeleri ile birleşince, Türk modernleşmesinde kadın tarihinin bugüne dek gözden kaçırılan, hatta görmezden gelinen konularına temas eden bir çalışmaya dönüştü. Son yıllarda

sezaryen ve kürtaj etrafında yaşanan yoğun tartişmalara da değinen bu çalışma aslında dokuz yıl önce kişisel bir yolculuk olarak, hamile kaldığımda başladı. Bu yüzden, anneliğin ömür boyu kendini sorgulamak, geliştirmek ve değişebilmek olduğunu, daha dünyaya gelmeden bu kitabı yazdıran soruları doğurarak gösteren kızıma teşekkür ve onun için şükr ediyorum.

şimdi hamileliğimin neden bir “hastalık” olarak görüldüğünü biliyorum. Birçok kez doktor değiştirdim, çünkü hepsi için hamileliğim kontrol edilmesi, gözlem altında tutulması, tedavi edilmesi gereken bir hastalıktı, bense kurallara uyması gereken bir “hasta”. Böyle bir sistemde, çevremdeki kadınların tavsiyesiyle tanıdığım, deneyimli bir eğitimli ebenin, “evde doğum yapmak istiyorum” teklifimi, bağlı olduğu doktorlarından çekindiği için kabul etmemesi artık beni şaşırtmıyor. Doğum zamanı geldiğinde, hastanede altı saatten fazla normal doğum sancısı çektim, çok meşgul olan doktorum, sonradan çok yaygın olduğunu öğrendiğim “bebeğin tehlikeye girebilir” argümanıyla beni sezaryene ikna etti, kendimi aldatılmış hissettim. “Doğal” bir hamileliğe ve doğuma olan inancım beni “doğa”ya ait kılmıyor kanımca, aksine erkek ile ilişkilendirilen “kültür”n, kadın ile eşleştirilen “doğa” üzerindeki üstünlük iddiasına itirazımı içeriyor. “Aydınlanma ve ilerleme”nin “gelenek ve batıl inanç” ile karşıt konuşlandırılmasına itirazımı... Bu çalışmanın benim için olduğu gibi okuyucu için de sorulara cevap vermekten öte, yeni sorular doğuran bir fırsat olmasını umuyorum.

Lakin Prof. Dr. Christoph K. Neumann’la tanışmamış olsaydım, ne bu çalışmaya başlayacak cesareti bulabilir ne de bitirecek sabrı gsterebilirdim. Yolculuk boyunca akademik bir

danışmandan çok daha fazlası, bir rehber olarak Türkiye'nin sınırları dahilinde alışkın olmadığım tarzda, dostluk ve bilgelikle bana yol ve yordam gösterdi. Prof. Dr. Meltem Ahıska önce, erkek egemen bir dünyada kadın olmaya dair uzun yıllardır süren kaygılarımı nasıl dindirebileceğimi anlattı, sonra ham bir "ödev"i ciddiye alarak bu kitabın tohumlarını atmamı ve beslememi destekledi. Doç. Dr. Mustafa Erdem Kabadayı bir akademisyen olarak tarihin önemi, anlamı ve olanaklarını öğretti. Çalışmanın ilk ve son hallerini düzelterken, emek veren kadim bir dost olarak yorulduğum, tökezlediğim, kaybolduğum zamanlarda yanımdaydı. Akıl, fikir, cesaret vermekle kalmadı, farklı bir yolu ve geleceği mümkün kıldı. Defne Asal gazetecilik ve akademiye birarada yürütebileceğime inandı; kendimi gerçekleştirme ısrarına, profesyonel iş yaşamında ender rastlanır bir dayanışmayla karşılık vererek yolumu açtı. "Şahane kadınlar" Selma Acuner ve Aksu Bora, bana ve emeğime inanarak bu kitabın doğmasını sağladı. Hepsine, ayrıca bu çalışmaya zihin açıcı yorumlarıyla katkıda bulunan, Prof. Dr. Cemal Kafadar, Prof. Dr. Suraiya Faroqhi, Prof. Dr. Selim Deringil, Prof. Dr. Arzu Öztürkmen, Dr. Gülhan Balsoy, Bahar Gökpınar ve Esmâ Çakır'a, maddi manevi can-ı gönülden destekleri için anne ve babama müteşekkirim.

Elbette evlerinin kapılarını bana açan, bilgeliklerini ve deneyimlerini paylaşan ebeler olmasaydı, bu kitap yazılamazdı. Bu kitabı onlara hediye etmem okuma yazma bilmedikleri için çok anlamlı olmayabilir, fakat onların en kıymet verdiği şekilde teşekkür etmek borcumdur: Allah hepsinden razı olsun.

GİRİŞ

Kır ata binmiş, terkesinde çantası bağlı beyaz sakallı, asker üniformalı bir adama Bozlağan kemeri altında rastlamıştım, on dört yaşında bir çocuktum. Yanımda giden büyüklerim söylediler: “Lavuta Vahid bey”. Sordum: “Lavuta nedir?” “Erkek ebe” dediler. Evimize gelip giden, kardeşlerimi doğurtan kadın ebeleri biliyordum; “erkek ebe” ne idi? Büyük amcam bana anlattı: Lavuta, kadın ebenin beceremediği zamanda çağırılan hekimmiş ve o tarihte İstanbul’da bir tane varmış.

Kır atta giden doktor, terkesine bağlı çantasında da çocuk alma takımları...¹

1936 yılına ait bu alıntı, dönemin önde gelen yayımcılarından Ahmet İhsan Tokgöz’ün bir hatırası.² Bu hatırayı aktaran yazar Kemal Köyden, Tokgöz’ün evine ülkedeki

1 Kemal Köyden, “Dr. Besim Ömer Akalın ve Nüfus İşimiz: Ahmet İhsan Tokgöz ve K. Köyden,” *Ülkü* 39 (Mayıs 1936): 205- 209. ‘Lavta zor doğumlarda çocuğu ana rahminden almaya mahsus bir alet, bu aleti kullananlar erkek hekimler olduğu için onlara da halk ağzında Lavta denilirdi’, Sermet Muhtar Alus, “Ebe, Ebeler,” *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu (İstanbul: Tan Matbaası, 1958), 4841.

“mecmua bolluğu” hakkında konuşmak için gider, ancak evin salonunda Tokgöz’ü beklerken masanın üzerinde unutulmuş “taze ve canlı” bir kitaba gözü takılır. Kitabın kapağında “bütün canlılığıyla bir yavru” ve “enerji taştan” bir isim vardır: “*Türk Çocuğu Yaşamalıdır*”³. “Hayat dolu, heyecan dolu, ülkü ile kaynayan bir kitap, bir kitap değıl, canlı, bağıran bir dava”, Köyden ve Tokgöz arasında, kitabın yazarı Besim Ömer hakkında bir diyalog başlatır. Tokgöz boşuna belirtmemiştir: “Türkiye’nin binlerce erkek kadın ebelerinin hocası bu adamdır. Doğurttuğu kadın ve erkek Türklerin sayısını bulmak zordur.” Köyden, makalesini, Besim Ömer’in kitabından doğumun, nüfusun, çocuk sağlığının önemi ve ulusun anneleri hakkında uzun bir alıntıyla bitirir.

Tokgöz, erkek ebeyi daha “becerikli” görse de kadın ebeleşre⁴ karşı tavrı ilk bakışta tarafsız görünebilir, ancak onları tanıdığını söylemesine rağmen bugün ne eğitimli ebeler ne de “cahil, pis, batıl acuzeler” olarak tanımlanan *yaşlı* ebeler hakkında bilgiye sahibiz. Eğitimli ebeler otonomiden yoksunlar ve Türkiye’deki tıbbi hiyerarşinin en altında yer alıyorlar. Günümüzde Türkiye’de doğum tamamen medikalleşmiş durumda, yani hastalık olarak algılanıyor ve hastanelerde gerçekleşiyor; doğum alanında ebeler değıl, kadın

- 2 Ahmet İhsan Tokgöz Besim Ömer’in kitaplarının çoğunun yayımcısıdır ve İstanbul’da bir yayınevi sahibidir. Ancak yazar Tokgöz’ün evinin Ankara’da olduğunu belirtiyor.
- 3 Besim Ömer, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır: Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım* (İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi, 1936).
- 4 Türkiye’de konu hakkındaki akademik çalışmalarda geleneksel ebeler “ara-ebe”, “ebe-nine” veya “yaşlı ebe” olarak tanımlanıyor. Bu çalışma boyunca bu söyleme bir eleştiri olarak, ayrıca resmi eğitim almış ebeleri “eğitimli ebe”, geleneksel olanları ise sadece “ebe” olarak tanımlayacağım, çünkü eğitim politikaları iki grup arasında duvarlar örmüş olsa da tek bir kadın mesleğı var: ebelik.

doğum uzmanları yönetici ve hakim konumda; sezaryen oranları Dünya Sağlık Örgütü'nün tavan olarak kabul ettiği yüzde 15'in çok üzerinde. Geleneksel ebeler ise sistemden dışlanmış, marjinalleştirilmiş ve tarihsel çalışmalarda görünmez kılınmış.

Tüm bunları ve ardında gizlenen iktidar ilişkilerini görmek için ebeliğin ve doğumun tarihine eğilmek gereklidir, ki buna başlamak için Besim Ömer sağlam bir dayanak noktası oluşturur. “Ebelerin ebesi” olarak anılan Besim Ömer Akalın (1862-1940), hayatını ebelerin eğitime, çocukların sağlığına ve annelerin aydınlanmasına adadığı söylenen ünlü bir jinekologdur. 1892'de İstanbul'da ilk doğum kliniğini (*Viladethane*) kurar, ebelik ve doğum üzerine birçok kitap ve makale yazar, ebeleri ve hemşireleri eğitmek için dersler verir. *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne*'de (askeri tıp) eğitim gören Besim Ömer, mezun olduktan üç yıl sonra Paris'e gider ve Profesör Pierre Budin'in yanında jinekoloji uzmanı olur.⁵ Batı'da aldığı eğitimle elbette Batı'nın “bilimsel, akılcı, aydınlanmış” düşüncesini de benimser ve içselleştirir.

Tarihsel Çerçeve

İlginç bir şekilde Besim Ömer'in hayatını adadığı konular geç Osmanlı ve cumhuriyet tarihi bağlamında içiçe geçmiştir. 1842'de ilk ebelik kurslarının açılmasıyla başlayan ebelik eğitiminin, Osmanlı'nın gerilemesinin en önemli sebeple-

5 Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bir çalışma için bakınız İnci Hot, “Besim Ömer Paşa'nın Anne ve Çocuk Sağlığı Açısından Ülkemiz Nüfus Meselesi Hakkındaki Görüşleri” (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996).

rinden birinin nüfusun azalması olarak görüldüğü yıllara rastlaması tesadüf değildir. Bu görüş, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı entelektüelleri arasında yaygınlaşır çünkü nüfus oranının bir ülkenin ekonomik ve askeri gücü açısından hayati önemde olduğuna inanırlar.⁶ Ancak ne onların ne de cumhuriyet entelektüellerinin kaygıları doğurganlık oranları değildir, keza Besim Ömer'in de belirttiği gibi "Türk ırkı bereketlidir, Türk kadını doğurgandır"; onları endişelendiren, çocuk ölüm oranlarının yüksek olmasıdır.⁷ İmparatorluğun geç, cumhuriyetin erken yıllarında yaşayan Besim Ömer çalışmalarında birçok kez çocuk meselesinin nüfus meselesi olduğunu belirtir;⁸ kendisi hiç evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamışsa da evliliği ve çocuk sahibi olmayı kuvvetle önerir. Nüfusun artması için "her memur, her devlet adamı, evlenmiş ve kırk yaşında en az üç çocuk sahibi olmuş olmalıdır",⁹ fakat bunu rastgele yapma-

6 Bkz. Gülhan Balsoy, "Gender and the Politics of Female Body: Midwifery, Abortion and Pregnancy in Ottoman Society, 1838-1890s" (Doktora tezi, Binghamton Üniversitesi - State University of New York, 2009). Çalışmam boyunca yararlandığım tezini kişisel olarak gönderen Gülhan Balsoy'a teşekkür ederim.

7 Nüfus probleminin merkezinde cinsiyet vardı; evlilik yaşı, doğurganlık oranları, anne ve çocuk sağlığına dair araştırmalar yapılıyordu, Deniz Kandiyoti, "Afterword," *Remaking Women, Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod (New Jersey: Princeton University Press, 1998), 270-287.

8 "Bir memlekette ölümün sayısı doğumu geçmemelidir, geçen memleket kendi kendine ölüyor, bitiyor, intihar ediyor demektir"; "Bir millet fazla arttığı ve onunla dirsek dirseğe yaşayan komşu başka bir millet seyrekleştiği zaman ondan buna doğru bir cereyan başlar. Bu cereyanın halk dilindeki adı istiladır. İstilanın en fenası sulh içinde 'sulhpervane' olandır", Besim Ömer, *Anne Olacaklara: Çocuk Yetiştirmek - Püerikültür* (İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1930), 9-10.

9 A.g.e., 11: Geç Osmanlı'da ve erken cumhuriyet döneminde devlete göre her ailenin sahip olması gereken ideal çocuk sayısı üçtür, bkz. Alan Duben ve Cem Behar, *Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1991).

malıdır, kiminle evlenileceği konusu çok önemlidir, çünkü “istikbal çocuğu, cumhuriyet evladı, eğri bacaklı, çıkık karrınlı, soluk benizli, boş kafalı olamaz, böyle bir çocuk yarın için bize çok şey vaat edemez.”¹⁰

Son alıntı birçok tartışmanın yolunu açabilir, ancak ana temada kalmak ve sağlık konusundaki vurgusunun altını çizmek istiyorum. Nüfusun sağlığını iyileştirmek için klinikler, hastaneler ve sağlık merkezleri açma çabaları geç Osmanlı’da başlar ve cumhuriyetle doruk noktasına ulaşır. Nüfusun çoğunluğu köylerde yaşadığı için özellikle köyleri hedef alan bir sağlık seferberliği başlar. Bu çabalar, o dönem yayımlanan kitaplarda ve makalelerde oldukça belirgindir;¹¹ neredeyse hepsinde “bereketli köy anneleri”nin hijyen ve çocuk yetiştirme konusundaki cahilliği vurgulanır, şehirlerde

- 10 *A.g.e.*, 12: Besim Ömer’e göre engelli çocukları yaşatmaya çalışmak zaman kaybıdır, *a.g.e.*, 16-22: “Kuvvetliler galebe eder, zayıflar ise mağlup olur, ezilir. (...) Anne doğurduğu, dünyaya getirdiği sakati biçimsiz bir mahlûku öylece bırakacağına, var kuvvetele yaşatmağa çalışıyor”, “Evlatlarımız arasında şimden sonra kanbur, sağır, kör, aptal görülmemelidir”, “İzdivaçta her şey çocuktur, tam bir sıhhatta, iyi bir hayatıyette evlade nail olmaktadır”.
- 11 1927 ilk resmi nüfus sayımına göre nüfusun yaklaşık yüzde yetmişi köylerde yaşamaktadır, köy-şehir nüfus oranı için bkz. Ek C. O dönemde nüfusun önemine değinen çok sayıda kitap ve makale vardır. Bkz. Niyazi Berkes, *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* (Ankara : Uzluk Basımevi, 1942), makaleler için bkz. Dr. Zeki Nasır, “Halk Sıhhati,” *Ülkü* 1 (Şubat 1933): 75-77; Dr. Zeki Nasır, “Köylerimizin Sağlık İşleri,” *Ülkü* 7 (Ağustos 1933): 42-45; Naci Sait, “Çocuk Ölümü,” *Ülkü* 14 (Nisan 1934): 130-133; İ. Hakkı Tonguç, “Köy Eğitimi Meselesi,” *Ülkü* 16 (Ağustos 1938): 501-508; Nabi Yaşar Nabi, “Nüfus Meselesi Karşısında Türkiye,” *Ülkü* 79 (Eylül 1939): 441-447; Ratip Yüceuluğ, “Türkiye’nin Nüfus Durumu,” *Ülkü* 15 (Mayıs 1, 1942): 3-5; Şevket Raşit Hatipoğlu, “Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri,” *Ülkü* 15 (Mayıs 1, 1942): 2-3; Ratip Yüceuluğ, “Türkiye Nüfusunda Üreme,” *Ülkü* 40 (Mayıs 16, 1943): 5-7; Sadi İrmak, “Çocuk ve Meseleleri,” *Ülkü* 63 (Mayıs 1, 1944): 3.

ise “bilimsel” ve “modern” bir annelik kurgulanmaktadır.¹² Yeni anne, ona sunulan yol göstericiliği kabullenmelidir ve “vatani vazifesi”nin farkında olmalıdır, çünkü “kadın gebe kaldığından itibaren anne demektir; memleketin, vatanın istikbalini hazırlamakta, ırkın timsalini taşımaktadır. Böyle mühim bir vatani işte kendisinin ve çocuğun himayesi şahsa, halka, belediyeye, hükümete ait bir birlik vazifesidir.”¹³ “Türk annesi”, köylü veya şehirli de olsa, geçmişi unutmali, çocuklarını annesinin yöntemleri ile değil, bilimsel ve modern bilgilerle yetiştirmelidir¹⁴ ve elbette bu durum, ebeler için de geçerlidir, çünkü ebeler zaten genellikle birden fazla kez doğum yapmış annelerdir.¹⁵

- 12 Bkz. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul: Metis, 1996); Aksu Bora, “Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması” Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1998; Fatma Türe, “Images of Istanbul Women in the 1920s” (Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007); Dilara Nergishan Koçer, “Demokrat Parti Döneminde Kadın: 1950-1960 Arası Kadın Dergilerinde Kadın İmajı” (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009); Elçin Özkal, “İnci (Yeni) Magazine (1919-1923): The Feminine Actuality during the Occupational Period” (Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007); Melahat Gül Uluğtekin, “A Sociological Analysis of Motherhood Ideology in Turkey” (Yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2002).
- 13 “Gebe vatani vazifesini tamamen yapabilmek üzere doğumdan evvel tıbbi muayenelerden geçmelidir”, Besim Ömer, *Anne Olacaklara*, 34 ve 47.
- 14 “Çocuk büyütmede, yanlış fikirlerin ve batıl itikatların hakim olduğu yuvaların verdiği kurbanlar çoktur.”, Besim Ömer, “Çocuk Olmayınca Millet Olmaz,” *Cumhuriyet*, 18 Aralık, 1926. Besim Ömer çocuk yetiştirmede modern anneliği salık verir, fakat evlilik gibi “geleneksel” konularda genç kadınların annelerinin öğütlerini dinlemelerini söyler: “Yüreği yalnızca kocaya bağlamak bir kız için hem bir vazife hem de bir tat olduğunu öğretecek yine annelerinizdir.”, Besim Ömer, *Kızlarımız İçin: Anneler Bu Öğütlerin Değerliliğini Anladıklarında* (İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1935), 14.
- 15 Ebelikte deneyim merkezi önemde olduğu için bir kadının doğum yapmadan ebelik yapması çok enderdir.

Bu tarihsel çerçeveden baktığımızda, genç ebelerin “modern” doğum ve çocuk yetiştirme bilgileriyle eğitilmesinin bir zorunluluk olduğu ortaya çıkar, çünkü *yaşlı* ebeler “cahil ve batıl” bilgilere sahiptir. Ebelerin doğum alanından dışlanmaya başlaması, geç Osmanlı’da ilk ebelik kurslarının açıldığı 1842’ye dek gider. Besim Ömer’in 1895’te Mekteb-i Tıbbiye ve Ebelik Mektebi’nde ebelerin “eğitim ve disiplini” için verdiği kurslara katılım şartlarına Türkçe konuşup anlamayı ve 30 yaşından büyük olmamayı eklemesinin de altı çizilmelidir, ki ilk şart, “Türklüğe” verdiği önemi ve milliyetçi tavrını da gösterir. Ancak asıl dönüm noktası, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından kısa süre sonra, 1928’te çıkarılan 1219 sayılı “Tababat-ı Şuabatın Tarzı İcrasına Dair Kanun”dur, çünkü bu kanun ile eğitilmiş ebeler tıbbi hiyerarşinin en altına itilir ve diplomasız ebelerin doğum yaptırması resmen yasaklanır.

Teorik Çerçeve

Bütün bu gelişmeler ile Besim Ömer’in çabaları, geç Osmanlı ve erken cumhuriyetin doğum, nüfus ve annelik politikalarının sebebi ve ardındaki düşünce yapısı arasındaki ilişki, bu çalışmanın teorik çerçevesini çizerek daha iyi anlaşılabilir. Bu noktada uluslararası, karşılaştırmalı, toplumsal cinsiyeti ve güç ilişkilerini gözetken bir perspektifi korumak önemli. Bu açıdan ebeliğin güç kaybetmesindeki dinamikleri anlamak için konuya iki boyutlu yaklaşmanın gerekli olduğuna inanıyorum: Michel Foucault’nun tıp-bilgi-iktidar ilişkilerine dair teorileri ve feminist teoriler.

Modern Avrupa kültürünü şekillendiren pratikler, kavramlar, bilgi formları, sosyal kurumlar ve iktidar tekniklerinin

doğuşunu inceleyen birçok çalışması olan Foucault, “Kliniğin Doğuşu” çalışmasında onsekizinci yüzyıl Fransa’sında tıp mesleğinin, özellikle de kliniğin doğuşunu inceler ve “tıp biliminin değişen bakışının ve tıbbi gücün yönünün değişmesi, tıbbın iktidarının yeniden düzenlenmesi” sonucu sağlığını yitirmiş insanın kaybolmasını, “hasta”nın ortaya çıkışını, “hastalık”ların icat edilmesini problematize eder.¹⁶ Bu açıdan bakıldığında klinik asıl önemini “sadece tıbbi söylemin değil, hastalık hakkındaki söylemin” derinden değişmesine borçludur.¹⁷

Bir başka deyişle, hasta, hastalık ve doktorun tanımları ve aralarındaki ilişkiler değişmiştir. Bu çalışma açısından asıl önemli olan gelişme ise “tıbbi bilginin homojenize edilmesi, sınıflandırılması ve merkezileştirilmesi yolunda” harcanan büyük çaba sonucu hastane, dispanser gibi sağlık merkezlerinin açılması ve bebeklerin ve çocukların hijyenini sağlamak için büyük kamusal kampanyalar düzenlenmesidir.¹⁸ Bu gelişmeler nüfus ve nüfus artışına verilen önemin artması ile elele yürümüş, sadece özel alanda değil kamusal alanda da büyük değişimlere sebep olmuştur:

Medikal uygulamalar kentsel alanlarda yayıldıkça, kent hastalıkla savaşmak ve sağlığı sağlamak için çokyüzlü bir

- 16 David Armstrong, “Bodies of Knowledge / Knowledge of Bodies,” *Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body*, editörler Colin Jones ve Roy Porter (Londra, New York: Routledge, 1998), 17.
- 17 Michel Foucault, *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*, çeviren. A. M. Sheridan Smith (New York : Vintage Books, 1994), xix.
- 18 Michel Foucault, *Society Must Be Defended: Lecture at the College de France, 1975-76*, çeviren David Macey (Londra: Allen Lane The Penguin Press, 2003), 181.

aygıta dönüştü. Özel alan -ev ve aile ve dahilindeki kişiler arasındaki ilişkiler ve faaliyetler- kural olarak anneler ve doktorlar arasında kurulan işbirliği ve bağımlılıklar aracılığıyla, tıbbi açıdan gözetim ve yönetim altına alınması gereken bir alan haline geldi.¹⁹

Tüm bu gelişmelerin, bilgi-iktidar ilişkileri ve biyo-medikal bilim hakkındaki modernist söylemlerin ebeliğin gerilemesiyle ilişkisini anlamak için bu noktada feminist teorilere dönmek gerekiyor. Jordanova'nın onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl Fransa ve Britanya'sında erkek/kadın ve kültür/doğa cinsiyetçi ayrımlarını incelediği tarihsel analizi bizi bir adım ileri götürecektir.²⁰ Modern dünyada en derin yerleşmiş ikiliklerden biri, yani kadının doğa, erkeğin kültür ile ilişkilendirilmesi, "kültürün insanlık tarafından geliştirilmesi" kadar eskidir.²¹ Bu ilişkilendirmede, kültürün kendini doğadan sadece farklı değil, üstün de görmesi şaşırtıcı değildir. Bu farklılık ve üstünlük, "kültürün doğayı dönüştürme-sosyalleştirme ve kültürelleştirme- gücüne dayanır."²² Jorda-

- 19 Nikolas Rose, "Medicine, History and the Present," *Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body*, editörler Colin Jones ve Roy Porter (Londra, New York: Routledge, 1998), 63.
- 20 Ludmilla Jordanova, "Natural Facts: A Historical Perspective on Science and Sexuality" *Nature, Culture and Gender*, editörler Carol MacCormack ve Marilyn Strathern (Cambridge University Press, 1980), 42-69.
- 21 Fatmagül Berktaş, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın* (İstanbul: Metis, 2000), 134. Kitap doğa/kültür ayrımına dair tarihsel bir analiz sunuyor, özellikle bkz. S. 127-168.
- 22 Sherry B. Ortner, "Is Female to Male as Nature is to Culture?," *Feminist Studies* 1, no. 2, (1972): 11. Nathalie Zemon Davis, Ortner'i bu karşılıkları, toplumların cinslerde gördüğü temel anlamları temsil ettiklerini varsaymak yerine, sadece tarihsel kanıtlar onları desteklediğinde kullanmamız gerektiğini söyler, Nathalie Zemon Davis, "Women's History in Transition: The European Case," *Feminism and History*, editör Joan Wallach Scott (New York: Oxford University Press, 1996), 91. Fakat çalış-

nova makalesinde doğa/kültür ayrımıyla ilişkili beden/akıl, duygu/mantık gibi dikotomilere değindikten sonra “batıl inanç ve gelenek ile aydınlanma ve ilerleme” arasındaki karışıklığı ele alır²³ ki bu karışıklık “aydınlanmış”, “Batılı”, “erkek” doktorlara kadınları doğum ve çocuk bakımı hakkında yönetmek için meşruiyet sağlamıştır.²⁴

Pratisyen bir erkek doktorun 1823’te yayınlanan ve köye atanan deneyimli bir ebe ve genç bir doktor arasındaki mücadeleyi anlatan şiiri, bu durumu çarpıcı bir şekilde yansıtır: “Genç doktor (...) ebeyi her zaman şansa, zor durumlarda ise duaya güvenen ‘doğanın kölesi’ olarak küçümsüyordu, kendisi ise yetenek ve cesaretiyle doğayı isteklerine boyun

mama açısından doğa/kültür karışıklığının geçerli olduğunu düşünüyorum. Lucien Febvre tarafından modern tarihin öncüsü sayılan Jules Michelet bile doğa/kültür dikotomisine inanır, bkz. Stephen A. Kippur, *Jules Michelet, a Study of Mind and Sensibility* (Albany: State University of New York Press, 1991), özellikle s. 192-210.

- 23 Jordanova, *a.g.e.* 51. Scott’un vurgusu da önemli: “Kadın erkeğe, ıslahın kuruya, zayıfın güçlüye, tutkunun akla, batıl inancın bilime, kötünün iyiye, iyinin kötüye, tutkusuzluğun cinselliğe, doğanın kültüre, evin işyerine, pasifin aktife, üremenin üretime, ruhsallığın maddeye, evin kamusala, bağımlının bağımsızlığa, cemaatin bireye, güçsüzlüğün güçlüye olduğu gibidir”, Joan Wallach Scott, “The Problem of Invisibility,” *Retrieving Women’s History: Changing Perceptions of the Role of Women in Politics and Society*, editör S. Jay Kleinberg (Providence: E. B. Edwards Brothers, 1992), 28-9.
- 24 19. ve 20. yüzyıllarda İngiltere’deki benzer gelişmeler için bkz. Anna Davin, “Imperialism and Motherhood,” *Tensions of Empire: Colonial Structures in a Bourgeois World*, editörler Frederick Cooper ve Ann Laura Stoler (Berkeley: University of California Press, 1997), 87-132. Sandra Harding’in bilimsel bilgiyi sorunsallaştırması önemlidir: “Aydınlanma felsefeleri bilimsel bilgiyi ve sosyal ilerlemeyi tanımladı, ki bu tanımlar kadınları, doğayı ve ‘ilkel kültürleri’ değersizleştirdi.”, Sandra Harding, “Gender, Development and Post-Enlightenment Philosophies of Science,” *Decentering the Center: Philosophy for a Multicultural, Postcolonial and Feminist World*, editörler Uma Narayan ve Sandra Harding (Bloomington: Indiana University Press, 2000), 241.

eğdirebilmekten mutluluk duyuyordu”.²⁵ Ebelik ve çocukların bakımı konusunda tartışmaların yaşandığı onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl Fransa’sında, ebelerin erkek pratisyen ve hekimlere göre tehlikeli ve ihmalkâr oldukları görüşü yaygınlaşır.²⁶ Ebeler dönemin karikatürlerinin vazgeçilmez konusudur ve genellikle sarhoş ve pis olarak resmedilirler. Hatta onsekizinci yüzyılda İngiltere’de, rahiplerinden iyi karakterli olduklarını gösteren özel bir belge alarak ahlaklarını kanıtlamaları gereklidir.²⁷ Bu yaklaşımın kökleri aslında ebelerin cadılıkla suçlanmasına dek uzanır. “Uzun süre Batı

- 25 Jordanova, *a.g.e.* 53. Laurence Stern’in İngiltere’de ilk kez 1760’da yayımlanan “Tristram Shandy Beyefendi’nin Hayatı ve Görüşleri” kitabında aktardıkları, kadın ve erkek ilişkilerinden doğa/kültür, inanç/bilim, duygu/akıl gibi karşıtlıklara ilginç bir örnek oluşturur. Shandy’nin annesi hamile kaldıktan sonra, şehre gidip, doğumu dönemin en ünlü erkek ebesi Dr. Maningham’a yaptırmayı reddeder ve taşrada, evinde “zayıf, dürüst ve anaç” ebe kadınıla doğurmaya karar verir. Ebe “yirmiyeye yakın yıldır cemaatte her bir ananın her bir oğlunu kaza ya da hataya kurban etmeden dünyaya getirmeyi başarmış” olsa da, babası durumu kabullenemez: “Doğumda mutlaka bir erkek bir ebenin bulunmasından yanaydı- annemse asla. (...) Aklını kaçıracaktı. Annemle her biçimde konuşmayı denemişti, (...) onunla bu konuyu bir Hristiyan,- bir kafır- bir koca- bir baba- bir vatansever- bir erkek olarak tartışmıştı. Annemse her seferinde onu bir kadın olarak yanıtlamakta.” Sonuçta doğumu ebe kadının yapmasına, ancak “bilim adamı cerrahın” da evde hazır bulunmasına karar verilir; Stern, Laurence; “Tristram Shandy Beyefendi’nin Hayatı ve Görüşleri”, Yapı Kredi Yayınları, 2006, 65-68.
- 26 Jordanova, *a.g.e.* 51. Jordanova’nın dikkat çektiği, William Cadogan’ın 1748’de kadınların, çocukların bakımı hakkındaki mantıksızlık ve sorumsuzluklarını ele aldığı “Essay on Nursing” makalesi bu açıdan önemlidir. Cadogan’a göre, çocukların korumasını artık erkekler üzerine almalıydı, çünkü bu iş vahim bir şekilde çok uzun süredir kadınlara bırakılmıştı. Kadınların sorumsuzluğuna gerekçe olarak ise büyük büyükannelerinden edindikleri batıl uygulama ve kutlamaları gösterdi. Çocukların sorumluluğunu babaların üstlenmesini savunurken, bakımlarını kadınların yapmaya devam etmesi gerektiğinin altını çizmeyi ihmal etmedi, yani kadınlar, çocuklarını, kocalarının ve erkek doktorlarının tavsiyelerine uyarak bakmalıydı.
- 27 Jordanova, 52.

bilincinde gömülü kalan, şeytanca büyücülük pratiğinin kadın doğasıyla yakından bağlantılı olduğu ve her kadının potansiyel bir cadı olduğu inancı”,²⁸ Fransa’da onbeşinci yüzyıldan, İngiltere’de ise onaltıncı yüzyıldan itibaren ebelerin cadılıkla suçlanması yolunu açar.

Aynı yüzyıllarda bir yandan kadın bedeninin incelenmesi, modernleşme sürecinde kadın bedeninin denetlenmesinin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Aristototeles’ten kaynaklanan bir geleneğe göre, kadın zayıftır, çabuk öfkelenir, kıskanç ve yalancıdır; oysa erkek cesur, sağduyulu, telaşsız ve etkilidir; Rönesans bilimi bu niteliklerin nasıl “kadın mizacının kaçınılmaz ve zorunlu sonuçları” olduklarını göstermeye çalışır.²⁹ Onaltıncı yüzyılda doğum hekimliği ve jinekoloji alanında yoğun araştırmalar yapılır. Rönesans hekimi, “insan doğurmak amacıyla yaratılan bir vücut nasıl ihmal edilebilir ya da hor görülebilir” fikrindedir, ancak tıbbi metinlerdeki dişi imajı olumsuzdur. Onaltıncı yüzyılın sonundan itibaren jinekoloji ve doğum hekimliği üzerine Latincenin yanı sıra yerel dillerde eserlerin çoğalmasıyla yaygınlaşan yeni görüşe göre “kadın, ikincilliği uysalca kabullenecek biçimde tedavi edilmesi gereken hastalıklı biridir”. Onyedinci yüzyıla gelindiğinde, kadınlardaki pek çok hastalığın nedeni “rahim”

28 Jean-Michel Salman, “Cadılar”, “*Kadınların Tarihi Cilt III*”, editörler G. Duby ve M. Perrot, İş Bankası Yayınları, 2005, 420.

29 Evelyne Berriot-Salvadore, “Tıbbın ve Bilimin Söylemi”, “*Kadınların Tarihi Cilt III*”, editörler G. Duby ve M. Perrot, İş Bankası Yayınları, 2005, S. 334-64. Bu ve bundan sonraki paragrafta temel olarak bu kaynaktan yararlanılmıştır. Kuzey Amerika’da da ebeler cadılıkla ilişkilendirmiş, “cahil, batıl” uygulamalarıyla “hasta”larına zarar verdikleri söylemiyle meslek dışına itilmişlerdir; Jan Harold Brunvand, “Midwifery,” *American Folklore: an Encyclopedia*, editör Jan Harold Brunvand (UK: Routledge, 1996), 482-483.

olarak görülmektedir, doğum hekimliği yapmaya başlayan erkeklerin yayınladıkları eserlerde sürekli tekrarlanan ıstırap imgeleri ise şaşırtıcıdır; Louys Guyon'un 1625'te yayınlanan "Güzelliğin Aynası ve Bedensel Sağlık" eserindeki ifadeleriyle:

Elbette akıl ve insanlık, bize hizmet ettikleri ve bizi sev-
dikleri için başlarına gelebilecek türden kazalardan sonra
kederli ve muhtaç durumda olan kişilere yardım eli uzat-
mamızı emreder. Bunu söylüyorum, çünkü kadınlar bize
mutluluk, haz, doyum ve döl vermek için, insan türünü
ölümsüzleştirmek için, erkeğin eylemlerinden ötürü gebe
kaldığında maruz kalacağı eziyetlerin, acıların, üzüntüler-
in ve tehlikelerin hiçbirine aldırmayarak vücudunu öz-
gürce erkeğe verir.

Gebelik artık bir hastalık olarak görülür, sorunsuz seyrete-
bile, "özsıvı sistemini şiddetli bir biçimde allak bullak eden
ve psikolojik dengeyi bozan patojenik bir durum"dur; doğ-
um hekimleri doğum sancısını daha katlanılır hale getir-
menin yollarını önererek merhametlerini ifade ederler. Tüm
bu gelişmelerin ardında yatan "hekimin acıma duygusu",
erkek doktorun üstünlüğünü meşrulaştırırken, "dişi güçsüz-
lüğü" ve ilgili temsillere inanılabilirlik kazandırır: "Kadın gibi
zayıf ve hastalıklı bir yaratık, tıbbın yardımı olmadan işini
yapmayı nasıl umabilir?".

Özetle, Batılı erkek bakışından doğum bir hastalık olarak
sorunsallaştırılmış ve böylece kadınların bedenleri ve "bilim-
sel bilgidен yoksun" ebeler üzerinde tahakküm sağlanmıştır.
Bu şekilde ebelerin meslekten dışlanmaları meşrulaştırılmış
olur ve erkek doktorların gözetimi ve eğitimi altında yeni

bir nesil, “eğitimli ebeler” yetiştirilir. Yani devlet ve devletin desteğini arkasına alan erkek doktorlar, halkın sağlığını koruma söylemi altında, sadece kadınların ve annelerin bedenlerine değil, ebelere de hükmetmeye başlar. Ebeliğin gerilemesini ve bu gerilemenin doğum alanındaki iktidar ilişkileriyle bağlantısını ancak böyle geniş bir çerçeve içinde kavrayabiliriz.³⁰

Kaynaklar

Geç Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti’nde ebeliğin gerilemesi iki ana ayağı olan bir süreçti: genç ebelerin eğitilmesi ve *yaşlı* ebelerin meslekten uzaklaştırılması, ki bu süreç çalışmanın ilk yarısını oluşturuyor. İlk bölümde 1842’den başlayarak ebelik eğitimi, ikinci bölümde ise halkı aydınlatmak ülküsü ile sağlık merkezlerinin kurulmasının tarihi, köyden kente göç ile toplum yapısının değişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olarak 1970’lere kadar ele

30 Bir başka önemli karşılaştırma Mısır tarihine bakarak elde edilebilir, ki orada da “hastaneler, klinikler ve çeşitli sağlık merkezleri, 19. yüzyılda modern iktidarın günlük hayatta üretildiği, çektiği, pazarlık edildiği alanlardı.”, Khaled Fahmy, “Medicine and Power: Towards a Social History of Medicine in Nineteenth-Century Egypt,” *Cairo Papers in Social Science* 23, no. 2 (Summer 2000), 40. 19. yüzyılda Mısır’da kadın sağlık görevlilerinin pasif roller için bkz. Khaled Fahmy, “Women, Medicine and Power in nineteenth-century Egypt,” *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod (Princeton: Princeton University Press, 1998), 35-72. 1832 Mısır’da açılan ebe okulu üzerine bir başka çalışma, okulun iddia ettiği gibi kadınları özgürleştirmedigini, aksine varolan cinsiyet hiyerarşilerini yeniden ürettiğini savunur, bkz. Mervat Hatem, “The Professionalization of Health and the Control of Women’s Bodies as Modern Governmentalities in Nineteenth-Century Egypt,” *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, editör Madeleine Zilfi (Leiden, New York, Köln: Brill, 1997), 66-80.

alınıyor. Eğitim gören ebelerin pratik eğitimlerini sağlık merkezlerinde aldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu iki bölüm birbiriyle yakından ilişkili. Çalışmada ayrıntılı olarak incelediğim Türkiye'nin ilk köy ebe okulu Balıkesir Köy Ebe Mektebi ve hemen yanında bulunan Balıkesir Ana Çocuk Sağlığı Merkezi, devletin nüfus ve doğum konusundaki hedeflerine ulaşmada oynadıkları rolü gösteriyor. Fakat burada amacım, sağlık merkezleri, ebelik eğitimi, okulları veya Besim Ömer gibi Türk akademisinde ebelerin kendisinden çok daha fazla ilgi görmüş olan temalara dair maalesef sadece betimleyici olan çalışmalara bir yenisini eklemek değil.³¹ Bu çalışmalar egemen Türk tarih yazımının izinden giderek, geç Osmanlı ve cumhuriyetin sağlık reformları ve kadınların eğitimi alanlarındaki başarılarını över.³² Benim amacım ise bunun tersine her ikisinde de başarısız olduğunu göstermek; çünkü aslında ebelik eği-

- 31 Genel olarak sağlık, özel olarak ebelik eğitimi üzerine çok sayıda makale ve tez vardır, örneğin bkz. Derya Kaya ve Mine Yurdakul, "Türkiye'de ve Dünyada Ebelik Eğitimi," *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 23/ 2 (2007): 233-241; Nil Sarı, "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yerine Kısa bir Bakış," *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, editör Nuran Yıldırım (İstanbul: Novartis, 1998), 451-465; Nuran Yıldırım, "Kadınların Hekim Olma Mücadelesi," *Toplumsal Tarih*, 147 (2006): 50-57; Yeşim Işıl Uzman, "A Pioneering Book of Pediatrics on Prematural Care in Turkey During the Ottoman Empire," unpublished paper, 40th International Congress on the History of Medicine, Budapest-Hungary Ağustos 26-30, 2006; Barış Kaysılı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sağlık Eğitimi Üzerine bir Araştırma" (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006); Nursel Gümüş, "XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'de Hastabakıcılık Müessesesi" (Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, 2002). Bütün bu çalışmalarda Besim Ömer modern ebeliğin kurucusu olarak övülür.
- 32 İstisna oluşturan iki güncel ve zihin açıcı çalışma Balsoy ve Günal'a aittir; bkz. Asena Günal, "Health and Citizenship in Republican Turkey: An Analysis of the Socialization of Health Services in Republican Historical Context" (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2008) Gülsoy, *a.g.e.*

timi ve doğum alanındaki sağlık reformları, sadece ebeler ve kadınlar değil, kadınların üreme yetisi üzerinde erkek egemenliğini kurmanın/sağlamlaştırmanın bir parçasıydı. Türk modernleşmesi bağlamında kadınların “kurtulmuş fakat özgürleşmemiş” olduğu bir gerçek;³³ bu gerçek, eğitilmiş ebelerin atandıkları bölgelerde devletin temsilcileri olarak görev yapmaları ve anlatılarından yola çıkarak bölgedeki halkla ve ebelerle olan ilişkilerinin ele alındığı ikinci bölümde daha da görünür oluyor.

Doğum ve ebelik alanındaki yeniliklerin sonuçlarını ve sosyal hayattaki etkilerini anlamak amacıyla üçüncü bölüm, halkın tepkisine odaklanıyor. Halkın, devletin doğum ve sağlık alanındaki devlet düzenlemelerine direndiğini, ebelerin, uzun yıllar halk tarafından eğitilmiş ebelerden daha deneyimli ve güvenilir bulunarak doğumda aktif olduklarını, ancak hastane doğumunun modern olmanın bir göstergesine dönüşmesi -doğumun sanayileşmesi-³⁴ ve sezaryen oranlarının artmasıyla meslekten uzaklaştıklarını savunuyor. Çağdaş eğitilmiş ebelerin, Türkiye’nin tek ebeler derneğinin başkanı Nazan Karahan’ın görüşleri ve ebeliğin değer kaybettiğine dair şikâyetleri kanımca çerçeveyi tamamlıyor,

33 Deniz Kandiyoti, “Kurtulmuş Fakat Özgürleşmiş mi? Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler”, Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, (İstanbul: İletişim, 2007), 71-91.

34 “Sanayileşmenin getirdiği büyük sosyal değişimler doğumun evden hastaneye taşınmasına yol açtı ve doğumun kültürel çehresini temelden değiştirdi.”, uluslararası bir değerlendirme için bkz. Robbie Davis-Floyd ve Melissa Cheyney, “Introduction: Birth and the Big Bad Wolf: An Evolutionary Perspective,” *Childbirth across Cultures: Ideas and Practices of Pregnancy, Childbirth and the Postpartum*, editör Helaine Selin (Londra & New York: Springer, 2009), 8.

çünkü önerdikleri çözümler, ebeliğe bağımsızlığını geri kazandırmaya yeterli görünmüyor.³⁵

Çalışmanın ikinci yarısı okul eğitimi almamış ebeleri ele alıyor, fakat bölüm içeriğine geçmeden önce, kaynaklara dair kısa bir değerlendirme gerekli çünkü bu çalışmada sözlü tarihin kullanılması ve anlamı ancak böyle açığa çıkabilir.³⁶ Ebelerle ilgili bilgi edinebilmek için sadece Osmanlı ve Türkiyeli değil, Batılı ve Batı-dışı kadınlar üzerine ikincil kaynakları, eğitilmiş ebelerin anılarını, onlar için yazılmış mesleki kitapları, sağlık bilimleri ve sosyal ilimlerde yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerini, Besim Ömer'in tüm çalışmalarını, gazete, kadın ve Halkevi dergilerini, doğum geleneklerini anlatan folklorik çalışmaları ve resmi araştırma raporlarını taradım.

Bütün bu malzemenin ebeler hakkında yeterli bilgi sağlayamayacağını anladıktan sonra sözlü tarihe başvurduğum, çünkü ebeler geç Osmanlı'daki gündelik hayat anlatılarının satır aralarında,³⁷ folklorik çalışmaların doğum alanındaki görev-

35 Eğitimli ebeler yüksek sezaryen oranlarından, kadın doğum uzmanlarının doğum alanındaki hegemonyasından, ebelik eğitiminin eksiklerinden şikâyet ediyor fakat mesleğin saygınlık kaybetmesine dair argümanlarını çalışmam açısından konunun merkezi olarak görüyorum.

36 Prof. Arzu Öztürkmen'e sözlü tarihin teorik çerçevesini hızlıca kavramamı sağlayan desteği için teşekkür ederim. Şifahi gelenek ve tarih arasındaki ilişki ve "sözlü tarih" in tarihi için bkz. Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri: Yanbaşınızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001). Türkiye'de sözlü tarihin gelişimi için bkz. Arzu Öztürkmen, "Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi," *Toplum ve Bilim* 91 (2002): 115-121.

37 Bkz. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002).

lerinin betimlendiği kalıplaşmış cümlelerde,³⁸ İslam-öncesi Türk toplumunda sahip oldukları itibarı romantikçe abartan milliyetçi tarih çalışmalarında³⁹ veya doğum alanındaki halk inançlarını ele alan görece güncel çalışmalarda yer alıyordu.⁴⁰ Sözlü tarihe başvurmamın amacı salt boşlukları tamamlamak veya ebelerin iddia edildiği gibi “pis, cahil, batıl acuzeler” olmadığını kanıtlamak değildi, tarihte görünmez kalmış bu kadınların ve doğumun mahrem dünyasını anlamak için sözlü tarih bu çalışma açısından bir zorunluluktur.

Çok sayıda sözlü tarih görüşmesi bu çalışmanın ikinci yarısının içeriğini belirledi. Süreklilik ve kopuşları görmek açısından Geç Osmanlı’da ebelerin olumlu imajına ve bu imajın bilinçli bir şekilde yok edilmesine dair genel bir değerlendirmeden sonra ebeleri iki açıdan ele alıyorum: doğum alanındaki ve sosyal bağlamdaki aktiviteleri. İlkinde ebe olmak (kim, nasıl ve neden ebe olur, bilginin aktarımı, okuma-yazma bilmemenin etkileri), paylaşılan bir deneyim olarak doğum (doğumun yeri, şekli ve süresi, ebenin doğum

- 38 Orhan Acıpayamlı, *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etimolojik Etüdü*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974). Halkevi dergilerindeki konu üzerine çok sayıda makale yer alıyor, iyi bir örnek için bkz. Etem Ertem, “Doğum İnanları IV,” *Ün* 31 (Ekim 1936): 441-445.
- 39 Bkz. Ruhi Ersoy, “Kadın Kamlar’dan Göçerevli Türkmenler’de ‘Ebelik’ Kurumu’na Dönüşüm,” Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2006. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ruhi_ersoy_ebelik.pdf (son erişim 25 Ocak 2010). Ersoy günümüzdeki geleneksel ebelerin köklerini İslam-öncesi toplumlarda yaşayan, doğaüstü güçlere sahip kadın şamanlarda, yani “kam”larda görür. Ebelerin yaşadıkları toplulukta saygı gördükleri doğru bir tespit olsa da Ersoy’un argümanını abartılmış buluyorum. Ayrıntılar için bkz. çalışmanın ikinci bölümü.
- 40 Meltem Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde Doğum Adetlerinin Halk Hekimliği Açısından İncelenmesi,” yayınlanmamış tebliğ (III. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu, 27-29 Aralık, 2004).

sırasındaki faaliyetleri), eğitimli ebelerle karşılaşmalar (dayanışma ve çatışmalar, devlet kurumlarıyla yaşanan sorunlar) ve ebelerin üreme ile ilgili faaliyetleri (kısırlık tedavisi, kürtaj, ruhsal faaliyetler vb...) temaları işleniyor. İkincisinde ise doğum dışındaki faaliyetleri (kutlamalarda aşçılık, hayvan doğurtma, hastalıkların tedavisi, ölü yıkayıcılık), ebelik mesleğinin özel hayatlarına etkisi (maddi ve manevi kazançlar) ve ebelerin yaşadıkları topluluk içindeki yeri (ün ve saygınlık, toplumun bilge kadınları) irdeleniyor.

Yukarıda belirttiğim gibi, sadece yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanırsak, ebelerin iddia edildiği gibi “pis, cahil, batıl” olup olmadıklarını öğrenmek bir yana, nasıl kadınlar olduklarını, doğum ve meslekleri hakkındaki düşüncelerini, doğum alanında kadınlarla, içinde yaşadıkları toplulukta kadın ve erkeklerle ilişkilerini anlamak mümkün değil. Bu yüzden bu çalışma ancak sözlü tarihle amacına ulaşabilir, çünkü Thompson’ın tarih yazımında sözlü tarihe dair genel değerlendirmesi bu çalışma açısından da geçerli:

Kurulu düzenin anlattıklarına meydan okuyarak geçmişin çok daha gerçekçi ve adil bir şekilde yeniden inşasını sağlar. (...) Bilinmeyen yeni kanıtların sunulması, odağın kaydırılması ve yeni araştırma alanlarının açılması, tarihçilerin varsayımlarından ve kabul edilmiş yargılarından bazılarının sorgulanması ve bugüne kadar göz ardı edilmiş pek çok insan topluluğunun varlığının kabul edilmesiyle birlikte toplu bir dönüştürme süreci başlatılmış oluyor. Tarih daha demokratik bir hale geliyor.⁴¹

41 Paul Thompson, *Geçmişin Sesi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 5-7.

Yeni bir kaynakça yaratma yönündeki çabamda, üç farklı görüşme çeşidinden, -temasal, biyografik ve otobiyografik-, otobiyografik görüşmeler yapmayı seçtim. Bir kadının neden ebe olduğunu ve bu mesleğin hayatını nasıl etkilediğini anlamak için ebelerin yaşam öykülerine odaklandım. Mesleği geniş bir sosyal bağlamda yeniden inşa edebilmek için soruları her ebenin deneyimini yansıtabilecek şekilde teyelledim ve edindiğim bilgileri yazılı kaynaklardan elde ettiklerimle birleştirdim.⁴² Bunu yaparken, mesleğe dair genellemeler yapabilmek için, sözlü tarihin biraraya getirilme metotlarından -bir hayat hikâyesinin anlatılması, hikâyeler derlemesi ve çarpaz analiz- en yaygın çapraz analizi kullandım, çünkü farklı görüşmelerden edindiğim bilgileri ve yazılı kaynakları karşılaştırmamı sağladı.⁴³

Sözlü tarih görüşmeleri yaptığım altı ebe⁴⁴ (Melahat Teyze, Şehri Teyze, Satı Teyze, Ayşe Teyze, Hatice Teyze ve Refika Teyze), Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşıyor; ebelik ortak meslekleri olsa da, faaliyet alanları ebeliği aşıyor ve kişiye göre değişiyor. Görüşmeler konunun mahremiyeti göz önüne alınarak anlatıcının kendi evinde, samimi bir ortamda gerçekleşti; genellikle aynı gün içinde hepsi bir saatten fazla

42 Sherna Gluck, "What's So Special About Women? Women's Oral History," *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*, editörler David K. Dunaway ve Willa K. Baum (Londra: Alta Mira Press, 1996), 218-9. Temasal ve biyografik görüşmelerde kişinin hayatının bir bölümüne odaklanılır.

43 Thompson, *a.g.e.* 208-209.

44 Görüştüğüm ebelerin hepsi acil durumlarda ebelik ve diğer şifa pratiklerini hala uyguladıklarından, ayrıca 1928'deki kanuna göre yaptıkları faaliyet yasaya aykırı olduğu için soyadlarını vermeyip, "teyze" olarak adlandırıyorum.

süren iki veya üç görüşme yapıldı. Görüşmeden kalan zamanda gün boyunca sohbet ettik, çay içtik, yöresel yemekler yedik ve sadece ebe ile değil, ailenin diğer kadınlarıyla da doğum, ebeler, çocuk bakımı, annelik, köyde ve evde kadın olmak gibi konularda dertleştik. Bu sohbetler doğumun mahrem alanına girmeme ve ebelerin dünyasını anlamama büyük katkıda bulundu.

Görüşme yapmak için *yaşlı* ebe bulmakta neden zorlandığımı, neden sadece aile ve yakın dostların aracılığı ile ulaştıklarımın benimle konuşmayı kabul ettiğini de yine bu sohbetlerden sonra anladım. Bunun birçok sebebi var; öncelikle çalışmanın zamanlaması... Türkiye'nin batı bölgelerinde 1990'lardan sonra hastane doğumun hızla artmasıyla ebeler zaten mesleklerini bırakmış ve bir sonraki kuşağa da öğretmemişlerdi, şehirlere göçmüşlerdi veya köyde yaşayanların çoğu artık hayatta değildi. Türkiye'nin doğusunda, özellikle Kürtlerin yoğun olduğu kırsal bölgelerde, ebeler hala aktifti, fakat Dersim'de Hatice Teyze ile yaptığım görüşmede, anlatıcı ve görüşmecinin ana dilleri farklı olduğunda (Kürtçe-Türkçe) karşılaşılan sorunları bizzat yaşamam -ki doğum "mahrem" bir konu olduğu için çevirmenin erkek olması durumu daha da zorlaştırdı-, Batı bölgelerine odaklanmama neden oldu. Ülkenin batısında da, doğusunda da yaşasalar, konuşmakta tereddüt etmelerinin önemli sebeplerinden biri ise hepsinin, yaptıklarının yasadışı olduğunu bilmeleriydi; zaten birçoğu bir şekilde resmi makamlarla sorun yaşamıştı.

Bir başka önemli sebep, ebeliğin itibarsızlaş(tırıl)ması ve *yaşlı* ebelerin marjinalize edilmiş olmalarıydı. Gazeteci olarak dışlanmış/ayrımcılığa uğramış/marjinalize edilmiş

Müslüman Ermeniler, Dersimliler veya Süryaniler gibi azınlık gruplarının üyelerini dahi konuşmaya ikna etmede deneyimli olduğum halde, ebeleri bildikleri ve faaliyetleri hakkında konuşmaya ikna etmekte zorlandım. Azınlık grupların üyesi insanlar, ses kayıt cihazını açmanıza izin vermeden veya ismini gizleyeceğinize dair önceden söz alarak da olsa deneyimlerini paylaşırlar, oysa ebeler ve çevrelerindeki insanlar, “modern” değer yargılarını ve *yaşlı* ebelerin “cahil” oldukları yargısını benimsemişti; ebeler kendilerini öylesine küçümsüyorlardı ve onlar için sahip oldukları bilgiler o kadar değersizdi ki, genellikle ilk cümleleri “Ne biliyim ben kızım, ne anlatayım” oluyordu; görüşmeler sırasında da aslında “anlatmaya değer” bir şey bilmediklerini defalarca söylediler.⁴⁵

Ebelerin kendilerinin “cahil” olduğuna derinden inanmaları, kuşkusuz okuma-yazma bilmemeleriyle yakından ilgili. Okur-yazarlık ve resmi okul eğitimi sorunlu bir şekilde “modern” ve “aydınlanmış” olmakla ilişkilendirildiği için, bu kadınlar kendilerini, çevrelerindeki insanlar ise onları “geri kalmış”, “cahil” olarak görüyor.⁴⁶ Bu süreci de anlayabilmek için öncelikle ebelerin yaşam öyküsüne odaklan-

45 Buna ek olarak ebeler ilginç bir şekilde benim eğitimli ebe olduğumu düşünüyorlardı ve “ne zaman ebe çıkacan?” diye soruyorlardı. Bu tutumun da yine kendilerini küçümsemeleri ile ilgili olduğuna inanıyorum; bir ebeden başka herhangi birinin onlarla konuşmak için gelmiş olmasına inanmakta zorlanıyorlardı.

46 Modern toplumlarda okur-yazarlığa verilen merkezi önem problemlidir. Okur-yazarlık oranının yükselmesi “aydınlığın karanlığa” zaferi olarak görülmüştür; bkz. Harvey J. Graff (1981). “Introduction”, *Literacy and Social Development in the West: a Reader*, New York: Cambridge University Press, 3-4. Kitap Orta Çağdan günümüze okur-yazarlığın tarihini inceliyor ve bu hegemonyayı sorguluyor.

dım; çünkü yaşam öyküleri kadınların uzun yıllar boyunca biriktirdiği deneyimlerin, bilgilerin, tutkuların ve kararların açığa çıkmasını sağlar. Bağlantılar kurmamıza, kadın olarak hayatlarımızda paylaşılanı ve sürekliliği olanı, farklı ve özgün olandan ayırmamıza yardım eder.⁴⁷

Görüşme sırasında basit ve dolaysız sorular sormanın ve yönlendirici sorulardan kaçınmanın öneminin farkındaydım;⁴⁸ onlar için “ulaşılır olmayan yazılı kültürün temsilcisi” olmama rağmen,⁴⁹ anne olmak, modernizmin sözlü ve yazılı kültür arasına inşa ettiği yapay duvarı aşmama yardım etti. Karşılıklı kurulan güven sayesinde “sözel olarak agresif bir tarihçi” değil,⁵⁰ “görüşmeye, öğrenmek için, farklı bir toplumsal sınıftan geldiği, daha az eğitilmiş ve daha yaşlı olduğu için o konuda daha fazla bilgi sahibi olan kişiden bir şeyler öğrenmek için orada olan” olabildiğime inanıyorum.⁵¹ Önemli addettiğim konularda anlatıcıları yönlendirmek ve onları manipüle etmekten kaçınmak için görüşme sırasında görece pasif bir tavır aldım; anlatıcının görüşmeyi dilediği akışta sürdürmesini destekledim ve konu ancak ana temanın çok dışına çıktığında araya girip ana temaya döndürecek sorular sordum.

Kadınların sözlü tarihinde elbette “kadınların özgün deneyimlerini ve perspektiflerini keşfetmek için yeni sorulardan

47 Joanna Bornat, “Life Experience,” *Women Come of Age*, editörler Miriam Bernard ve Kathy Meade (Londra: Edward Arnold, 1993), 42.

48 Thompson, 200-202.

49 Mercedes Vilanova, *Dördüncü Dünya Baltimore Öyküleri, 1990*, çev. Günhan Danışman (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2005), 32.

50 *A.g.e.*, 32.

51 Thompson, 10.

çok daha fazlası” gereklidir,⁵² fakat tam da burada büyük bir tuzak vardır: Kadın rolünün, beklentilere uygun olarak abartılması;⁵³ örneğin ebelerin tarih boyunca çok saygı gördüğü önkabulünü sorgulamadan benimsemek, ki bu tuzağa bazı folklorik çalışmalar düşüyor. Bu tuzağın farkında olarak amacım, “geniş açılı ve multi-disipliner bir söylem”i sağlamaktı,⁵⁴ ve görüşmelerde sessizliklere, tereddütlere, hızla geçirtilenlere de dikkat kesilerek, yorumlarını, görüş açılarını ve ebelik mesleğinin onlar için anlamını yakalamaya çalıştım. Bu yüzden, ikincil kaynaklarda çokça değinilen, ebenin doğum sırasında görevleri -örneğin göbek adını koymak, plasentayı gömmek, bebeği yıkamak- yerine, tüm bu aktivitelerin, en çok da ebe olmanın onlar için ne ifade ettiğini anlamaya odaklandım. Ebeliğin tarihini sözlü tarihle araştırmak, bu yüzden şöyle tanımlanabilir:

Büyükkannelerimizle kadınların yeni bir tarihini, yeni bir kadın edebiyatı yaratıyoruz. Bu göreve, bizden önce yaşamış ve köklerimiz olan kadınların deneyimlerini görünür kıldığımızın bilinciyle duyarlılığımızı, saygımızı, sevincimizi ve heyecanımızı yansıtmalıyız.⁵⁵

52 “Kadınların neyi kastettiğini, neyi söylemeye başlayıp vazgeçtiğini anlayabilmeliyiz.”, Kathryn Anderson ve Dana C. Jack, “Learning to Listen: Interview Techniques and Analyses,” *Women’s Words: The Feminist Practice of Oral History*, editörler Sherna Gluck ve Daphne Patai (Londra: Routledge, 1991), 18.

53 *A.g.e.*, 17.

54 Brown, özellikle folklorik çalışmaların bulgularının diğer disiplinlerle karşılaştırılmalı olarak incelenmesinin önemine işaret ediyor, Mary Ellen Brown, “Review: Women, Folklore and Feminism,” *Journal of Folklore Research* 26, no. 3 (1989), 262.

55 Gluck, “What’s So Special About Women?”, 229. Kadınların sözlü tarihi aynı zamanda “feminist bir karşılaşma”dır, çünkü “kadınlar hakkında yeni

Sözlü tarih bir değişim sürecini kaçınılmaz kılıyor, hem anlatıcı hem de görüşmeci bildiklerini, hatırladıklarını, değer yargılarını yeniden sorguluyor. Buna ek olarak gayet somut bir değişim de metne yansıyor; sözlü tarih görüşmelerini yaptıktan sonra çalışmanın yapısı ve içeriğin sırası tamamen değişti, geri dönüp yazılı kaynakları yeniden okumam ve yeniden değerlendirmem kaçınılmaz oldu. Dahası, sözlü tarih özel olarak eğitilmiş ebeler, genel olarak kadın tarihi hakkında sorgulanmadan doğru kabul edilen birçok yargıyı sorgulamamı sağladı. Örneğin, salt Besim Ömer'in çalışmalarına dayanarak eğitilmiş ve "görgülü" ebelerin mesleklerini kendilerine çizilen sınırlar dahilinde ifa ettiği sanılabilir, fakat sözlü tarih bir yandan bu sınırları nasıl aştıklarını gösterdi, öte yandan eğitilmiş oldukları için sorgulanmayan tıbbi yeterliliklerinin sorgulanmasını sağladı. Benzer şekilde, sadece yazılı kaynaklara bakarak ebelerin, hastane doğumunun ve sezaryenin yaygınlaşması sonucu "görevlerini tamamlayıp tarihe karışacakları" düşünülebilir, fakat sözlü tarih ebelerin faaliyet alanının ne kadar geniş olduğunu, doğum dışındaki faaliyetlerine dair bilgileri kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmaya devam ettiklerini gösterdi. İlginç bir başka bulgu da, eğitilmiş ebeler ve ebeler arasında sanıldığı veya salık verildiği gibi her zaman rekabet veya düşmanlık olmadığı, aksine bazen kadın dayanışmasına çarpıcı örnekler teşkil ettikleriydi.

Aslında tüm bunlar "niceliğe değil niteliğe odaklanan, ar-
dışık ve istatistiksel yerine mikro-tarihçi bir yaklaşıma sahip,

bir tür kaynakça yaratımı; kadınların deneyimlerinin onaylanması; farklı kuşaklardan kadınlar arasında iletişim kurulması; kendi köklerimizin keşfedilmesi ve geleneksel tarihi anlatılarda bizlerden esirgenen bir devamlılığın ortaya çıkarılması" söz konusudur; a.g.e., 217

kelimeler, mimikler, beden dili, imgeler, mekânlar ve şeylere dikkat kesilen bir metot” ile “boş konuşma tuzağına düşmeden, belirgin duvarları yıkan multidisipliner bir yaklaşım”la mümkün oldu.⁵⁶ Aslında artık genel olarak akademide, ancak özellikle feminist ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında karmaşık ve çok boyutlu temalar -doğum gibi- üzerinde çalışırken mültidisipliner ve disiplinerarası bir yaklaşıma sahip olmak hayati önemde. Bu çalışmada da, doğum ve ebeliğin tarihine dair derin bir kavrayış, sözlü ve yazılı tarih, sosyoloji, halk bilimi, etnoloji, medikal antropoloji, tıp, tıp tarihi gibi disiplinlerin katkıları ve bulguları biraraya geldiğinde mümkün olabildi.

Özel olarak ebelerin Türkiye’deki tarih çalışmalarında, genel olarak kadınların tarihte görünmez kılınmasına ayrıca dikkat çekmek gerekiyor.⁵⁷ Son yıllarda ülkemizde kadın tari-

56 Michelle Perrot, “Making History: Women in France,” *Retrieving Women’s History: Changing Perceptions of the Role of Women in Politics and Society*, editör S. Jay Kleinberg (Providence: E. B. Edwards Brothers, 1992), 50.

57 Foucaultcu yaklaşımla, kadınların tarih biliminde görünmez kılınması bir güç sorunsalına dönüşür. Scott, “The Problem of Invisibility”, 15. Bu çalışmanın çerçevesi açısından bu konunun ayrıntılarına girmiyorum fakat belirtmek gerekir ki hem feminist hem de Foucaultcu yaklaşım “söylemin, hegemonik gücü üretme ve korumadaki rolünü önemser”, her ikisi de “Batı hümanizminin, Batılı maskülen elitin deneyimini üstün kılarak gerçeğe, özgürlüğe ve insan doğasına dair evrensel iddialar” dayatmasını eleştirir; her ikisinde de “beden bir iktidar alanıdır”, Colin Jones ve Roy Porter, “Introduction,” *Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body*, editörler Colin Jones ve Roy Porter (Londra, New York: Routledge, 1998), 10-11. Fakat bazı feministler Foucault’yu, bireyi iktidar karşısında tam anlamıyla pasif gördüğü, direniş alanı görmediği için eleştirmiştir, bkz. Nancy Fraser, *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory* (Cambridge: Polity Press, 1989) ve Nancy Hartsock, “Foucault on power: a theory for women?,” *Feminism/ Post-modernism*, editör Linda J. Nicholson (Londra & NY: Routledge, 1990), 157-175.

hi ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışmaların sayısı artarken ebeler neden bugüne dek üzerinde çalışılmaya değer bulunmadı? Sebep soruların sorulma şekli ya da tarihçilerin dünyaya bakış açıları olabilir mi?⁵⁸ Kuşkusuz bu durum, “bilim” ve “rasyonalite”yi temel alarak şekillenmiş “modern” bilgi kavramlarımızla ilişkilidir. Girişin başında alıntılıdığım pasaj, ancak “medeniyet ve ilerlemeyi hedefleyen modern bilgi”yi veya yazılı kültürü sözlü kültüre üstün kılan, okuma ve yazmayı eğitilmiş olmanın merkezine koyan değişimi sorgularsak yeni sorular doğurabilir, yeni çalışma alanları açabilir.⁵⁹ Oysa ebeler Besim Ömer’in kendileri için yarattığı imajla anılıp marjinalleştirilmiş, “cahil” oldukları, “batıl uygulamalar” yaptıkları iddiaları sorgulanmadan doğru kabul edilmiş, ülkedeki anne-çocuk ölüm oranlarının yüksek olmasının suçlusu olarak görülmüşlerdir,⁶⁰ doğum sırasında ölüme sebep olan faktörleri, doktorların veya eğitilmiş ebe-lerin mesleki yeterliliklerini veya sağlık merkezlerinin koşullarını sorgulamak pek akla gelmemiştir.

58 Ortadoğulu kadınlar özelinde düşünürsek, belki de “unutulması evla olan bir tarihi deşmemek” için çalışma konusu olmamışlardır, çünkü “kadınlar genellikle gelenek kaynaklı bir ezilmenin yattığı tarihleriyle aralarına mesafe koyarak geleceğin vaat ettiği imkânları araştırmaya odaklanmışlardır”, Margaret L. Meriwether ve Judith E. Tucker, “Introduction,” *A Social History of Women and Gender in the Modern Middle East*, editörler Margaret L. Meriwether ve Judith E. Tucker (Boulder, Colo: Westview Press, 1999), 9.

59 Afsane Najmabadi, “Crafting an Educated Housewife in Iran,” *Remaking Women, Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod (New Jersey: Princeton University Press, 1998), 94. Okuma ve yazmanın toplumda, kültürde ve politikadaki sorunlu merkezi yeri için bkz. Harvey J. Graff (ed), *Literacy and Social Development in the West: a Reader* (New York: Cambridge University Press, 1981).

60 Örneğin Şirin Tekeli kolayca 1968’de anne ölüm oranlarının yüksek olmasında örtük olarak ebeleri suçlar, bkz. “Kadın,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim, 1983), 1197.

Geniş bir perspektiften bakarsak elbette bu durum, Türkiye’de “Batı’nın ya izlenilmesi gereken bir model, ya da yerel değerlere bir tehdit” olarak algılanması ile yakından alakalıdır.⁶¹ Bu sebeple aydınlanmış/geri, Batılı/Doğulu, modern/geleneksel veya laik/dindar gibi dikotomiler yaygın bir şekilde kullanılmış, üretilmiş, yeniden inşa edilmiştir. Bu açıdan modernitenin, aydınlanma ve ilerleme söylemiyle dile getirdiği iddiaların doğruluğunu sorgulamanın önemli olduğuna, ancak bunu yaparken nostaljik bir modern-öncesi söyleme düşmemenin gerekliliğine inanıyorum.⁶² Aşağıdaki sorular tam da bu sebeple bu çalışmanın çerçevesini çok güzel çiziyor:

“Türkiye’de “modern” diye nitelendirilen anlamların ve uygulamaların alanı nasıl oluştu? Bu anlamlar zaman içinde dönüşüme uğrayıp değişti mi? “Modern” olana ilişkin söylemler, ne türe meşruiyet kaynakları aradı? Yerine geçmeye çalıştıklarını nasıl kurup tanımladılar? Yerli ve yabancı, yerel ve küresel arasındaki ilişkilerden hangileri tartışılıyordu?”⁶³

İlginç bir şekilde, Türkiye’de modernleşmeden söz edince bir tür “yapışık ikiz” gibi geliveren din konusuna (ebelerin

- 61 Meltem Ahıska, “Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern,” *The South Atlantic Quarterly* 102:2/3 (Bahar/ Yaz 2003): 351-379, 353.
- 62 Lila Abu-Lughod, “Introduction: Feminist Longings and Postcolonial Conditions,” *Remaking Women, Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod (New Jersey: Princeton University Press, 1998), 7 ve 12.
- 63 Deniz Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (editör), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998).

hayatında dinin rolü ve anlamı),⁶⁴ sözlü tarih sayesinde bu çalışmada bir alan açıldı. Din, ebelerin mesleğinin ayrılmaz, içsel bir parçası, ki bunun Türk modernleşmesinde marjinalleştirilmelerinin önemli bir sebebi olduğuna inanıyorum. Bu tema, ebelerin, yaygın ifadeyle “dindarlığı” ile alakalı değil, yani Türk elitlerinin sekülerizmine direniş anlamında “dindar” değiller; akıl ve inanç, ebelerin hayatlarında ve mesleklerinde birbiriyle çelişen kavramlar olarak yer almıyor. Konu hakkında vülgarizasyonun veya kolay sonuçlar çıkarmanın yanlış olduğu ortada ve bu açıdan bu konuyu karmaşık tarihsel süreçleri anlamının önemi çerçevesinde ele almayı doğru buluyorum.⁶⁵

Burada ebelerin tarihini ele alırken, Scott’ın kadın tarihini çalışırken altını çizdiği yaklaşımı benimsediğimi belirtmek önemli. Yani, kadınların “tekil ve zamansız” olmadığını göz önüne almak, kadınların deneyimlerini “homojen ve tarihüstü” görmemek, kadınlar hakkında “özcü bir kimlik” üretmemek, kadınların yaşadığı farklı şartları, farklı hayat deneyimlerini, toplumların onlar için öngördüğü kurallara karşı çıkarken başvurdukları farklı direnme şekillerini gözden kaçırmamak.⁶⁶

64 Burada din derken, inanç ve ritüelleri de kastediyorum.

65 Kandiyoti modernizmi, İslamcılık da dahil, yeni sosyal hareketlerle eleştirirken karşılaşılabilecek risklere karşı uyarır, çünkü bu yaklaşım bizi “sahici ‘yerellik’ düşüncesini olumlayan karmaşık tarihsel süreçleri anlamayı engelleyen yeni şarkiyatçılık biçimlerini davet eden kısır döngüye sokma riskini beraberinde taşır”, Deniz Kandiyoti, “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Üzerine Çalışmalarda Gözden Kaçırılan Yönler”, Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, (İstanbul: İletişim, 2007), 222.

66 Joan Wallach Scott, “Introduction,” *Feminism and History*, editör Joan Wallach Scott (New York: Oxford University Press,, 1996), 12.

Sonuç olarak bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınlar için doğumu daha güvenli, sağlıklı ve kolay hale getirerek ölüm oranlarını düşüren ve yaşam kalitesini yükselten tıbbi gelişmelere karşı olmadığının aşikâr olduğunu umuyorum. Başka bir ifadeyle, örneğin antropolog Paul Stirling’in en yakın arkadaşının gelininin, kadın bedeni ve üreme üzerindeki erkek-egemenliğine direniş için bile olsa, hatta istisna olarak “pis, cahil, batıl” olmayan bir ebe ile evde doğum yapmasını savunacak değilim.⁶⁷ Gelinin ve benzer kadınların hamileliklerinde, anne ve bebeği kurtarmak için sezaryen operasyonu bir zorunluluktur ve bu imkânı sunacak sağlık personeli ve merkezin yokluğu, ölüm anlamına gelir. Bir zamanlar bağımsız olan bir kadın mesleğinin tarihini, toplumun sağlığını iyileştiren tıbbi gelişme ve uzmanlıklarla, ebelik gibi geleneksel şifacılığı karşıt olarak konumlandırarak çalışmak elbette mantıklı değil. Bu yüzden çalışma boyunca modernizmin getirdiği özgürleştirici ve hümanist öncüllerden vazgeçmeden, “geleneğe dönüş” biçiminde bir antimodernliğe de, “global disneyland”larda ifade bulan bir postmodernliğe de düşmemeye dikkat ederek yürümeye çalıştım.⁶⁸ Bu kitap, konuya bilgi, iktidar ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin geniş çerçevesinden bakıldığında bir katkı sağlayabilir.

Çalışmamın temel tezi, eğitilmiş ebelerin tıbbî hiyerarşinin en altına konumlandırılması ve ebelerin “pis, cahil, batıl”

67 Paul Stirling, “Introduction: Growth and Changes - Speed, Scale, Complexity,” *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, editör Paul Stirling (Huntingdon: Eothen, 1993), 14.

68 Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, “Giriş”, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (editörler), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 1.

olarak tanımlanarak marjinalleştirilmesinin, aynı çabanın sonucu olduğudur, yani kadın ve kadın bedenini kontrol etme çabasının iki farklı yüzüdür. Ebeliğin gerilemesini anlayarak ebe imajını olumlu biçimde yeniden yapılandırmak, günümüzde faal olan eğitimli ebelerin doğum alanındaki mücadeleleri veya kürtaj, doğum, sezaryen gibi kadın bedeni üzerindeki tartışmalarla yakından ilgilidir. Bu çalışma, doğum gibi kadına dair en politik, en önemli, en tartışmalı deneyimlerden birine ışık tutarken, aydınlatma ile gelen bilimsel ve seküler düşünceyi sorgulamayı, “tarihin en eski kadın mesleği ebeliktir” veya “ebeler bir zamanlar bilge kadınlardı” gibi söylemlerin tuzağına düşmeden kadın tarihine bir katkı sağlamayı umuyor.

A.

EBELİĞİN
GERİLEMESİ
ve
DOĞUMUN
MEDİKALİZASYONU

Bağımsızlığı Kaybetmek: EBELER VE EĞİTİM

1.1

**“Ebelik ilerleyemedi çünkü yaşlı acuzelerin elinde kaldı”:
Geç Osmanlı İmparatorluğu**

Tokgöz'ün *lavuta* Vahit Bey ile karşılaştığı tarih, ebelik eğitimi açısından önemli bir döneme denk gelir. Kesin tarih hakkında hafızası büyük bir ihtimalle yanılmaktadır çünkü karşılaşmadan sonra 1889'da Besim Ömer'in "Sıhhat Nümayı Etfal"¹ adlı kitabının yayımlandığını söyler, fakat aslında kitap 1885'te yayımlanmıştır. Yine de karşılaşmanın 1880'lerde gerçekleştiğini varsayarsak, bu yıllarda doktor Vahit Bey büyük ihtimalle Osmanlı elitlerinin evlerine, hatta sarayın haremine doğum için davet edilmekteydi.²

- 1 Besim Ömer, *Sıhhatnümâ-yı Etfâl yahud Validelere Nasihat* (İstanbul: A. M. Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1303/ 1885).
- 2 Sermet Muhtar Alus, "Eski Kadın Hekimleri, Lavtalar," *Akşam*, Mart 7, 1951. Alus Besim Ömer'in de haremdeki doğumlara çağırıldığını söyler, fakat bu, Besim Ömer Paris'ten 1891'de döndükten sonra başlamıştır.

O yıllarda İstanbul'da henüz doğumevi olmadığı, 1885'teki başarısız girişimden sonra ilkinin 1892'de açılacağı düşünüldüğünde Vahit Bey'in ev doğumlarına davet edilmesi normal bulunabilir, fakat Osmanlı'da evin ve haremın mahremiyeti, hele yüzyıllardır doğumun kadınlar arasında gerçekleştiği göz önüne alındığında, Vahit beyin bir erkek olarak ev doğumlarına *gidebilmesi*, sınırlı da olsa ev ve hareme girişinin mümkün olması, 1839'da Mektebi-i Tıbbiye'nin açılması ve 1842'de ilk ebelik kurslarının verilmesiyle başlayan ebelik ve doğum etrafındaki düzenlemelerde sonuç alınmaya başlandığının göstergesidir.³

Burada söz konusu olan ebelik eğitiminin yaygınlaşması ve “yeni” ebelerin yetiştirilmesinden ziyade -o dönemde bunun çok da mümkün olmayacağı aşıkardır-, 1842'te yayımlanan bir fermanla görülebileceği üzere, ebeler üzerinde devlet kontrolünü sağlama çabasıdır.⁴ Fermanla ebelerin bilimsel bilgiden yoksun oldukları, çocuğu hemen doğurtacakları yerde batıl inançlardan kaynaklanan ve bebeğe zarar veren hareketlerde bulundukları, bunu önlemek için doğuma dair bilimsel eğitimden geçmeleri gerektiği, eğitimi Avrupa'dan gelen uzmanların vereceği, eğitimin sonunda bir ebelik belgesi alacakları, bu belgeye sahip olmayan ebelerin meslekten men edilecekleri belirtilmiştir. Bu fermanın çık-

3 Mekteb-i Tıbbiye'nin dördüncü yılında ebelik dersleri vardı fakat öğrenciler erkekti. Ebelik kursunda haftada iki gün ders veriliyordu.

4 Balsoy, 87; Selçuk Akşin Somel, “The Issue of Abortion in 19th Century Ottoman Empire,” yayımlanmamış sunum, IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey. Dubrovnik-Croatia, Ağustos 20-23, 2002. Somel'in kullandığı dilin toplumsal cinsiyet açısından problemli olduğuna dikkat çekmek gerek: Osmanlı toplumunda ebelerin rolü o kadar önemliydi ki Osmanlı devleti onları eğitmenin gerekliliğini erken fark etti.”, Somel, 344.

rilmasının sebebi, ebelerin kursa katılmakta gönülsüz kal-
maları olabilir, çünkü Avrupa'dan getirilen iki ebenin ders
verdiği kurslar açıldıktan üç yıl sonra bile, sadece on Müs-
lüman ve yirmi altı Hıristiyan ebe eğitim görmüş ve lisans
almıştır. Yine de asıl önemli olan bence bu fermandan çok,
*Memalik-i Mahruse-i Şahanede Tababet-i Belediyeye İcrasına
Dair Nizamname*'dir çünkü bu düzenlemeyle Osmanlı dev-
leti hastanelerde uygulamaya koyduğu forseps ve anestezi
gibi bilimsel metotları kadın ebelerin kullanmasını yasak-
lar; buna ek olarak birçok ilacı kullanmalarına, hatta yüz-
yıllardır yaptıkları bir uygulama olan, rahim içinde bebeği
döndürmelerine bile artık izin verilmez; "Bilimsel" doğum
sadece erkek ebelerin tekeline olacaktır; amaç kadın ebeleri
erkek hekimlerin kontrolü altına sokmaktır.⁵

Büyük ihtimalle bu çabaların etkisi o dönemde sınırlı oldu
ve ebeler uzun süre bağımsızlıklarını korudu; Osmanlı ka-
dınları sadece doğum değil, Osmanlı'nın ebelik konusunda-
ki düzenlemelerinin en önemli sebeplerinden biri olan kür-
taj için de ebelere danışmaya devam ettiler. Örneğin 1840
gibi erken bir tarihte Fransız ebe Annette Vantur ve İngiliz
ebe Amade Tileul'un Beyoğlu'nda özel klinikleri vardı, fakat
1900'de devlet müdahalesi artınca, bu klinikler göze çarp-
maya başladı; kendi evinde doğum da yaptıran ebe Mari
Zibold, kürtaj da yaptığı ortaya çıkınca, II. Abdülhamit
tarafından 1905'te sınır dışı edildi.⁶ Bu noktada Balsoy'un
çalışmasında vardığı sonuç, yani Osmanlı devletinin bir süre
sonra ebeleri eğitmek hedefinden vazgeçip onları lisanslan-
dırmaya odaklanması, çok önemli. Balsoy ayrıca *Sıvanlı*

5 Balsoy, 89-90.

6 Yıldırım, "Kadınların Hekim Olma Mücadeleleri", 50-57.

olanların sahip olduğu maaş, emeklilik hakkı, sağlık veya ailevi problemlerde finansal destek gibi ayrıcalıklara da dikkat çekiyor.⁷ Bu ayrıcalıklar ve değindiğı örnekler bir gerçeğe işaret ediyor: Lisans almak isteyen ebeler büyük ihtimalle lisansa *ihtiyacı* olan ebelerdi, yani halk arasında zaten ün yapmış olanların lisansa veya devletin lisans ile verdiği desteğe ihtiyacı yoktu, çünkü zaten mesleklerini bağımsız olarak sürdürüp para kazanmaya devam ediyorlardı; ki ebelik kurslarının açılmasını emreden fermana buna dair bir ipucu var: “Şöhretlerine mağrur olarak bu kurslara gelmeyen ebeler bilmelidirler ki artık eline bir doğum iskemlesi alan İstanbulda doğum yaptıramayacaktır.”⁸

Büyük bir ihtimalle Vahit Bey de sadece doğumda ciddi bir problem olduğunda ve elbette maddi olarak hizmetinin karşılığını verebilecek evlere davet ediliyordu.⁹ Çalışmanın başındaki alıntıda asıl dikkat çeken ise Tokgöz’ün Vahit Bey’e dair “beyaz sakallı, asker üniformalı bir adam”, “kır atta giden doktor” gibi ifadelerle erkeği yücelten, kahramanca bir imaj çizmesidir. Aykut Kazancıgil, Vahit Bey’in doğumlara

- 7 Balsoy, 89 ve 100-110. İngiltere’de de onyedinci yüzyılda ebeleri lisanslandırmak önemliydi, fakat bu görev İngiliz kilisesinindi, bkz. Doreen Evenden, *The Midwives of Seventeenth-Century London* (Cambridge University Press, 2000), özellikle birinci bölüm.
- 8 Dr. Bedi Şehsüvaroğlu, “Ebe, Ebe Mektebi, Ebe Okulları,” in *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu (İstanbul: Tan Matbaası, 1958), 4842.
- 9 Sermet Muhtar Alus, ‘Lavta’nın, yani bir erkeğin doguma çağırılmasını mizah ile karışık şöyle aktarır: ‘İmkânı yok erkeği razı olmaz. Lavta diye kazık kadar adamı mı yanına sokacağız? Alimallah kocası talakı selase ile boşar. (...) ebenin de lavtaya lüzum göstermesi üzerine tazenin kocasına ana yahşi, baban yahşilerle yalvarıp yakarılır, o da lavta kişinin Vahid Bey, Pavlaki Paşa gibi saçlı sakallı olmak şartıyla getirilmesine razı olur, lohusa kaza berzahından kurtulurdu.’, Sermet Muhtar Alus, ‘Ebe, Ebeler’, 4841.

at üstünde gittiğini, çantasındaki aletin de forseps olduğunu, aslında “lavta”nın forseps anlamına geldiğini, Vahit Bey’e de bu yüzden “lavta Vahit” dendiğini belirtiyor.¹⁰ Vahit Bey’in mesleki yeterliğine ve başarı(sızlık)larına dair elimizde yeterince bilgi yok,¹¹ ya da alıntıda belirtildiği şekilde, doğuma giderken çekilmiş bir fotoğrafı. Fakat gecenin karanlığında doğuma giden “kadın” bir ebeye dair bir çizim var.



- 10 “Lavta Vahit Bey deniyor ona. O zamanlar forsepsle lavta derlermiş. Vahit Bey atla hastaların evlerine gidiyor ve o kutunun içindeki aletle çocuğu tutuyor ve çıkarıyor”, Kazancıgil, 256-257.
- 11 Onsekizinci yüzyılda faaliyet göstermiş, forsepsini ilk kez kullandığı belirtilen erkek İngiliz ebe William Giffard’ın başarısızlığı inanılmaz boyuttadır; yaptırdığı elli beş doğumdan yirmi biri ölü doğumdur, Evenden, 181. Forseps kullanımının genel olarak başarısızlığı için bkz. Sayfa 179-182.

Bu tarihi bilinmeyen çizimde,¹² kadın ebe Vahit Bey'in aksine bir ata değil, beyaz (ya da açık renk) bir eşeğe binerken görülüyor. Çizimin sahibini de bilmiyoruz, fakat Hıristiyan Osmanlılardan biriye, eşek üzerinde olması at üzerinde olmasından daha saygın bir konuma dahi işaret edebilir, çünkü İsa'nın son akşam yemeğinden önce Kudüs'e bir eşek üzerinde girdiği aktarılır ve bu yüzden eşek Hıristiyanlıkta kutsaldır.¹³ Çizimdeki kadın ebe belki okur-yazar değildi, belki doğum sırasında batıl gelenekler de uyguluyordu, kesinlikle "yaşlı" bir kadın, fakat "pis" görünmüyor. Mağrur bir duruşu var, başı hafifçe eğik. Yanında yürüyen iki adamdan biri eskiden doğumlarda kullanılan ebe iskemlesini, diğeri de yolu aydınlatmak için fener taşıyor. Sanki sadece ebeye eşlik etmiyorlar da, aynı zamanda koruyor gibiler, ki bu şaşırtıcı değil çünkü doğum zamansızdır, yani ebe her an çağırılabilir.

Asıl merak ettiğim, Tokgöz eğer bir gece sokakta bu ebe- nin doğuma gidişine rastlasaydı, hatta sadece çizimi görseydi, nasıl bir tepki verirdi? 1936'da bu görüntüyü nasıl hatırlar, nasıl aktarırdı? Tokgöz'ün ve Köyden'in 1936'daki sohbetinde altı çizilmesi gereken, *erkek* ebeyi, özellikle Besim Ömer'in başarılarını övmeleridir;¹⁴ çünkü bu yaklaşım aslında ebeler ve doğum üzerinde erkek egemenliğinin kurulmasının göstergeleridir ve geç Osmanlı ile cumhuriyet dönemi arasında bir sürekliliğe işaret eder.

12 "Ebe Kadının Doğuma Gidişi- Bekçinin omuzundaki ebe iskemlesidir", Besim Ömer, *Doğum Tarihi* (İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1932), 41.

13 Bu noktaya dikkat çektiği için Prof. Dr. Christoph K. Neumann'a teşekkür ederim.

14 "Kırk yedi senede bu değerli, vergili ilim adamı durmadan çalışmış ve yazmıştır", "Nasıl ki yazdığı kitapları saymakta kolay değildir, makaleleri ise sayısızdır.", Kemal Köyden, "Dr. Besim Ömer Akalın", 206.

Besim Ömer Paris'ten İstanbul'a döndükten sonra 1895'te Mekteb-i Tıbbiye'de ve ebe mektebinde ders vermeye başlar. Batı'da gördüğü eğitimle "aydınlanmış", "bilimsel" düşünciyi ve bunların hamilelik ve doğumla ilgili savlarını nasıl içselleştirdiği, en iyi, ebelik ve doğumun tarihini ele aldığı kitabında görülebilir.¹⁵ Önsözde, bu kitabı sadece ebeleri değil, ülkedeki herkesi ebeliğin tarihine dair bilgilendirmek için yazdığını söyler. "Doğurmakta olan bir kadına yardım etmek, teselli vermek, ağrılarını azaltmak en tabii bir duygu olduğundan", Eski Ahir'ten örneklerle başlayarak, doğumun tarihini günümüze kadar anlatır ve *yaşlı* ebeleri "cahil, pis, batıl acuzeler" olarak yansıtır, fakat daha da önemlisi ebelik mesleğini yeniden kurgulayarak otonomisini kırar, geleneksel tıbbın altında konumlandırır, dolayısıyla erkeklerin hegemonyası altına sokar, çünkü Besim Ömer'e göre geleneksel tıp erkeklerin egemen olduğu bir alandır.¹⁶

Besim Ömer, doğumun insanlık tarihi kadar eski olduğunu, fakat ebeliğin bir kadın mesleği olarak bağımsızlığının yanlış anlaşıldığını çünkü aslında hep geleneksel tıbbın bir parçası olduğunu savunur.¹⁷ Geçmiş bu şekilde yeniden kurgulandıktan sonra, geleneksel tıp ilerlediği halde ebeliğin bundan nasip alamadığının çünkü sadece ülkemizde ve İslam ülkelerinde değil, eski Mısır, İsrail, Hindistan, Çin veya Yunan

15 Besim Ömer, *Doğum Tarihi*.

16 Bu bakış açısının, şifacı kadınlar göz önüne alındığında da problemli olduğu aşıkardır.

17 *A.g.e.*, 7-8: "Evveleminde fenni velade esas cihetiyle tıp ile karışmıştır."; "Eski zamanda sanat kadınlar elinde idi, hekimler yalnız nasihat verirler, ilaç yazarlardı"; "Eski zamanda tıp ve fenni cerrahi fenni veladeyi kucaklamıştı. Fenni velade, fenni cerrahinin bir şubesi addolunuyordu. Fenni velade ve tıp müşahede, mümarese ve tecrübeye istinat eder, tıp bu hallerden çok istifade etmiş ise de fenni velade nispeten mahrum kalmıştır."

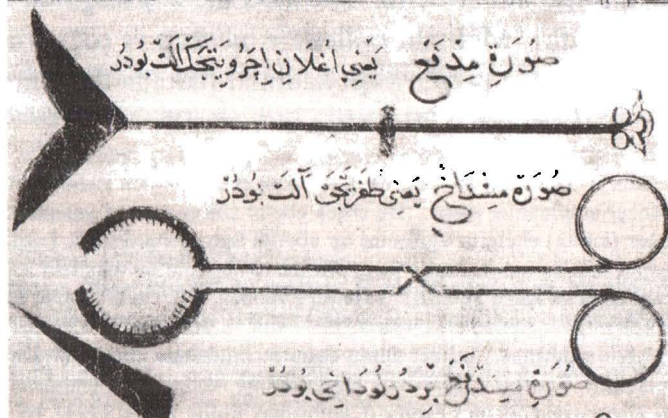
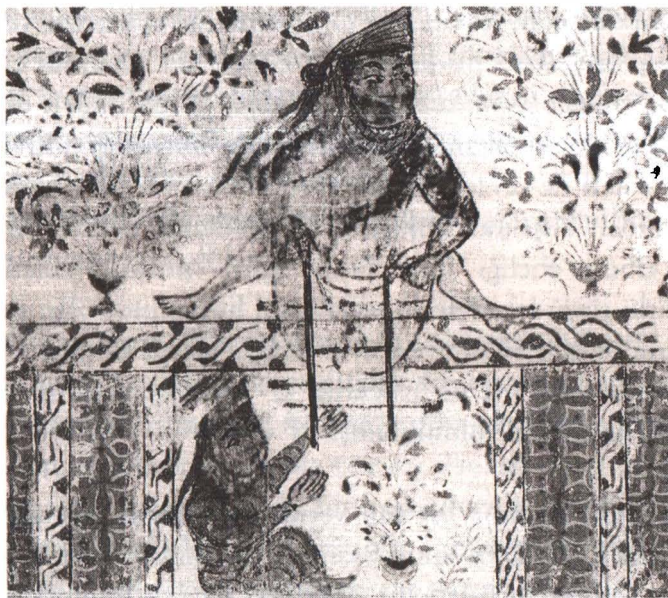
uygarlıklarında bile kadınların eline bırakıldığının, “ebele-
rin tazyiki altında inleyip durduğunun” altını çizer. Sayfa-
larca bütün bu kültürlerde “erkek” hekimlerin yeteneklerini
ve başarılarını anlatır, fakat çok şaşkındır: Nasıl olmuştur
da bütün bu erkekler, ünlü hekim İbn-i Sina dahi, doğu-
ma karışmamış ve sadece ebelere tavsiyelerde bulunmuştur?
Mesela, 1465 yılında Amasya’da hekim olan Şerefettin Ali,
“*Cerrahname*”sinde neden doğum ve hamilelik konularını
ele almış fakat “icraat ve ameliyatı ebelere bırakmak zarure-
tinde” kalmıştır?¹⁸

Ebelere dair en erken bilgiyi veren söz konusu eser hekim
Şerefeddin Sabuncuoğlu’nun “*Cerrâhiyetü’l-Hâniyye*” adlı
tıp kitabıdır ve 1466 tarihinde, Fatih Sultan Mehmet zama-
nında Amasya Darüşşifası’nda yazıldığı belirtilmektedir.¹⁹
Yazar önsözde, Anadolu’da cerrahlıkla uğraşanların çoğunun
ana dili Türkçe olduğu için eserini *Türki* dilinde yazdığını
söylemiştir. Eserin 77. Faslının sounda yer alan minyatür-
de, 74. Fasıldaki operasyon resmedilmiştir ve rahim ağzı
yaralarındaki iltihabın akıtılması ve tedavisi ele alınmıştır.
Hasta kadın ortası oyuk bir sandalyenin üzerine oturtul-
muştur. Ebe ise yere oturmuş, elindeki “*etıbbâ levheb*” veya
“*miftâhu’l-ferç*” denilen aletle kadını ameliyat etmektedir.

18 *A.g.e.*, 16: “Doğum zamanında erkek namına hiç kimse, hatta zevç bile bulunmuyordu. İşte sanatın böylece asırlarca kadınlara, acuzelere inhisa-
rı ebeliğin terakki ve tealisine mani olmuştur.” Doğum odasında kadının
eşinin varlığı için bkz. Çalışmanın ikinci yarısı.

19 Bu eser, minyatür ve minyatür hakkındaki bilgi için kaynak: Günsel Ren-
da (editör), *Çağlarboyu Anadolu’da Kadın* (İstanbul: Kültür Bakanlığı,
1993), 218-219.

Bu minyatür, ebelerin henüz onbeşinci yüzyılda karmaşık ameliyatlar yapabildiğini göstermesi açısından önemlidir, fakat Besim Ömer bununla değil, hekim Şerefettin'in neden -bir erkek doktor olarak- bizzat kendisinin bu ameliyatları yapmadığı ile ilgilidir ve bulduğu açıklama dahicedir: Er-



keklerin doğum odasına girmesine izin verilmiyordu, “eğer erkekler İpokrat zamanında doğumlara davet olunmuş olsaydılar fenni velade çok ileri gidecek idi.”

Besim Ömer ebelik “asırlarca kadınların, ihtiyar acuzelerin” elinde kaldığı, “acuze ebeler yanında çıraklık ile tahsil” olunduğu için çok üzgündür. İstanbul’da hekimliğe başladığında durum ona göre vahimdir: “O zamanlar ebelik acuze ve bilgisiz, *çenesi düşük* pis kadınların elinde idi. Ahalinin ebede aradığı haslet *sevimlilik*, *kan sıcaklığı*, görgüsünden dolayı yerinden kımıldanamayacak derecede *ihtiyarlığı* idi. Ebe-nin fazileti de zevzekliği, *söz ebesi* olması idi”. Bu kadınlar tarafından kuşaktan kuşağa iletilen bilgiler, Besim Ömer’e göre elbette ebeliği “ilkel” bırakmıştır; “muhtelif itikatların ve türlü türlü hurafelerin tecelligahı hükmünde olan şarkta doğum bir hayli garip ve acayip icraata maruz kalmıştır, hala da kalmaktadır” ve ne üzücüdür ki “ebelerin tahsil ve terbiyesiyle hiç iştigal” olunmamıştır.²⁰

Elbette bu duruma bir son vermenin zamanı gelmiştir ve İstanbul’a geldikten sonra Besim Ömer bizzat ebelerin “tahsil ve terbiye”sini üstlenir. Derslere ilk başladığında sınıf kaos içindedir: “Muhtelif milletlere mensup ve çoğu Türkçe okuyup yazma bilmeyen yaşlı kadınlar haftada iki defa top-

20 James H. Haveling’in 1872’de dört erkek ebe hakkında yazdığı kitap da benzer argümanlar içerir: “Bu erkek ebeler çok saygın ve yeteneklilerdi. Eğer (kadın) ebelerin eğitimini ve ebeliği önemsemeselerdi, İngiliz aneleri için durum ne kadar facia olurdu ve ebeliğin bu ülkedeki karanlık çağı daha ne kadar sürerdi?” aktaran Evenden, 2-3. Genel olarak Batı’da erkek doğum uzmanları ebelere “pis, cahil ve yeteneksiz” oldukları söylemiyle saldırmış, “bilim” adına doğuma müdahale etmeyi meşrulaştırmışlardır, Barbara L. Marshall, *Engendering Modernity: Feminism, Social Theory and Social Change* (Cambridge: Polity Press, 1994), 86 ve 45

lanmakta ve muallim de kendilerine bir saat içinde Türkçe, İspanyolca, Ermenice ve Rumca (!) ders vermekte” dir.²¹ Bu yüzden katılım için hemen Türkçe anlama ve konuşma ile otuz yaşından büyük olmama şartlarını ekler; kursların üçüncü yılında okuma-yazma bilgisi de şart koşulur.²² Türkçe bilmeyen gayri-Müslim ebeleri de sistem dışına iten eğitim çabaları, Mekteb-i Tıbbiye 1905’te Haydarpaşa’ya taşınınca boş kalan binada 1909’da ebe mektebi, okulun hemen yanına da yirmi beş yataklık küçük bir doğum kliniği açılıp Besim Ömer okulun yöneticisi olunca, ilerlemiştir.²³ Bu okul yaygın literatürde ebelerin ilk kez bilimsel eğitim almaya başladıkları merkez olarak geçmektedir, okula katılım şartlarına otuz yaşını geçmemiş olmak yanında ilkokul mezunu olmak da eklenir.

Katılım şartlarını dikkate alırsak, bu okulun asıl önemi ben- ce Osmanlı’da *yaşlı* ebelerin meslek dışı bırakılması için atılmış son adım olmasıdır, çünkü o dönem faaliyet gösteren ebelerin büyük bir ihtimalle çok azı ilkokul mezunuydu ve yaşları otuzun üzerindeydi. Bir başka deyişle, bu okul Cumhuriyet döneminde Besim Ömer’in öğretileriyle yeni bir ebe neslinin yetiştirilmesi yolundaki çabaların temelidir.

Besim Ömer’in çerçevesini çizdiği ebelik mesleğinde, *yaşlı* ebeler, kadınlara yardım etmek bir yana, zarar verdikleri öne sürülerek çerçevenin dışına itilmiş, erkek doktorların

21 Ünlem işareti Besim Ömer’e aittir.

22 Besim Ömer, “Ebelik ve Doğum: Bizde Nasıldı ve Ne Haldedir?” *Sıhhat Almanakı*, editör Mazhar Osman (İstanbul: Kader Matbaası, 1933), 291.

23 Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını: 1839-1923* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991), 28.

eğitimi ve gözetimi altında yetişen yeni ebelerin “modern doğum”u yaygınlaştırması hedeflenmiştir. Bu dönemde gündelik hayatta yayımlanan kitaplarda ve dergilerde de doğum hakkındaki söylemler değişmiş, hamile kadının “hassas ve aşırı duygusal” olduğu öne sürülerek “akıllı ve mantıklı” doktorların tavsiyelerine uyması salık verilmiş, aksi takdirde kendinin ve bebeğinin hayatını tehlikeye atacağı konusunda uyarılmıştır.²⁴ Elbette tüm bunlar, o güne dek kadınların egemen olduğu doğum alanına erkek egemenliğinin sızma-ya başlamasının göstergeleridir.²⁵

Düzenlemelerin ve eğitim hamlelerinin günlük hayattaki yansımaları kuşkusuz yavaş oldu, fakat ebeliğin bağımsızlığı adım adım kaybolmaya başladı. Dahası ebelik değersizleşti ve ilerlemek için erkek doktorlara muhtaç olan bir mesleğe dönüştü. Zaten o dönemde ebeler mecburen erkekler tarafından eğitilecekti, çünkü Türkiye’de kadınların 1922’ye kadar tıp eğitimi alma şansı yoktu.²⁶ İlginçtir ki, Besim Ömer

24 Balsoy, 212. Hamilelik ve doğum ile ilgili yayınlarda kadın bedenine yaklaşımın değişmesi ve Besim Ömer’in kitaplarının ayrıntılı analizi için bkz. 192-215. Balsoy, Osmanlı’da nüfusla ilgili endişe ve politikaların Müslüman nüfusa yönelik olduğuna da dikkat çeker.

25 Tüm çalışma boyunca çeviride “patriyarka” yerine “erkek egemenliği” terimini tercih ettim. Geç Osmanlı’da erkek egemenliğinin değişimi için bkz. Kandiyoti, “Afterword”. Erkek egemenliği kavramına dair eleştiriler için bkz. Deniz Kandiyoti, “Bargaining with Patriarchy,” *Gender and Society* 2, no. 3 (Eylül 1988): 274-290. Erkek egemenliğine dair etraflı bir değerlendirme için bkz. Sylvia Walby, *Theorizing patriarchy* (Oxford, Londra: Basil Blackwell, 1990). Kuşkusuz “feodal”, “kapitalist”, “modern” gibi birçok erkek egemenliği vardır; Judith M. Bennet, “Feminism and History,” *The Feminist History Reader*, editör Sue Morgan (New York: Routledge, 2006), 67-68. Bu çalışma boyunca “erkek egemenliği”ni kullandığımda Kandiyoti’nin tanımını kastediyorum: “kadınların ezilmesine yol açan bir dizi kurumsal ve kültürel pratikler”, Kandiyoti, “Bargaining with Patriarchy”, 306.

binlerce sayfa oluşturan eserlerinde bir kez bile kadınların doktor olma hakkından söz etmez, fakat hemşire olmanın önemine defalarca değinir; zaten ebelerin tıbbi hiyerarşide hemşirelerin dahi altında konumlandırılmasında büyük rol oynamıştır.

Besim Ömer'in ebelerin eğitime başladıktan kısa süre sonra derslere "hastabakıcılık" da eklemesinin sebebi, ona göre ebeliğin "hemen hususi bir hastabakıcılık vazifesinden ibaret" olmasıdır",²⁷ Kadırğa'daki iki yıllık ebe okulunun ilk yılında sadece hastabakıcılık dersleri verilir.

Dönemin savaş şartları göz önüne alındığında hastabakıcılık ve hemşireliğin ihtiyaç duyulan meslekler olduğu muhakkaktır, fakat bu iki mesleğin ve elbette ebeliğin kadına özel, doktorluğun ise erkeğe uygun olduğu argümanı sorunludur. Dünya sağlık sisteminde hemşirelik ve hastabakıcılık hala kadınların esas rolü, çünkü kadının eş ve anne rolünün iş olarak uzantısı olarak görülüyor.²⁸ Besim Ömer'in ebeliği hastabakıcılık/hemşirelik olarak görmesi ise ebeliği bir seviye daha değersizleştiriyor.²⁹ Ayrıca ebelik ve hemşi-

- 26 Avrupa'da tıp eğitim alıp doktor olmuş istisnalar vardı, ilk Türk kadın doktorlar 1927'de mezun oldu. Yıldırım, "Kadınların Hekim Olma Mücadelesi".
- 27 Besim Ömer, "Ebelik ve Doğum", 291.
- 28 "Hemşireliğin kurucuları, bunu kadına özel bir meslek olarak gördüler. (...) bir hemşirelik tarihçisinin dediği gibi, 'Kadın, doğa ana tarafından eğitilmiş, içgüdüsel bir hemşiredir', (Victor Robinson, MD, *White Caps, The Story of Nursing*); Marshall, 92 ve 102.
- 29 Ayten Altıntaş hemşirelik tarihine dair çalışmasında 1865'te Askeri Tıbbiye'de 5 ebinin görevli olmasına, hatta bu ebelerin hastabakıcılık yapabilmesine çok şaşıyor: "1865'te Askeri Salname'de Askeri Tıbbiye'de görevli muallim ve memurlar listesinde 5 kadın var, Lebibe Hanım, Hafize Hanım, Nesibe Hanım, Madam Mariçe, Madam Robers, kabile ol-

relik arasındaki sınırları belirsizleştirerek, 1975'te devlet iki mesleğin eğitimini birleştirip mezunlara "ebe-hemşire" ünvanını verdiğinde doruğa çıkan, sonra bu uygulamadan vazgeçilse de bugün hala yaşayan bir tartışmanın tohumlarını ekiyor. Günümüzde hemşireler yasal olarak ebelerin "eğitim ve denetiminden sorumlu",³⁰ eğitilmiş ebeler ise hemşirelik ve ebelik mesleği arasındaki sınırların Türkiye'de belirsiz olduğundan, iki mesleğin içiçe geçmesinden şikâyet ediyor ve Batı'da ebeliğin otonomi sahibi olduğunu belirtiyor.³¹ Eğitilmiş ebelerin Türkiye'de hemşireliğin daha "saygın" görülmesinden dolayı kendilerini "hemşire" olarak tanıtmak zorunda kalmaları üzücü, fakat bu sorunun sorumlusu olarak yine Besim Ömer gösterilebilir.

dukları yazılı. (...) O tarihte Tıbbiye'de doğumevi 'Viladethane' yoktur. Doğum kliniği de yoktur. O halde ebelerin Tıbbiye kadrosunda işleri ne idi? Sebebinin 1870 salnamesinden öğreniyoruz, Hafize Hanım, Nesibe Hanım, Madam Robers "serhademe" olarak görünüyor, yani hastalara bakan hademelerin başı. 1879'da bu isimlerin de olduğu 11 'hastabakıcı' var, (...) 1880, 1881, 1882 de hemen hemen aynı kadro. 1898'de "Kabile" denen kadınlar erkek doktorlarla çalışıyor Askeri Tıbbiye Polikliniğinde. (...) Yani ebelik tahsili yapan kadınlar hastabakıcı olarak da hizmet veriyorlardı, sadece doğum bilgisi değil, hastabakıcılıkla ilgili bilgileri de almışlar. Bu ne zaman olmuş bilmiyoruz, Besim Ömer Doğum Tarihi kitabında hastabakıcılık derslerini 1891'de ilave ettiğini söylüyor.", Ayten Altıntaş, "Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı," *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, editör Nuran Yıldırım (İstanbul: Novartis, 1998), 372-387.

30 "Halen yürürlükte olan 224 sayılı, 5.1.1991 tarihli sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hakkındaki kanununa göre hemşire ebenin yardımıyla ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin yürütülmesinden, ebelerin eğitim ve denetiminden sorumludur.", Zekiye Karaçam, "Gebelerin Doğum Öncesi Bakıma İlişkin Uygulamaları" (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1991), 2-3.

31 "Ebelerin, hemşirelikle ilgili kurslara katılmaları ve başhemşire olmaları için Sağlık Sen tarafından yapılan müracaat Türk Hemşireler Derneğince kınanmış ve eleştirilmiştir. Ardından da Sağlık Sen'e bir yazı yazılmıştı. Türk Ebeler Derneği (adına başkan Nazan Karahan) gelişmeler üzerine

Örneğin, çalışmamın başındaki alıntıda yer alan, Türk çocuklarının sağlığı ve modern çocuk yetiştirme yöntemleri üzerine olan “Türk Çocuğu Yaşamalıdır” kitabında, sayfalar boyunca hemşirelerin bebek bakımındaki sorumluluklarını, ve sadece doğum-öncesi değil, doğum-sonrası dönemde de anneye nasıl destek olacaklarını anlatıyor. Aslında ebelere ait olan görev alanına hemşireleri dahil ederek iki mesleğin arasındaki sınırları kaldırıyor. Dahası, ülkenin çok sayıda hemşireye ihtiyaç olduğunu belirttikten sonra kitabın ancak sonlarına doğru ebelerden bahsetmek aklına geliyor. Şüphesiz, ortalama bir insan bu kitabı okuduktan sonra hemşireliğin ebelikten daha önemli ve saygın bir meslek olduğunu düşünecektir.

Besim Ömer’in bu çabalarının etkisi elbette ancak uzun vadede görüldü. 1920’de hala sadece İstanbul’da eğitimli ebeler vardı ve büyük bir ihtimalle Anadolu’ya göreve gitmekte gönülsüz oldukları için, devlet 1920’de Anadolu’nun farklı yerlerinden rüşdiye mezunu genç kızları iki yıllık ebe eğitimi

aşağıdaki açıklamayı yaptı: Ülkemizde bazı uygun olmayan politika ve yönlendirmeler nedeni ile, özellikle tedavi hizmetlerine ağırlık verilmesinden bu yana ebeler hemşirelik işlevlerini yapar duruma gelmiş ve mesleklerinden kopmuştur. (...) Nerede açık varsa orada görevlendirilen ebeler, izlenen yanlış politikalar sonucunda mesleki kimliklerini kaybetmeye başlamış ve kendilerini istemeden hemşire olarak tanıtmaya başlamıştır. Oysa birlikte omuz omuza, aynı ekip içinde çalışan ebeler ve hemşirelik mesleği birbirini her zaman destekleyen ancak farklı çalışma alanları olan iki ayrı meslektir. Bu iki mesleğin birbirinin içine geçmesi her iki mesleğe de zarar vermekte özellikle ebeler bu durumdan son derece olumsuz etkilenmektedir. Gelişmiş ülkelerde ebeler yetkileri doğrultusunda hemşireler ile karşılaştırıldığında, daha fazla otonomi sahibi olarak mesleklerini yürütmektedir.”, “Türk ebeler derneğinden hemşire derneğine yanıt”. 15 Nisan 2010, www.ebelerderneği.org (son erişim 1 Kasım 2010). Ebeler Derneği, kanun tasarılarına yine aynı soruna dikkat çekiyor, bkz. Ek A, “Ebeler Derneği tarafından hazırlanan Ebeler Kanun Tasarısı”.

almaları için İstanbul'a getirmeye karar verdi. Bu ebelerin kim olduklarını, nereden geldiklerini, eğitimlerinden sonra memleketlerine dönüp hizmet edip etmediklerini bilmiyoruz, fakat sayılarının çok da fazla olmadığını tahmin etmek zor değil. Bu yüzden Besim Ömer kendine "yurdumuzda hala o cahil acuzelerin elleri altında inleyen anne ve bebekler var mıdır?" sorusunu sorduğunda üzülererek cevap verir: "Maalesef bu soruya hayır diyemeyeceğim."³² Ülkede acilen yapılması gerekenler Besim Ömer'e göre şunlardır: "Bilgili, görgülü ebe yetiştirmeli", "sanatlarını, seviyelerini yükseltmeli", "büyük şehirlerde geniş, asri viladethaneler, ebe mektepleri meydana getirmeli, ta ki bu sanat ehli köylere kadar yayılsın", "ahalinin şahadetnameli bu gibi muktedir ebelere müracaat etmeleri için umum irfan seviyesini yükseltmeye ve sıhhat öğütlerini yapmağa çalışmalı",³³ ki devam eden bölümde bunları ele alacağım.

- 32 Besim Ömer, "Ebelik ve Doğum", 296. Bir başka çarpıcı örnek, Basiret gazetesi için 1870-1878 arasında yazan Basiretçi Ali Efendi'dir: "Ezcümle elyevm şehrimizde kendisine kabilelik süsü veren çoktur. Lakin kabilelik lafzan olmayıp fennen olmak iktiza eder."; "Kabilelik fenninden maharet ve malumatı olmayanları vücut ve adem-i vücudu müsavi olduğundan, bu bapda ebna-yı vatanıma hisse- âcizâneme düşen ihtarı, vazife-i zimmet addeyledim.", Basiretçi Ali Efendi, "Kadın Ebeler (Kabileler)," *İstanbul Mektupları*, editör Nuri Sağlam (İstanbul: Kitabevi, 2001), 679-680. Aynı sorunlu dil çağdaş kadın doktorların çalışmalarında da görülebilir: "Cahil ebelere engel olmak amacıyla çıkarılan yasa maddesi diplomasız ebelerin tehlikeli işlemleri uzun yıllar boyunca sürdürdüklerini gösteriyor.", Sarı, 464-465.
- 33 "Besim Ömer, "Ebelik ve Doğum", 296.

**“Bilgili ve Görgülü Ebe Yetiştirmek”:
Türkiye Cumhuriyeti**



Kitabın girişinde yer alan alıntıda bahsedilen, Besim Ömer'in "*Türk Çocuğu Yaşamalıdır*"³⁴ kitabındaki çizimlerden biri, bir grup çocuğun yeni cumhuriyet ve annelerinden beklentilerini yansıtır. Çizimde çocuklar mutsuz, endişeli, hatta öfkeli görünmektedir. Ellerinde taşıdıkları posterlerde talepleri yazılıdır: "Anne sütü", "anne bakımı", "sağlam anne

34 Besim Ömer, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır*, 21.

ve baba", "hava ve güneş", "sineklerden korunmak"... Çizime baktığımızda çocukların gayet kararlı olduklarını hissediyoruz, sanki talepleri karşılanırsa gülümseyeceklerdir.

Kuşkusuz bu çizim geç Osmanlı ve erken cumhuriyet döneminde annelik, doğum ve çocuk bakımına dair söylemler ve süreklilikleri hakkında bize önemli ipuçları verir.³⁵ Kadınlar Osmanlı bağlamında "nüfusun üreticileri"ydi, dahası, kadın bedeni sadece anneliğe, çocuk doğurma ve bakma yeteneğine dair söylemlerle tanımlanıyordu.³⁶ Erken cumhuriyette, "ulusun tohumlarını üreten ve koruyan aktörler" olan kadınlar ayrıca "vatanın sembolleri ve ulusun sınırları olarak görüldü".³⁷ Cumhuriyetin kuruluş sürecinde ve sonrasında, kadınlar politik aktörler olarak sosyal veya politik rolleriyle değil, ancak cinsel ve üreme yetenekleriyle yer bulabildiler.³⁸ Dönemin önde gelen feministlerin Nezihe Muhiddin dahi kadının temel görevini annelik çerçevesinde tanımlıyordu: "Bugün ve yarın memleketimizin bizlerden istediği mühim

35 Türk "modernleşme projeleri ve Osmanlı ve cumhuriyet elitlerinin ulus inşa süreci, kadın sorunları ve temsillerini üzerinden yürütüldü. Kadınların durumunu iyileştirmek farklı ideolojik grupların -Batı modernizmini savunanlar, Batılı misyonerler, İslamcılar, Osmanlıcılar, Türk milliyetçileri ve sosyal reformcular - ortak amacıydı, *Deconstructing Images of "The Turkish Women"*, editör Zehra Arat (New York: St. Martin's Press, 1998), 22-23.

36 Balsoy, 173.

37 Dilek Cindoğlu ve Feyda Sayan-Cengiz, "Medicalisation Discourse and Modernity: Contested Meanings Over Childbirth in Contemporary Turkey," *Health Care for Women International*, Vol. 31:3 (2010): 221-243. Bu konuda yapılmış zihin açıcı ender çalışmalardan biri olan bu makale, doğumun medikalizasyonu ve erkek egemenliğinin birbirini nasıl beslediğini gösterir; makaleyi kişisel olarak bana gönderen Dilek Cindoğlu'na teşekkür ederim.

38 Ruth A. Miller, "Rights, Reproduction, Sexuality and Citizenship in the Ottoman Empire," *Journal of Women in Culture and Society* 32, no. 2 (Winter 2007): 347-373.

ve asıl bir vazife var; o da bu yurda ma'nen ve maddeten kıymetli evladlar yetiştirmektir".³⁹

Kadına yüklenen annelik rolü, elbette çocuklarını "modern" yöntemlere göre yetiştirmeyi de içeriyordu, ki çizimdeki çocukların taşıdıkları posterler tam da bu yöntemleri özetliyor.⁴⁰ Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal, bu "yeni" anneliği şöyle tanımlamıştı:

Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye, eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsafı lazımevi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmaya mütevakıftır. Binaenaleyh, kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgileri olmaya mecburdurlar. Eğer hakikatten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar".⁴¹

Bu çizimde konumuz açıdan en önemli poster i ise sağ tarafta duran bir çocuk taşıyor: "*görgülü ve bilgili ebe*", Besim Ömer'in sadece bahsi geçen kitabında değil, tüm çalışmalarında sık sık karşımıza çıkıyor, bu yüzden bu terimle

39 Nezihe Muhiddin, "Analık Vazifeleri," *Kadın Yolu* 1 (16 Temmuz, 1341/1925): 7, *Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu 1925-1927*, editör Nevin Yurdsever Ateş (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009).

40 "Hijyenik, bilimsel ve eğitimli" annelik teması için bkz. Ayşe Durakbaşı, "Kemalism as identity politics in Turkey," *Deconstructing Images of "The Turkish Women"*, ed. Zehra Arat (New York: St. Martin's Press, 1998), 139-155, özellikle sayfa 144.

41 Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1959, 151-152, aktaran Seçkin Kazak, "Anneliğin Siyasal Alandaki İnşası, Türkiye'de Anelik ve Siyaset: 'Makbul' Anneler ve 'Sözde' Anneler," (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2009), 35.

ne kastettiğini daha yakından incelemek gerekiyor. Besim Ömer, Osmanlı harfleriyle basılmış son kitabı olan “*Ebelik, Doğurma, Doğurtma*”da, ebelik mesleğinin faaliyet alanını ele alır ve ebeler için yazdığı daha önceki kitaplarındaki gibi, kadın bedeninin anatomisi, hamilelik sürecinde nasıl değiştiği, ebeğin doğum öncesi, sırası ve sonrasında görevleri gibi konulara değinir ve fotoğraf ve çizim gibi birçok görsel malmeye ile destekler.⁴² Kitap bugüne dek Latin harfleriyle yeniden basılmamış olsa da, Besim Ömer’in meslek üzerindeki etkisi göze alındığında, Türkiye’de ebelik eğitiminin çerçevesini çizdiğini tahmin etmek zor değildir.⁴³

Besim Ömer her çalışmasında “eski” ebeleri küçümser, marjinalize eder; bunun yaparken aslında ebelik mesleğini de değersizleştirmektedir. Fakat bu kitapta yaklaşımını değiştirir ve “güç ve nazik bir sanat” olarak tanımladığı ebeliği över.⁴⁴ Ebelik için “öyle adi bir sanat, ehemmiyetsiz bir iş,

42 Besim Ömer, *Ebelik, Doğurma ve Doğurtma* (İstanbul : Ahmed İhsan Matbaası, 1928). Ebeler için daha önce yazdığı kitaplar şunlardır: Besim Ömer, *Doğururken ve Doğurduktan Sonra* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320/ 1902 ve Besim Ömer, *Ebe Hanımlara Öğütlerim* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322/ 1904).

43 Aykut Kazancıgil Besim Ömer’in meslek üzerindeki etkisini şöyle özetler: “Doğum hekimliği herhalde dünyanın en eski mesleklerinden biridir. Doğuran kişiye hiç kuşkusuz biri yardım edecekti. Eski çağlarda bu, uzun tecrübeler sonunda beceri kazanmış kadınlar tarafından yapılıyordu. Yani bunlar ilk ebelerdi. (...) Ancak 1800’lerde geleneksel hekimliğin yapabileceği bir şey kalmamıştı. Bu esnada Osmanlı hekimliği eğitim ve uygulama yöntemiyle Batı’ya yöneldi. İşte 1880’lerde Besim Ömer Paşa bu yönlenmenin anahtar kişisi olmuştur”, Kazancıgil, 255. İlginç olan Kazancıgil’in ve söyleşi yapan kişinin ebeliğin Besim Ömer ile başladığını kabullenmesidir: “Anadolu’da bütün doğumlar hiçbirşey bilmeyen, doğura doğura bir şeyler görmüş kadınların elinde o zamanlar... -Ebelikten önce neler yaşanmış? - Tam riskine gidiyor herşey. Normal doğuramazsa çatlıyor, ölüyor. (...) Bu felaketler 1880-90’larda Besim Ömer Paşa nesliyle beraber durulmuştur.”, Kazancıgil, 268.

kolay bir şey” değil derken genel tavrını yankılar, fakat ilginç bir şekilde ebelerin “her vakit, her yerde el üstünde” tutulduklarını belirtir. Besim Ömer’e göre “insanlık kadar eski” olan ebelik her kadının harcı değildir, “sağlam ve yorulmak bilmez bir vücut, pak ve güzel bir huy, pek çok hazırlık malumat, pek iyi ve merhametli bir yürek” ister. Ebe olmak isteyen genç kadınlar “malumatını artırmalı, ahlakını iyileştirmeli, hürmet edebilecek ve işe yarar bir ebe olduğunu herkese teslim ettirmelidir. Ebeler uslu, kâmil olmakla beraber fenden, bilgiden de haberdar olmalı ve sanatın ne olduğunu anlamış, öğrenmiş bulunmalıdır.”

Besim Ömer’in ebeliği öven tavrı bazı soru işaretleri yaratabilir. Bu mesleği değersizleştirmesinin sonuçlarının farkına mı varmıştır? Genç kadınların ebe olmakta gönülsüz olmalarına veya ebeliği küçümsemelerine mi şahit olmuştur? Ya da benzer bir tavrı doktorlarda veya sıradan insanlarda mı gözlemlemiştir? Ebeliği, dört yıllık lisans seviyesine çıkarılana kadar kısa süren bir eğitimden sonra edinilebilen bir meslek olduğu için daha çok alt sosyal sınıftan genç kadınların tercih ettiği düşünüldüğünde, ebe olmak isteyen genç kadınlara, sahip olacakları mesleğin, genel kanının aksine aslında saygın bir meslek olduğunu belirtme ihtiyacı duymuş olabilir.⁴⁵

Kitabın girişindeki alıntıda *lavuta* Vahit Bey’e ve Besim Ömer’e “ebelik”leri için yapılan övgüler bu açıdan bakıldığında anlamlı. Ancak Besim Ömer, bu “saygın” mesleğin

44 Kitabın 1-6 sayfalarının transkripsiyonu için bkz. EK B. Transkripsiyon konusundaki yardımı için Bahar Gökınar’a teşekkür ederim.

45 Kısa süren eğitimiyle kazançlı bir meslek olarak ebeliğe dair ayrıntılar, özellikle eğitilmiş ebelerin anlatıları için bkz. İkinci Bölüm.

cinsiyetine ayrıca atıf yapma ihtiyacı duyar: “‘Cins cinsi sever’ derler ki pek doğrudur. Bunun için ebelik sanatı en ziyade kadınlara yakışır ve onların yapacağı bir şeydir”. Bu tavır elbette sadece Vahit Bey değil, “ebelerin ebesi” olarak Besim Ömer’in cinsiyetiyle de çelişkili, fakat anlaşılan Besim Ömer’e göre bir erkek ebelik yapınca, “doktor” olarak saygı görmeyi hak ediyor.

Besim Ömer’in giriş yazısındaki bir başka problemlili nokta, ebeliği genel olarak övdükten sonra “eski” ebelerden bahsetmeye başlayınca kadınlar arasında yarattığı ikiliktir. Ebeliğin “bir mal gibi anadan kıza” geçmesi onu çok üzer, “bilgiden, temizlikten, hız ve marifetten” bihaber olan, “çocuğun ne olduğunu, nasıl geleceğini, nasıl çıkacağını, yumurtalık, rahmin nerede bulunduğunu bilmeyen ve gebelikte edilecek tedbirleri, çocuğa alındıktan sonra ne yapılmak lazım geleceğini anlamayan”, “birçok genç ve dinç hanımları mezar çukurlarına düşüren bunak kocakarılar”ın ebelik yapması ona göre “yalnız ayıp değil, pek büyük bir günahdır”. “Eski” ebelere yapılan bu suçlamaların yersiz olduğunu çalışmanın ikinci yarısında ele alacağım, fakat bu noktada dikkatimi asıl çeken, Besim Ömer’in ebeleri suçlayıp marjinalize ederken, çalışmalarında hiç yer bulmayan dini dahi meşrulaştırma aracı olarak kullanmasıdır. Zaten ebeliği överken de “dince de büyük bir hizmet” olduğunun altını çizer: “Bir mahlûku, bir acıdan kurtarmak, anaların çocukların hayatlarını koruyup esirgemek, insanların çoğalmalarına hizmet etmek sevaplı ve büyük bir ibadet ve gayet tesirli bir duadır”.

Besim Ömer, “eski” ebelerle hiçbir ortak noktası olmayacak “genç” ebeleri mesleğin “yüce”liğine ikna çabalarında, yine çalışmalarında hiç yer almayan bir karşılaştırmaya dahi

başvurur: “Ebeler çok kere hekimlerin de akıl yoldaşı, ‘sanat arkadaşı’ olur ve bu yüzden de yüce mertebelere ermiş bulunurlar.” Bu benzetme ilk bakışta şaşırtıcı olsa da ilerleyen satırlarda sınırları çizilir: “Bir ebe güç işlerde, fenalık ve tehlike zamanında, aklının eremediği şeylerde hiçbir vakit kendi kendine iş görmeye kalkışmamalı, malumat taslamamalı ve hekimi çağırmak lazımsa vakit geçirmeksizin haber vermelidir”. Zaten “pis elleri, mundar elbisesi ile mikrop taşıyan”, “günahkâr ve adeta canı” ebelerin Besim Ömer’i asıl rahatsız eden tavrı, “kendi başına” iş yapmaları, “öteye beriyeye ilaç ‘satılık vermeleri’”dir, oysa genç ebeler “kendilerine gösterilenlerin asla dışına çıkmaz”.

Özetle, “temiz, vicdanlı, namuslu, ahlaklı bir ebe hanım” olmak isteyen genç ebeler, Besim Ömer’in öğütlerini dinleyerek, kendileri için kurduğu bu modern mesleği doktorların sözünden çıkmadan yürütmelidir; otonomiden yoksun, devletin tıbbi hiyerarşisinin en altında, kendilerini cumhuriyetin annelerine ve çocukların sağlığına adanmalıdır.

Besim Ömer aynı kitapta ebelerin temizliğe azami önem vermeleri ve her sosyal sınıftan kadına yardım etmeleri gibi konulara da değinir, fakat dikkat çekmek istediğim son nokta, doğuran kadına yardım, ki iki önemli sonucu var. İlki, ebe ile doğuran kadın arasında hiyerarşik bir ilişki oluşturur, ikincisi doğumu bir “hastalık” olarak problematize etmek, kadın bedeni üzerinde denetimi meşrulaştırır. “Doğurmak hem kolay hem de son derece güç bir şeydir” diyen Besim Ömer, doğuran bir kadının “haline acımak, ona sanatın gösterdiği münasip bir yolda yardım etmek insanlık şanıdır” der. Üstelik sadece zor doğuran değil “kolay kolay çocuk getiren kadınlara bile yardım” etmek gerektiğini ekler

çünkü “doğuran kadın, adeta bir yaralıdır. Beyni, düşüncesi, her işi her şeyi alt üst olmuştur.” Bu şekilde ebe, doğuran kadına göre hiyerarşik olarak üstte konumlandırılır, yani “sancılar içinde sürüklenen zavallı” doğuran kadın, ebeğin yardımına muhtaçtır. Zaten “kadınlığın koruculuğu” olarak ebelik, devletin de amacıdır, çünkü nüfusun artması için “kadınların sağlam olmaları, onların hastalıksız, fenalıksız doğurmaları, memleketin yalvara yalvara istediği, candan özlediği bir şeydir”.

Doğuran veya hamile bir kadın “hasta” olarak görülmesi, “zayıf”lığının vurgulanması, aslında erkek egemenliği ve üreme arasındaki ilişkiyi açığa çıkarır:

Hamileliğin ve doğumun medikalize edilmesi erkek egemenliği ile yakından ilişkilidir çünkü hamileliğin patolojik ve abnormal olarak görülmesi, kadınların, doğaları gereği, kendi üreme sistemlerinin kurbanları olarak görülmelerini yansıtır.⁴⁶

Kadınlar hamile kaldıkları andan itibaren “hasta” olarak görüldüklerinde, kadınları tedavi etmek, acılarını dindirmek için hamilelik, doğum öncesi ve sonrası dönemde doktorların “erkek-egemen” müdahaleleri meşru olur. Ki bu durum aslında Türkiye cumhuriyetinde kendini “modern, ilerici ve aydınlanmış” olarak tanımlayan yeni bir tür erkek egemenliğinin temellerini atmıştır:

46 Cindoğlu ve Sayan-Cengiz, 227. “Medikalize etmek”, belirli deneyim, davranış ve pratiklerin tıp otoritesinin hâkimiyet alanına girmesidir”, 226. Çalışma boyunca “medikalizasyon” ve ilişkili terimleri bu anlamda kullanıyorum.

Elbette 1923'ten önce de Türkiye'de erkek egemenliği ve cinsiyetçilik vardı, fakat modern reformlarla erkek egemenliği, daha önce kadınların egemenliğinde olan yaşam alanlarına sızdı -en başta şifa pratiklerine, özellikle çocuk doğumuna ve bakımına.⁴⁷

Bu açıdan bakıldığında Besim Ömer'in söylemlerinin sadece “eski” ve “yeni” ebeler arasında bir uçurum/rekabet yaratmadığını, ayrıca doğum alanındaki güç ilişkilerini de yansıttığı görülebilir. Genç ebeler, hem yaşlı hemcinslerinden, hem de doğuran kadından üstün, fakat doktorların hegemonyası altında konumlandırılır. *Ebenin yardımına muhtaç* doğuran kadınla ebe arasındaki hiyerarşik ilişkide aslında eğitilmiş ebeler, Besim Ömer'in temellerini attığı “modern”, medikalize doğumun, bir başka deyişle erkek-egemen bakışın doğum alanına sızmasında görevli kılınmışlardır.

Elbette erkek egemen müdahale sadece doğum alanıyla sınırlı kalmaz, bölüm başında yer verdiğim çizimde görüldüğü gibi annelik ve çocuk bakımına da el atar. “Ebelerin ebesi” Besim Ömer'in hayatını sadece ebelerin eğitimine değil, annelerin bilinçlenmesine ve çocukların sağlığına adanmış olması tesadüf değildir.

Kadınların “modern” annelik usulleri konusunda eğitilmesi, nüfusun artmasına verilen önem sebebiyle, cumhuriyetin kurulmasından sonra daha da önem kazanır.⁴⁸ Sağlık

47 Cindoğlu ve Sayan-Cengiz (2010), 223.

48 Nüfus ve nüfusun sağlığı konusunda bkz. Giriş bölümü ve şu makaleler: “Köy Kadınına,” *Ana*, 1 (15 Ocak 1938): 13; “Doğurmak Şarkı Söylemek Gibi Kolay Bir İştir,” *Aile*, Collier dergisinden tercüme, Kış 1951, 43; Dr.

merkezlerinin ve jinekolog veya ebeler gibi eğitimli sağlık personelinin sınırlı olması sebebiyle modern doğum hala uzak bir hedef olarak görüldüğü için,⁴⁹ dönemin kadınlara yönelik dergilerinde yer alan makalelerde daha çok, anneleri çocuk bakımında “cehalet” ve “hurafe”lere karşı bilinçlendirmek amaçlanıyordu; örneğin bir doktor, sadece kırsalda değil, İstanbul’da da annelerin “cehalet”inden yakınıyordu: “Memleketimizde cehaletle mücadeleyle mecburuz. Bu müsarâ’a belki harbden ziyade bizi yoracaktır. Fennin topu, tüfeği, bombası var. Cehaletin için için yiyip kemiren hurafe, ebatıl, efsane kurtları sessiz sedasız kan akıtmadan ırkımızı tahrib ve helak ediyor. (...) İstanbul’da bile biraz iç mahallelere sokulunca cehaletin ne tüyler ürpertici fecayî’e tesadüf olunur! Bilhassa bu facialardan çoğunun cahil ana elleriyle ika edilmekte olması çok müellimdir.”⁵⁰ Özellikle

Süleyman Kuntalp, “Fazla Doğurmak Çocuk İçin Zararlı Mıdır?,” *Ana* 11 (30 Kasım 1938): 26-27. H. Hilmi dönemin bakışını özetler: “Kadınların en büyük vazifesi çocuk doğurmaktır”, “Yuva saadeti en mukaddes bir ülkü gibi şırına edilmelidir”, H. Hilmi, “Bizde Nüfus Meselesi,” *Ün* 4 (Eylül 1934): 61-63.

49 1970’e kadar yayımlanan önde gelen kadın dergilerine ek olarak *Ülkü*, *Yeni Türk* (İstanbul), *Kaynak* (Balıkesir), *Konya*, *Ün* (Isparta), *Çorumlu* (Çorum), *Aksu* (Giresun), *Fikirler* (İzmir), *Gediz* (Manisa), 19 Mayıs (Samsun), *Taşpınar* (Afyon) ve *Uludağ* (Bursa) Halkevi dergilerini taradıktan sonra doğum hakkındaki suskunluğu görmek şaşırtıcıydı. Köyler üzerine yapılan folklor derlemelerinde de ebeler ya “cahil” olarak tanımlanıyor, ya da kendilerinden hiç bahsedilmiyordu.

50 Doktor Rıfat, “Köylerimize Doktor ve Kabile Lazım,” *Türk Kadın Yolu* 5 (13 Ağustos, 1925): 8-9, *Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu 1925-1927*, editör Nevin Yurdsever Ateş (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009). Doktor Cemal Zeki de kadınların “cahil” ebelere danışmaya devam ettiklerinden ve kürtaj yaptırdıklarından yakınıyor, kürtaj yaptıran kadınların ve kürtaj yapan ebelerin yasal olarak cezalandırılacaklarını belirtiyordu, Cemal Zeki, “Çocuk Düşürmek, Esbabı ve Akıbetleri” *Türk Kadın Yolu* 14 (1 Şubat, 1926): 4-6, in *Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu 1925-1927*, editör Nevin Yurdse-

kentlerde yaşayan kesimde çocuk eğitimi ilgi gören bir konuydu ve günümüzde yeni yeni popüler olan Montessori yöntemi bile tartışılıyordu.⁵¹

Ancak 1927’de toplam nüfusun çoğunluğu -yaklaşık yüzde sekseni- kırsal kesimde yaşıyordu ve bu durum ancak 1970’lerden sonra değişmeye başlayacaktı.⁵² Bu noktada Cumhuriyet döneminde “gelenek ve modernlik söylemi(nin) yeni bir boyut” kazanması ve “medenileştiren bakış”ın (*civilizing gaze*) Batı’dan içeriye yönelmesi önemli; yani “‘gele-neksel’ artık Batı’nın karşısında Osmanlı’yı tanımlamak için değil, şehirli seçkinlerin karşısında köylüleri ve aşiretli-leri tanımlamak için kullanılıyordu”.⁵³ Elbette bu durum anneler için de geçerliydi; özellikle köylülerin sadece çocuk yetiştir-mek konusundaki cehaleti değil, çocuğa değer vermemeleri de eleştiriliyordu. Örneğin “çocuğun değeri yoktur, doğuşu-

ver Ateş (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009).

- 51 A. Zeki, “Yanlış Düşünceler I: Tek Çocuk,” *Taşpınar* 1 (19 Ekim, 1932): 2-4; A. Zeki, “Yanlış Düşünceler II: Saadetimizin Kaynağı,” *Taşpınar* 2 (19 Aralık, 1932): 22-23; A. Zeki, “Yanlış Düşünceler III: İş Başarmak,” *Taşpınar* 3 (19 Ocak, 1933): 45-47; Ali Rıza, “Frobel, Montessori ve Dekorli Usüllerinden Herbirinin Bariz Hususiyetleri,” *Fikirler* 50 (15 Mart, 1930): 25-27.
- 52 1990’da bu oran yüzde 50’ye yaklaştı, 2006’da kırsalda yaşayan nüfusun oranı yüzde 37,3’e düşmüştü, bkz. Ek C.
- 53 Deniz Kandiyoti, “Patterns of Patriarchy: Notes for an Analysis of Male Dominance in Turkish Society,” *Women in Modern Turkish Society*, editör Şirin Tekeli (Londra, New Jersey: Zed Books Ltd, 1995), 312. Halk müziği hakkındaki şu yorum buna ilginç bir örnek oluşturuyor: “Hele gazel denilen o soğuk ve sevimsiz haykırma ve ağlamayı, kendisinden halk nağmeleri aranan bir köylüden dinlemek hiç hoş bir şey olmuyor. Bu münasebetle radyomuzun ‘Bir halk türküsü öğreniyoruz’ saatinde memlekete yaptığı ve yapacağı hizmetin büyüklüğüne ben de buradan işaret etmek isterim.”, Avni Çakır, “Aşağı Yanlar Köyü,” *Ülkü* 8 (Ocak 1942): 15.

na ölüşüne ehemmiyet verilmez. Çocuk her evde çoktur”,⁵⁴ “erken ölüm annelerin bilgisizliğindendir”.⁵⁵ Köylü çocuklar “şehirlilerin zannettiği gibi canlı ve gürbüz değil zayıf ve kansızdır”,⁵⁶ “kendi halinde büyüyen” bu çocukları “çocuk bakımına ait bilgileri pek noksan olan ana ve baba öteden beri devam edip gelen ve hiçbir terbiyevi kıymeti olmayan adet ve bilgilerle” yetiştirmektedir.⁵⁷

Köylü anneler söz konusu olduğunda, bir annenin belki de en temel yetisi, emzirmek dahi bu “medenileştiren bakış”tan nasibini almıştır:

(Emzirme) için neler bildiğini sorduğumda Gökdere köyünden Abide ebe bana ‘ne bilincekmiş, emziri gideriz işte’ dedi. Maksadımı daha açıkça anlatabilmem için soruyu genişlettim. ‘Mesela, dedim, çocuğu nasıl tutarsın, kaç saatte meme verirsın, gece ile gündüz arasında ne fark vardır? Güldü ve ‘Hey evladım, necap olurumuş öyle, beşikte, sancakta, kucakta, geceynen ve gündüzünen ağladıkça emziri gideriz’ dedi. ‘Ya ağlamazsa?’ deyince ‘Ağlamıyan çocuğa da durup durduğum yerde işim yok da meme mi vereceydin bi de, o nasosa ağlar’ cevabını aldım.⁵⁸

54 Namık Ayas, “Zıvarık Köyü,” *Ülkü* 30 (Austos 1935): 232.

55 A. Süreyya İşgör, “Giresun Zıhar Köyü,” *Ülkü* 48 (Şubat 1937): 147.

56 Sefer Aytekin, “Büyük Oyumca Köyü,” 19 Mayıs 8 (Haziran 1936): 23-24::”.: “or.:

57 A. Süreyya İşgör, “Lapa Köyü,” *Aksu* 15 (Nisan 1937): 20-22, ve A. Süreyya İşgör, “Bir Köy Tetkiki - Alucra kazası Gicora Köyü,” *Aksu* 7-8 (Mayıs 1934): 26-28.

58 Tevfik Tıglı, “Isparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış II,” *Ün* 116-117 (Aralık 1943), 1610.

“Modern emzirme” Besim Ömer’in de sık değindiği bir konudur, hatta bu bölümün girişindeki çizimin yer aldığı kitabındaki bir fotoğrafta, bir doğum kliniğinde emziren kadınlar görürüz, ilk bakışta hemşire oldukları düşünülebilir, fakat anne olduklarını Besim Ömer’in şu notundan anlarız: “Anneler çocuklarına meme verdikleri zaman adeta bir ameliyata yardım eden bir hastabakıcı gibi giyineceklerdir.”⁵⁹

Elbette Besim Ömer’in bu tavsiyesi gerçeklikten çok kopuktur, fakat genel olarak bu “medenileştiren bakış”taki asıl sorunun kadınlar arasında köylü/şehirli ikiliğini (yeniden) üretmesi olduğunu düşünüyorum. Günümüzde dahi bu ikiliğin izlerini görmek mümkün. Örneğin Wing-Önder 2007’de ziyaret ettiği Medreseönü Sağlık Ocağı’nda duvarda asılı olan “Bebek Bekliyorsunuz” adlı posterden söz eder.⁶⁰ Posterin yarısında modern ve zengin hamile kadınlar dışlerini fırçalarken, duş alırken, sandalyede dinlenirken, eşleriyle dans ederken ve ata binerken, diğer yarısında ise hamile köylü kadınlar geleneksel başörtüleri ile çalı çırpı taşırken, kazan kaldırırken, teknede çamaşır yıkarken ve yerleri temizlerken resmedilmiştir. Büyük olasılıkla bu posterin kökleri Besim Ömer’e dek uzanmaktadır, çünkü Besim Ömer hamilelik sırasında ata binmenin doğru olup olmadığını tartışır.⁶¹ Elbette posterin amacı hamile iken yapılması tavsiye edilenleri/izin verilenleri ve zararlı olanları anlatmaktır, fakat Wing-Önder’in belirttiği gibi okuma yazma bilmeyen bir kadın bu posterin zengin/şehirli ve fakir/köylü kadınların hamileliği nasıl farklı yaşadıklarını anlattığını sanabilir.

59 Besim Ömer, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır*, 73.

60 Wing-Önder, 204-5.

61 Bkz. Balsoy, 196.

Kanımca poster buna ek olarak okuma yazma bilen kadınlara da kadınlar arasındaki sınıf farkının altını çizmektedir.

“Modern” annelik kurgusu ve bu kurgudaki kentli/kırsal ayrımı elbette bu çalışmanın alanı dışında kalıyor, fakat burada kısaca değinmemin sebebi, bu temaların, doğum alanındaki erkek egemenliği ve ebelik eğitimiyle ilişkili olduğunu göstermek. Besim Ömer’in modern çocuk bakımı kitabının sonunda ebelik eğitimini ele alması bu açıdan şaşırtıcı değil.

Besim Ömer, mesleğe başladığında karşılaştığı kaotik ebe kursundan ve kendi katkılarında söz ettikten sonra gururla artık 1934’te ebelerin Haseki Hastanesi’nde tıp öğrencileriyle birlikte eğitim aldıklarını söyler, fakat hastanedeki 50 ya-
tağın sadece yarısı doğum için ayrılmıştır ve sadece 30 genç kız ebelik eğitimi almaktadır, bu yüzden memleketin her yanına yeni ebelik okulları, doğum hastaneleri açmanın, eğitimli ebeleri Anadolu’nun her tarafına, köylerine dahi göndermenin gerekliliğinden dem vurur.⁶² Gelecek bölüm bu hedefe ne kadar ulaşıldığını ele alıyor. Bu bölümü ise genel olarak cumhuriyetin kadın politikasına dair genel bir değerlendirme ile bitirmenin, ebelik eğitimi ve “görgülü ve bilgili” ebe yetiştirme açısından anlamlı olduğuna inanıyorum.

62 Besim Ömer, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır*, 135. 1924’te ortaokul mezunu kızlar Tıp fakültesinde 3 yıl ebelik eğitimi alır. Aynı yıl İstanbul Şişli Çocuk Hastanesi’nde yatılı ebe okulu açılır ve ilk veya ortaokul mezunu 50 kız eğitim görür. 1928’te bu iki birim birleşerek Haydarpaşa’ya taşınır ve oradaki doğum birimine katılır. Ebelerlik eğitimi tarihi, ebelerin görevleri ve yasal çerçevelerine dair genel bir değerlendirme için bkz. Özen Esra Çiçek, “Ebelik Son Sınıf Öğrencilerinin Görev Tanımları ve Yeterlilik Alanlarına Göre Kendilerini Değerlendirmeleri” (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009). Çalışma ayrıca 2009’a kadar eğitimli ebeler üzerine yapılan araştırmaları da özetliyor.

Cumhuriyet rejimi kadınları seferber etmek istedi, fakat sadece devletin istediği ve erkeklerin izin verdiği ölçüde. Kadınlar ulusal göreve çağırıldılar ve kamusal alana girmelerine izin verildi, fakat erkeklerin sahip olduğu otonomi ve güçten mahrum olarak.⁶³

63 Zehra F. Arat, "Educating the Daughters of the Republic," *Deconstructing Images of "The Turkish Women"*, editör Zehra Arat (New York: St. Martin's Press, 1998), 157-180.

Halkı Aydınlatmak: DEVLETİN TEMSİLCİSİ OLARAK EBELER

2.1

***“Memleketin iktisadi ve askeri kuvvetini artırmak”:
Sağlık Kurumlarının Açılması***

Türkiye devletinin annelerin ve çocukların sağlığını iyileştirmek yönünde çabaları cumhuriyet kurulduktan sonra hız kazandı. Bu çabaların iki ayağı vardı; ilki eğitilmiş ebelerin sayısını artırmak, ikincisi ise Ana Çocuk Sağlığı Merkezleri, Doğumevleri ve hastanelerde doğum klinikleri açmak. Bu süreçte Türkiye’de ilk Doğum ve Çocuk Bakımevlerinden biri, 1931’de Balıkesir’de açıldı; dönemin ünlü yazarlarından, aynı zamanda öğretmen olan Mükerrerrem Kamil Su’nun “Ana” dergisinde yayımlanan iki makalesi bu bakımevini daha yakından incelemeyi mümkün kılıyor.¹ Su’nun hem

1 Mükerrerrem Kamil Su, “Balıkesir Doğum ve Çocuk Bakım Evi”, *Ana*, 6 (15 Haziran 1938), 25, 27. Su 1906’da Bursa’da doğmuş, çok satan aşk romanları ile ün kazanmış ve Anadolu’nun bir çok şehrinde, en uzun süre de Balıkesir’de öğretmen olarak çalışmıştır, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, 2. baskı, s. v. “Su, Mükerrerrem Kamil.” *Ana*, Türki-

tavır hem de verdiği ayrıntılar, devletin annelerin ve çocuklarının sağlığını iyileştirme politikasının ardındaki ve doğum alanındaki güç ilişkilerini açığa çıkarıyor.

Su makalesine, doğum hakkında halkın cahil uygulamaları hala terk etmediğinin bir örneğini vererek başlar; aktardığına göre Balıkesir'in köylerinden birinde zor doğum yapan genç bir kadını, doğumu kolaylaştırır diye "her şeyi bilirim iddiasında olan bir adam"ın tavsiyesiyle kaynar su dolu bir kazana sokmuşlardır ve elbette kadın yanmıştır. Bu olayda ilgili tüm tarafların "aynı dert ile sakat insanlar" olduğunu belirtir Su, dert de bilgisizliktir. "Büyük Türkiye devrimi" her gün ilerlemektedir, fakat ülkede "kültür meselesi şüphesiz bugün ihtiyaca yetecek bir şekilde ilerlemiş değildir". Bu yüzden Besim Ömer'i hatırlatan bir ifadeyle "halkın görgü ve bilgisini artırmak" gerekliliğinden söz eder. Yazar ve öğretmen olsa da, bir kadın olarak böyle bir kurumu kontrol etmek haddine değilmiş hissini veren bir tavırla, doğum ve bakımevine ziyaretinin "etüd" amaçlı olmadığını altını çizerek. İki yıl önce "ölümle yüzyüze gelen" kardeşi ve bebeğini kurtaran bu kuruma "bağlılık ve minnet" duymaktadır, fakat asıl amacı doğumevlerinin "rolünü anlamak, gördükleri rağbeti incelemek, buraya kimlerin başvurduklarını ve alınan sonuçları öğrenmek"tir.

İyimser bir tahminle Su'nun tüm bunları öğrenmek için bakımevindeki görevlilerle veya hastalarla da konuşmuş olabileceğini düşünebiliriz. Aktardığına göre doğumevinin

ye Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından 1938 ve 1942 yılları arasında yayımlanan, özellikle "modern" annelik ve çocuk bakımı üzerine makaleler içeren bir dergidir.

kadrosu üç doktor, “fazlaca” ebeler, hemşire, stajyerler ve hastabakıcılardan oluşmaktadır. Fakat ne yataklarda “yüzlerinde sevinç ifadesi” olan lohusaların veya çocuk isteyen yaşlıca kadının, ne de görevlilerin sesini duyarız. Başebe “Bayan Emine”nin normal doğumdan sorumlu olduğunu belirtmekle yetinir, hemşire Nezahat’i yeni doğanlara karşı ilgili ve şefkatli tavrı için över. Kimi gözlemlerini aktarır, örneğin Foucault’nun hijyen vurgusunu hatırlatır bir şekilde, “müessesede ilk dakika göze çarpan şey ince bir temizliktir”, der; “antiseptik bir mahlulle silindiği genize çarpan hafif bir ilaç kokusundan anlaşılan cilalı yerler pırıl pırıl”dır. Ancak Su’nun satırlarında asıl olarak bakımevinin yöneticisi “başhekim” Halit Üzel vardır, “temiz, dürüst, çalışkan ve işine son derece bağlı bir şahsiyettir” ve “vazifesini büyük bir muvaffakiyetle yürütmektedir”; hayatını doğumevine adanarak muayenehane açma ihtiyacı bile duymamış, yoğunluktan en sevdiği meşgaleleri “yazı ve resim”i dahi bırakmış bir kahramandır. Doğumevine dair tüm faaliyetler, Üzel’in söyledikleri üzerinden aktarılır.

Başhekim özellikle “lüzumsuz kurcalamalar ve ilaçlar”ın yol açtığı düşük facialarından çok şikâyetçidir; “yuvaya saadet getiren çocuğa karşı katil bir yürekle hareket etmenin manası yoktur ve olamaz”; çocuk “yurdun temeli ve yarının büyüğüdür”. Su da onu destekler ve sık sık doğumevinde yatan lohusaların “mesut” görünüşlerine değinir, kadının güzelliğini dahi annelik üzerinden tanımlar:

Kadın: Ezeli anne... Bir zamanlar Süs mecmuasında “kadın ne zaman güzeldir” diye bir anket yapılmıştı, (...) “sevdiği ve sevildiği zaman” cümlesi birinciliği kazanmıştı. Bu muhakkak ki çok doğru bir şey fakat bugünün hayat şartları

içinde, inkılap yapmış bir ulus kadını için bir eksiklik görünüyor: “Kadın sevdiği ve sevildiğine inandığı bir erkeğin çocuğuna anne olunca harikulade güzeldir” dersek yanlışlığa düşmemiş oluruz sanıyorum.

Doğumevinde doğum ücretsizdir, fakat geçmişe göre rağbet artmış olsa da, “halkta (...) doğum evine başvurmak için mutlaka vaziyette bir vahamet görülmesi لازمmış gibi bir kanaatin mevcudiyetinden uzun uzun” konuşurlar. Hamileliğin hastalık olarak görülmesi problematiğini hatırlatan bu söylemi, ilerleyen paragraflarda tam tersi bir yaklaşım izler; ilk başlarda sadece “münevverler” gelirken, artık halk da “muntazam şekilde devam” almıştır.

Hangisi doğrudur? Su, Balıkesir Doğumevi’nin o dönemde Ankara’dan sonra yoğunluk açısından birinci olduğunu aktarır. Fakat asıl ipucunu bize, Doktor Halit Üzel’in 1925’te Balıkesir Halkevi dergisi Kaynak’a yazdığı iki makale verir.² Üzel, bu makaleleri yazma amacının “medeni bildiğimiz İngiliz, Alman, Fransız, Ruslar gibi kültür itibarıyla yüksek” milletlerde doğum ve çocuk evlerinin kısa tarihini ve başarılarını nakletmek olduğunu belirtir, fakat esas olarak İngiltere ve Doktor Ballantine’den bahseder. İddiasına göre hamile kadınları gözetim altına almak ve doğumevleri kurmak gerekliliği yirminci yüzyılın başlarında Doktor J. W. Ballantine’nin çabaları ile başlamıştır. Fakat medeni bir ülkede dahi bu o kadar kolay olmamıştır; “gebelere yardım

² Dr. Halit Üzel, “Bizde ve Medeni Milletlerde Doğum ve Çocuk Bakım Evlerinin Hizmetleri,” *Kaynak* 26 (19 Mart, 1935): 540-541 ve Dr. Halit Üzel, “Bizde ve Medeni Milletlerde Doğum ve Çocuk Bakım Evlerinin Hizmetleri 2,” *Kaynak* 27 (19 Nisan, 1935): 552-553.

onları koruma ülküsünün, yalnız halk tarafından değil, muasırı bulunan meslektaşları tarafından bile önceleri lüzumsuz görüldüğü veya şüphe ile karşılandığı anlaşıyor. Çünkü etrafındakiler hala kadınlığı, tabiatın omuzlarına yüklemiş bulunduğu gebelik ve doğum meşakkatlerini çekmeğe mahkum bir mahluk kitlesi olarak tanıyorlardı.”

Üzel’in aktardığı bu bilgiler, kitabın başında verdiğim tarihsel özetten de anlaşılacağı gibi, problemlî; hamileliğin hastalığa evrilmesi, çok daha karmaşık bir süreç. Doktor Ballantyne, Edinburg’da bir doğum hastanesinde görevli ve 1916’da yazdığı bir makalede kadınları doğum kliniğine gelmeye ikna etme çalışmalarından söz ediyor.³ Belki de Üzel bu makaleyi okumuştur fakat zaten Üzel’in verdiği bilgilerin doğruluğundan çok iki nokta önemli: Bir taraftan kadın “zayıf” bir canlı olarak yansıtılarak, erkek doktorun yardımı ve doğum sürecine müdahalesi meşrulaştırılıyor, öte yandan Üzel’in neden bu makaleleri yazma ihtiyacı hissettiği konusunda fikir veriyor. İkinci ve daha uzun makalede Üzel, “Avrupa’da bile bu müesseseler önceleri o kadar fazla bir kuvvetle red edilmek istenmiştir ki, bunlar için yapılacak binalara arsa tedarikinde bile hükümet müşkülat ve bir çok manialarla karşılaşmıştır” der. Devamında Türk devlete ileri görüşlülüğü için teşekkür eder ve aslında devletin desteğini arkasına alır. Üzel büyük bir ihtimalle Balıkesir’de halkın doğumevine ilgisizliğini hatta belki de bilinçli olarak gitmemesini, yani direnmesini kişisel olarak deneyimlemiştir, çünkü bir yandan devlete, bunun başlangıçta normal ol-

3 J. W. Ballantyne, “Antenatal Clinics and Prematernity Practice at the Edinburgh Royal Maternity Hospital in the Years 1909-1915”, *The British Journal* Vol.1, No: 2875 (Feb. 5, 1916): 189-192.

duğu mesajını verir; öte yandan gelecek için sabredilirse ne olacağına işaret eder:

1933'te Londra'da onbir binden fazla doğumların hiçbirisi bu müesseselere hükümetin veya herhangi bir şahsiyetin tesiri altında kalarak müracaat etmiş değildir. Bunların hepsi doğum ve çocuk evleri ile kendi evlerinde yapılacak doğumların arasındaki sıhhi farkları layıkile bildiklerinden zati arzular ile bu yuvalara koşmuşlardır.

Üzel devamında doğum ve çocuk bakımevlerinin, gebeleri kontrol altında tutmak, doğumun problemsiz geçmesi için çabalamak, lohusalık sürecinde destek olmak, iki yaşından küçük çocukları muayene etmek gibi görevlerini özetler ve devlete asıl katkılarının altını çizer: “Bu müesseseler ölüm-den kurtardığı anneler ve çocuklar ile memleketin genel nüfusunun çoğalmasına binnetice iktisadi askeri kuvvetinin artmasına doğrudan doğruya hizmet etmiş bulunur”.⁴

Balıkesir Doğum ve Çocukeyi'nin varlığını böylece meşru-laştıran ve belki de geleceğini de garanti altına almaya çalış-şan Üzel sonrasında rakamlar verir; buna göre açıldığından beri üç yılda 5975 kadın ve 3383 çocuk (iki yılda) ayakta tedavi görmüş, 1070 kadın ve 65 çocuk ise yatırılarak tedavi edilmiştir. Bu rakamları nasıl yorumlamalıyız? Bu makaleleri yazmasının muhtemel sebeplerini düşündüğümüzde doğru

4 1925'ten başlayarak Ankara, Konya, Balıkesir, Adana, Çorum, Malatya, Erzurum, Kars ve Van'da açılan bu kurumlar Kerim'e göre de nüfusumuzun artmasına hizmet etmektedir, Fahrettin Kerim, “Cumhuriyet Devrinde Sıhhi Tekamül ve İnkişafımız” *Yeni Türk Mecmuası* 11-14 (29 Ekim, 1933): 1090-1108.

söylediğinden emin olabilir miyiz? Türkiye geneli için farklı rakamlar mevcut; örneğin Besim Ömer 1926 ve 1934 yılları arasında 81,173 kadın ve 150,365 çocuğun tedavi edildiğini, 5484 normal ve 1797 sezaryen doğumun yapıldığını belirtiyor.⁵ Fahrettin Kerim'e göre 1926 ve 1932 arasında, 41,483 kadın ve 88,002 çocuk ayakta tedavi edilmiş, 7025 kadın ve 931 çocuk yatarak tedavi görmüş.

Rakamlar tartışmalı olsa da, bu merkezlerdeki yatak sayısının az olduğunu göz önüne aldığımızda, etkilerinin sınırlı olduğunu tahmin etmek zor değil. Halkın acil durumlarda bile sağlık hizmetlerine ulaşması zordu, çünkü büyük şehirlerdeki hastaneler çok kalabalıktı. Sağlık hizmeti 1947'de bile, "İstanbul veya Ankara'ya hasta gidip orada hastanelerde yer bulunmadan kah otel köşelerinde kah hastane koridorlarında sıra bekleyip de derdine derman bulamayanların beledikleri bir serap"tı.⁶ Zaten 1945'ten önce "Türkiye'nin sosyal politikasının merkezinde nüfus, nüfusun sağlığı"⁷ vardı

- 5 Besim Ömer 1934'te ülkedeki 73 hastaneden sadece 7'sinde (İzmir, Aydın, Bursa, Denizli, Manisa, Samsun ve Trabzon) doğum bölümü olduğunu belirtiyor ve Ankara ve Konya'da 35, Adana'da 25, Kars, Malatya, Erzurum, Çorum, Balıkesir ve Van'da 20 yataklı doğum hastaneleri olduğunu ekliyor; Besim Ömer, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır*, 8.
- 6 Nuri Özbalkan, "Yeni Sağlık Planı ve Samsun," 19 Mayıs 85 (Ağustos 1947): 8-9. Bursa'ya yakın büyük bir köy olan Keles üzerine yapılan yorum da ilginçtir: "Kurulduğu günden beri doktor yüzü görmiyen (herhangi bir iş için köye gelip giden ve köylüye hiçbir sıhhi faydası olmıyan doktor beyler müstesna) zavallı köy kim bilir ehemmiyetsiz hastalıklar yüzünden ne kadar insan kaybetti?"; "Eskiden hastalıklar için okunup üflenirmiş. Şimdi hastalananların ekserisi Bursa'ya Ahmet Vefik Hastanesine giderler. Burada Halk Fırkasının yaptığı iyiliği zikretmek istiyoruz. Doğrudan doğruya hastaneye başvuran köylülerin birçoğunu kabul etmiyorlar. Halk Fırkasına müracaat edince onun vesilesiyle kabul olunuyorlar hastanede", Ziya Refik, "Bursa'nın Keles Köyü," *Ülkü* 15 (Mayıs 1934): 234-240.
- 7 Günal, 171.

ve İstanbul'da ve köylerinde bile (Bakırköy ilçesi ve köyleri), sağlıkla ilgili çabalar asıl olarak salgın hastalıkları önlemek ve hijyen bilincini yerleştirmeye yönelikti.⁸ 1946'da Sağlık Bakanlığı tarafından büyük şehirlerdeki hastanelerin yoğunluğunu azaltmak ve yeni sağlık merkezleri açmak amacıyla Türkiye'yi yedi ana bölgeye ayıran (Balıkesir, İzmir, Seyhan, Ankara, Samsun, Erzurum ve Diyarbakır) yeni bir sağlık planı hazırlanmışsa da,⁹ ancak 1961'te sağlık hizmetlerinin sosyalleşmesi ile ilgili düzenlemelerden sonra belirgin iyileşmeler oldu. Örneğin, 1950'de 201 hastane, 13 ana ve çocuk sağlığı merkezi ve 22 sağlık ocağı varken, bu sayılar 1955'te 417, 17 ve 181'e, 1960'ta ise 566, 22 ve 283'e yükseldi.¹⁰ 1980'lerden sonra, devletin sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine dair desteği ile hastane sayısı hızla arttı.¹¹

Bu kurumların sayıları artsa da maalesef problemler çok da değişmedi. Örneğin antropolog Carol Delaney'in 80'lerin ortasında Ankara Doğum Evi'nde köylü kadınlara karşı tavra dair gözlemleri şöyleydi:

Doktorlar ve hemşireler onlara insanlık dışı bir tavır sergiliyor, konuşamayan veya düşünemeyen hayvanlar gibi davranıyordu. Doğum yapacakları yatağa kendileri yürüyor, üst kıyafetlerini çıkarmadan sadece şalvarlarını indiri-

8 Muhlis Etem, "İstanbul Köylerinde Köycülük," *Yeni Türk Mecmuası* 16-17 (Aralık 1933- Ocak 1934): 1257-1263.

9 Özbalkan, 8-9.

10 Günel (2008), p. 178-179. Sağlık merkezlerinin 1940 ve 2003 arasındaki sayıları için bkz. EK D.

11 *A.g.e.*, 407: "Özel sektör yatırımları 1980'de 800 milyon TL iken bu sayı 1992'de 1,339 milyar TL'ye yükseldi. İlgili yıllarda toplam sağlık hizmetleri içindeki oranları yüzde 9.7'den 34.5'e çıktı. Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi konusunda bkz. 6. Bölüm.

riyorlardı. Doğum yatakları yanyana dizilmişti, her kadın diğerlerini görebiliyor ve duyabiliyordu. Aşağılayıcı bir muameleydi, çünkü odaya giren herkes onları belden aşağı çıplak görebiliyordu. Kadınlar kendi aralarında konuşuyordu, fakat doktor ve hemşireler onlarla mümkün mertebe konuşmuyor, kendi aralarında şakalaşıyordu.¹²

“Köylü” olmayan bir arkadaşımın 2011’de Türkiye’nin üçüncü büyük şehri İzmir’de, üstelik Ege Üniversitesi hastanesinde normal doğum yaparken anlattıkları da Delaney’in- kilere benzerdi, odada beş kadın birarada doğum yapıyor- muş, sağlık personelinin tavrı aşırı derecede olumsuzmuş. Arkadaşımın esas doktoru profesör odaya girene kadar şahit oldukları, bana, bu tavırların sadece köylü kadınlara mah- sus olmadığını düşündürüyor. Arkadaşım bir devlet hasta- nesinde bir daha asla normal doğum yapmayacağını altını çiziyor ve asıl problemin sağlık personeli ile hamile/doğuran kadınlar arasında kurulan hiyerarşik ilişkide olduğunu belir- tiyor. Bu konuda görüştüğüm birçok kadın benzer fikirde. Kuşkusuz özel hastanelerde kadınların aldıkları hizmet daha “kaliteli”, fakat doktor ve kadın arasındaki hiyerarşik ilişki değişmiyor; bu konuyu ileride daha ayrıntılı ele alacağım. Bu noktada asıl önemlisi özellikle devletin sağlık merkezle- rinin her daim, sadece sağlığa değil, devletin politikalarına hizmet etmesi. Antropolog Wing-Önder’in 200’li yıllara dair aktardıkları, bu konuyu güzel özetliyor.¹³

12 Delaney, *The Seed and the Soil*, 63. Sağlık personelinin benzer tavırları için ayrıca bkz. Bölüm 3.2.

13 Sağlık ocakları 1961’de 224 sayılı kanun 154. Yönerge ile kurulmaya başladı.

Wing-Önder'e göre alan çalışması yaptığı merkezlerden biri, Medreseönü Sağlık Ocağı "devletin temsilcisi çünkü devlet tarafından kurulmuş, döşenmiş ve finanse ediliyor". Wing-Önder kliniğin dekorasyonuna dikkat çekiyor ve nüfus, anne ve çocuk sağlığı ile ilgili posterlere ek olarak her odada "erkek egemen Türk devletinin modernleştiren lideri" Atatürk'ün posterinin bulunduğunu belirtiyor.¹⁴ Ayrıca Türkiye'de yaşayanların gayet aşına olduğu, bekleme odalarının duvarında mutlaka asılı olan, sert bakışlı, ellerini dudaklarına götürüp "sus" işareti yapan hemşire posterinin hastalara, kliniğin ve uzantısı olarak devletin kurallarına uymak gerektiği mesajını verdiğini söylüyor. Bu noktada bu bölümü, Önder'in sağlık ocağına dair yorumuyla bitirmenin yerinde olacağına inanıyorum, çünkü bu yorum gelecek bölümlere dair de fikir veriyor:

Yerel sağlık ocağı, devlet ve vatandaşları arasında güç ilişkilerinin açığa çıktığı bir alandır. Bu güç ilişkileri, devletin vatandaşlarına, farklı bir sağlık ve hastalık algısına sahip olmalarına rağmen Batı tarzı bir sağlık sistemi empoze ettiği gerçeğiyle şekillenmektedir. Merkezin çalışanları devlete karşı görevleri ve yerel sosyal gereklilikler arasında bir denge bulmak zorundadır. (...) Devlet sağlık ocağıyla vatandaşlarına ücretsiz veya çok düşük ücretle sağlık hizmeti sunmaktadır, karşılığında ise Batı tarzı sağlık sistemini benimsemelerini, kurallarına uymalarını beklemektedir.¹⁵

14 A.g.e., 204 ve 208.

15 A.g.e., 216.

**“Cumhuriyet Türkiye’sinin
Sağlık, Temizlik, Ağırbaşlılık Sembolleri”:
Devletin Temsilcisi olarak Eğitimli Ebeler**

Türkiye devletinin annelerin ve çocukların sağlığını iyileştirmek yönünde çabalarının ikinci ayağı, eğitimli ebelerin sayısını artırmaktı. 1928’te ülkede sadece 377 eğitimli ebe olduğu¹⁶ ve bunların çoğunun Osmanlı döneminde eğitim gördüğü göz önüne alındığında, Besim Ömer’in belirttiği üzere yeni okullar açmak bir zorunluluktur.¹⁷

Bu çabaların en belirginlerinden biri olan köy ebe okullarının ilki 1937’de Balıkesir’de açıldı. Bu okula dair ayrıntıları yine Mükerrer Kamil Su’nun *Ana* dergisindeki bir başka makalesinde elde edebiliyoruz.¹⁸ Bir önceki bölümde ele aldığım, Balıkesir Çocuk ve Doğum Bakımevi üzerine yazdığı makalede Su, “koridorlarda tertemiz beyaz önlüklü kızlara” rastladığından bahseder. Başhekim Halit Üzel’den, “başlıkları çok iyi kolalanmış, önlüklerin ütüsü itinalı bir şekilde

16 2002’e dek ebe sayısı ve kişi başına düşen ebe sayısı için bkz. EK E.

17 Halkevi dergilerine okuduğum çok sayıda köy tetkikinde genellikle doktor ve ebeler hakkında sessizlik hâkimken eğitim konusunda ayrıntı veriliyordu. Bu durumun, cumhuriyetin önceliği eğitime verdiğini de gösteriyor, çünkü zaten nüfus artıyordu. Örneğin bkz. İşgör, “Bir Köy Tetkiki - Alucra kazası Gicora Köyü”, Osman Nuri, “Haymana’nın Ahırlı Köyü,” *Ülkü* 17 (Temmuz 1934): 394-399; Osman Nuri, “Haymana’nın Ahırlı Köyü,” *Ülkü* 19 (Eylül 1934): 78-80; A. İşsever, “Bir Köy Tetkiki Şebinkarahisar kazası Anık Köyü,” *Aksu* 12 (Aralık 1934): 20-25 ve İbrahim Erenel, “Bulancağ Kazasının Şeyhmusa Köyü,” *Aksu* 21 (Haziran 1940): 3-7.

18 Mükerrer Kamil Su, “Balıkesir Köy Ebe Okulu,” *Ana* 7 (Temmuz 15, 1938): 24-25.

yapılmış” bu kızların bazılarının köy ebe mektebinin öğrencileri olduğunu öğrenir.

Su bu okul hakkındaki makalesine eğitimin önemine dair sözleriyle başlar ve özellikle kadının eğitiminin altını çizer; birçok işçi kadın tanımıştır ki “çamaşır leğeninin başında sabun köpükleriye kızarmış, şişmiş parmaklarını gözlerine götürerek cahil kaldığı için ağlamış, kocası öldükten sonra sokakta beş parasız, işsiz, güçsüz süründüğü için dert yanmış, okuyup yazma bilmediği için yuvasına ne kocasına layık bir eş, ne yavrularına değerli bir ana olamadığını söyleyerek iç çekmiştir.” Bu sorunlu yorumu, öğrencilerin okula geliş hikâyesi izler. Aktardığına göre okula o kadar çok başvuran olmuştur ki, Balıkesir Valisi Ethem Aykut ve Doktor Halit Üzel, “esaslı incelemeler” yapmak zorunda kalmıştır. Sonuçta, “yaşı, diploma derecesi, karakteri, muhit üzerinde bıraktığı intiba, hayata intibak kabiliyeti, enerjisi ve bu işte başarı gösterebilir emniyetini vermiş olması”na göre otuz genç kız seçilir.



Fotoğrafta da görebildiğimiz bu kızlar başhekim Hait Üzel'den hıfzıssıhha, hastabakıcılık ve doğum, doktor bayan Fahriye'den yurt bilgisi, kimya ve bakteri,¹⁹ doktor Ahmet Akkoyunlu'dan çocuk hastalıkları ve bakımı dersleri alırlar; pratik eğitimlerini ise doğum ve çocuk bakım evinde görürler. Bir yıllık parasız eğitimden sonra mecburi hizmetlerini yapmak için köylere tayin olacaklar, “kutsal addedilecek kadar önemli” işlerine başlayacaklardır. Su, öğrencileri daha yakından tanımak için bir derse de katılır. Doktor Üzel'in bir öğrenciyi derse kaldırarak “bir kadının gebe olup olmadığını nasıl anlarsınız” sorusuyla yaptığı ufak sınavı aktarması ilginçtir:

Gri önlüklü, göğsünün sol tarafında mektebin kokartını taşıyan Bursalı Şükriye Torlak isimli genç kız ayağa kalktı. Önce sesinde hafif bir titreme vardı. Arkadaşları da heyecan içinde idiler. Bu bir nevi sınava benziyordu. Ve ben onlar için yabancı idim. Genç talebe kendine çabuk hâkim oldu. Heyecanının dizginlerini çekerek daha kuvvetle konuşuyordu. Kadını nerelere bakarak, nasıl ve ne suretle muayene edeceğini, hükmünü vereceği zaman hangi esasları göz önünde bulunduracağını pürüzsüz bir dil, fenni tabirlerle mükemmel bir şekilde izah etti.

Üzel'in sorusunun bir ebe için ne kadar kolay olduğunu ilerde göreceğiz, fakat elbette bu aktarımda asıl dikkat çeken “fenni tabirler” kullanabilme yetisinin altını çizmek. Zaten bir başka genç kız, Susurluk'tan Bedriye'nin de nasıl doğum

19 Okulda bulunan kadın doktor büyük ihtimalle Doğum ve Bakımevi'nde de çalışmaktadır fakat Su ilginç bir şekilde diğer makalede ondan hiç bahsetmez.

yapılacağı, doğum odasının temizliği, hastanın muayenesi, hazırlanacak eşyaya dair açıklamaları da aynı yaklaşımla verilir. Öğrenciler Su’yu “ağırbaşlılıkları, terbiye ve temizlikleri” ile çok etkilerler. Bu tipte ilk diplomayı alacakları için onları tebrik eden Su, “köylülerin hayatına birer ışık, birer temizlik ve sağlık sembolü gibi karışacaklarını, Türk neslinin üremesine çalışacaklarını, çocuk denen en üstün kuvvetin hakiki dostu olacaklarını” söyler ve başarılar diler.

Şüphesiz tüm bu noktalar Besim Ömer’in “kurduğu” ebelik mesleği ile uyum içindedir. Genç ve “aydınlanmış” ebeler eğitimlerini aldıkları mesleği devletin doğum ve çocuk bakım alanındaki politikalarına uygun bir şekilde ifa edeceklerdir. Zaten Su da genç ebelerin temel görevlerini açıklarken bu tavrı açığa çıkarır: “köyleri ve köylüyü sağlık bakımından korumak, çocuğun doğumu, sağlığı ve yetişmesi ile yakından alakalanmak, bilgisizlik yüzünden ortaya çıkan faciaların önünü almak, düşük hadiselerine, cahil ebelerin şuuruz, sakat işlerine son vermek”. Bu görevler Besim Ömer tarafından da çok yerde aktarılır ve özellikle “düşük” olarak kastedilen kürtaj konusunda genç ebeleri bunun bir suç olduğuna dair uyarır; hamile kalıp doğurmak istemeyen kadınların doktora gidip kürtaj olmak yerine ebelere danışarak düşük yaptırdıklarının ipucunu verir.²⁰

Değinmek istediğim son nokta, Su’nun genç ebelerin üniformalarına dair vurgusu. “Modern” doğum ve çocuk bakım konusunda eğitim aldıktan sonra, sadece “yaşlı acuzenin kötülüklerine ve bilgisiz, batıl pratiklerine çözüm” olarak görülmezler, ayrıca “merkezi hükümetin veya sömürge yöneti-

20 Besim Ömer, *Türk Çocuğu Yaşamalıdır*, 122.

minin temsilcisi olarak salt ebelik değil, fakat buna ek olarak hijyen, çocuk bakımı ve genel sağlık standartları konusunda reform yapmak için modern bir imaja büründürülürler”.²¹

Hollandalı sömürge kuvvetlerine dair bu son alıntıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin yaklaşımı arasındaki benzerliği nasıl yorumlamalıyız? Her iki bağlamda da yaş üst sınırlarının konmasının ve genç ebelerin “kolayca eğitilebilecek boş beyaz sayfalar” olarak görülmesinin anlamı nedir?²² Daha önce değindiğim “medenileştiren bakış”ın yönünün Batı’dan ülkenin içine çevirmesini hatırlamak bu noktada önemli. O dönemde tıp fakültelerindeki ebelik bölümlerinin sayısını artırmak yerine köy ebe okullarının açılmasına öncelik verilmesi bu açıdan şaşırtıcı değil; devlet köyü, köyde “modern” söylemlerle eğittiği temsilcileriyle dönüştürmenin daha etkili olacağına inanmış olmalı.²³

Bu gerekliliği meşrulaştırmak için kullanılan söylem ise benzerdi, yaşlı ebeler tüm kötülüklerin kaynağıydı; bir “aydın”ın belirttiği gibi:

Köylerimizde başarılmasına büyük önem verilmesi gereken noksanlarımızdan iki önemli mesele daha vardır: Ço-

21 Hilary Marland, “Midwives, mission and reform: Colonizing Dutch child-birth services at home and abroad ca. 1900,” *Medicine and Colonial Identity*, editör Mary P. Sutphen ve Bridie Andrews (Londra ve New York: Routledge, 2003), 61-78.

22 *A.g.e.*, 69.

23 Balıkesir’den sonra Konya (1938), İzmir (1952), Erzurum (1953), Malatya (1954), Antalya, Aydın, Eskişehir ve Manisa (1955), Gaziantep ve Isparta (1958), Ankara ve Kayseri (1959) de köy ebe okulları açıldı. Hepsinde eğitim ücretsiz ve eğitim süresi 9 aydı; bu okulların hepsi 1978’de kapatıldı, Çiçek, 15.

cuk doğumu, çocuk bakım ve büyütümü. Köylerimizde hala kendi kendine çocuğunu doğuran kadınlarımız çoktur ve yanlarında bulunan, adlarına ebe denilen köy kadınlarının ebelikten haberleri olmadığına göre, bütün köy kadınları kendi kendine doğurur demek yanlış olmaz. Görenlerimiz, hiç olmazsa işitenlerimiz çoktur: Tarlada çapa çapalarken, orak biçerken doğurup yavrusunu sırtından çıkardığı entarisine saran köy kadınlarımız çoktur. Köy kadınlarımızı ve yavrularını artık ölümle karşı karşıya gelmekten kurtarmalıyız.²⁴

1940'ta Köy Enstitüleri'nin açılmaya başlanması, köyleri köyde eğitmek konusunda büyük bir adımdı,²⁵ ve 1940 ile 1947 arasında bu enstitülerde eğitim gören genç kızlara bir yıllık ek bir eğitimle ebe olabilme şansı tanındı. Fakat yine dönemin bir "aydın"ının işaret ettiği gibi, eğitimin kalitesi aslında yeterli değildi.²⁶ Bu elbette başlıbaşına ayrı bir araştırma konusu teşkil ediyor, fakat çoğunlukla 15 ile 25 yaş arası ilkokul veya ortaokul mezunu genç kızların ebe olduğu ve eğitim süresinin kısalığı göz önüne alındığında, eğitilmiş bir ebinin mesleki donanımının çok da iyi olmayabileceğini tahmin etmek zor değil; gelecek bölümlerde buna dair başka ipuçları da elde edeceğiz.²⁷

24 Yahya Sezai Uzay, "Köylerimizin Kalkınması III," *Ülkü* 85 (Nisan 1, 1945): 3-4.

25 1940'ta başlayarak, 21 köy enstitüsü açıldı, hepsi 1954'te kapatıldı, bkz. M. Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri," *Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* cilt 2, ed. Ahmet İnsel (İstanbul: İletişim, 2009), 286-293.

26 H. R. Öymen, "Sağlık Öncüleri ve Köy Enstitüleri," *Ülkü* 48 (16 Eylül, 1943): 32.

27 Ebelik okullarındaki tezlerde bu mesleki yetersizlik tescillenir, örneğin "köy ebe okullarından mezun olanların yetersizlikleri görülerek, 1961-

Eğitimli ebelerin atanacakları köylerde mesleklerini nasıl yapacakları “medenileştiren bakış”ın söylemleriyle uyumluydu, fakat belirtmek gerekir ki bu bakışı o dönemde sorgulamış aydınlar da vardı. Örneğin bir halkbilimci, Süleyman Kazmaz uyarıyordu: “Köy gibi kapalı bir cemiyette kısa zamanda değişiklik yapmak, ıslahatçı zihniyetle köyü yepyeni bir şekle sokmaya çalışmak çok defa boş yere emek sarfını icabettirir. Köye kısa zamanda değişik bir şekil vermeğe çalışmak, bu kapalı cemiyetin ölümünü istemektir.”²⁸ Mehmet Tuğrul da köylerdeki yerel şifacıların eğitilmesini önermişti; “Köye göre sıhhat memurları, ebeler yetişiyor. (...) Bir yandan Köy Enstitülerinde adam yetiştirme işine devam ederken bir yandan da köyde erbab tanınan kimselerden kabiliyetli olanlarını yetiştirebiliriz. (...) Sanıyoruz ki köylerde açık, gizli çalışmakta olan yerli ebelerle yerli hekimler, yerli baytarlar (...) öğretmenler gibi kurstan geçirilerek ehliyetli hale getirilebilirler.”²⁹

1962 eğitim-öğretim yılında yeni bir düzenleme ile bu okullar 3 yıla çıkarılmıştır. Yine ilkokula dayalı olan bu okullarda, kuramsal eğitim okulda, uygulamalı eğitim ise doğumevlerinde verilmiştir. Daha sonra bu okullara ilave olarak, 1962’de Bingöl, Giresun, Hatay, Kahramanmaraş, Muş, Niğde, Sivas ve Yozgat, 1963’te Elazığ, Siirt ve Şanlıurfa, 1965’te Çorum, 1966’da Kars, 1967’de Mardin ve Sakarya, 1969’da Bitlis ve Kütahya, 1970’de Ağrı ve 1972’de Ağrı’da ilkokula dayalı ebelik okulları açılmıştır.”, Kaysılı, 80. “1952 de Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı olarak İlk Ebe Okulu Ankara Doğumevinde açılmıştır. 1961 Zeynep Kamil / İstanbul, 1964 Gaziantep, 1966 Isparta’da sadece ebe yetiştirmek amacıyla okullar açılmıştır. İstanbul Şişli Çocuk Hastanesi içinde açılan Ebe-Öğrenci Yurdu okulların 1969-1970 öğretim yılında ‘İstanbul Üniversitesi Ebe Okulu Yönetmeliği’ uyarınca öğrenim süresi 4 yıl olarak belirlenmiş, 15-25 yaşındaki ortaokul/kız enstitüsü mezunu kız öğrenciler yatılı/gündüzlü olarak alınmış ve Sağlık Lisesi konumuna getirilmiştir”, Çiçek, 16.

- 28 Süleyman Kazmaz, “Köyü Tanımak Meselesi,” *Ülkü* 7 (Ocak 1942): 7-9.
29 Mehmet Tuğrul, “Köy Kalkınmasında Eleman Meselesi,” *Ülkü* 72 (16 Eylül, 1944): 7-8. Behçet Günay da 1936’da benzer bir yorumda bulunmuştu, “Bugün Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nca kamunlara da ebe gönderilmekte olmasına ve köylerin çoğundaki yerli ebelerin doğum ev-

Ne yazık ki bu farklı sesler kaale alınmadan unutulup gittiler, yerel şifacılar cumhuriyetin “modern” politikaları sonucunda hep “öteki”leştirildiler ve ebeler de bu gruba dahildi. Eğitimli ebeler ise gençti, kısa süren eğitim-süresiyle meslek sahibi olmalarına imkân veren ebeliği, ileride yeniden değişeceğim gibi, genellikle altsosyal sınıftan gelen genç kızlar tercih etti. Bu tercihi açıklamakta Nükhet Sirman’ın, devletin, köylerdeki hiyerarşiyi nasıl etkilediğini incelediği çalışması ufuk açıcı olabilir.³⁰ Makalede bu çalışma açısından önemli nokta, Tuz köyündeki gençlerin eğitim görerek öğretmen, hemşire, memur veya ebe olmaları, çünkü “eğitim alan birey aslında sosyal olarak yükselme şansına sahiptir: Artık bir *köylü* değil, *memur*’dur”. Bu meslekler Türk bürokrasisinin en alt kademelerini teşkil etse de, “dışlanmış olanlar için devletin bir parçası olma şansını sunar”.³¹ Ebelik eğitimi alan genç kızlar da işte bu şekilde devletin bir görevlisi olarak sosyal statülerini yükseltme imkânı elde ettiler.

Fakat cumhuriyet döneminde bütün eğitim hamlelerine rağmen eğitimli ebelerin sayıları oldukça yavaş arttı, 1965’e

lerinde ve diplomalı ebelerin yanlarında bilgilerinin bir dereceye kadar fennileştirilmesi de olabileceğine göre ebe işi gün meselesidir.”, Behçet Günay, “Köy,” *Ülkü* 37 (Mart 1936): 55-57. Hindistan’da 20. yüzyılın ilk yarısında, doğum alanındaki rolleri sadece medikal değil, manevi de olan geleneksel ebeler ‘dai’leri eğitime teşebbüsü ilginç bir karşılaştırma imkânı sağlıyor, bkz. Supriya Guha, “Midwifery in Colonial India: The Role of Traditional Birth Attendants in Colonial India,” *Wellcome History* 28 (Bahar 2005): 2-4.

30 Nükhet Sirman, “State, Village and Gender in Western Turkey,” *Turkish State, Turkish Society*, editörler Andrew Finkel ve Nükhet Sirman (Londra ve New York: Routledge, 1990), 21-51.

31 A.g.e., 30. Sirman ayrıca devletin, görevlileri doğum yerlerinden farklı bölgelere tayin etme politikası sonucu görevlilerin kimliklerini “köylü” ve “devletin görevlisi” olarak kolayca ayırtmalarına dikkat çeker.

göre neredeyse üç katına çıktığı 1970'e kadar ciddi bir artış olmadı.³² Köylerin çoğunluğunda eğitilmiş ebe yoktu,³³ olan köylerde ise eğitilmiş ebeler daha çok modernliğin sembolü sağlık memurları gibi çalıştılar çünkü gelecek bölümde göreceğimiz gibi, doğum alanına girmeleri çok da kolay değildi.

2.3

“Acuze Değil, Lisanslı bir Ebe”: Eğitilmiş Ebelerin Hikâyeleri

Besim Ömer'in yüzlerce öğrencisinden ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk eğitilmiş ebelerinden biri 1924'de tıp mektebi bünyesinde açılan ebelik okulunda eğitim alan Feriha Pertan'dı. Pertan, 38 yıl boyunca ebe-hemşire olarak çalış-

32 1960'da 1998, 1965'te ise 4329 eğitilmiş ebe varken bu sayı 1970'te 11,321'e yükseldi, bkz. EK E. Bu artış elbette 5 Ocak 1961'de 224 sayılı yasa ile hizmete giren sağlık hizmetlerinin sosyalleştirme programının sonucudur. 1942-43'te, mesleki okullara dair en erken sayımın sonuçlarına göre 127 ebelik öğrencisi vardı, Zehra Arat, “Turkish Women and the Republican Reconstruction of Tradition”, 68.

33 Örneğin 1930'da açılan Çorum hastanesinde bir ebe vardı, Bedri Bilginer, “Çorum'da Sıhhat Teşkilatı,” *Çorumlu* 4 (15 Temmuz, 1938): 105-115. Mübeccel Kıray 1967'de 8815 nüfuslu Ereğli'de, meslek sahibi kadınlar olarak en çok 127 kişiyle kadın öğretmeninin olduğunu belirtir, onların dışında bir tek ana çocuk sağlığı merkezinde bir kadın jinekolog vardır, fakat ebe yoktur, Mübeccel B. Kıray, “The Women of Small Town,” *Women in Turkish Society*, editör Nermin Abadan-Unat (Leiden: E. J. Brill, 1982), 271. Mart 1970 ve Ağustos 1971 arasında Ankara'da bulunan Max Planck, köylerin sadece yüzde 8'inin eğitilmiş ebe çağırma imkânına sahip olduğunu belirtir, Planck, 187. 1961'de 44 köy üzerine yapılan etraflı bir araştırmaya göre aralarında sadece 12 köyün ebesi vardır, Ruşen Keleş ve Orhan Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme* (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1962), 64-66.

tıktan sonra 92 yaşındayken Mayıs 2000’de bir resim sergisi açmıştı, bu vesile ile Firdevs Gümüšoğlu’nun mülakat yaptığı “cumhuriyette iz bırakan” kadınlardan biridir.³⁴ Biyografisi, ünlü hastalarıyla başlar; Yahya Kemal, Mehmet Emin Yurdakul, Abdülhak Hamit ve eşi Lüsyen; özellikle “çok yakışıklıydı” dediği Abdülhak Hamit onu çok etkiler. Yıllarca çalıştığı verem savaş dispanserine sık uğrayanlardan biri dönemin milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel’dir, anıları arasında evi ve bütün kitapları yanan Mehmet Emin Yurdakul’un ağlamasını unutamaz. Artık yürümekte zorlandığı için gideemediği kitapçıları, fotoğraf çekmeyi, en çok da klasik müzik konserlerini özler, en son 1995’te gittiği konserde ünlü şef Gürer Aykal’ın Pertan’ın elini öperek onu her konsere şeref misafiri olarak davet etmesi “ödüllerin en büyüğüdür onun için”. Aynı zamanda bir şair olan fakat şiirlerini bastırmayı hiç düşünmemiş Feriha Pertan’ın Tekirdağ’ın yerlisi olan ailesine dair bilgileri okuruz sonra. Annesinin dedesi Emin Efendi 2. Mahmut’un hocası ve tarikat şeyhi olan bir müderristir, altmış yıl sarayda eğitim vermiştir.³⁵ Pertan’ın babasının dedesi Deli Petro’nun başpehlivanıdır; Osmanlı-Rus savaşı sırasında Tekirdağ’a göç etmiştir. Pertan’ın babası ise Neyzen Tevfik’in yakın arkadaşıdır, tasavvuf eğitimi almıştır; askerlik dönüşü Tekirdağ’da ticaret yapar, fakat erken yaşta vefat eder.

34 Firdevs Gümüšoğlu, *Cumhuriyet’te İz Bırakanlar 10. Yıl Kuşağı* (İstanbul: Kaynak, 2001). Feriha Pertan 7 Eylül 2001’de vefat etmiştir.

35 Dedesinin, Tekirdağ’ın yüksek bir tepesinde bulunan tekkesinin semahanesini şöyle aktarır Pertan: “Çok büyüktü. Bir duvarını kaplayan kütüphanesi vardı. Duvarlarda ise büyük levhalara yazılmış yazı sanatı örnekleri bulunuyordu. Bir kenarda pirinç ve gümüş şamdanlar ile üç büyük sanduka ve yerde pösteği, kilim ve halılar vardı. Bir kenarda da uzun bir sedir büyüklüğünde, altın yaldızlı kenarları olan bir icazetname-dedeme verilen şeyhlik nişanı asılıydı.”

Bu ayrıntıları okurken, Pertan'ın "saygın" geçmişinin altını çizmek istediğini hissederiz, bir yandan da düşünmeden edemeyiz, neden bu kadar "köklü" bir ailenin kızı, örneğin doktor değil de ebe olmuştur? Biraz daha okuyunca öğreniriz ki ailesi tarafından "eğitim olanaklarından mahrum" bırakılan Pertan'ın annesi, aslında kızının kendisiyle aynı yazgıyı paylaşmasını istemez ve "Aydınlanma Çağı'nın bir genci olarak" iyi bir eğitim almasını ister. Fakat genç yaşta eşini ve ailesindeki erkekleri kaybettiği için imkânları sınırlıdır, "kızına istediği düzeyde yüksek eğitim aldırılmaz".

Pertan iki buçuk yaşındayken İstanbul'a taşınırlar, savaş ve yoksulluk ile geçen bir çocukluğu, başarılı ilkokul yılları izler. Pertan doktor olmak ister, fakat imkânları olmadığı için 15 yaşında bir subayla evlendirilir. Dört yıl sonra doğan kızı altı aylıkken, cumhuriyetin ilanından sonra açılan ilk ebe okuluna öğrenci alınacağını öğrenir. Kocasından rica eder ve okula girip Besim Ömer, Derviş İsmail ve Tevfik Kenan'dan eğitim alır.³⁶ 1929'da ailece Ankara'ya yerleştikten sonra Samanpazarı'ndaki doğumevinde "düzenli ve disiplinli çalışmanın tekniğini öğrendiği", Almanya'dan getirtilen başhemşire ile çalışır. O yılların "derme çatma binalarda hizmet veren" hastanelerinde çalıştıktan sonra Verem Savaş Dispanseri'ne tayin olur ve orada otuz yıl sosyal hemşire olarak hizmet verir. 1959'da Hamamönü Doğumevi'nde açılan ebe okuluna müdür muavinliği teklifi alır, düşünür, bir süre sonra da kabul eder. Müfredat bilmemesine, hiç deneyim olmamasına dair neden kabul ettiğine dair açıklama şöyledir:

36 Ebelik eğitimi tarihinde sadece Besim Ömer'in adının hatırlanması, diğerlerine çalışmalarda yer verilmemesi de herhalde Besim Ömer'in kişisel başarı hanesine yazılmalıdır.

Hayır diyemedim. Dedim ki kitap okurum ve okuduğumu da öğretirim. Şartlar kötü. Doğum evinin birkaç odasından okul yapılmış. Kazalardan on üç öğrenci getirilmiş, *içlerinde bir tek zengin çocuğu yok*. Onlara anne şefkati gösterdim. Çok değerli öğrenciler yetiştirdim. İçlerinden bazıları doktor, profesör oldular.

Pertan'ın hikâyesi biyografik anlatım, yani onunla yapılan mülakatın tamamının makalede yer aldığından emin olmayız. Fakat yine de hikâye ve bu alıntıda italik ile vurguladığım sözleri, ebeliğin daha çok alt-sosyal sınıftan genç kızların tercih ettiği bir meslek olduğu savımı destekliyor. Bir başka deyişle, eğitim görüp meslek edinmek isteyen fakat uzun süreli eğitime gücü yetmeyen genç kızlar ebeliği hayata kısa yoldan atılmak için bir fırsat olarak görüyordu. Doktorluk, bu kızlar için ulaşılamayacak kadar uzak ve saygın bir meslek, Pertan da büyük bir ihtimalle bu yüzden öğrencilerinin “doktor, profesör” olmasıyla gurur duyuyor. Ebelik ise gurur duyulacak bir meslek olmaktan çok uzak, zaten Pertan da kendini ebe-hemşire olarak tanımlıyor. Aldığı eğitimden farklı bir alanda otuz yıl çalış(tırıl)mış olması başlı başına bir problem, fakat daha ilginç Pertan'ın hemşireliği daha saygın görmesi. Örneğin Hamamönü Doğumevi'nde ders verirken “bilimsel çalışmalara olan ilgisi, mesleki alanda daha da yetkin olma isteği” onu, asıl mesleği ve hatta dersini verdiği ebeliği değil, hemşireliği araştırmaya yöneltmiş, fakat “her şeyin çok mükemmeliyi yapmayı” istediği için hazırladığı iki kitabı yayımlatmamış.

Besim Ömer'in öğrencisi olarak Pertan'ın hemşireliği daha saygın olarak görmesi elbette şaşırtıcı değil, zaten hemşire olarak çalışması da kökleri Besim Ömer'in bu iki mesleğin

arasındaki sınırları kaldırmış olmasına uzanan bir sorunsal. Pertan'ın 2000'li yıllarda ülke gündemine, tarikat örgütlenmelerine dair endişeleriyle biten makalede bence dikkat çeken bir nokta daha var. Pertan şartları çok kötü olan hastanelerde çalıştığını söylüyor, fakat nedense bu hastanelerde, kendi veya halkın tecrübeleri konusunda sessiz. Acaba Pertan bu konuda konuştu da yazar mı aktarmadı? Bunun uzak bir ihtimal olduğuna inanıyorum, sanki Pertan sergi açıkp “sanatçı” da olduktan sonra isminin, aktardığı ünlü tanındıkları ve hastaları veya ailesinin saygın kökleriyle hatırlanmasını tercih etmiş.

Neyse ki halkın ve ebelerin kişisel tecrübeleri konusunda bize daha çok ipucu veren iki çalışma var: Ebe Rasiha'nın 1925'te Resimli Ay dergisinde yayımlanan anıları ve Ebe Şahin'in 1953'te Yeni İnci'de yayımlanan röportajı.³⁷ Ebe Rasiha anılarına Besim Ömer gibi halkın doğum ve çocuk bakımı konusunda zararlı ve batıl alışkanlıklarını aktarır ve onun gibi “pis acuzeler” olan “cahil” ebelerden nefret eder, onları anne ve çocukların ölümünden sorumlu olmakla suçlar. Ebe Şahin'in tavrı da benzerdir, Besim Ömer'in öğrencisi, yani “bir acuze değil, lisanslı bir ebe” olduğunun altını çizer. Adetleriyle anne ve bebeklere zarar verdiğinin farkında olarak doktordan korkan bir “acuze”nin aksine kendisi lisanslı bir ebe olarak ne zaman doktoru çağırması gerektiğini bilir.

Bu noktada bir ebenin değil, fakat bir kadın jinekoloğun deneyimleri konuyu tamamlaması açısından zihin açıcı.

37 Balsoy (2009), p. 66-68, bu iki çalışma Balsoy'un tezinden alınmıştır.

Arın Namal'ın iki mülakat ve ikincil kaynaklara dayanarak hikâyesini aktardığı Doktor Saadet Yardım'ın,³⁸ sağlık hizmetlerinin köylere kadar götürülmesi amacıyla 1961'de başlayan "sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi" çalışmalarını çerçevesinde pilot olarak seçilen illerden biri olan Edirne'deki bir projenin başına gelmesi teklif edilir. Ana-çocuk sağlığı üzerine olan projeye göre, en az beş köye istasyonlar oluşturulacak, bu istasyonlar kurulacak Ana-Çocuk Sağlığı Merkezi'ne bağlanacaktır. Eğer Yardım bunu başarabilirse hem Edirne UNICEF'ten "modern ebe çantaları, jinekolojik muayene masaları, muayene aletleri, bebek tartıları, bas-küller, steteskoplar" gibi modern yardım malzemeleri bağışı alacak, hem de dört yıldır memleketi Edirne'de serbest olarak çalışan Doktor Yardım "hükümet tabibi" kadrosuna alınıp "ana çocuk sağlığı hekimi" olarak çalışabilecektir. Doktor Yardım başarabileceğine dair endişelidir, köylere ulaşım çok zordur, yolların çoğu yapılmamıştır, köylere telefon henüz ulaşmamıştır. Sağlık müdürü ısrar eder ve Yardım'ın "ben memleketime hizmet için geldim" sözünü anımsatır, çünkü aksi takdirde UNICEF'in malzemeleri başka bir ile kaydırılacaktır. Doktor Yardım teklifi kabul eder, temel amacı "koruyucu hekimliği yaymak, anneleri ebe ninelerin elinden kurtarıp diplomalı ebelerle teslim etmek"tir.

Makale boyunca Doktor Yardım'ın özverili çabaları karşısında büyük bir saygı duymamak mümkün değildir; bazen sağlık bakanlığının eski cipi, bazen kendi aracıyla köylere

38 Arın Namal, "1960'lı Yılların Başlarında Edirne Köylerinde Başlatılan Ana-Çocuk Sağlığı Hizmetlerinin Öncüsü: Nisaiye Mühassısı Dr. Saadet Yardım," *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, editör Nuran Yıldırım (İstanbul: Novartis, 1998), 303-311.

sayısız ziyaret yapar, çamurlu yollara saplanır, gece karanlığında yolunu kaybeder. Köylüler “ayağına gelinip hasta bakılacağına” inanmakta zorlanır. Üstelik “kadın”dır, köylüler kendisine ya “ebe hanım” ya da “doktor bey” der, “Siz bize iki göz oda yapın. Biz size hizmet getireceğiz, hastalarınıza bakacağız” diyen “genç bir hanım hekimin” vaatlerine inanmakta zorlanır. Yardım vazgeçmez, zaman içinde köylüleri bir şekilde ikna eder ve çoğu “kerpiçten yapılmış, tabanı toprak” beş istasyon kurup etraflarındaki köyleri bunlara bağlamayı başarır. Sadece hamilelik ve doğumla ilgilenmez, çocuk doktoru görevi de üstlenir, günde 50, bazen 100 hastaya bakar. “Yalnızca bir kapıcı kadrosu ile, çevresindekilerin cesaret kırmalarına karşın” 16 Nisan 1962’de il merkezindeki Ana Çocuk Sağlığı merkezini açmayı başarır.

Makalede projenin nasıl başarıldığı ve sonrasına dair daha birçok ayrıntı var, fakat bu çalışma açısından önemli olan noktalar farklı. Öncelikle Yardım köylerde doğumların çocuğunun ebe nineler tarafından yapıldığını, birçok köyde eğitilmiş ebe olmadığını aktarır ve ekler: “Resmi kayıtlarda birçok köye hizmet eder görünen ebe, evlenip köy yaşamına karışmış, şalvarıyla, yemenisiyle görevinin adını maaş gününde hatırlar konumdadır”. Okuduğum kaynaklarda veya sözlü tarih görüşmeleri için gittiğim köylerin hiç birinde, eğitilmiş ebelerin mesleklerinden tamamen uzaklaştıklarını duymadım. Görevini kötü yapmalarından, sosyal ilişkileri kötü olup köylüyle iletişim kuramamalarından, en çok da doğum için kadınları hastaneye sevk etmelerinden şikâyet ediliyor. Bazıları doğum alanına hiç girmeyip sağlık memuru olarak çalışmışlar, çalışmanın ikinci yarısında göreceğimiz gibi bazıları da köyün yaşamını, kurallarını kabullenip doğum alanına girebilmek için *yaşlı* ebelerle işbirliği yapmış,

ki Yardım'ın sözünü ettiği eğitimli ebelerin bu ikinci grubu oluşturduğunu düşünüyorum.

Daha da önemlisi bence Yardım'ın bu yorumu, bir jinekolog olarak ebenin görev alanını nasıl tanımladığı ile yakından alakalı. Buna göre “ebe Hıdırağa'daki istasyonda oturup bağlı köylere düzenli ziyaretlerde bulunacak, doktorun Hıdırağa'ya geldiği gün civar köylerin hastaları istasyona gelip muayene olacaklardır. (...) İstasyonların üç göz odasından birine beyaz gömleğini, kepini giydirerek ebeyi oturtur.” Yani ebe bir nevi istasyonun bekçisi olarak üniformasıyla devleti temsil edecek, ancak görevi hastaları doktora yönlendirme ile sınırlı olacaktır. Zaten amaç “köylüyü istasyonda doğuma ikna etmek”tir, bu çalışmalar yavaş yavaş sonuç vermeye başlar. Ancak “ebeler köylerdeki gebeyi belirleyip düzenli olarak muayeneye gelmelerini sağlamak için çaba harcasalar da, şikâyeti olmayan hamileyi muayeneye alıştırmak zor olur.” Burada sorun bir yandan hamileliğin hastalık olarak görülmesi ve hamile kadının şikâyeti olmasa da gözlem altında tutulması gerekmesi olarak görülebilir. Öte yandan neden eğitimli ebeler köy ziyaretlerinde muayeneleri kendileri yapmıyor veya neden ev doğumu teşvik edilmiyor? İleride göreceğimiz gibi Türkiye’de doğumun sağlık merkezlerinde yapılmasına teşvik edilmesi, bugün devletin kontrol altına alma gerekliliği duyduğu yüksek sezaryen oranlarının en temel sebeplerinden biridir.

Peki Doktor Yardım'ı bu yaklaşımı için, Ebe Pertan'ı hemşireliği yeğ tuttuğu için, veya diğer eğitimli ebeleri, kendilerini *yaşlı* ebelerin zıddı, bir anlamda bu derdin çaresi olarak gördükleri için suçlamak ne kadar doğru? Bu tavrın çok acımasız ve kolaycı olduğuna inanıyorum; kadınlar, kurulma-

sında çok da söz hakkına sahip olmadıkları bir sağlık sisteminin yanlış bakışını sahiplenmiş görünüyor. Bu da şaşırtıcı değil çünkü:

Kemalist reformlar kadınları özgürleştirmeye veya kadın bilincinin ve kimliğinin gelişmesine yönelik değildi. (...) Kadınların eğitimi, onların “kendileri için” var olmaya veya bir toplumsal cinsiyet sınıfı oluşturabilecek kolektif bir bilinç yaratmalarına imkân vermekten çok, ulusal gelişime katkı sağlayacak bir araçtı.³⁹

Yine de kadınlar kendilerine çizilen sınırları, çalışmanın ilerisinde de göreceğimiz gibi aşmaya çalıştılar, bunda başarılı da oldular. Örneğin 1944’te doğan ve İzmir Behçet Uz Doğum Hastanesi’nde ebelik eğitimi gören Makbule ebe onlardan biridir.⁴⁰ Kendisiyle yaptığım kişisel görüşmede anlattıkları, kadınların nasıl da farklı taktiklerle sınırları aşabildiklerini gösteriyor. Maddi durumu iyi olmayan bir ailede büyüyen Makbule ebe on dört yaşındayken, annesinin ölmesi ve babasının yeniden evlenmesi üzerine evden uzaklaşmak ve devlet görevlisi olmak için ebe olmaya karar verir.⁴¹ Sınavı kazandıktan sonra okula gidebilmek için babası ve iki abisinin “gidemezsin” demelerine karşı çıkmakla kalmaz, ayrıca onları gerçekte onaltı olan yaşını mahkeme kararıyla on sekize büyötmeye de ikna eder, çünkü okula giriş için yaş sınırı on sekizdir.

39 Arat, “Turkish Women and the Republican Reconstruction of Tradition”, 59.

40 Makbule ebe, kişisel görüşme. İzmir, 6 Mayıs 2011. Kendisinin tam adını vermeyi, diğer ebelerin de tam adını vermediğim için doğru bulmuyorum.

41 Ebeler okulunun sınavına 100 kişinin başvurduğunu, sadece 15 kişinin sınavı kazanabildiğini belirtiyor.

Bir buçuk yıllık teorik ve pratik eğitimden sonra mezun olur ve 1963'te Tunceli'nin Pertek ilçesi Pınarlar (Paşabek) nahiyesine tayini çıkar. Ailesi yine tek başına gitmesine şiddetle karşı çıkar, çözüm olarak abisinin eşi ve üç yaşındaki çocuğuyla onunla birlikte gitmesine karar verilir. Pertek ilçesine atanan ilk eğitimli ebe olduğu için Tunceli'ye gelmeleri şehirde olay olur. Önce trenle Erzurum'a giderler, oradan otobüsle geldikleri Tunceli'de "aynı sinema artistleri gibi" otobüsten inerler, "aynı filmlerdeki gibi" onların gelişini seyretmek için bir kalabalık toplanmıştır otogarda. Abisinin bir asker arkadaşı tesadüfen onları tanır, bir arabayla Tunceli merkeze yaklaşık doksan kilometre uzaklıktaki Pınarlar'a gitmelerine yardım eder. Makbule ebe bir yıl çalıştığı, bölgedeki yirmi dokuz köyden, bu köylerde yaşayan yaklaşık dört bin kişiden sorumlu olduğu o günleri şöyle anlatmaya başlıyor:

Tunceli o zaman ufak bir yerdi. Bir hastanesi vardı, bakımsız, bomboş, farelerle dolu. Doktoru yok. Evvela sağlık müdürüne gittim, "ben nasıl giyineceğim" diye sordum, herkesin ayağında şalvar, şimdiki gibi pantolon serbest değil. Sağlık müdürü "sen buraya örnek olarak geldin, sen onlara uymayacaksın, onlar sana uyacak, hal ve hareketlerinle onları eğiteceksin" dedi. Ama yine de üniforma giymedim, üniforma giymek halka ters düşmek demek. Zaten evlere gidiyoruz, hastanede çalışmıyoruz ki. Şalvar da giymedim, eteğimin altına pantolon giyiyordum, eteğim açılmasın diye, hastalara, aşıllara vesaitle gitmiyorsun ki, dört saat, beş saat katır üstünde gidiyorsun. O zamanlar yol yok, katırın bir ayağı kaysa uçuruma yuvarlanacak.

Bölgede çalışmanın zorlukları elbette ulaşım ile sınırlı değildir. Gençtir, deneyimsizdir ve Kürtçe bilmez. Fakat neyse

ki “halkın yarısı” Türkçe bilir; abisi ve ailesiyle birlikte olmak, bir de “sekiz/dokuz köyün bağlı olduğu genç bir kadın köy ağası” ile kurduğu dostluk, aktardığına göre köylülerle kaynaşmasını kolaylaştırır. Bölgeden bir yakınının tavsiyesi, “sana sorarlarsa hangi aşirettensin diye, Kureyşan aşiretindenim de”, o zamanlar “aşiret nedir” bilmesede, işine yarar.⁴² Diğer köylerde gittiği her göreve abisi eşlik etse de, bu tavsiye büyük ihtimalle bölgede güven kazanmasına yardımcı olmuştur. Fakat şartlara bir yıl dayanabilir, “oradan kurtulmak için üç hafta içinde” Denizli’de çalışan bir öğretmenle evlenir ve 1964’te Çal ilçesi, Bekir nahiyesi Üçkuyular köyüne tayin olur. İki yıl sonra eşinin askerliği için oradan da ayrılıp Sivas’ın Gemerek ilçesi Hacısı köyüne giderler. Makbule ebe bütün bu köylerde sadece ebe olarak çalışmadığını söylüyor:

Köyde ebelik, doktorluk her şey yaparsın. Eskiden yol yok, telefon yok. Mecburen halkın ilk müdahalesini sen yapacaksın. Doktora gidecekse bile ben kendim götürürdüm. Ama biz sırf doğum için çalışmadık. Ateşli hastalıklar, ishaller, her hastalık. Halkla iç içeydik; aile geçimleri, düğünler, barışmalar, küsmelerde hakim görevi yapıyorduk. Kadınlara bebek bakımını öğretmek, bebek kıyafetleri dikmekler... o zaman hazır kıyafet mi var. Halka onu öğretiyorsun. Bir de her ay istatistik yapıyorduk. Şu kadar iğne yaptım, şu kadar aşı, şu kadar hela yaptırdım. O zaman köylerde nerde hela. Sivas’ta kolera salgını vardı, tuvaletlere kireç atacaksınız diye mecbur tutuluyordu. Bunları okulda öğrenmiyorsun, kendini yetiştiriyorsun.

42 Kureyşan aşireti Dersim bölgesindeki büyük ve güçlü aşiretlerden biridir.

Yani “modernliğin simgesi bir ebe” olarak köylülere sadece sağlıkla ilgili konularda değil, hijyen, çocuk bakımı gibi konularda da yol göstermeye çalışmıştır. Fakat faaliyet alanı geniş olsa da doğum bunlardan biri değildir, zaten Tunceli, Denizli ve Sivas’taki görevlerine dair, “kadınlar hamile iken o zamanlar gelmezdi danışmaya, zaten vaktin olmuyor yirmi köye aşıya gitmekten” yorumuyla bunu itiraf etmektedir. Eşiyle 1968’de İzmir Ödemiş’in bir köyüne tayin olduktan sonradır ki doğum yaptırmaya başlar; zaten burası memleketidir, halkla güven ilişkisi oluşturmak diğerlerine göre büyük bir ihtimalle daha kolay olmuştur.⁴³ Ödemiş’te zamanla meşhur bir ebe olur,⁴⁴ 1976’da ana ve çocuk sağlığı merkezine atanır ve 1998’de emekli olana kadar orada, emekli olduktan sonra da bağımsız ebe olarak çalışır.

Makbule ebenin hikâyesini, başarısını, ününü nasıl yorumlamalıyız?⁴⁵ Kuşkusuz meslektaşları gibi “modernliğin simgesi”, fakat devletin pasif bir görevlisi değil. Aldığı eğitimin izleri, en çok doğuran kadını “hasta” olarak tanımlamasında, bir de doğumu tek başına yaptırmasında görülüyor; “benim prensibimi biliyorlardı, ben kimseyi almıyorum” diyor. Doğum odasında ebenin doğuran kadın ile yalnız olması, bu mesleğin kuşaklar arasında iletilmesi ve kadın dayanış-

43 Bu tarihte kendisi de anne olmuştur, ki aslında anne olmak ebeliğe başlamak için bir ön şarttır, bkz. İkinci yarı. Eğitim gören ebeler, memleketlerinden başka bölgelere atandırsa, etkisi genç ebelerin başarısı açısından olumsuz olmuştur, çünkü tanıdıkları bölgede doğuma daha erken dahil olmaya başlayabilirlerdi.

44 Ben de Makbule Tosun’u böyle buldum; kendisiyle beni tanıştırap görme olanak sağlayan Ödemiş’li arkadaşım Esma Çakır’a teşekkür ederim.

45 Annem de Akhisar-Manisa’da çok meşhur olan ve kardeşimin doğumuna eşlik eden eğitilmiş ebe “Saffet ebe”den bahsediyor. İkinci yarıda başka eğitilmiş ebelerin benzer hikâyeleri de yer alıyor.

ması açısından hayati önemde ve sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak.

Fakat bunlara rağmen devletin eğitimini aynen uygulamamış, örneğin üniforma giymeyi reddetmiş, çalıştığı bölgelerdeki zorlukları aşmak için aşiret üyesi olmak gibi “pembe” yalanlarla güven teskin edebilmiş. Başarısının asıl olarak iki sebebi olduğunu düşünüyorum; ilki meslektaşlarının aksine, ev doğumunu hastane doğumuna tercih etmesi ve bunu doğuran kadın ile arasında güven ilişkisi kurmada etkin olarak kullanması: “Okuldan arkadaşlarım, Ödemiş’teki ebe arkadaşlarım ‘ne uğraşıyorsun, gönder hastaneye’ derdi ama bence her şey normalse evde doğum hastaneden iyidir. Hasta evinde kendini güvende hisseder, kendi çamaşırlarıyla, eşyalarıyla... Mikrop kapma bakımından da daha temizdir ev, sorun olursa zaten hastaneye gidebiliyor.” İkinci olarak *yaşlı* ebeler hakkında genel olarak sessizliğini korusa da, onları veya köylüleri olumsuz değerlendirmemesi. “Çalıştığınız köylerde eski ebelerle tanıştınız mı?” soruma şöyle cevap veriyor:

(Sesini alçaltarak) Eski ebelerle hiç karşılaşmadım. (Sesi yükseliyor) Ben kimseyle mücadele etmedim, ille ben yapıcım doğumunuzu diyerekten. Kimseyle karşı karşıya gelmedim, yerli ebeyle değil benle yapacaksınız diye. Ben “ya o ya ben” dedim. Birden bire halkın fikirlerini kıramazsın. Onun da güvendiği insan vardır. İnsanları nasıl yargılersin? Çocukların altına höllük yaparlardı mesele Sivas’ta. Enfeksiyon bakımından zararlı ama onlar da haklı. Eskiden kıyafet yok, su yok, deterjan yok, kadın iki şalvarla doğum yapıyor.

Elbette Makbule ebe da “eski ebeleri ebe olarak göremiyor”, “ebe olmadığı zamanda onlar yapıyormuş” diyor, bugün eğitilmiş ebelerin sadece “yazı işi, istatistik” ile uğraştığını, yaklaşık on beş yıldır doğum yaptırmadıklarını belirtiyor. Fakat halka olan tavrı, başarısı açısından çok önemli. Kabaca 1968’den sonra ebelik yapmaya başlaması, o yıllarda sağlık merkezlerinin sayısının sınırlı olduğu göz önüne alındığında başarısının bir başka sebebi, fakat asıl ilginç sebep, bence bu mesleğe olan merakı, ki bu sonraki bölümde göreceğimiz gibi, kimin ebe olduğu sorusunun anahtarını içeriyor. Ona göre ebeliğe merakı annesinden kalan bir miras, çünkü annesi hem halk hekimi, hem de köylülerin danışmaya, akıl almaya geldikleri bilge bir kadınmış.

Makbule ebenin hikâyesi özetle, yeteneği olan, zeki⁴⁶ ve mesleğini seven eğitilmiş ebelerin, doktorların kontrolü altında çalışsalar da, türlü zorluklar yaşasalar da, görevlerinin ilk yıllarında halk tarafından “deneyimsiz ve güvenilmez” bulunsalar da, yıllar geçtikçe ve yaş aldıkça saygın ve başarılı ebeler olabildiklerine örnek oluşturunuyor.

46 Makbule ebe sözlü tarih görüşmesi yaptığım diğer ebelerin hepsi gibi zeki, konuşkan, hoş sohbet, hazır cevap ve becerikli bir kadın.

DOĞUMLA İLGİLİ REFORMLARIN GÜNLÜK HAYATTAKİ ETKİLERİ

3.1

“Zihniyeti Değiştirmek Çok Zordur”: Halkın Tepkisi

Yüzyıllarca kendi haline bırakılmış olan köy göbeğini kendi eliyle kesmek, kendi yağıyla kavrulmak için çok çabalamıştır. Köylerde iş içinde yetişmiş insanlar vardır. Kimisi kırıkçı, çıkıkçıdır, bu işte eli hiç şaşmaz. Kimisi hekimlenir, Tanrıya bel bağlamaktan da geri durmamak şartıyla her derde bir derman söyler. Kimisi ebelenir, doğuracak kadınlara yardım etmek için ter döker. (...) Cumhuriyet kanunlarının sertliğine, amansızlığına rağmen saydığımız yasak işler köylerde yapılagelmektedir. Bunları köylünün cahilliğine, idare adamlarının ihmaline vermek faydasızdır. Olan şeyleri olmuyor gibi göstermek de kendimizi avutmaktan başka netice vermez. (...) Biz kendi gözümüzle bakıp da köyün erbab adamlarını ‘iyi’ ve ‘kötü’ diye sınıflara ayırabiliriz. Halbuki köylü gözünde (...) erbab iyi kimselerdir. Bu zihniyeti değiştirmek çok zordur. Yeni değerler

bulup koymadıkça eskilerine bağılılığından ötürü köy insanına kızmak haksızlık olur.¹

Bu alıntı erken cumhuriyet döneminin önde gelen halkbilimcilerinden Mehmet Tuğrul'a ait. Tuğrul'un yaklaşımı dönemin modernleşme ülküsüne sıkı sıkıya bağılı aydınlarından oldukça farklı, köylüleri "cahil" diyerek damgalamıyor, ötekileştirmiyor ve empati kurarak neden köylülerin, yani o dönem ülkenin yaklaşık yüzde sekseninin hala halk hekimlerine başvurduğunu anlatmaya çaballıyor. Tuğrul bunları yazdığı makalede hangi bölgeden söz ettiğini belirtmiyor, doktorlardan medet bulamadıkları için sıtmaya karşı bileğine sicim bağlayan "az çok okumuş, dine karşı bağılılığı oldukça gevşemiş" gençler, kardeşinin hastalığı için çaput bağlayan çocuk gibi örnekler veriyor. Köylünün bu "batıl" çarelerden vazgeçmesi için ise "yeni değerler" öneriyor. Bununla kastettiği "modern" değerler elbette "bilimsel" sağlık sistemine ait ve bunun için köy enstitülerinde sadece gençlerin değil, köylerdeki halk hekimlerinin de eğitilmesini öneriyor. Cumhuriyette hiç bir zaman başvurulmamış bir yöntem bu, çünkü "medenileştiren bakış" köylünün yaşam tarzını ve değerlerini temelden değiştirmeye kararlıydı.

Fakat bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, köylünün güvendiği şifacılarından kopup devletin modern, Batılı eğitim görmüş sağlık görevlilerine bir anda güvenmesini beklemek safdillik olur. Örneğin 1980'lerde bile Delaney her iki tarafın birbirinden uzak durduğuna, öğretmen ve eğitilmiş ebelerin çoğunun köyde bulunmaktan memnun olmadı-

1 Tuğrul, "Köy Kalkınmasında Eleman Meselesi", 7.

ğına dair gözlemlerini aktarır: “Köy yaşamını aşıyor, köylüleri aptal ve cahil olarak görüyorlardı. Köylüler elbette bu tutumun farkındaydı ve onların köy hayatının bir parçası olmalarına direniyorlardı”. Bunun sonucunda köydeki eğitilmiş ebenin tavsiyelerine çok az kimsenin kulak asması elbette şaşırtıcı değil. Delaney daha da ileri giderek eğitilmiş ebenin mesleki yetersizliğini vurgular ve ekler: “Yumurtalıkların fonksiyonu ve adet kanaması ile ilişkisi üzerine dahi bir şey bilmiyordu”.²

1949 ile 1960 arasında Kayseri’nin 600 nüfuslu Sakaltutan ve 1200 nüfuslu Elbaşı köylerinde araştırma yapan antropolog Paul Stirling de köy sağlık hizmetlerinin etkisinin çok az olduğunu vurgular. Çalışma yaptığı bölge ve yakınında devlet tarafından atanmış eğitilmiş ebe olmamasına rağmen, duyduklarının çok da başarılı olmadığını söyler.³ “Genç, bekâr ve köylerde karşılaşacakları sosyal ve eğitimsel problemler hakkında eğitim görmemiş” ebelerin köyde normal bir sosyal hayatı sürdürmede karşılaştığı zorluklara işaret eder ve etkili olmayı ve güven sağlamayı başaramadıklarını belirtir.

Bunun en temel sebeplerinden biri bence eğitilmiş ebenin yaşıdır. Kural olarak çocuk sahibi olduktan sonra ebeliğe başlayan *yaşlı* meslektaşlarıyla karşılaştırıldıklarında genç ve

2 Delaney, 220. Delaney Gökler adını verdiği 850 haneli bir Orta Anadolu köyüne 1980’de gitmiş ve iki yıl kalmıştır. Delaney eğitilmiş ebenin devlete bildirmekle görevli olduğu doğum sayısını da çarpıttığını, köydeki yaşlı ebenin doğurttuğu bebekleri de kendi doğurtmuş gibi kaydettiğini iddia eder. *A.g.e.*, 56.

3 Arthur Paul Stirling, *Turkish Village* (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1965), 280.

deneyimsizlerdi.⁴ Birçoğunun saygı kazanmakta ve güven sağlamakta başarısız olmaları çok da şaşırtıcı değil. Örneğin Elazığ'ın Hal ve Sun köyleri üzerine 1950'lerde yapılan etnografik bir çalışmaya göre bu köylerde otorite veya zenginliğin değil, yaş ve yeteneğin insanların saygınlığını belirlediği tespit edilmiş; yani "yaşlı ve yetenekli olanlar en çok saygı görenlerdir. Bu yüzden ilke olarak yaş ve yetenek bu köylerde sosyal hiyerarşideki yeri belirler".⁵ 1970'lerde Ankara'nın yakınında, Yeniyurt takma adı verilen bir köyde, saygı üzerine yapılan bir başka araştırmaya göre "her bireyin köy hiyerarşisindeki konumu esas olarak yaş ve zenginliğe göre biçimlenir, bilgi, yardımseverlik ve güvenilirlik başvuru- rulan sonraki özelliklerdir."⁶ 30 haneden oluşan köyde devlet kurumları etkindir ve eğitilmiş ebenin köylüler üzerinde bir dereceye kadar otoritesi vardır.⁷ Fakat "güç otoriteden çok saygınlıkla" kazanılır ve en yaşlı ve en varlıklı olanlar en çok saygı görenlerdir; ki yaş, köylüler açısından zenginlikten daha belirleyicidir.⁸ Bu iki çalışma zenginlik açısından bir-biriyle bir yandan çelişiyor, fakat yaş belirgin şekilde köyde

4 Bkz. Sonraki bölüm. Hollandalı sömürgeci doktorların, halkın eğitilmiş ebelere değil, 50 yaşın üzerinde "pis, hastalıklı, cahil yaşlı acuzelere" danışmaya devam ettiklerini belirtmesi ilginç bir karşılaştırma noktasıdır. Hilary Marland, "Midwives, mission and reform", 68.

5 Nermin Erdentuğ, *A Study of the Social Structure of a Turkish Village* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959), 49-50.

6 Ronald W. Casson ve Banu Özütuğ, "Respect ve Adress in a Turkish Village: A Quantitative Sociolinguistic Account," *American Ethnologist* 3, no. 4 (Kasım 1976): p. 587-602.

7 *A.g.e.*, 591: "Merkezi hükümetin temsilcileri olarak askeri görevliler, tarrım kooperatifi ve vergi memurları köyde köylüler üzerinde en çok güce sahip olan kişilerdir. Öğretmen ve ebe gibi köyde yaşayan veya düzenli olarak köye gelen doktor gibi görevlilerin de -diğerlerine göre az olsa da- köylüler üzerinde otoritesi vardır."

8 *A.g.e.*, 592: "Gücü, bir insanın bir diğerini kontrol edebilme kabiliyeti olarak tanımlıyoruz."

saygınlığın ayrılmaz bir parçası. Her iki çalışma da cinsiyete özel bir atıf yapmıyor, fakat söz konusu ebelik olduğunda *yaşlı* ebelerin eğitilmiş olanlardan daha çok saygı göreceğini tahmin etmek zor değil.

1970’lerde Türkiye’de bulunan bir başka antropolog Ulrich Planck’ın dikkat çektiği noktalar da önemli. Planck, Stirling’in gözlemlerinin üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmesine ve sağlık hizmetlerinin artmasına rağmen eğitilmiş ebelerin durumunda çok da değişme olmadığını belirtir. Halkın hasta olduğu vakit geleneksel şifacıları tercih ettiğini, bu insanlara saygı ve güven duyduğunu ekler.⁹ Eğer halk hastalıklarda dahi şifacılar başvuruyorsa, doğum için ebelere başvurmaları bence daha çok daha yaygın olmalı, çünkü büyük bir ihtimalle henüz doğum bir “hastalık” olarak görülüyordu.

Planck ayrıca İran sınırına yakın bir köye ziyaretinden bahseder, köyde kısa süre önce bir sağlık ocağı açılmış ve on sekiz yaşında, Yozgatlı genç bir ebe atanmıştır. İlginç bir şekilde Planck da, Makbule ebenin durumuna benzer biçimde, genç ebenin anne babasının kızlarının “namus”unu koruyabilmek için genç kızla beraber köye taşındıklarını nakleder. Planck’ın “namus” (*honor / Ehre*) ile tam olarak ne kastettiği kitabında çok açık değil ve bu terim uzun bir tartışma başlatabilir. Fakat bu çalışmanın sınırları içinde kalarak, “namus”u, genç ebenin ebeveynlerinin, görev yapacağı bölgede kızlarının güvenliğine dair endişelerinin göstergesi olarak kabul ediyorum. Diğer bir ifadeyle, büyük bir ihti-

9 Planck, 190.

malle genç eğitimli ebe, eğitimli ebelerle karşı güvensizlik ve ilgisizliğin, kolayca “politik bir tavıra, isyana dair bir işarete” dönüşebildiği Kürt köylerinden birine atanmıştı.¹⁰ Sözlü tarih görüşmesi için gittiğim Dersim’de görüştüğüm ebe ve yakınları, bölgede yaşayan halkın eğitimli ebelerle nadiren danıştıklarını, çünkü onlardan, devletin otoritesinin bir temsilcisi olarak gördükleri için çekindiklerini aktardılar. Bölgede görev yapmış eğitimli Makbule ebe de halkın bu tavrını aktarıyor ve bu direnişi kırabilmek için doğum alanına müdahale etmemeyi tercih etmiş.

Kürt ve(ya) Alevi nüfusun yaşadığı bölgelerde eğitimli ebeler büyük bir ihtimalle devletin temsilcilerinden çok, devletin baskıcı tavrının temsilcileri olarak görülmüşlerdi.¹¹ Makbule ebe görüşmemizde Dersim’in köylerinde halkın aşya karşı direnmesinden bahsetmedi, fakat tezim hakkında görüştüğüm bir başka eğitimli ebe, Diyarbakır’da mecburi hizmetini yaptığı 1998 ile 2000 yılları arasında aşı için köylere jandarma ile birlikte gittiklerini, çünkü Kürt kadınların, sağlık görevlilerinin onları kısırlaştıracağından korktukları için ebe veya hemşirelere kapıyı açmadıklarını söyledi. Bu tavrı, bölgede süren savaşla, ayrıca 1950’lerden sonra pat-

10 Kanada’dan bir örnek ilginç bir karşılaştırma imkânı sağlar, buna göre Keewatin’de yerli Inuit kadınları, devletin 1980’lerden itibaren sağlık merkezlerine doğum yapma konusunda koyduğu kurala direnmişler ve geleneksel ebelerle evde doğum yapmaya devam etmişlerdir, *Knowledge, Power and Practice: The Anthropology of Medicine and Everyday Life*, editörler Shirley Lindenbaum ve Margaret Lock (Berkeley: University of California Press, 1993), 32-54.

11 Güneydoğulu kadınların cumhuriyetin modernleşme politikalarını nasıl deneyimlediklerine dair genel bilgi için bkz. Yakın Ertürk, “Rural Women and Modernization in Southeastern Anatolia,” *Women in Modern Turkish Society*, editör Şirin Tekeli (Londra, New Jersey: Zed Books Ltd, 1995), 141-152.

layan nüfus artışını kontrol edebilmek için devletin, özellikle Kürt kadınlarına yönelik doğum kontrol politikasıyla birlikte düşünmek gerekir.¹² Daha da çarpıcı bir iddia ise, Kürt kadınlarının, doğum kontrolü için rahim içine yerleştirilen spiralın, ses dinleme aygıtı olduğuna inandıkları...¹³ Bu tartışmalar elbette başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu, fakat son olarak bölgede 2000’li yıllarda dahi *yaşlı* ebelerin ne kadar aktif olduğuna dikkat çekmek istiyorum. Buna göre 2003 ile 2008 arasında, Türkiye genelinde ebelerin eşlik ettiği doğumların oranı yüzde 8.7 iken bu oran Doğu Anadolu’da yüzde 25.6’ya yükseliyor, yani neredeyse her dört doğumdan biri hala ebelerle yapılıyor.¹⁴

Eğitimli ebelerin “etkili olmayı ve güven teskin etme”yi başaramadıklarının bir başka önemli göstergesi kanımca doğum alanının mahremiyeti. Diğer bir ifadeyle, doğumun kadınlar arasında mahrem bir deneyim olarak görülmesi, son örnekte Kürt kadınlarının, cumhuriyet tarihi genelinde ise köylü ve elbette bazı şehirli kadınları ebelerle doğurmaya teşvik etmiş olabilir, çünkü eğitimli ebeler genellikle kadınları “erkek” doktorların da çalıştığı en yakın sağlık merkezine yönlendiriyordu. Mahremiyete dair ilginç ipuçlarını görece eski bir kaynaktan, 1938’de Ana dergisinde “Trakyalı”

- 12 Etnik kimliğe göre üreme politikaları için bkz. Seçkin Kazak, “Anneliğin Siyasal Alandaki İnşası, Türkiye’de Annelik ve Siyaset: ‘Makbul’ Anneler ve ‘Sözde’ Anneler” (Yüksek lisans tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi, 2009).
- 13 Bu noktaya dikkatimi çektiği için Prof. Dr. Meltem Ahıska’ya teşekkür ederim. Makbule ebe de, ben sormadığım veya değinmediğim halde aynı bilgiyi benimle paylaştı, ki bunlar bana, bu bilginin doğruluk payının yüksek olduğunu düşündürüyor.
- 14 2003 ile 2008 arasında doğuma kimin eşlik ettiği ve bölgelere göre dağılımı için bkz. EK F.

takma adlı bir yazarın makalesinden elde edebiliriz.¹⁵ Makalede yazarın komşusu bir sabah kapısını çalarak Ankara'ya on beş kilometre uzaklıkta bir köyde, üç gündür ağrı çektiği halde doğuramayan bir kadın için yardım ister. Yazar "bir doktor getirmek yahut Ankara'da doğumevine götürmek çok kolaydı" dediğinde "kadın kısmı bu. Eksik etek. Doktordan sıkılıyor" cevabını alır. Kadını doğumevine taksiyle götürürler, yazar da bu vesile ile "köylülerimizin sıhhatlarına karşı kaygısızlıkta devam ettiklerinin ve resmi dairelere karşı çekingenliklerini"nin altını çizer ve ekler: "Doktordan sıkılmak hiç doğru değildir". Sözlü tarih görüşmesi için gittiğim köylerde de kadınlar hatta genç olanlar dahi erkek doktordan utandıklarını söylediler. Bir başka ilginç örneğe ise, günümüz İstanbul'unda görüşmek için *yaşlı* ebe ararken rastladım. Danıştığım kadınlar o ebelerin artık vefat ettiklerini, fakat bazı dindar kadınların, dini sebeplerle, erkekler bulunduğu için hastaneye gitmeyerek evde, ebelerle doğum yaptıklarını paylaştılar.

Elbette bu konu da başlı başına ayrı bir araştırma teşkil eder, fakat bu çalışma açısından konunun "kadının nasıl ve nerede doğum yapacağına ailede kim karar verir?" sorusu ile yakından ilgili olduğuna inanıyorum. Kadınların doğum tercihleri konusunda her zaman bağımsız olduklarını, sadece kendilerinin karar verebildiklerini farz etmek zor. Örneğin eğer Akşit'in çalışmasının gösterdiği gibi,¹⁶ gelin karar verme sü-

15 Trakyalı, "Köylülerimiz Sıkılganlığı Bırakmalıdır," *Ana* 4 (Nisan 15, 1938): 17. Yazar büyük bir ihtimalel erkektir ve o köyde bir devlet görevlisidir.

16 Belma T. Akşit, "Rural Health Seeking: Under Fives in Sivas, Van and Ankara," *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, editör Paul Stirling (Huntingdon: Eothen, 1993), 157-170.

recinde kayınvalidesine veya kocasına bağımlı ise, hastanede doktorlar veya eğitimli bir ebe ile doğum yapmak istemesine rağmen buna izin yoksa, doğum alanında erkek doktorun veya tıbbıncıkinden farklı olan bir başka tür erkek egemenliği mevcut olduğu söylenebilir.¹⁷ 2008’de doğum yapan bir kadın bunu şöyle ifade etmiş: “Kaynanam, biz evde yapmışız, benim zamanımda hastane yoktur. Hemşire yoktur. Biz evde yaptık, sanki biz canlar değil miyiz, öyle şeyler söyledi.”¹⁸ Delaney de araştırma yaptığı köydeki kadınların köydeki eğitimli ebeyi ziyaret edebilmek için kocalarından veya babalarından izin almak zorunda olduklarına dikkat çekiyor.¹⁹

Bu açıdan bakıldığında kadınların ebelere danışmaya devam etmesinin sebeplerinden biri, ebelerin kadınların sosyal çevresinin bir parçası olarak daha kolay ulaşılır olması olabilir. Son olarak karşılaştırmalı olarak değineceğim, halk ebeleri üzerine yapılmış görece yakın tarihli ve ender bulunan üç çalışma, ebelerin ne kadar sık danışıldığını ve güvenilir bulunduğunu doğruluyor. İlki 1988-1989’da İstanbul’un Halkalı ilçesinde sağlık ocağına kayıtlı olmayan, otuz yaş üzeri, çok doğum yapmış, Türkiye’nin farklı bölgelerinden göçmüş 100 kadın ile görüşülerek yapılmış.²⁰ İkinci çalış-

17 Kadınların erkek egemenliğini nasıl yeniden ürettiklerine dair tartışma için bkz. Kandiyoti, “Bargaining with Patriarchy”.

18 Gülşen Çalış, “Kadınların Evde Doğum Deneyimlerinin Betimlenmesi: Olgubilim Çalışması” (Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 2009), 101.

19 Carol Delaney, “Traditional Modes of Authority and Co-operation,” *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, editör Paul Stirling (Huntingdon: Eothen, 1993), 147.

20 Nevin Hotun, “İstanbul İli Halkalı Yöresindeki Kadınların Gebelik ve Doğuma İlişkin Geleneksel Uygulamaları” (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1990). Kadınların yüzde 31’i Karadeniz, 28’i Doğu Anadolu, 22’si Orta Anadolu ve 19’u diğer bölgelerden İstanbul’a göçmüştür.

ma 1999'da Hatay ilinin köylerinde,²¹ üçüncüsü ise 2006'da Urfa'nın köylerinde yapılmış.²² İkinci çalışma bir halk bilimciye ait, diğer ikisi ise tıp fakültelerinde görevli uzmanlarca yapıldığı için ayrıca dikkat çekici.²³

Her üç çalışmada da, yaşanan yere yakın bir sağlık merkezi olmasına veya bölgede eğitilmiş ebe bulunmasına rağmen doğuma ebelerin eşlik ettiğine işaret ediliyor. Halkalı'da yaşayan kadınların çoğunun doğurganlık dönemlerini kırsalda geçirmeleri, tüm doğumların yüzde 80 gibi yüksek bir oranla ebelerle yapılmasında etkili. Hatay'da "ehliyetsiz ebelerin" yakın bir geçmişe kadar doğuma eşlik ettiği, halen ise "ilk doğumu olmayan, hali vakti yerinde olmayan kadınların" doğumlarını bu ebelerle yaptığı tespit edilmiş. Urfa'da bu duruma işaret ederken yazarların kullandığı "doğum eylemine müdahale ettikleri" ifadesi tam da tıbbın doğuma dair sorunlu bakışını yansıtıyor.

Araştırmacılara göre bunun farklı sebepleri var. Hotun, "geleneksel yapı toplumlarına özgü olan kadercilik, eskiye

- 21 Santur, "Hatay'ın Bazı Türkmen Köylerinde". Araştırma yapılan köyler Hıdırbey (Samandağı ilçesi), Şenköy (Antakya ili), Yeditepe (Yayladağı ilçesi), Karsu ve Paslıkaya (Altınözü ilçesi), Terzihüyük (Reyhanlı ilçesi), Karataş (Kırıkhan ilçesi) ve Kuzuculu'dur (Dörtöyl ilçesi).
- 22 Feray Kabalcıoğlu ve Mehmet Ali Kurçer, "Niteliksel Bir Araştırma: Şanlıurfa'da Geleneksel Ebeler ve Doğuma Yönelik Geleneksel Yöntemleri," *Türkiye Klinikleri Jinekoloji-Obstetrik Dergisi* 18/ 6, no. 6 (2008): 377-382. Araştırma Şanlıurfa merkez ve Halfeti, Harran, Viranşehir, Ceylanpınar, Bozova, Hilvan, Akçakale, Siverek ile Suruç köylerinde 54 ebe ile evlerinde görüşülerek yapılmıştır.
- 23 Nevin Hotun Cerrahpaşa Tıp Fakültesi hemşirelik hizmetleri bölümünde 'supervisor' hemşire. Feray Kabalcıoğlu Harran Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Dr. Mehmet Ali Kurçer ise Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilimdalı'nda görevli.

bağımlılık, tutuculuk gibi kültür öğelerine” dikkat çekiyor. Santur “doğum olayının tıbbi tedbirlere tabi olması gerekirken, adet ve inanmalarla çevrilerek adeta onlar tarafından yönetilir ve yönlendirilir olduğu”nu belirtiyor ve “modern tıp imkânları artmasına rağmen insanlar hala neden geleneksel tedavi şekillerini tercih etmektedirler?” sorusunu şöyle cevaplıyor: “Kapalı kültür ortamı içerisinde anadan kıza geçen bu uygulamalar, günümüze kadar yaşama imkânı bulmuştur. Modern tıbbın imkânlarından yararlanamayan insanların büyüklerinden gördüğü şekliyle ve yararlı olduğu kendilerince kanıtlanan bu çarelere başvurmaları kaçınılmazdı.” Kabalcıoğlu ve Kurçer’e göre “sorun”un temelinde iki unsur var, “biri halkın kültürel ve yöresel değer yargıları, ikincisi ise modern doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası bakımı tüm annelerin alabilmesini sağlayacak var olan sağlık sisteminin güçlendirilmesi, yaygınlaştırılması, (...) halka yeterli ve kapsamlı sağlık eğitimi verilmesinin gerektiği.”

Fakat ilginç bir şekilde, halkın doğum ile ilgili acil durumlarda sağlık merkezlerine başvurma konusunda bilinçli olduğunu da yine bu çalışmalardan öğreniyoruz, yani “sorun” halkın bilinçsizliği değil aslında, tam aksine halk bilinçli olarak ebelere danışıyor ve riskli durumlarda sağlık kurumuna başvuruyor. Santur’un halkın bu tavrını ve eğitilmiş ebelere olan güvensizliğini açıklayan şu satırları ise bu bölümün temel argümanını çok güzel özetliyor:

Doğum esnasında yeterli steril ortamın sağlanamayacağı, doğum sonrası gelişebilecek ters durumlar karşısında (kadının kanaması, ateşinin düşürülememesi vb.) müdahale edebilecek yeterli ve gerekli donanımın olmaması gibi durumlarla karşılaşma riskine karşı sağlıkçı ebelerin çok zorda

kalmadıkça doğumları il veya ilçelere sevk etmeleri halk arasında yanlış yorumlanmakta, ebeleri genç ve tecrübesiz görmelerine neden olmaktadır. Oysaki yıllarca köyde doğum yapan aralık ebeleri daha tecrübeli, bu konuda daha çok bilgi sahibidir. Konuştuğumuz kişiler bu nedenlerden dolayı doğumlarda köy ebelerini tercih ettiklerini belirtmişlerdir.²⁴

3.2

“Ölmeyi Evde Tercih Ettim, Ölsem Hastaneye Gitmezdim”: Hastane Doğumu

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri ebelik eğitimi, farklı sürelerde ve kapsamlarda da olsa, devam ediyor. Bugün ebelik öğrencileri on yıldan fazla zamandır dört yıllık lisans seviyesinde eğitim görüyor.²⁵ Peki eğitimleri bilimsel olarak ilerlemiş bu öğrenciler bugün Türkiye’nin farklı bölgelerine doğum için atansalar halk üzerinde güven teskin etmekte daha başarılı olabilirler mi? Bir başka deyişle, doğuracak kadını en yakın sağlık merkezine yönlendirdiği için “genç ve tecrübesiz” olarak görülen eğitilmiş ebeler, eğitimin seviyesinin yükseltilmesiyle mesleki yeterliklerini de artırdılar mı?

Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği bölümünde, 2009 yılında Türkiye’deki tüm, yani 28 sağlık yüksekokulunda,

24 Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”, 20.

25 Çiçek, “Üniversitelere bağlı sağlık yüksekokullarının ebelik bölümlerinde 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren ebelik lisans eğitimi başlamıştır”.

eğitiminin son yılında olan tüm, yani 1049 ebelik öğrencisi üzerinde yapılan araştırmanın sonuçlarına göre bu sorulara olumlu cevap vermek çok zor.²⁶ Buna göre ebelerin kendilerini en az yeterli gördüğü alanlar yüzde 44.7 ile “evde doğumlarda kadının ve yeni doğanın sağlığını korumak için kültüre duyarlı, nitelikli bakım sağlayıp, temiz ve güvenli doğum yaptırıp acil durumlarda müdahale edebilmek” ve yüzde 58.2 ile “doğumda riskli durumları değerlendirmek ve sevkine karar vermek”. Ebelerin kendilerini en çok yeterli bulduğu alanlar ise yüzde 93.9 ile “lohusalık dönemindeki kadınlara nitelikli, kültüre dayalı bakım verebilmek için bilgi ve beceriye sahip olabilmek” ve yüzde 98 ile “doğan bebeklerin cinsiyetini, boyunu, baş ve göğüs çevresini, kilosunu kaydetmek”.

Yani ebeler asıl işleri olan doğumdan korkuyor; kendilerine güvenleri yıllar boyunca daha itibarlı görülen hemşireliğin görev alanına dahil faaliyetlerden ibaret. Bu açıdan bakıldığında, cumhuriyet tarihinde ebelik eğitimini bir başarısızlık öyküsü olarak okumak mümkün. Türkiye’de bugün hastane doğumunun bu kadar yaygınlaşmasının en önemli sebebi ise halkın modern değerleri giderek daha çok benimsemesi ile açıklanabilir. Çünkü zaman içinde köylüler “kendilerinin şehirli ve eğitilmiş nüfusa göre cahil olduğuna” inandılar ve “devletin modern uygulamaları” daha çok kabul görür oldu.²⁷ Kuşkusuz bu değişim köyden kente göçün değişim dinamikleri ile elele yürüdü; örneğin orta yaşlı bir kadın es-

26 Çiçek, Özen Esra. “Ebelik Son Sınıf Öğrencilerinin Görev Tanımları ve Yeterlilik Alanlarına Göre Kendilerini Değerlendirmeleri.” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.

27 Sirman, “State, Village and Gender”, 36.

kiden doğum için hastaneyi düşünmezken, genç bir kadın için “modern olma arzusu” baskın geldi.²⁸

Kadınlar hastane doğumunu modern hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görür. (...) Kadınların söylemlerinde hastane, modernlik ve “modern hayat” paketinin sorgulanmaz bir parçasıdır. Modern çağda uzman personeli ve teknik ekipmanı ile modern şehir hastanesi imajı öyle güçlüdür ki başka bir alternatifi olamaz. Bu imaj ev doğumlarına dair zıt imajlar, özellikle kırsala ait, “geri kalmışlığı” ve modernliğe yetişememeyi yansıtan ilkel, pis ve korkunç görsellerle desteklenir.²⁹

Görüşmeler için gittiğim tüm köylerde ilginç bir şekilde genç kadınlar hastanede doğum yapmışken, bir önceki kuşak, yani anneleri, köyün *yaslı* ebesi ile doğum yapmıştı. Türkiye’nin çoğu bölgesinde doğum faaliyeti ebelerden eğitilmiş ebeler değil, hastanelere ve doktorlara devredildi.³⁰

28 Delaney, *The Seed and the Soil*, 62. Post-sömürgeci bağlamda zihin açıcı bir karşılaştırmayı Hindistan örneği sağlıyor. Güney Hindistan’da da kadınlar hastaneyi ve hastane doğumunu modern ve gelişmiş olmanın bir zorunluluğu olarak görüyor. Dahası bu mesaj Türkiye’dekine benzer şekilde devlet ve sivil toplum örgütleri tarafından destekleniyor. Cecilia Coale Van Hollen, *Birth on the Threshold: Childbirth and Modernity in South India* (Ewing, NJ: University of California Press, 2003), 110.

29 Cindoğlu ve Sayan, 238-240.

30 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1983’e göre, 1978-1983 arasında tüm Türkiye’de doğumların yüzde 42’si bir sağlık kuruluşunda, yüzde 58’i ise evde gerçekleşmiş. (kırsalda ev doğumu oranı yüzde 76, Doğu Anadolu’da’da ise yüzde 84.) Tüm doğumların yüzde 62.1’i doktor veya ebe/hemşire tarafından yapılmış. “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1983”, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/arastirma/1983_TPHS.pdf (Mayıs 2, 2011). 1993’te bile son beş yıldaki tüm doğumların yüzde 40.2’si evde iken bu oran 2008’de 9.7’ye düşmüş. Hastane doğumu ise ilgili yıllarda 59.6’dan 89.7’ye yükselmiş, “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması

Bu süreçte doğum sırasında evle ilgili sorumluluklardan kurtulup hastanede dinlenme imkânı, kadınların tercihlerini etkilemiş olabilir. Bir köylü kadının şikâyetinde dile getirdiği gibi, “köyde doğum kolaydır fakat sonrasında bakım yoktur. Gelin yatmaz, oturmaz, yemez, çalışır ve her işi yapar”.³¹ Bir başka ipucunu ise 1937 tarihli daha eski bir kaynak sağlıyor: “İspirin Kırık köyünde tarlada çalışan dokuz aylık bir gebeyi görmüş de sormuştuk. Bir köylü demişti ki: Biz gebeyi son ağrısı tutuncayadək tarlada çalıştırırız. İki gün de doğum için yatakta kalır. İki gün dinlenmek onun neyine yetmez ki efendi. Bir diğeri: Gül Ayşe hiç yatmadı, tarlada doğurdu. Nah işte oğlu da topuz gibi.”³²

2008, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.” http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2008/data/TNSA-2008_ana_Rapor-tr.pdf (Mayıs 2, 2011). 1980’ler ve 1990’larda dahi köylü kadınların çoğu hala ebeleri çağırıyordu, “Sivas Divriği ilçesine bağlı köye 13 km. uzakta doktor ve hastane olmasına rağmen yaşlı kadınlar ebe ile doğuruyor, gençler hastanede.”, Hüseyin Türk, “Güneyevler Köyü’nde Doğumla İlgili Bazı Geleneksel Uygulamalar ve Boş İnançlar,” *Türk Folkloru Araştırmaları / Kültür ve Turizm Bakanlığı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1989), 115; “Akdağmadeni köyünde “sağlıkçı ebelerin kadınların nazı ile oynamaması, hastalara sert davranması gibi nedenler köy ebelerinin tercih edilmesinin birinci nedeniydi. Bir diğer neden de insanların ekonomik şartlarının iyi olmamasıydı. (...) Artık doğum için hastaneler tercih edilir olmuş.”, Meltem Cingöz Santur, “Bozhüyük (Yozgat-Akdağmadeni) Köyünde Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Değerlendirilmesi,” *II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998, 339; “Doğumun nerede nasıl yapılacağı genç ve yaşlı kadınlara göre değişiyor. Yaşlılar ebe ile, gençler hastanede doktorla doğum yapıyor. (...) Bir önceki nesil geleneksel inançlarını yaşıyor, ebelere gidiyordu, şimdiki nesil hastaneye gidiyor.”, Mukaddes Biçer, “Eskişehir İlinde Doğum ile ilgili Adet ve İnanışlar,” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991), 7 ve 14.

31 Cindoğlu ve Sayan-Cengiz, 232.

32 Rükneddin Fethi, *Doğu Köylerinde Tetkikler* (İstanbul : Çığır Kitabevi, 1938), 72-73. Fethi 1937’de üç ay boyunca Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Kars, Çorum ve Rize’nin 200 köyünde araştırma yaptığını belirtiyor.

Sebebi modern olma arzusu veya bir süre dinlenme imkânı da olsa, hastane giderek doğum için tek seçenek olarak görülmeğe başladı.³³ Hastane doğumu ve doğumun medikalleşmesi, feminist antropologlar tarafından, annenin değil çocuğun öncelikli olması, karar vermede annenin bağımsız olamaması veya doktor ile doğuran kadın arasındaki hiyerarşik ilişki bakımlarından eleştiriliyor. Buna göre:

Kadınlar hayatlarının önemli bir döneminde birey olarak onlara değil, mümkün olduğunca fazla sayıda kadının sorunsuz doğurmasına odaklanmış bir sistemin parçası oluyor. Bu süreçte kadının hamilelik ve doğumunda uzmana teslim olması bekleniyor ve kadının kişisel ihtiyaçları ve arzuları göz ardı ediliyor. Doğum giderek doğal akışına bırakılamayacak, daha fazla karışılması, izlenmesi ve yardım edilmesi gereken bir süreç olarak görülüyor. Annenin hazır kavram ve imajlara sığması ve doktorun sözünden çıkmaması gerekiyor. Odak anneden çok bebeğin ihtiyaçları. Bu durum hamile kadını süreçten yabancılaştırıyor, bedeninin kontrolünü başkalarına veriyor ve bebeği ve kendi duyguları hakkında gerçek bilgi sahibi olamadığı için, doğumdan sonra bedenini tekrar sahiplenmekte zorlanıyor.³⁴

33 Kanada’da kadınların doğumdan korkutularak hastaneye yönlendirilmesi ilginçtir, hastane ‘güvenli doğumun tek adresidir’, Kaufert ve O’Neil, 49; Aslında ‘bugün kadınların doğumdan korkmasının sebebi doğumun kendisi değil, doğumun sanayileşmesidir’, Davis-Floyd ve Cheyney, 9. Doğum etrafında yaratılan ve köpürtülen ‘korku’ için bkz. Dana Walrath, “Gender, Genes and the Evolution of Human Birth,” *Feminist Anthropology: Past, Present and Future*, editörler Pamela L. Geller ve Miranda K. Stockett (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006), 55-70.

34 Lupton, 110.

Doğumun medikalleşmesinin kadının üreme haklarına engel oluşturduğu da iddia ediliyor; örneğin sağlıklı doğuma dair biyomedikal söylemler doğumun doğal sürecinde ortaya çıkan biyolojik ve kültürel farklılıkları yok ediyor; hamilelik ve doğumun teknolojik düzenlemeleri kadınların üremeye dair seçimlerini azaltıyor veya hamilelik ve doğuma dair komplikasyonları tedavi etmeye odaklanmak, üreme sağlığına dair riskleri önceden engellemeye yönelik çalışmalara ket vuruyor.³⁵

Teorik düzeydeki bu sorunlar, bizzat kadınların deneyimlerinde daha belirgin hale geliyor. Konu üzerine, Ağrı'da devlet hastanesinde doğum yapmış, ancak en az bir kere ev doğum tecrübesi de yaşamış yirmi kadın ile görüşülerek yapılan ender bir çalışma çarpıcı örnekler veriyor. Kadınların en çok şikâyet ettiği konuların başında hastane personelinin kaba davranışları geliyor: “Hastanede işte hemşire çok kötü davranıyordu, hemşirenin biri öyle bağırıp çağırdı ki kadının biri yerde doğum yaptı, çocuğu yere düştü. Gördüm kendi gözümle de gördüm. Bağırdım hemşire hanıııııı! Çocuk yere düştü. O da bana bağırdı küfretmeye başladı.”; “Yanıma geliyo böle yapı (eliyle karnına bastırarak gösteriyor). Ben onun eline bi tane vurdum, ben diyom siz adam değilsiniz, o da bana vuruyo nasıl adam değilim. Geldi üzür diledi öle.”; “Ben bi defa hastaneye gittim hemşireler bana öyle etti ben öyle bağıra bağıra çağıra çağıra sen de bayansın ben de bayanım o kadar yani bağırıp çağırıyosun’.”; “Bazıları iyi oluyor, bazıları da çok sinirli oluyor.”³⁶ Hastanenin pislği, bir başka

35 Walrath, 69. Walrath gereksiz sezaryen doğumu kadına karşı şiddetin bir parçası olarak görür, *age.*, 70.

36 Çalış, 62, 88 ve 90. Delaney de buna vurgu yapar: “Ankara hastanesinde doğuma, yani modernliğe yolculuk hayal kırıklığı ile sonuçlandı çünkü doktorlar ona kötü davranmışlardı.”, *The Seed and the Soil*, 62.

şikâyet konusu: “Normalde olsa ben karşıydım evde doğum yapmaya. Aslında hastanedeki o ortam etkiledi beni yapmak istemedim orda... Kanamam olduğu zaman gitmiştim o zaman karar verdim hastanede doğum yapmak istemiyordum. Hatta eşim bayağı bi zorladı... her taraf pislik içinde... tik-sindim ben ordan hatta mikrop kaparım diye düşündüm.”; “Tabi şeyden oluyo, ordaki mikroplardan oluyo. Pis evet tuvaletler mesela pis, doğumhane bile pis. Gidiyom doğum edecem, midem bulanıyo. Mesela evde temiz bir doğumdu.” Bu şikâyetlerin Ağrı devlet hastanesine özel olduğu düşünülebilir, fakat konu hakkında fikir aldığım çevremdeki tüm kadınlar özellikle devlet hastanelerinin, büyük şehirlerde dahi pis ve kalabalık olduğunu aktardı. Ağrı’daki bir kadın öyle kötü bir deneyim yaşamış olmalı ki şöyle diyor: “Daha rahat evde, hastanede masanın üstünde yatırıyolar sonra basıyolar karnına az bişi açılma olursa dikiş veriyolar, ölmeyi evde tercih ettim, ölsem hastaneye gitmezdim.”

Hastane doğumunda, “hasta” olarak tanımlanan doğuran kadın ile sağlık personeli arasındaki hiyerarşik ilişki, “modern tıp bilgisi”ne sahip olmak ile meşrulaştırılıyor. Bir doktor şöyle diyor: “hamile bir kadının bana verebileceği bir şey yok, ama biz ona verilebilecek her şeye sahibiz. Biz bilgi, metot ve yeteneğe sahibiz. Bu yüzden biz yönetmeliyiz.”; ünlü jinekolog Aykut Kazancıgil de benzer bir vurgu yapıyor: “Doğum sırasında kadın doktorun sözünü dinlemek zorundadır zaten, çok nevroitik biri değilse tabi söz dinler.”³⁷ Cin-

37 Cindoğlu ve Sayan-Cengiz, 235. Kazancıgil 262. Berlin’de çalışmam ve doğum tecrübeleri hakkında sohbet ettiğim kadınlar, hastanelerde doktorların ‘patron benim’ tavrından rahatsız olduklarını ifade ettiler. Yani bu sorun, aslında tıp sisteminde genel olarak var. Fakat elbette Berlin’de,

doğlu ve Sayan'ın çalışması benzer birçok söylem içeriyor, ancak özellikle bir eğitimi ebene tavrı dikkat çekiyor:

Bazı kadınlar gerçekten çok cahil. Eğer iyi nefes alabilseler, bebeği doğru itebilseler, o kadar bağırmassalar, elbette tokat yemezler. Fakat tabi ki bilgimizi onları rencide etmek için kullanmamalıyız. Belki bazılarımız üstünlük kompleksine kapılıyor.³⁸

Hastane personelinin tavrı, zel hastanelerde veya kadınların sosyal ve ekonomik durumuna göre değişiyor, “modern” ile “cahil” kadına aynı davranılmıyor.³⁹ Fakat söz konusu sezaryen olduğunda, kadınların sosyal ve ekonomik farklılıkları rol oynamıyor, çünkü her hlkrda, her durumda tercih ediliyor:

Hastanede normal bir doğum, zel muayenede sekiz hastaya ayırabileceğin zamanı kaybetmek demek. Para kaybediyorsun. Ayrıca geceleri hazır olman gerekiyor. Neden bekleyelim? Bebek iki durumda da doğuyor. Elbette sezaryen isteyen herkese hemen evet diyorum. (...) ocuklarını evde bırakıyorsun, uykunu bırakıyorsun. 10 saat çalışıp ter içinde doğurtuyorsun. Sonra ne oluyor? Hasta sana teşek-

genel olarak Almanya'da çok güçlü bir ebelik sistemi var, kadınlar nasıl ve kiminle doğuracağı konusunda birçok seçenek sahibi. Görüştüğüm kadınlar sadece ebelerin görev yaptđı doğumevlerinin ‘ev’ gibi olduğunu ve çok memnun kaldıkları da söylediler.

38 Cindoğlu ve Sayan-Cengiz, 235.

39 *A.g.e.*, 240: “Eğitimsiz olmak veya köyden geliyor olmak, ‘geleneksel’ veya ‘cahil’ olmakla, modern bir binada nasıl davranılacağını, personelle nasıl konuşulacağını bilmemek ve doğum sırasında fazla bağırmak gibi disiplinsiz davranmakla eş anlamlı personel için. Bu davranışlar personelin sert veya ilgisiz tavrı için meşrulaştırıcı olarak sunuluyor.”

kür ediyor mu? Hayır. ‘Çok acı çektim’ diyor, ‘beni acıdan bağırttınız’, ve benzer şeyler... Fakat sezaryende acı yok, beklemek yok. Paradan bahsetmiyorum bile.⁴⁰

Bu açıdan bakıldığında sezaryen annenin sağlığı açısından normal doğuma göre daha riskli olsa da,⁴¹ doktorların sezaryeni tercih etmesi, özellikle 1990’lardan sonra hızlanan sağlık alanındaki özelleştirmenin de etkisiyle bugün yaşanan sezaryen patlaması şaşırtıcı değil. Hacettepe Üniversitesi’nin 2008 Türkiye Sağlık ve Nüfus Araştırması’na göre sezaryen oranı 1998 ile 2008 arasında Türkiye genelinde yüzde 14’ten yüzde 40’a yükseldi; özel hastanelerde ise bu oranın yüzde 90’ları aştığına dikkat çekiliyor. Sezaryen ve normal doğum üzerine uzun zamandır çalışan Fransız jinekolog Michel Odent’e göre “ülke ne kadar erkek egemense, sezaryen oranları o kadar yüksek oluyor. Brezilya’da ülkenin ihtiyacının çok üzerinde doktor var ve bunların çoğu erkek; sezaryen oranları patlamış durumda. (...) Ebelik sisteminin güçlü olduğu Hollanda gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ise sezaryen oranları düşük”.⁴²

40 A.g.e., 234.

41 Sezaryen doğumda anne ölüm riskinin normal doğumdakinin sekiz katı olduğu iddia ediliyor, Ebru Ravlı, “Kadınların sezaryen ve normal doğum yapma nedenlerinin değerlendirilmesi” (Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, 2010), 3. Dünya Sağlık Örgütü de sezaryenin anne veya bebek sağlığı açısından anlamlı bir fayda sağlamadığını, hatta sezaryende anne ve bebek ölüm oranının daha yüksek olduğuna dair çalışmalar olduğuna vurgu yapar, “The Global Numbers and Costs of Additionally Needed and Unnecessary Caesarean Sections Performed per Year: Overuse as a Barrier to Universal Coverage - World Health Report 2010 Background Paper 30, World Health Organization.” <http://www.who.int/healthsystems/topics/financing/healthreport/30C-sectioncosts.pdf> (Nisan 5, 2011)

42 Gökçen B. Dinç, “Ebelerin Soyu Tükeniyor,” *Yeni Aktüel* (Şubat 7, 2007): 52-58. Ayrıca bkz. Michel Odent, *Sezaryen* (İstanbul: Kuraldışı), 2008.

Kadınlar açısından bakıldığında sezaryen genel olarak olumsuz bir deneyim olarak aktarılıyor.⁴³ Daha da ilginç sezaryene karar veren kadının kendisinden çok doktoru.⁴⁴ Bir başka deyişle, aslında sezaryen ile doğum alanındaki erkek egemenliği başka bir yüze bürünmüş oluyor, kadınlar çoğunlukla doğumunun nasıl olacağı konusunda bağımsız karar veremiyor ve bedenleri üzerinde tam söz hakkına sahip değiller.

Neyse ki Türkiye’de tıp alanındaki erkek egemenliği artık sorgulanıyor.⁴⁵ Fakat doktorların, aslında gayet kârlı bir “hastalık” a dönüşen doğum üzerindeki hegemonyalarından kolay vazgeçeceklerini sanmak, fazla iyi niyetli bir yaklaşım olur. Örneğin Antalya’da yapılan 8’inci Ulusal Jinekoloji ve Obstetrik Kongresi’nde ebelerin yeniden normal doğumları yaptırması gündeme geldiğinde, özel bir hastanenin, Medikal Park Bahçelievler Kadın Doğum ve Tüp Bebek Ünitesi Bölüm Başkanı Doç. Dr. Kadir Savan’ın söyledikleri bunu

- 43 Mehtap Tatar ve diğerleri, “Women’s perceptions of caesarean section: Reflections from a Turkish teaching hospital,” *Social Science and Medicine* 50 (2000): 1227-1233.
- 44 2009’da Haziran ve Ağustos arasında, bir sağlık problemi olmayan veya doğumu problemsiz geçen, isteğe bağlı sezaryen ile doğum yapmış 54 kadınla görüşülerek yapılan araştırmaya göre kadınların sadece yüzde 22.5’i sezaryene kendileri karar vermiş, geri kalanında karar doktorun olmuş, Ravlı, 56. Çalışmada sezaryene kendi karar veren kadınlar sezaryeni doğum sancılan çekmemek için tercih etmiş ve kararlarını ‘kıymetli bebek’ söylemi ile meşrulaştırmışlar. Ravlı ‘kıymetli bebek’ derken ne kastettiğini açıklamıyor fakat bunun, ve genel olarak feministlerin modern tıpta dikkat çektiği, doğumda anneden çok bebeğin sağlığına odaklanılması sorunuyla, modernleşme ile birlikte çocuğa bakışın değişmesiyle alakalı olduğunu düşünüyorum; bu konu ile ilgili bkz. Bekir Onur, ed, *Toplumsal Tarihte Çocuk* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).
- 45 Ankara’da 20-23 Mayıs 2010’da düzenlenen kongre için kitabına bkz., *II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi: Kadını Görmeyen Bilim ve Sağlık Politikaları- Kongre Kitabı*, 20-23 Mayıs 2010, Ankara.

açıkça gösteriyor, ki Savan'ın ebelerin yapamayacağını söylediği tüm şeyleri gelişmiş ülkelerde ebeler yapabiliyor:

Biz bile zorlanıyoruz, ebe yapamaz. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra hastane koşullarında ebeler normal doğumları yaptırabilir. Ama bir sorun çıktığında hekime bildirmeleri kaydıyla. Bilinmesi gerekir ki gebelik takibi, doğumlar öyle kolay değil. Yılların doktoruyum hala doğumlardan korkarım. Ne zaman ne olacağı belli olmuyor. Bu alanda üst ihtisasları bulunan perinatoloji uzmanlarından destek alıyoruz. Ebelerin rutin gebelik takiplerini, taramaları yapması mümkün değil.⁴⁶

1954'te kurulmuş olan, ebelerin Türkiye'deki tek sivil toplum kuruluşu Türkiye Ebeler Derneği'nin başkanı Nazan Karahan kendisiyle yaptığım görüşmede aslında Türkiye'de doğum alanındaki tüm bu sorunlara dikkat çekiyor.⁴⁷ Karahan'a göre kadınların çoğu sezaryeni tercih ettiği için jinekologlar ebelerin görevlerini üstlendi ve ebeler "görev, sorumluluk ve yetki sınırları" belli olmadığı, görev tanımları yapılmadığı için "hastane ortamında, bağımsız rollerinden koparak sadece hemşirelik işlevlerini uygular duruma geldiler".⁴⁸ Karahan ebelerin cumhuriyetin ilk yıllarında saygı gördüklerine fakat artık hak ettikleri toplumsal değeri göremediklerine inanıyor. Karahan'a göre ebeliğin gerilemesinin

46 Mesude Erşan, "Normal Doğumla Birlikte Ebeler de Dönüyor," *Hürriyet* (Haziran 5, 2010).

47 Nazan Karahan, kişisel görüşme. İstanbul, Ocak 13, 2009.

48 Maltepe Üniversitesi Hemşirelik bölümü başkanı Prof. Hediye Arslan da benzer bir noktaya dikkat çekiyor: "Bir anlamda ebeler hemşireler gibi oldular. Hâlbuki ebelik hemşireliğe göre daha bağımsız bir meslektir", Hediye Arslan, "Kadın doğum hekimliği ebelik mesleğini olumsuz etkiledi," *Hürriyet*, Mayıs 2, 2008.

sebebi, ebelik eğitiminin ihmal edilmesi, lisans seviyesinde eğitime geç başlanması, akademik olarak lisansüstü eğitim yapmadıkları için bilimsel bilgi takibini yapacak, yayacak, geliştirecek personel yetişmemesi.⁴⁹

Ayrıca Karahan'a göre en önemli sebep, ebelerin hala, 14 Nisan 1928 tarih ve 863 sayılı resmi gazetede yayınlanan 1219 sayılı "Tebabet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanunu"nun üçüncü faslında tanımlanan görevlere tabi olarak çalışmaları. Bu yüzden ebeler "obstetrik ultrason ile gebelik takibi" yapamıyor, "uterotonikler, antibiyotikler gibi belli ilaçları" reçete edemiyor. Dernek olarak hazırladıkları Ebelik Kanun Tasarısı, Türkiye'de ebelik ve hemşirelik arasındaki sınırların belli olmaması, ebelerin yönetim konumuna yükselmemeleri ve bağımsızlık gibi sorunlara dikkat çekiyor ve öneriler sunuyor.⁵⁰

Fakat ne yazık ki ne dernek ne de başkanı Nazan Karahan, ebeliğin gerilemesinin asıl sebeplerine dikkat çekmiyor ve önerileri de ebelerin sorunlarını çözmekten çok uzak. Yukarıda farklı şekillerde defalarca değindiğim gibi, sorun ebelik eğitiminin seviyesinden çok, bu eğitimde baskın olan söylemlerdi; yani eğitim erken başlasa, seviyesi Karahan'ın

49 Ebelik eğitimi lisans seviyesine 1997-1998 öğretim yılında çıkartıldı, 2000 yılında ise lisansüstü eğitim başladı. Ebelik eğitimi cumhuriyet tarihi boyunca defalarca değiştirildiği için de problemli, bkz. Hediye Arslan, Nazan Karahan ve Çetin Çam, "Ebeliğin Doğası ve Doğum Şekli Üzerine Etkisi," *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 1: 2 (2008): 54-59, Çiçek, Kaya ve Yurdakul.

50 Ebelik Kanun Tasarısı için bkz. EK A. Benzer problemleri 20. yüzyılda Avrupa'daki ebeler de yaşıyordu, bkz. Hilary Marland ve Anne Marie Rafferty, eds., *Midwives, Society and Childbirth - Debates and Controversies in the Modern Period* (New York: Routledge, 2003).

amaçladığı gibi doktora çıksa dahi, Besim Ömer'in koyduğu kurallar ve çizdiği sınırlarla bugün ebelik yine benzer sorunlarla boğuşuyor olurdu. Nazan Karahan için ebeliğin sorunlarının temellerini atan Besim Ömer bir kahraman, hatta bu satırları yazdığım günlerde, Ebeler Derneği internet sitesine, daha önce değindiğim, Besim Ömer'in ebeliği sınırlara hapsettiği kitabı "*Ebe Hanımlara Öğütlerim*"in fotoğrafını koyulmuş ve derneğe yapılan bağışlara teşekkür olarak bu kitabın hediye edileceği duyuruluyor.

Karahan'ın *yaşlı* ebeler hakkındaki görüşleri de Besim Ömer'in izinden gidiyor, buna göre ebeler çağın gerektirdiği donanıma sahip değiller, bilimsellikten uzak, geleneksel yöntemleri uyguluyorlar ve toplum bilinçlendikçe kaçınılmaz olarak değer kaybettiler. "Ebeler eğitim alabilirler miydi?" sorusunu, "onları eğitmek çok zor, yaşını başını almış insanlar" şeklinde yanıtlıyor. Karahan ayrıca şu anda ustaçırak ilişkisinin olmadığını, hayatta olan geleneksel ebeler ölünce geleneksel ebeliğin bitmiş olacağını ümit ediyor.

Karahan tüm argümanlarını Batı'dan örnekler vererek meşrulaştırıyor. O ve meslektaşları özellikle Yeni Zelanda ile ilgileniyor. Bu ülkede ebeler doğumun medikalleşmesi ve ebelik ile hemşirelik arasındaki sınırların belirsizleşmesi sonucu 1970'lerden sonra sistemden dışlanmışlar. Fakat ebe Dennis Bonham önderliğinde başlatılan feminist mücadele ile 1990'larda yasaları değiştirmeyi başarmışlar ve bugün doktorlardan bağımsız olarak sağlık merkezlerinde veya özel kliniklerinde çalışabiliyorlar.⁵¹

Türkiye'de ebelik öğrencilerinin ebe olmaktan, ebelerin ise mesleklerinden mutsuz olması şaşırtıcı değil.⁵² Yeni bir

yasa kuşkusuz mesleğin konumunu güçlendirecektir. Fakat eğitilmiş ebelerin, özlemini duydukları itibar ve bağımsızlığı elde edebilmek için asıl olarak, Batılı meslektaşları gibi *yaşlı* ebelerin “cahil”liğini,⁵³ Türkiyeli feminist kadınlar gibi, Kemalist modernleşme projesini,⁵⁴ en önemlisi doğum alanındaki toplumsal cinsiyet ve güç ilişkilerini sorgulamaları gerektiğine inanıyorum.

- 51 Nazende Korkmaz Yıldız, “Yeni Zelanda’da Ebelik,” *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 1, no. 2 (2008): 76-80. Ebelik sisteminin güçlü olduğu Norveç, Finlandiya, Yeni Zelanda gibi ülkelerin dünya kadın erkek eşitliği sıralamasında üst sıralarda (sırayla ikinci, üçüncü ve beşinci), Türkiye’nin ise 126. sırada olması tesadüf olamaz diye düşünüyorum, Ricardo Hausmann, Laura D. Tyson ve Saadia Zahidi, “The Global Gender Gap Report 2010,” (Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2010), 8.
- 52 Türkiye’de son sınıfta olan 575 ebelik öğrencisi ile görüşerek yapılan araştırmaya göre öğrencilerin sadece yüzde 27.1’i bu bölümü isteyerek seçmiş ve çoğunun ebelik mesleği hakkındaki görüşleri eğitimleri süresince olumsuzla dönmüş, Senem Kayacı, “Sağlık Yüksekokulları Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Ebelik Mesleği Hakkındaki Görüşlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi” (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006). Manisa il merkezinde çalışan ebeler ile görüşerek yapılan çalışmaya göre iş doyum düzeyleri çok düşük, Seval Cambaz, “Manisa kent merkezinde çalışan ebelerin iş doyum ve hizmete yansması” (Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2005). Mersin ili ve ilçelerinde çalışan 531 ebe ile görüşerek yapılan çalışmaya göre ebeler mesleklerinden memnun değil, Meltem Aydın, “Mersin belediye sınırları içinde çalışan ebelerin mesleki doyum” (Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, 2007).
- 53 Bk. Hilary Marland, editör, *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe* (New York: Routledge, 1994), veya Evenden. Marland’ın editörlüğünü yaptığı çalışma, arşiv belgelerine dayanarak Avrupa’da erken modern dönemde ebelere odaklanıyor ve Avrupa’da, ‘cahil’ *yaşlı* ebe imajını yıkıp yeniden inşa eden ilk çalışma..
- 54 Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar,” Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (editörler), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998).

B.

“ELLERİ TILSIMLI,
AĞIZLARI DUALI
KADINLAR”:
EBELERİN DÜNYASI

1

EBELİĞİN

YAKIN TARİHİ

“Puştun Sonu Dedelik, Orospunun Sonu Ebelik”

Doğum tıbbın hâkimiyeti altına girmeden, ebeler bu sistemde bir nevi asistandan ibaret kalmadan önce ülkemizde durum nasıldı, ebeler aslında kimdi? Çalışmanın ikinci yarısı bu sorulara cevap arıyor, fakat öncelikle erken cumhuriyet ve geç Osmanlı İmparatorluğu yıllarına kısaca göz atmak gerekiyor ki, tarihsel bir perspektifle doğum alanındaki değişimleri ve süreklilikleri görebilelim. Burada amacım, bu az araştırılmış konuda yasal veya kurumsal düzenlemelere odaklanmaktan çok, yazılı kaynaklardan ebelerin kim olduğuna dair ipuçları elde edebilmek.¹ İpucu alabileceğimiz ilginç bir örnek İstanbul’da 1894 ile 1899 arasında Alman gazeteleri “Berlines Tagesblatt”, “Berliner Lokal Anzeiger” ve “Neue Freie Presse”nin temsilcisi olarak çalışmış Bernhard Stern’in tıp, batıl inançlar ve cinsiyet ilişkileri hakkındaki kitabıdır.² Stern, sadece Osmanlı’da değil, genel olarak İslam ülkelerinde, sağlık alanında okuduğu, duyduğu veya

1 Balsoy’un doktora tezinin bir tam bölümü, geç Osmanlı İmparatorluğu’nda ebeler üzerinedir, fakat Balsoy konuyu yasal düzenlemeler açısından ele almıştır.

bizzat şahit olduğu gelenekleri aktardığı kitabının altıncı ana bölümünü üreme, kürtaj, hamilelik, doğum, çocuklar gibi alt bölümlere ayırmıştır; bir alt bölüm ise ebeler üzerinedir. Ebeliğin antik çağlardan beri tarihini anlattığı bölümde, kendi zamanının entelektüellerini andıran bir tavırla Stern “oryantal ebeler”in cahilliğini ve doğum sonrasındaki “zararlı”, “batıl” ritüellerini vurgular. Asıl ilginç Stern’in, buraya kadar değinmediğim, ebelerin “kötü ahlakı”na dair vurgusudur.³ Buna göre çoğu ebenin geçmişi kirlidir; hatta ismini vermediği “bir Fransız gezgin”den, ebelerin doğum mesleğine ek olarak genelev işlettiklerini ve erkeklere fahişe bulduklarını duyduğunu aktarır. Buna kanıt olarak ünlü olduğunu iddia ettiği bir Arap atasözünü de ekler: “Puştun sonu dedelik, orospunun sonu ebelik”.

Aynı atasözü ile Reşat Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi’nin “Ebelik” başlığı altında karşılaşmak şaşırtıcıdır.⁴ Filiz Bingölçe ‘Kadın Argosu Sözlüğü’nde atasözüne biraz farklı bir şekilde yer vermiş, fakat sadece ilk bölümü hakkında açıklama yapmış: “Puştun sonu dede olur, orospunun sonu ebe olur: Çapkınlık yapan ya da küçük yaştaki kızlara sarkıntılık eden erkekleri aşağılamak için kullanılır”.⁵ Bugün dahi bu atasözüne dair google’da bir arama yaptığımızda, bir-

2 Bernhard Stern, *Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei: mit Berücksichtigung der Moslemischen Nachbarländer und der ehemaligen Vasallenstaaten* (Berlin: Verlag von H. Barsdorf, 1903). Bu kaynağa dikkatimi çektiği için Prof. Dr. Cemal Kafadar’a teşekkür ederim.

3 *A.g.e.*, 281. Stern ayrıca ebelerin doğum kontrolü ve kürtaj gibi ‘zararlı’ faaliyetlerine de değinir.

4 Reşad Ekrem Koçu, “Ebe,” *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu (İstanbul: Tan Matbaası, 1958), 4840.

5 Filiz Bingölçe, *Kadın Argosu Sözlüğü*, (İstanbul: Metis, 2001), 126. Ebe, küfürlerde de sıkça kullanılır, bu kullanıma üçüncü bölümde değineceğim.

çok sonuç ile karşılaşırız: Bunun sebebi ne olabilir? Bugün bile dolaşımda olan bu atasözü, neden ebeler ve “orospu”ları yan yana koyar? Elbette “orospu”nun bir hakaret olarak kullanılmasının problematiğini göz ardı etmeden düşündüğümüzde, ileride göreceğimiz gibi, ebelerin bir yanda anne ile neredeyse bir tutulması ve hakkının kutsal sayılması ile hakaretlere konu olması, yani iki zıt uçta yer almaları ilginç. San-ki ebelerin kadın olarak gücü bir yandan onaylanırken, öte yandan bu güçten korkuluyor. Bu atasözü ve benzerlerinin kaynaklarda yer almasının, dolaşımda kalmasının, ebelerin özgürlüğünden duyulan rahatsızlıkla ve meslek dışı bırakılmalarıyla yakından ilgili olduğuna inanıyorum.

Buna dair ilginç bir başka örnek Reşat Ekrem Koçu’nun Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilen “İstanbul Yosmaları” çalışmasında yer alan, gerçek bir olaydan yola çıkan “Güzel Ebe” başlıklı hikâyesidir.⁶ Gerçek olayda, Mayıs 1818’de İstanbul Fatih’te bir ebenin kapısı gece yarısı doğum var diyerek iki adam tarafından çalınır, fakat adamlar kadını o gece alıkoyar ve tecavüz ederler. Kadın ertesi sabah Şeyhülislam’a şikâyetle gider, adamlar da yakalanıp Kıbrıs’a sürülür ve zindana atılırlar, fakat Reşat Ekrem Koçu bu olayı farklı kurgular. Buna göre “Saray ebesi diye meşhur” bir ebenin kızı olan “Hacer Dudu” İstanbul’da “Güzel Ebe” diye ünlüdür. Henüz on üç yaşında “güzel” fakat “hayta” bir Yeniçeri olan “Kara Mustafa” ile evlenir ve bir oğlu olur. Kocasını hayırsızdır: “Karısı Süleyman’ı doğururken bile evinde bulunmamıştı. Saray ebesini aratmayan ve çok para kazanan karısını

6 Bühraneddin Olker, “Ebe Kadın Vakası,” *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu (İstanbul: Tan Matbaası, 1958), 4845-4847. Gerçek olay Vaka’nüvis Şanizade Ataullah Efendi’nin kaydına dayanmaktadır.

ceb harçlığı almak için kapu eşiğinde ayak üstünde görürdü.” Kocasını ölünce Hacer Dudu “tam hürriyetine” kavuşur; doğuma gittiği zengin evlerinde veya doğuma gitme bahanesiyle “30 yaşlarında sıırım gibi bir genç uşak Kerem”, “18-19 yaşlarında bir seyis oğlan” ve başka genç erkeklerle gününü gün eder, oğlunu da ihmal eder. Sonra gerçek olaydaki gibi iki adam tarafından kaçırlılır, tecavüze uğrar, kimseye şikâyet etmeyeceğine dair söz vererek ellerinden kurtulsa da olay duyulur, adamlar yakalanır. Hacer Dudu ise “bütün İstanbul’un diline düşer” ve Bursa’ya taşınmaya niyetlenir. Fakat gitmeden önce iki adam tarafından “anasının hakikaten fahişe olup olmadığını” öğrenmek isteyen Süleyman’a peşkeş çekilmek istenir, Süleyman annesini öldürür, kendisi de Rumeli Hisarı zindanında idam edilir.

Reşat Ekrem Koçu elbette bir hikâyeye anlatıcısı, fakat ebe kadın vakasına dair kurgusu kanımca, genel olarak halkta ebelerin görece özgürlüğüne karşı duyulan rahatsızlığa dair ipuçları veriyor. Makbule ebe onların kuşağından, yani 1960’lardan önce ebelerin “adının pek iyi olmadığını” belirtmişti, buna sebep olarak da tek başlarına Anadolu’nun dört bir yanında görev yapmalarını ve doğumun zamansızlığını göstermişti. Yani ebeler gerektiğinde gecenin bir yarısı evlerinden çıkıp doğuma gidebiliyorlardı, ki bu kamusal alanda kadınlarda çok sık rastlanmayan bir hareketliliğe işaret ediyor.

Bir başka deyişle, geç Osmanlı’da veya erken cumhuriyette ebelik kadınların sınırlı da olsa özel alanın, yani evin sınırlarını aşmalarına olanak veren bir meslekti.⁷ Faaliyetleri elbette esas olarak gittikleri evde doğumun yapıldığı odadaydı,

7 Özel/kamusal alan ayrımı için bkz. Marshall.

fakat yine de evlerinden günün herhangi bir saati sokağa çıkıyorlar, gittikleri evlerde doğumun durumuna göre belirli bir zaman, bazen günlerce kalıyorlar, tüm bunların sonucunda toplumda sadece kadınlar değil, erkeklerle de diğer kadınlara göre daha rahat ilişki kuruyorlardı ve tanınıyorlardı. Ebelere dair bahsettiğim atasözü ve hakaretler bu bağlamdan bakıldığında aslında onların gücünden ve özgürlüğünden duyulan rahatsızlığa işaret etmektedir.

Zaten ebelere dair hakaretler içeren kaynaklar bile onların gücünü gösteren ipuçları sağlar. Örneğin Stern, ebelerin ahlaksızlığını anlattıktan sonra farklı dillerde “ebe”nin ne anlama geldiğini aktarır. Buna göre örneğin Arapça’da *kabli* veya İspanyolca’da *mamy* diye anılan ebeler, genel olarak dünyada “bilge kadın, deneyimli kadın” olarak tanımlanırlar.⁸ Besim Ömer, ebeleri eğitmeye başladığı zamanlardan şikâyet ettikten sonra ekler: “O zamanlar ebelik acuze ve bilgisiz, çenesi düşük pis kadınların elinde idi. Ahalinin ebede aradığı haslet sevimlilik, kan sıcaklığı, görgüsünden dolayı yerinden kımıldanamayacak kadar ihtiyarlığı idi. Ebenin fazileti de zevzekliği, söz ebesi olması idi”.⁹ “Söz ebesi”ni olumsuz vurguyla, çok konuşmak anlamında kullansa da bu deyim, “ebe Ayşe” veya “laf ebesi” deyimleri gibi, her konuda bilgi sahibi olan, olumlu anlamda konuşkan ve gerektiğinde “lafı gedğine koyan” kişiler için günümüzde hala kullanılır.¹⁰

8 Stern, 281. Farklı Avrupa dillerinde “ebe” ve “bilge kadın” ilişkilendirilmesi için bkz. Fatmagül Bertay, “Sonsöz,” *Cadılar, Büyücüler, Hemşireler*, Barbara Ehzenreich ve Deidre English (İstanbul: Kavram Yayınları, 1992).

9 Besim Ömer, *Doğum Tarihi*, 41:

10 İlhan Ayverdi, “Söz ebesi,” *“Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Cilt 3”* (İstanbul: Kubbealtı, (2006), 2839.

Ebeler hakkındaki bir başka deyim, “*karnı burnunda gebe, burnu karnında ebe*” dir; Sermet Muhtar Alus bu deymi şöyle açıklar: “Sanatında mahir, uğuru ile tanınmış ebe kadınların çoğu da gayet mağrur olurdu; nazından durulmaz; gözünün üstünde kaşın var denilmez, suratından düşen bin parça olurdu, bundan ötürü ‘karnı burnunda gebe, burnu karnında ebe’ denirdi.”¹¹ Ünlü ebeleri doğuma gelmeye ikna etmek zor olmalıydı, belki de bu yüzden Osmanlı’da ve erken cumhuriyette bazı ailelerin özel ebesi olurmuş;¹² kadınların güvendikleri ebeyi sonraki doğumlarında yine çağırmaları veya ailedeki diğer kadınların da bu ebeye yönelmeleri elbette çok makul, fakat ünlü ebelerin daha çok varlıklı aileler tarafından çağırıldığını da tahmin etmek zor değil.

Osmanlı’da ebeler hakkında bize en çok bilgi veren kaynak, aslında ebe ve doğuma gittikleri ailelerin sosyal sınıfları hakkında da ipucu verir. Elit bir aileden gelen ve yüksek mevkilerde devlet memuru olarak çalışmış Abdülaziz Bey, 1910 civarında yazdığı “Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri” kitabında üç grup ebeden bahseder; “saray-ı hümayun ebesi”, yani sarayın ebeleri; “kibar ebesi”, yani zenginlerin

11 Sermet Muhtar Alus, “Ebe, Ebeler,” *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu (İstanbul: Tan Matbaası, 1958), 4841. Ali Rıza Bey de bu alıntıya yer verir, fakat ebelerin çok yaşlı olduğunu vurgulamak için değinir, Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul* (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1970), 104.

12 “Her ailenin güvenliğini kazanmış, tanıdık, bildik, sır saklayan bir ebe kadın vardı”, Aynur Karataş, “Doğum Adetleri,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı; İstanbul: Tarih Vakfı, 1993-1995), 82. “Eskiden Hal’de her ailenin devamlı surette tuttuğu tek ebesi olur, bu birkaç kuşak değişmezmiş. Değişmesi fena sayılırdı.”, Nermin Erdentuğ, *Hal Köyü’nün Etnolojik Tetkiki* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956), 87.

ebeleri ve “ahad-ı nas ebesi”, yani halk ebeleri ve ilk iki sınıf hakkında şu yorumu yapar:

Saltanat-ı Seniyye”nin aile ve hanedanının kabilelik hizmetinde hizmetinde bulunma şerefine sahip hanımlar, gerektiğinde dıştan da çağırılabilirlerdi. Saray- Hümayun’da kabilelik valideden valideye devredilegelen çok eski bir hizmettir. (...) Saray-ı Hümayun’a hizmet eden kabile hanımların konakları, cariyeler ve uşakları bulunur ve pek kibarane bir hayat sürerlerdi. Bunların sarayca tahsis edilmiş maaşları, çiğ tayınları, ayrıca Ramazan harcı, bayram atıy-yesi vardı. “Hatır sormak” tabiriyle arada bir hediyelik alıp içeri girdikleri zaman doğumlarında hizmetleri geçmiş sultanların ve “aile-i aliye”nin diğeri fertlerinin iltifatlarına mazhar olurlardı. Kibar ebeleri de yine oldukça müreffeh yaşarlardı. Onların da hanelerinde cariyeler ve hizmetçileri ve kibarca vakit geçirecek kadar servetleri vardı. Bunlar kerime ya da gelinlerinden heves edenleri doğumlara beraberinde götürerek eğitir ve halka tanıtırlardı. Böylece mesleğeri girenler gösterdikleri maharet ve bu meslekte pek lazım olan terbiye, nezaket ve temizliğe verdikleri önem ölçüsünde üne kavuşurlardı. Vaktiyle İstanbul’da isim yapmış olan kabile hanımların her biri bir sıfatla şöhret olmuşlardı. “Gümüş çakılı ebe”, “Fuçulu ebe”, “Moralı ebe”, “Kız-be”, “Şehreminli hacı ebe”, “Ladinli ebe” gibi lakaplarla yad edilirlerdi. Bu sınıf kabile hanımların hemen hepsi yaşlı başlı, terbiyeli, son derece temiz ve zarif kimselerdi. (...) kazandıkları bilgi ve anıları ile tarihe geçmiş hanımlardı.

Abdülaziz Bey’in halk ebeleri hakkında bilgi vermemesi şüphesiz kendisinin de yüksek bir sosyal sınıfa üye olması, halk ebelerine önem vermemesi, hatta tanımaması ile açıklanabi-

lir. Çalışmanın devamında sözlü tarih görüşmeleri ile halk ebelerini yakından tanıyacağız, fakat hem “doğum iskemlesi”¹³ hakkında bilgi vererek farklı doğum pozisyonlarının mümkün olduğunu, hem de “asa”nın tüm kültürlerde gücü temsil etmesinden hareketle ebenin saygınlığını gösterdiği için Abdülaziz Bey’den bir alıntı daha gerekli:

Doğum iskemlesi dört ayaklı, üst kısmı da dört ufak direkli ve araları parmaklıklıdır. Oturma yerinin önü yarımay şeklinde oyulmuş olur. Her tarafı sedef, kadife, fildişi ile işlenerek süslenmiş bulunan bu iskemle, sırf ebeler için imal edilirdi. (...) Elindeki sedefli esasının başı somdandı, uzunluğu boyuna yakın olurdu. Ebenin ne zaman çağırılacağı bilinemediğinden, ebe hanımlar gece saat 6-7 hatta daha geç saatlerde sokağa çıkmak zorunda kalabilirlerdi. Gidilecek yer çok uzak olabilirdi. Eskiden Dersaadet’in sur kapıları geceleri kapatılırdı, halbuki şehirden dışarı çıkmak ya da içeri girmek gerekebilirdi. Geçtiği sokaklardaki karakollar, ebe hanımı elindeki sedefli esasından tanır, gerekirse kale kapılarını açar, kaparlardı. Feneri sönmüş ya da kazaya uğramışsa, çaresine bakarlar, gereken her yardımı yaparlar, her türlü kolaylığı gösterirlerdi. Bu hizmetlerin yerine getirilmesini sağlayan, hükümet tarafından yalnız ebelere tahsis edilerek ellerinde taşıma ruhsatı verilmiş asaları idi. Ebe hanımlar gerektiğinde asalarını gündüz de taşırlardı.

Abdülaziz Bey doğumla ilgili hazırlıkları anlattığı bölümde, hamile olan kadının ünlü ebelerden birini tanıyorsa

13 Akdeniz kültüründe doğum sandalyesinin tarihi ve kullanımı için bkz. H. Th. Bossert, *Eski ve Yeni Çağlarda Akdeniz Havzasında Doğum ve Vasıtaları*, çev. Bahadır Alkım (İstanbul: Kenan Basımevi, 1938).

onu çağırıldığını belirtir, eğer kadın “hiçbirini tanımıyorsa, tavsiye edilen ebe, hamile hanıma gösterilir, beğenir ve hoşlanırsa tutulur. Hanımın ebeyi sevmesi ve hoşlanması şarttır”. Ebenin doğum için yerine getirdiği ritüelleri de ayrıntılı olarak anlatan Abdülaziz Bey sadece ebeler değil, eskiden İstanbul’da hastaları tedavi eden “kırbacılar, alazcılar, kelci kadınlar, korku damarına basıcılar, kurşun dö-kücüler, parpıcılar, karışmış faniler” sınıflarına ayrılan kadınlar hakkında da bilgi verir; “kel hastalığı”nı tedavi eden ve genellikle Musevi olan “kelci kadınlar”ın çoğunun ebe olduğunu belirtir.

Besim Ömer de, şikâyet amaçlı da olsa, ebeler hakkındaki tüm bu bilgileri doğrular yönde yazmıştır.¹⁴

Bazı kadınlar (küçük ebe) ismile, o zaman müşterileri çok olan meşhur ebe hanımların yanlarında çıraklıkla dolaşarak san’atı öğrenmeye yelteniyorlardı. (...) Ahali çıraklıktan yetişen ihtiyar kadınları şehadetnamelilere her halde tercih ediyordu. Ocaktan yetişen bu acuzeler ebeliğe dair birçok hurafeleri, batıl itikatları her tarafa yayıyordu. Zaten ebelik üfürükten, muskadan, vefkten henüz tamamilе kurtulamamıştı. Biraz güç doğumlarda ebe hekimi davet olunacağına eli ve gözü güzel, gümüş çakılı ebelerden medet umuluyordu. (...) Ebeler yeni doğan hasta çocukların tedavisile de uğraşmakta idiler; hatta bazı aile efradının yeni doğan hasta çocukların tedavisinde hekimlerden ziyade malumat ve görgüsü olduğunu söylediklerini ve bu gibi sözlere kandıklarını hayretlerle işittim.

14 Besim Ömer, *Doğum Tarihi*, 293 ve 295.

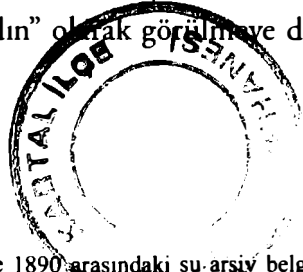
Besim Ömer'in şikâyetleri aslında halkın ebeleri doktorlardan daha güvenilir bulması etrafında şekillenmiş, özellikle son vurgusu, yani ebelerin, hasta bebeklerin bakımında yetenekli bulunduklarını göstermesi açısından önemli, ayrıca ebelerin faaliyet alanının ebelik ile sınırlı olmadığını kanıtlıyor.

Ebelerin faaliyet alanları çok genişti, üreme alanıyla sınırlı değildi ve sosyal alanda da gayet aktiflerdi. İlkinde, yani üreme alanında ebeler hamilelik sürecinde danışmanlık, doğumdan sonra bebeğin göbek bağıni kesme, anneye bebek bakımı konusunda yardımcı olma, yeni doğanın hastalıklarını tedavi etme, kısırlık tedavisi, doğum kontrolü konusunda tavsiye verme ve kürtaj gibi faaliyetlerde bulunurlardı. Ayrıca plasentayı gömmek, bebeğin adını koymak, tuzlama¹⁵ veya hamamda kırklama¹⁶ gibi manevi anlamı olan ri-

- 15 Anadolu'nun birçok bölgesinde yaygın olarak uygulanan, bebeğin genellikle ilk kırk gün içerisinde veya kırkinci gününde bedeninin bazı yerlerinin tuzlu suyla ıslatılması ritüeli; inanışa göre tuzlamanın amacı, bebeğin büyüyünce bedeninin kokmasını engellemektir.
- 16 Bebeğin kırkinci gününden sonra eskiden hamamda, günümüzde ise evlerde uygulanan, bebeğin ve annesinin içine taş, ıtır vb. Maddelerin atıldığı suyla yıkanmaları ritüeli, genellikle kutlamaya dönüşür ve lohusanın yakın çevresi de davetlidir; amacı kırk gün "mezarı açık" olduğuna inanılan lohusanın, lohusalık döneminden çıkmasını kutsamaktır.
- 17 Abdülaziz Bey, 11-14, 346-347; Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul yaşıyışı* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1946), 20-21; Fanny Davis, *The Ottoman Lady: A Social History from 1718 to 1918* (Connecticut: Greenwood, 1986), 34; Lucy M. J. Garnett, *Turkish Life in Town & Country* (Londra: George Newnes, 1904), 68-69; Kazım Arısan, "Geçen Yüzyılda İstanbul'da Ebeler ve Doğum," *1. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, İstanbul 17-19 Subat 1988, Bildiriler (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), 253-259. 1960 ve 70'lerde Anadolu'nun farklı bölgelerinden 48 Ermeni ile görüşerek yapılan kapsamlı bir çalışmadan, geç Osmanlı'da Ermeni ebelerin de faaliyet alanının benzer olduğu anlaşılıyor, Mary Kilbourne Matossian ve Susie Hoogasian Villa, *1914 Öncesi Ermeni Köy Hayatı: Anlatılar ve Fotoğraflarla* (İstanbul: Aras Yayıncılık. 2006).

tüelleri de yaparlardı.¹⁷ Sosyal bağlamda ebeler şahit olarak mahkemelerde görev alır, tecavüz gibi vakalar için polis merkezlerinde çalışır ve bulaşıcı hastalık gibi durumlarda yerel yönetimleri bilgilendirirdi.¹⁸

Geç Osmanlı ve cumhuriyet Türkiye'si arasında elbette farklılıklar var. Ebeler kırklama için bebeği hamama götürüyorlardı artık veya mahkemelerde veya polis merkezlerinde görev yapmıyorlardı. Asıl büyük değişim ise doğum iskemlesinin (bulunamadığında taburenin) kullanımdan kalkması oldu, çünkü bu durum sadece doğuran kadını etkilemedi, yani sadece doğum pozisyonu değişmedi, ileride göreceğimiz gibi kadın dayanışması çöktü, ebelik mesleği bilgisinin kuşaklar arasında iletilmesi bitti ve doğum deneyimi kökten değişti. Yine de ebelerin düğünlerde aşçılık, hayvan doğurtmak, ölü yıkamak, kırık çıkıkçılık gibi fiziksel veya kurşun dökmek gibi ruhsal şifacılık faaliyetleri sebebiyle daha uzun süre yaşadıkları çevrede “bilge kadın” olarak görülme ve devam ettikleri söylenebilir.



18 Balsoy, 71. Balsoy bu bilgileri 1887 ve 1890 arasındaki şu arşiv belgelerine dayandırır: BOA DH.MKT 738/67(1307.Za.14/2.7.1890), BOA DH.MKT 1444/73 (1304.Z.17/6.9.1887), BOA Đ.DH 1057/82996 (1305. Ra.14/30.11.1887), BOA DH.MKT 1606/4 (1306.B.15/17.3.1889). Temmuz 1642 kadar eski bir tarihten gelen bir örnek ilginçtir. Buna göre Semerjian'ın “zina”yı araştırırken Şam'da rastladığı bir belgede, bu şehirdeki loncalardan (Arapça tai'fa) birinin ebelere ait olduğunu bulmuştur. Şam'ın ekonomisinin belkemiğini oluşturan loncalardan biri olan ebe loncasının başında Fatima bint Mustafa vardı. Erken Osmanlı'da ebelere dair bu ilginç kaynak kuşkusuz bu konuda yapılacak çalışmalar açısından umut vermektedir, Elyse Semerdjian, *Off the Straight Path: Illicit Sex, Law and Community in Ottoman Aleppo* (Syracuse: Syracuse University Press, 2008), 88-89.

Ebeleri “kam”larla, yani kadın şamanlarla ilişkilendiren yakın tarihli folklorik bir çalışma bu açıdan ilginç.¹⁹ Çalışmada kullanılan “Türk ebeler” veya İslam-öncesi “şamanik Türk kültüründe anaerkillik” gibi kavramlar problemli olsa da, çalışmaya göre eski Türkçe’de şaman karşılığı kullanılan kelime olan “kam”, Türk inanç sistemi içinde “toplum içinde olağanüstü güçler ile olan ilişkileri ve bunlara dayalı topluma ve bireye gösterdikleri çözümler nedeniyle saygı duyulan veya korkulan şahsiyetlerdir”. Bu anlamda “Yer Ana”yı simgeleyen “kadın kam”lar “insanın yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan yiyecek maddeleri ve çoğalması için gerekli olan doğum olayıyla ilgili yapılan törenler”i yapar. Ataerkilliğin anaerkilliğe hakim olması ile paralel olarak kadın kamlar yerini erkek kamlara bırakmış, ancak kimliklerini kaybetmemiş, çeşitli kadın kimliklerine devretmiştir. Ersoy’a göre ebelik de yapan kadın kamların bu kimliğini ebelik kurumu üstlenmiştir. Ersoy “diğer kadınlarda olmayan bir cesarete sahip” olan ebelerin Torosların güney doğusunda Amanos dağlarında yaşayan ve “Fırka-i İslahiye” ile yerleşik düzene geçen Osmaniye yöresi Ulaşlı Türkmenleri arasında hala güçlü olduğunu belirtir:

Aralık ebelerinin görevi doğum yaptırmakla bitmez; çocuğun yıkanmasında, hastalandığında tedavi edilmesinde, annenin durumunu kontrol etmekte çocuğu olan aileye yardımcı olur. Doğumdan sonra çocuğun göbek adını koyar, göbeğini kesip pansuman eder, çocuğu yıkar, kundaklar ve ailesine teslim ederdi. Bir gece de o evde annenin

19 Ersoy, Ruhi (2006). “Kadın Kamlar’dan Göçerevli Türkmenler’de ‘Ebelik’ Kurumu’na Dönüşüm”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi.

başında beklediği olurdu. Doğum yapan kadının evi kendi evine yakınsa her gün evine gider, ne durumda olduğunu kontrol eder, çocuğa bakacak birisi yoksa banyo yaptırıp, kundağa sarardı. Ebesi olduğu çocuğun evlilik dönemlerinde kız istenmesinde, kız verilmesinde; bunun yanında ölüm törenlerinde cenazenin yıkanmasında, mevlitlerdeki yemeklerin hazırlanmasında da önemli görevler üstlenirlerdi. Ebesi olduğu çocuklar kendilerine “ebem” diye hitap ederler, kendilerinden haklarını helâl etmesini isterler, bayramlarda ziyaret ederek, hediyelerini getirirlerdi.

Ersoy ayrıca Ulaşlı Türkmenlerinden, adını “sülâlesine lakap” olarak vermiş, “karizmatik etkisi ve söz ustalığı karşısında hiçbir erkeğin” duramadığı “Zala Ebe” ile kadın kamların söz ustalığını karşılaştırır, “halkın kullandığı günlük konuşma dilindeki kelime sayısı dört bini geçmezken, kamların kelime hazinesinin on iki bin civarında olduğu söylenmektedir.” Ersoy, cenaze ile ilgili hazırlıklarda önemli rol üstlenen ebeleri, Ulaşlı Türkmenleri’nin yağmur dualarında ve diğer bereket törenlerinde aralarında bulundurduğunu, Türklerin geç dönem Asya tecrübelerinden kaynaklanan geleneklere göre ebelerin doğuma ek olarak çocuk ve hamileler için çeşitli tılsımlar yaptığını, “bu yüzden günümüz Türkmen kadınları hastalandığında, doktor değil ebeler”in çağırıldığını vurgular.

Yaşar Kalafat da İslamiyet’in kabulünden sonra kadın kamların ve ebelerin kimliklerinin kadın evliyalarda birleşip “ebe kültü”nü oluşturduğunu söyler ve Ankara’daki Kırmızı Ebe, Hoş Ebe ve Gebe Sarıkız Türbelerini ve Bursa’daki Ebe Hatun Türbesini örnek verir. “Ebe”nin birçok yerde bibi, hala veya teyze anlamına geldiğini belirten Kalafat, Güney Azerbaycan Türklerinde birçok Bibi Türbesi’nin olduğunu ekler.²⁰

Bu argümanlar doğru da olsa, üzerine yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri eklemek de ebeleri tanımak için gerekli olan en önemli soruların, yani kimin, neden ve nasıl ebe olduğunun hala cevapsız kaldığı aşikar. Abdülaziz Bey'in haklarında hiçbir bilgi vermediği halk ebeleri hakkındaki bilgiler, ancak sözlü tarih görüşmelerinden elde edilebildi, zaten şehirli orta-üst sınıfın doğum için başvurduğu ebeler uzun zaman önce ölmüş olmalı, çünkü büyük bir ihtimalle doğum alanındaki medikalleşme ve modernleşme sonucu bu sınıfın kadınları doğumda ebelere değil, doktorlara başvurmaya ilk başlayanlardı.²¹ Yine de ebelik mesleğinde sosyal sınıf, etnik köken, faaliyet yeri açısından farklılıklar olsa da mesleğin özünün, yani kimin, neden ve nasıl ebe olduğunun, en azından okuma-yazması olmayan, eğitim ve (Osmanlı bağlamında) lisans almamış ve bu meslekten kazancı salt maddi olmayan ebeler açısından çok değişmediğine inanıyorum. Bir başka deyişle, bir kadının okuma-yazması yoksa, ebeliği doğumlarda bulunarak başka bir kadından öğrenmek zorundaydı; ebelikten kazancı sadece maddi değilse, onu bu mesleğe iten saikler benzerdi. Bu açıdan bakıldığında sözlü tarih görüşmelerini yaptığım ebelerin verdiği bilgilerin, ebeliğin tarihini sadece kendi hayat süreleri kadar değil, çok daha geriye doğru aydınlattıklarına inanıyorum.

20 Kalafat, Yaşar (2004). "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Kış (32), p. 37-55.

21 Bir burjuva İstanbul ailesinden gelen 92 yaşındaki bir kadın, kendisiyle 12 Mart 2011'de yaptığım görüşmede bu durumu onaylar bir şekilde kendisinin ve çevresindeki kadınların tüm doğumlarında ünlü eğitilmiş ebeleri veya doktorları tercih ettiğini vurguladı.

2

DOĞUM ALANINDA EBELER

2.1

*“O kadar hevesim vardı,
o kadar merakım vardı bu ebelikte!”:*
Ebe Olmak

Kızken ben çok meraklıydım. Köyde nerde manda, nerde koyun doğuruyo, koşar giderdim, nerde keçi doğuruyo, koşar kurtarırdım. Annem de bana kızardı, hiç iş yapmamışın, anca hayvan doğurtmuşsun. Allah demek ki bana onu nasip etmiş. O kadar hevesim vardı, o kadar merakım vardı bu ebelikte! Halam ebeydi, hala be ne olur beni de götür. Büyük halam kızını doğuracaktı. Kızım ben daha, içimde gömleğim vardı, ucunu yırtıverdi halam kızım diye. İki doğum halamdan gördüm.

Bu ve bundan sonraki bölümlerde ele alınacak birçok temaya dokunan bu sözler, otuz beş yıl İznik'te ebelik yapmış Melahat Teyzeye ait. Melahat Teyze görüldüğü gibi ebeliğe başlayana kadar yaşadığı köyde hayvan doğurtmuş, ki ebelerin faaliyet alanının kadın doğumu aştığını gösteriyor.

İleride göreceğimiz gibi kadınlar ebeliğe genellikle evlendikten ve anne olduktan sonra başlıyorlar, Melahat Teyze ise ebeliğe henüz bir kızken, yani evlenmeden önce başlamış, bu yüzden halası “nazar değmesin, uğursuzluk getirmesin” diye gömleğinin ucunu yırtmış. Onu bu mesleğe iten saikleri dinsel terimlerle açıklıyor, “Allah onu bana nasip etmiş” diyerek aslında sadece ebelik mesleğinde değil, genel olarak doğum alanında var olan çok önemli bir olguya, dinsel inancın varlığına işaret ediyor. Ayrıca bu mesleği, diğer birçokları gibi bir kadından öğrenmiş; ona, kendisini doğumlara yanında götürmesi için yalvarırmış. Melahat Teyzenin yalvaracak kadar ebe olmak isteği aslında ebelik tarihinde çok önemli bir noktaya işaret ediyor, kimin ebe olduğuna...

Bu konuya Türkiye akademisinde neredeyse hiç değinilmemiş, değinildiğinde ise kısaca geçirilmiştir, fakat ebelerin dünyasına girmek istiyorsak bize çok önemli bir anahtar sağlar.¹ Neticede her kadın prensip olarak doğumlara katılıp ebeliği öğrenebilir, doğum medikalize olmadan önce doğum odasında ebeden başka birçok kadın da bulunurdu, fakat

1 “Ebelik ehliyeti doğumlarda bulunmak suretiyle edinilir. Bu ebeler çocuğu sadece yıkamak, tuzlamak, bezlere sarmak ve göbeğini kesmek gibi basit işlerden başka iş görmezler.”, Tefik Tıgılı, “Isparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış,” *Ün* 114-115 (Ekim 1943): 1581-1584; “Aralık ebesi denilen kişiler, kendi bildiklerini ve bu işteki becerilerini, doğumla ilgili bildikleri püf noktaları kendi kızına ya da etrafında o işe meraklı kişilere öğretmektedir.”, Elif Teke, “Osmaniye’de Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar” (Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2005), 66; “Kaynak kişiler ya bu işe meraklı ve elleri bu işe yatkın olduğu için, ya da doğum yapan komşularına yardım etmek zorunda kaldıkları için köyde ebelik yapmış. Tamamen gözleme dayanan bilgilerle ve deneyerek bu konuda uzmanlaşmışlardır.”, Santur, “Bozhüyük (Yozgat-Akdağmadeni) Köyünde”, 338.

neden doğum odasına giren ve doğumda bulunan her kadın değil de bazıları ebe olmuştur? Kimin ebe olduğunu anlamak Besim Ömer'in ve diğer birçoğunun düştüğü yanılgıdan da bizi kurtarabilir, yani ebeliğin anadan kıza geçtiği efsanesi... Bu efsanenin doğruluğu tartışmalıdır, örneğin Melahat Teyzenin annesi ebe değildi, Şehri Teyzenin, Hatice veya Rabia Teyzenin de... Hepsi ebeliği köydeki diğer ebelerden öğrenmiş, bu ebelerin bazıları -Melahat Teyzenin durumundaki gibi- akrabalarıymış. Satı Teyzenin annesi bir ebeymiş fakat ebeliği ondan öğrenmemiş, Ayşe Teyzenin ebeliği öğrendiği kadın ise üvey annesi.

Açık ki ebe olmakta aile mirası değil, “heves” ve “merak” belirleyiciydi ve görüştüğüm tüm ebeler de bunu belirtti. Bir kadının neden ebeliğe dair heves ve merakı olduğunu açıklamak zor; Melahat Teyze ve diğerleri bu durumu “Allah tarafından böyle yaratılmış” olmakla açıklıyorlar, ortak özellikleri ise çarpıcı bilgiler sağlıyor. Hepsi konuşkan, canayakın, iletişim gücü yüksek, nüktedan, espri yetenekleri kuvvetli kadınlar; yaşadıkları bölgenin sözel kültürünün önemli taşıyıcıları, çünkü deneyimlerini aktarırken sık sık atasözleri, deyim ve kısa hikâyelere başvuruyorlar. Aslında görüştüğüm ebeler “laf ebesi”nin ne anlama geldiğini tam anlamıyla açığa çıkarıyorlar, çünkü saydığım noktalara ek olarak “lafı gediğine koyma”da ustalar. İlginç bir şekilde hepsi uzun boylu ve fiziksel olarak kuvvetli kadınlar,² ayrıca, sadece sözlü tarih görüşmesi yapmak için onları ararken değil, görüşme aralarında ve sonrasında çokça sohbet etme fırsatı bulduğum çevrelerinde yaşayan insanlar tarafından

2 Bir İngiliz ebenin de fiziksel olarak güçlü olması önemliydi, karşılaştırma için bkz. Evenden, 83.

“becerikli”, “hünerli” kadınlar olarak tanımlanıyorlar. Şehri Teyze “ben hamarattım, iriydim, her şeye sokardım bur-numu. Gençtim, sıksam suyunu çıkarırdım. Şişmandım, dayanıklıydım”, Karadeniz’in bir dağ köyünde yaşayan Ayşe Teyze ise “Evimin kumunu çakılını ta aşağıdan taşı-dım sırtımda yukarıya” diyor. Melahat Teyze ise neden “bel fıtığı” olduğunu bizzat bana gösterirken anlatıyor: “Böyle sırtıma alıp sallardım hamile kadını. Bazen de arkadan sar-rılıp da sallıyodum. Güçlüydüm, kuvvetliydim.” Kuşkusuz becerikli ve hünerli olmak ebelik yapmak için çok önemli, heves ve merak olsa da hamile kadını bazen sırtlarına aldık-larını düşündüğümüzde, fiziksel olarak güçlü olmadan ebe olmak çok zor.

Ne yazık ki tüm bu olumlu özellikleri, kendilerini “cahil” olarak tanımlamaktan alıkoymuyor, okul eğitimi almamış olmak onları çok üzüyor. “Okula gitmedim, bilmiyom ben, yazı mazı bilmiyom ben, cahilim” diyen Satı Teyze gibi Ayşe Teyze de “ne bileyim de ne diyeyim gızım, cahilim ben!” di-yerek konuşmaya başlıyor. Onların bu tavrı kuşkusuz, mo-dern zamanlarda bir kural halini alan, resmi okul eğitimi ve okuma yazma bilmeyi cahillikten kurtulup aydınlanmış olmakla eşit tutan anlayışın problematiğini ortaya çıkarıyor. Bu durum kendilerini dahi “ebe” yerine “yaşlı kadın”, hatta “yaşlı karı” olarak tanımlanmalarına sebep oluyor, yaşadık-ları çevredeki insanlar da onları böyle tanımlıyor.³ Elbette cahil değiller, aksine gayet zeki ve akıllı kadınlar.⁴ Şehri Tey-zenin paradoksal şekilde belirttiği gibi:

3 Ebeliği öğrendikleri kadınları da “yaşlı karı” olarak tanımlıyorlar.

Cahilim kızım çok cahilim, hiç okumadım. Adımı bari yazaydım. Çok üzülyüm okumadığıma, cahil kaldım. Okuyaymışım köye ebe olurum ben. Okuyup yazmam olsaydı ben ebe olcaktım kızım. Cahilim diye aklımı kullandım. Gençkene kafam işlerdi, çok akıllıydım. Bir şey deseler hemen kafama sokardım. Evvelden ebe yoktu burada. Ben cesaretleliydim meraklıydım da ebe oldum. Hiç hiç korkmadım, cesaretleliydim.

Şehri Teyzenin bu sözlerinde değindiği, daha önce de Melahat Teyzenin bahsettiği “cesaret”, ebe olmanın önemli bir şartını oluşturuyor. Şehre, hastaneye uzak bir köyde, gerekli tıbbi donanımdan yoksun şartlarda doğum yaptırabilmek için gerekli cesaretin onlara Allah tarafından verilmiş olduğuna inanıyorlar. “Hiç ama hiç korkmadım, ilk yalnız gittimen” diyen Satı Teyze gibi diğerleri için de ebe olmak onların “alınlarına Allah tarafından yazılmış”. İnancın ebe olmaktaki rolü sadece kimin ebe olduğunu değil, neden ebe olduğuna dair de ipucu veriyor. “Neden ebe oldun?” soruma Melahat Teyzenin verdiği cevap bu açıdan önemli:

Ne bilem, Allah’tan işte, Allah’tan yavrum. Hiç de korkmazdım doğumdan, Allah bana bi cesaret vermiş okuya üfleye doğurttum hep. Hiç korkmam, hiç iğrenmem, Allah bana bu mesleği vermiş, Allahtan bu, kuldan değil.

- 4 Wing-Önder de çalışmasında yer alan Emine teyzenin okur yazar olmasa da her işini tek başına halleden, çok akıllı bir kadın olduğunu belirtiyor, bkz. Wing Önder, 187. Köy kadınına dair yaygın “cahil” imajını sarsan bir çalışma için bkz. Emine Onaran İncirlioğlu, “Images of Village Women in Turkey: Models and Anomalies,” *Deconstructing Images of “The Turkish Women”*, editör Zehra Arat (New York: St. Martin’s Press, 1998), 201-223.

Kuşkusuz ebelik maddi açıdan bir kadını bu mesleğe iten tek yeterli sebep olmadığında, Allah tarafından görevlendirilmiş olduğuna inanmak ebe olmak için meşru ve güçlü bir sebep oluşturuyor. İskenderunlu bir ebe de bunu belirtmiş: “doğum yaptırmaya Allah tarafından tayin edildiğini söylüyor.”⁵

Buna ek olarak, anne olmak ebe olmak için bir önşart niteliğindeydi. Ne görüştüğüm ebeler, ne de kaynaklarda rastladığım diğerleri bu mesleğe anne olmadan başlamış.⁶ Annelik büyük bir ihtimalle ebelere neden “yaşlı” denildiğine dair de ipucu veriyor; çünkü ebeliğe başlama yaşları değişse de görece ileri yaşlarda -muhtemelen otuzlu yaşlar-, birkaç doğum yaptırdıktan sonra yaşadıkları çevrede “ebe” olarak tanımlanıyorlardı. Anne olma şartı, ebelikte kişisel tecrübenin hayati önemde olduğunu da gösteriyor; kuşkusuz bu deneyim doğumunu yaptırdıkları kadınlarla güven ilişkisi kurmalarına yardımcı oluyordu. Son olarak annelik, eğitilmiş ebelerin neden çoğu durumda, *yaşlı* ebelere göre deneyimsiz görüldüklerini de açıklıyor. Hatice Teyze ve Şehri Teyze, anne olmadan ebeliğe başlamanın *ayıp* olduğunu belirtiyor, üstelik genç kız olmanın da uygun olmadığını ekliyor. “Bakire” genç kızların doğumlara katılmasının

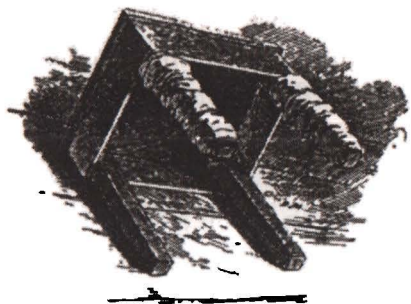
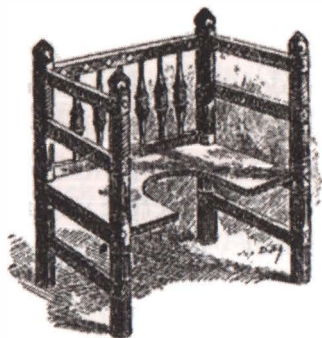
- 5 “Hatice Gül, 75 yaşında, İskenderun Arsus köyü doğumlu, 6 çocuklu, okuması yok, köy ebesi.”, Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”.
- 6 Age., “Meryem Caner, 77 yaşında, Paslıkaya köyü doğumlu, 4 çocuklu, okuması yok, köy ebesi. Doğum yaptırmayı kaynanasından öğrenmiş. 50 yaşında ebelik yapmaya başlamış.”; “Fatma Çin, 66 yaşında, Yeditepe Beldesi doğumlu, 6 çocuklu, okuması yok, köy ebesi. 40 yaşında ebelik yapmaya başlamış.”; “Hatice Toksoy, 90’lı yaşlarda, Örencik doğumlu, iki çocuğu olduktan sonra Kuzuculu köyüne gelmiş, okuması yok, köy ebesi. İki çocuk sahibi olduktan sonra doğum yaptırmaya başlamış.”; “Fatma Türkmenoğlu, 70 yaşında, Karsu köyü doğumlu, 10 çocuklu, okuması yok, köy ebesi. 50 yaşında doğum yaptırmaya başlamış.”

kötü şans getirdiğine birçok yerde inanılıyor, bunu engellemek için Melahat Teyzenin halası katıldığı ilk doğumdan evvel gömleğinin kenarını yırtmış. Refika Teyze genç kız olduğu için annesinin (Rabia Teyze) doğuma giderken onu götürmediğini ve Refika Teyze evlendikten hemen sonra, erken vefat ettiği için ebeliği ondan öğrenemediğini söylüyor. Ayşe Teyze ve Satı Teyze doğumlara annelerine yardım etmek için bazen gitmiş, fakat asıl ebelik yapmaya anne olduktan sonra başlamışlar.

Görüldüğü gibi ebe olmak için anne olmak, ebeliği öğrenmek için ise doğumlara katılmak şarttı. Ebeliğin *nasıl* öğrenildiğini anlayabilmek için ise “ebelik yapmak” ile ne kastedildiğini akılda tutmak, ayrıca doğum pozisyonu ve doğuma kimin katıldığını göz önünde bulundurmak gerekiyor çünkü ancak böyle ebelik bilgisinin kuşaklar arasında taşınmasını anlayabiliriz. Doğum pozisyonunun bugünkü sırt üstü yatar duruma gelmesinin ebelik bilgisinin kuşaklar arasında taşınmasını nasıl etkilediğini de ancak böyle açığa çıkarabiliriz.

İlginç bir şekilde doğum pozisyonu Türkiye’de doğumla ilgili çalışmalarda oldukça atıfta bulunulan ve bilgi verilen bir konudur, fakat bilginin taşınması açısından hiç incelenmemiştir. Osmanlı döneminde orta-üst sınıf ailelerin kadınları resimde gördüğümüz soldaki doğum iskemlesi ile, buna gücü yetmeyenler ise, sağdaki basit bir tabure ile doğururdu.⁷

7 Besim Ömer, *Doğum Tarihi*, 40 ve 42: “Doğumlarda garip garip adetler, itikatlar, ebe iskemlesi”; “Doğum zamanındaki eski ve fakat fena usüller, kötü adetler. Mum iskemlesi, bazen ebe iskemlesi yerine kullanılırdı.”



İskemle veya tabure, doğuran kadının oturduğu, ebenin ise kadının önüne diz çökerek doğurttuğu bir doğum pozisyonuna işaret eder. Doğumun medikalizasyonu yaygınlaştıkça, ikisi de giderek kullanılmaz oldu. Yine de kadınlar bir süre daha bir ebenin ve en az bir kadının daha mevcut bulunduğu bir odada oturarak doğum yapmaya devam ettiler. Satı Teyze “tek başına doğum olur muymuş, hayatta olmaz” diyerek bunu belirtiyor. O doğum yaptırırken bir başka kadın (yardımcı ebe) doğuran kadını arkasından sararak dizinin üzerine oturturmuş, bu doğum şekli büyük ihtimalle doğum için iskemle veya tabure kullanılır olmaktan çıkınca yaygınlaştı.⁸

Türkiye Cumhuriyetinin farklı bölgelerinde farklı doğum pozisyonları mevcuttu; bazılarında asıl ebe doğuran kadının arkasında durandı. Örneğin Hatay’da kadına diz çöktürül-

8 Yardımına gittiği eğitilmiş ebenin de aynı pozisyonunda doğurttuğunu ekliyor, bu sıra dışı ayrıntı için bkz. Bölüm 2.3.

mek suretiyle gerçekleştirilen doğum şöyleydi: “Bunun için yere önce bir muşamba serilir. Üzerine kadının dizlerini dayaması için minder konur. Genelde ebeler kadının arkasına geçer, öne ise ya bir sandalye konur ya da bir kadın oturtulur. Arkadaki ebe eline bir bez alıp makatı kapatarak çocuğun arkaya vurmasını engellerler. Böylece kadının yırtığının da olmayacağı söylenmektedir. Ön ebesi ve ard ebesi denilen ebelerden asıl doğuma yardımcı olan ebe ard ebesidir. Ön ebesi kadının karnının üstünden ve yanlardan bastırarak çocuğun düşmesine yardımcı olmaktadır.” Bu çeşit doğum pozisyonu ilginç bir şekilde yaygındı.⁹ Görüştüğüm ebelerin de bazıları arkadan doğurttuklarını belirttiler, doğuran kadını güç alması için tavana asılmış bir ipe tutunmasını sağladıklarını da eklediler. Doğum pozisyonu bölgeye göre, hatta aynı köyde dahi değişse de,¹⁰ değişmeyen şey doğum odasında doğuran kadından başka iki kadının varlığıydı. Bu iki kadından biri asıl ebeydi, diğeri ise yardım edendi. Doğuran kadının yakın bir akrabası da olabilirdi, fakat eğer

- 9 Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”; “Doğum dört ayak üzerinde olur, arkasında asıl ebe, önde yardımcısı”, Erdentuğ, *Hal Köyü’nün Etnolojik Tetkiki*, 88; (bir Alevi köyünde) “Kadın doğururken ebe arkada, bir kadın önde durur. Önde duran kadının kollarını tutar.”, Nermin Erdentuğ, *Sün Köyü’nün Etnolojik Tetkiki* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1971), 56; “Doğumda biri usta ebe, diğeri yardımcısı iki ebe var. Kadın diz çöküyor, ebe arkasına geçiyor. Yardımcı önde doğuran kadının ellerini tutuyor.”, Türk, 110-111; “Kadın dört ayak üzerinde doğuruyor.”, Aynur Karataş, “Erzurum Narman Çimenli Köyü’nde Doğum Adetleri,” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1993), 151; “Kadın diz çökerek doğum yapıyor. Ebe arkada, bir kadın da önde.”, Santur, “Bozhüyük (Yozgat-Akdağmadeni) Köyünde”. Ermeni kadınları da dört ayak üzerinde doğum yapardı, bkz. Matossian ve Villa, 138.
- 10 Gülsen Balıkcı, “Uşak’ın Bazı Yörelerinde Doğum Adetleri,” *II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998), 231-232.

“merak” ve “heves”e sahipse ebeliği bu doğuma yardım esnasında öğrenirdi ve zaman içinde asıl ebe olurdu.¹¹ Yani “ebelik yapmak” bu kadınlar için doğuma yardımcı olmak değil, asıl ebe olarak doğumdan sorumlu olmaktı.

Bu ikisinin arasındaki sınır elbette kesin bir tarih veya deneyimle belirgin olmayabilirdi. Görüştüğüm ebeler asıl ebe olarak yaptırdıkları ilk doğumu genelde çok net hatırlamıyorlar, kesin tarihleri hatırlamadıkları gibi. Zaten bu şekilde net bir ayırım çok da gerçekçi değil, çünkü büyük ihtimalle yavaş yavaş asıl ebenin sorumluluklarını üstlendiler. Fakat Melahat Teyze bir istisna; ilk doğumunu çok net hatırlıyordu ve gururla birkaç defa anlattı; bunun sebebinin İznik’e göçtükten hemen sonra “asıl ebe” olmasının etkili olduğunu düşünüyorum:

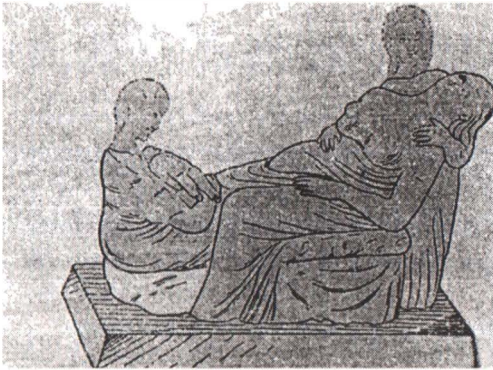
İlk doğumu İznik’te yaptırdım, gece sancılanmış kadın. İkinci doğumuydu. O bizdeydi gündüz, gezmeye gittik geldik, kayınvalidem dedi Melahat seni çağırdılar kadın hastalanmış. Benim doğum yaptırdığımı kimse bilmiyor, zaten yaptırmamışım ki daha tek başıma, iki doğum görmüşüm. Ama hayvan çok doğurtmuştum. Hemen çocuğumu yatırdım, gittim kadına bakmaya. Kadın nasıl kanıyor,

11 “Ebelik usta-çırak ilişkisi ile öğrenilir” diyen Jordan’ın Güney Amerika, Hollanda, İsveç ve ABD’ye dair bilgi verdiği çalışması ilginç bir karşılaştırma sağlıyor; Brigitte Jordan, *Birth in Four Cultures: A Crosscultural Investigation of Childbirth in Yucatan, Holland, Sweden, and the United States* (Illinois: Waveland Press, 1993), 187. Çalışma ayrıca geleneksel Maya ebelerine verilen “modern ebelik eğitimi”nin neden başarısız olduğunu da açıklıyor. Burada ilginç olan başarısızlığın sebebi sadece kurs içeriğinin yetersiz olması değilmiş, hatta daha çok Batı tarzı görsel eğitim ve sözel bilginin ebeliği deneyimleyerek öğrenen Maya ebelerinde karşılık bulamamasıymış, Bkz.172-197.

kanama var. Utanıyorum da... Şalvarını çıkarın diyemiyom. Neyse ağrı gelince açılıyo rahim, Allah bana bi gayret verdi, halamdan gördüğüm gibi aldım ben çocuğu. Kadın bayıldı, bağırdım hemen yardım istedim. ‘Ay bu ebeymiş, doğurttu kadını’ diyorlar. Araba yok, kadını götürelim hastaneye, kar kış... Soğanla tedavi ettim, sonunu da aldım, kadını yatağına yatırdım. Kurtardım kadını. ‘Ay bu ebelik biliyo, ay bu ebe’ diye adımı çıkardılar. O zamanlar 27-28 yaşındayım, iki çocuğum var.

2.2

**“Tek Başına Doğum Olur Muymuş, Hayatta Olmaz”:
Paylaşılan bir Deneyim Olarak Doğum**



12

Antik Kıbrıs’a dair, Helenistik çağa tarihlenen bu çizimde oturur pozisyonda bir doğum görülüyor; bebek doğmuş

12 Bossert, 46. Kitap Akdeniz medeniyetlerine benzer doğum pozisyonlarına dair ipuçları da sağlıyor.

ve ebenin kucağında, anne ise yorgun, kendini, arkasından ona sarılan, doğum boyunca destek olan kadına bırakmış. Doğum odasında ebeye yardımcı olan bu kadının görevleri genelde doğum için gerekli ekipmanı hazırlamak, suyu ısıtmak, doğum öncesi ve sonrasında odayı temizlemektir, fakat odadaki varlığı çok daha fazlasına işaret ediyordu. Doğuran kadının sancı geldiğinde tutunduğu, ıkındığında arkadan kollarından tutarak güç aldığı kadın oydu ve desteği sadece fiziksel değil, görselde fark edebileceğimiz gibi, psikolojiktir.

Tarihi bir perspektif açısından, Enderunlu Fazıl'ın Hubanname-Zenanne eserinde yer alan, 17. Yüzyılda bir doğumu anlatan minyatür önemlidir.¹³ Minyatürde doğuran kadın ebe sandalyesinde oturmakta ve ebe dizlerinin üzerinde, başını ve bir kolunu gördüğümüz bebeği doğurtmaktadır. Yatak odasında değil de evin büyük bir ihtimalle oturma odası/salonunda gerçekleşen doğum sırasında, doğuran kadın, etrafındaki kadınlar gibi gülümsemektedir; yani doğum mutlu bir olay olarak aktarılmıştır. Doğuran kadın ve ebeden başka odada altı kadın ve bir çocuk vardır; üç kadın doğuran kadının ellerini tutarak ona destek olmaktadır.

Doğum odası yakın geçmişte bu minyatürdeki kadar kalabalık olmasa da, doğuran kadına destek olan kadının kim olduğu, ebeliği öğrenip öğrenmediğinden bağımsız olarak, ilginç bir başka ayrıntıydı. Genellikle doğuran kadının, kendisi de anne olan bir akrabasıydı, fakat inanışa göre uğursuzluk getirmesin diye daha önce çocuğu ölmemiş bir kadındı. Hala, teyze, hatta bir komşu da olabilirdi, fakat bizzat bu-

13 Kaynak: Nurhan Atasoy, *Harem* (İstanbul: Bilkent Kültür Girişimi Publications, 2011), 167.



lunduğum veya haklarında okuduğum birçok bölgede, çoğu zaman kayınvalidesiydi. Çarpıcı bir ortak nokta, bu kadının neredeyse hiçbir zaman doğuran kadının annesi olmamasıydı. Gaziantep'teki bir araştırmada, annenin kendi kızının

doğumuna katılmasının kesinlikle kabul edilemez olmasına dair gerekçeler, Türkiye genelindeki inancı özetliyor:

- “Doğumda anne bulunmaz, o zaman melekler doğuma girmez çünkü...” (Belma Doğan, Gaziantep, 35);
- “Kadının annesi girerse melekler: ‘Bunun annesi var, yardıma ihtiyacı yok’ derler.” (Emine Öztürk, Gaziantep, 42)¹⁴

Doğum sırasında kendileri de doğum deneyimini bizzat yaşamış ebe ve yardımcı kadın, doğuran kadına cesaret verir, motive eder, acısını paylaşır ve daha rahat bir doğum yapması için duygusal destek sağlarlardı. Yapılan araştırmalar, doğuran kadınların, akrabalarının ve tanıdıklarının daha önceki doğum deneyimlerinden etkilendiği gösteriyor; doğuran kadının kendine güveni, diğer kadınların deneyimlerini öğrenince, “onlar yaptı bende yaparım” duygusuyla artıyor; bir kadının şu sözleri de bunu açıklıyor: “Kayınvalidem ve görümcelerim tek evdeydi. Bana destek oldukları için ben de diyordum bişi biliyorlar, içimde daha ferahlık oluyodu. Benden daha iyi biliyolar, büyüktüler, konuştukları zaman beni ferahlatıyorlardı”.¹⁵

Doğum sırasında sadece kadın değil, erkeğin de eş olarak doğuran kadına desteği önemli. Genelde eşin doğum odasına alınmasının yasak olduğu iddia edilir ve erkeğin eşinin yanında doğuma girmesi görece “modern” bir gelişme addedilir. Fakat hem Şehri Teyzenin anlattıkları hem de Be-

14 Dilek Yüksel, “Gaziantep ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar” (Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2007), 92.

15 Çalış, 99 ve 112.

sim Ömer'in çizimleri bu konuda farklı bir gerçeğe işaret ediyor.¹⁶ Şehri Teyze doğum için yardımcı olacak bir kadın bulamadığında doğuran kadının kocasını yardıma çağırdığını söylüyor.¹⁷ Besim Ömer'in çalışmalarında yer alan, zor doğumlarda uğur getireceğine inanılan "tuhaf, batıl" bir geleneği, yani kadının kocasının avuçlarından su içince doğumun kolaylaşacağına dair inancı aktaran şu çizim, erkeklerin de doğum odasına girdiğini gösteriyor.



18

- 16 Buna ek olarak "son yıllardaki çalışmalar, sanılanın aksine eşlerin kadınlara hamilelik ve doğum sürecinde destek olduğunu vurguluyor", Balsoy, 176-177.
- 17 Ayrıca bkz. Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep'te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnanışlar," *Türk Folkloru Araştırmaları* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1991/1992), 23.
- 18 Besim Ömer, *Doğum Tarihi*, 42; Besim Ömer, *Doğururken ve Doğurduktan Sonra*, 51, "Kocasını kadına kendi avuçlarıyla su içirirse güya doğuş kolaylaşmış". Ayrıca bkz. Etem Ertem, "Doğum İnanları II," *Ün 29* (Ağustos 1936): 411-415 ve Ayşe Başçetinçelik, "Adana Halk Kültüründe Doğum Odasındaki Uygulamalar" (2010) http://turkoloji.cu.edu.tr/ALKBILIM/ayse_bascetincelik_adana_halk_kulturu_dogum_odasi.pdf (Nisan 21, 2011), 2-3.

Eşin doğum sırasında kadının yanında bulunması doğuran kadın için çok önemli, kadınlar bunu şöyle ifade etmiş:

“Eşimin bu dar günümde yanımda olmasını ve neler çektiğimi görmesini isterdim, eşim yanımda olsaydı, elimi tutsaydı, valla iki dakika sürmezdi doğumum hemen doğum yapardım.”

“Ablam elimi tutuyodu eşim elimi tutuyodu, eşim yanımdaydı. Biri elimi tutuyodu, biri başımdan tutuyodu böyle okşama yapıyolardı hani hoşuma gidiyodu... Doğum sırasında da söylüyolardı seni seviyoruz korkma falan hoşuma gidiyodu yani, yanımdaydılar niye korkim ki...”

“Çok etkiledi beni, o anı hala unutamadım, gelip böyle başıma sarıldı, başını başıma vurduğu zaman gözyaşlarımı tutamadım oturup ağladım.”¹⁹

Kadınlar doğum odasındaki insanlardan doğum sırasında destek ihtiyacı duyuyorlar, ebenin cesaret vermesi de aynı şekilde çok önemli; Şehri Teyze doğuran kadına şöyle cesaret verirmiş: “Hadi kızım, bismillahirrahmanirrahim, maşallah, hadi oluyo kızım, hadi kızım, geldi kızım, geldiğini falan bilmiyo ya cesaret veriyoz, maşallah, hadi kızım, şimdi olacak, oldu kızım, derdik.”²⁰

Kadınların doğum yaparken sadece tıbbi değil, duygusal destek aramalarına ek olarak ebenin güven sağlaması

19 Çalış, 126-130.

20 Akraba ve arkadaş kadınların doğumdaki cesaret ve duygusal desteğinin önemine dair hamile kadınların söylemleri için bkz. Çalış, 125-129.

da önemli çünkü “kadınlar doğum sırasında doğumlarını yaptıran kadınların bilgilendirici, açıklayıcı ve cesaret verici davranışları ile kendilerini ferah, güçlü, dinamik hissetmektedirler... Doğum yaptıran kadınların tecrübeli, bilgili olması kadınların kendilerini güvenli hissetmesinde etkilidir.”²¹ Bu açıdan bakıldığında geleneksel ebelerin doğuran kadınların gözünde “tecrübeli” olması önem kazanıyor, bir kadın bunu şöyle ifade etmiş:

...Ya kadını daha önceden de tanıdığım için bi de çevreden duyduğum için güveniyodum. Çünkü biliyorum hep doğumlarda başarılı bi kadın. Ters gelen çocukları da doğurttuğu için güveniyodum böyle kendimi rahat hissediyodum. Aslında güvenmemi sağladı bunları biliyor olmam, her ebeye de doğum yaptırmam normal bi ebe de olsa. Tecrübeli bilen bi kadındı bana iyi davrandı memnun kaldım ben yani doğumdan.²²

Doğum sırasında yardımcı kadın doğumun her aşamasına destek olsa da asıl sorumluluk ebeye aitti. Bebeği doğurtur, doğuran kadının “sonunu alır”, yani plasentayı rahimden çıkarır, bebeğin göbek bağını keser ve bağlar, bebeğe göbek adının verirdi. Doğumdan sonra kadını temizler, yatağa yatmasına yardımcı olur, bebeği yıkar, gerekirse giydirir, kundaklar ve annesine verirdi.

21 A.g.e., 113: Doğum deneyiminin kadınlar arasındaki dayanışmayı azalttığı tam tersi bir örnek için, bkz. Roger Jeffery ve Patricia M. Jeffery, “Traditional Birth Attendants in Rural North India: The Social Organization of Childbearing,” *Knowledge, Power and Practice: The Anthropology of Medicine and Everyday Life*, editörler Shirley Lindenbaum ve Margaret Lock (Berkeley: University of California Press, 1993), 7-31.

22 Çalış, 111.

Görüştüğüm ebelerin anlatılarında ve yazılı kaynaklarda sürekli tekrarlanan bir tema, ebelerin tüm bunları yaparken uyguladıkları dini ritüellere verilen önemdir. Melahat Teyze bu temaya dair şöyle konuşuyor:

Dua okuya okuya, bir doğumda hatim indiririm ben, ben geldim sen de gel, ben geldim sen de gel, benim elim değil Fatıma anamızın eli, derim. Baş açıksa başını örterim kadının. Peygamberimizden giyim geliyo çocuğa, kundak, meleklerle, biz görmüyoruz.

Osmanlı'nın son dönemlerinde de durum benzerdi: “Çocuk doğarken Ebe Hanım etrafındakileri haberdar etmek için tekbir alır ve Kelime-i Şahadet getirir. Loğusanın yanında bulunanlar da iştirak ederler. Bu tehlil ve tekbir arasında çocuk dünyaya gelir.”; ayrıca, örneğin Düziçi'nde “Doğum sırasında kadının başında Kuran okunur ya da başucunda Kuran bulundurulur.”, Trakya'da ise doğum esnasında Yasin-i şerif okunur, iki rekat namaz kılınır.”²³

Melahat Teyze gibi diğer ebeler de doğurturken dua okumanın önemini belirtti, duaya ek olarak doğuran kadının karnına “Fatma'nın eli”ni koymak,²⁴ okunmuş suyun üzerinden

23 Sırasıyla, Musahipzade Celâl, 20; Davut Bülbül, “Düziçi'nde Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)” (Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 2006), 18; Moumin Moumin, “Batı Trakya Türk Folkloru Üzerine Bir Araştırma (Doğum-Evlenme-Ölüm Adetleri)” (Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 2009), 37.

24 Fatma ananın veya Meryem'in elinin doğum sırasında kullanılmasının ayrıntıları için bkz. Başçetinçelik, 1-2. Fatma'nın Eli'nin İslami açıdan anlamı için bkz. Annemarie Schimmel, *Deciphering the Signs of God: A Phenomenological Approach to Islam* (Albany: State University of New York Press, 1994), 92.

atlatmak gibi ritüellerden de bahsettiler. Kaynaklar, doğum sırasındaki dinsel uygulamalar ve ritüellere dair zengin bilgi verir,²⁵ fakat bunların anlamı üzerine çalışma yoktur. Kadınlar için sadece doğum esnasında değil, doğumdan sonra, özellikle kırk günlük lohusalık döneminde dini ritüellerin bu kadar önemli olmasının sebebi ne olabilir? Kuşkusuz bu uygulamalar ebeye de, doğuran kadına da psikolojik olarak rahatlama sağlıyor, güven veriyor, destek oluyordu. Fakat bunları “psikolojik rahatlama” çerçevesine sığdırmanın veya “batıl inanç” diye damgalamanın indirgemeci bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. Ebelerin, doğuran kadını doğumdan önce ve(ya) sonra *gusül* abdesti almasını salık vermeleri belki bir ipucu sağlayabilir, çünkü inanışa göre anne de, bebek de doğumda ve kırk günlük lohusalık dönemi boyunca ölüme çok yakındır; “lohusanın mezarı kırk gün açık kalır” denir. Doğumu ölüm ile ilişkilendirmek, “kardeş” görmek elbette dini ritüellerin uygulanmasını meşrulaştırabilir, ölüm korkusu bu ritüellerin arkasında yatan sebep olarak görülebilir. Fakat kanımca bu da kolaycı bir meşrulaştırma; konuyu yeterince anlayabilmek için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu aşikâr.

Doğum alanında ebelerin dikkat çektiği bir başka olgu ise, doğum sancıları sırasında hareket etmenin önemidir. Ebeler doğuran kadını yürümeye, zemine koydukları yastıkların üzerinden atlamaya veya tavana astıkları iplere tutunmaya teşvik ediyorlardı. Kadının karnına masaj yapmaya ek olarak zor doğumlarda kadını bir battaniye veya pike üzerinde sallıyorlar ya da sırtlarına alıp silkeliyorlardı. Son yıllarda

25 Doğum yapan kadınların konu hakkındaki aktarımları için bkz. Çalış, 75-77.

yapılan araştırmalar doğum sancıları sırasında hareket etmenin doğumu kolaylaştırmakla kalmayıp doğuran kadının kendini özgür hissetmesine yardımcı olduğunu ve kadın dayanışmasını güçlendirdiğini vurguluyor:

Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan kadınlar yüzyıllardır doğum sırasında özgür hareket ediyor, ağrının şiddetine ve şekline göre bedenlerinin yeni bir pozisyon almasını sağlayarak rahatlıyorlardı. Sancılar azaldığında yiyip içmek dahi normaldi. Kendilerini güvende hissettikleri bir ortamda- ki burası genellikle evleriydi-, akraba veya dost kadınlar tarafından destekleniyorlardı. Yatarak değil, oturma pozisyonunda doğum yapıyorlardı, çünkü rahmin açılmasını, yerçekiminin gücünden faydalanmasını ve ıkınmak için gerekli olan kasları etkinleştirmenin yolunu içgüdüsel olarak biliyorlardı.²⁶

Türkiye'nin birçok bölgesinde de doğum sancıları sırasında kadınlar serbest hareket ediyorlardı,²⁷ sırt üstü yatarak değil, oturur pozisyonda, çoğunlukla kendi evlerinde doğum yapıyorlardı; tanıdıkları bir ortamda kendilerini daha güvende ve rahat hissediyorlardı: "Evde istediğim gibi gezerim, karışanım yok bağıranım yok kalkarım sancım yoksa evimde mesela yürürüm isterim, bir bardak çayımı içerim istediğim gibi uzanırım doğumumu ederim, onun için çok rahat bir doğum ederim".²⁸ Araştırmalar ve günümüzde Batı'da Hol-

26 Davis-Floyd ve Cheyney, 11.

27 Örneğin bkz. Moumin, 37: "Ebe kadınlar hamile kişileri sırtlarına alıp yere atarlar. Bazen ise arkalarında gezdirirler. Bazen karınlarını ve bellerini ovarlar. (...) Yeşil bir seccadenin üzerine konulup sallandırılır. (...) Evin içinde dolaştırırılar."

28 Çalış, 68.

landa, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde ev doğumunun önemine giderek daha fazla vurgu yapılsa da ülkemizde konu hala hastane açısından ele alınıyor: “Hastane personelin yaklaşımı iyileştirilirse, hastane atmosferi ev sıcaklığına kavuşturabilir. Bu durum evde doğumları hastaneye taşıma-
da etkili bir çözümdür.”²⁹

Bir hastanede, ameliyat masasının üzerinde pasif bir şekilde sırt üstü yatarak gerçekleşen “modern” doğum elbette evde, güvenilen insanlarla dayanışma içinde doğum yapmaktan farklı. Türkiye’de hastane artık doğum için tek doğru yer olarak görülüyor, köylerde gördüğüm genç kadınlar da hastane doğumunu doğal karşılıyor, yatarak doğumu doğal karşıladıkları gibi... İlginç olan nokta, doğum pozisyonunun hastane doğumunun yaygınlaşmasından daha önce değişmeye başlaması. Bunda çalışmanın ilk yarısında ele alınan, eğitilmiş ebelerin aldığı “erkek egemen” eğitim kuşkusuz etkili, çünkü sırt üstü yatarak doğum ile erkek egemenliği arasında sıkı bir ilişki var; sırt üstü yatmak, yatmanı pasifleştirirken, diğerine hâkimiyet sağlıyor ve ikisi arasında bir iktidar ilişkisi doğuruyor.³⁰

İlk bölümde hikâyesi yer alan Makbule ebe, rahat doğum yaptırabilmek için “hasta”nın sırt üstü yatmasının gerekli olduğunu söylüyor. Ayrıca övünerek doğum yaptırırken odaya kendisinden başka hiçbir kadının girmesine izin vermediğini belirtiyor. Hatta bu yüzden doğurttuğu bir gelinin kaynanası Makbule ebeye küsmüş, onu almadı diye, fakat üç-dört yıl sonra kaynana kendi kızı doğum yaparken de

29 A.g.e., 118.

30 Bkz. Davis-Floyd ve Cheyney, ve Jordan.

Makbule ebeyi çağırmış, yine odaya kimseyi almayınca “o ebenin adeti öyle” diyenlere inanmış ve geliniyle barışmış. Makbule Teyze bu tavrını şöyle açıklıyor:

Benim prensibimi biliyorlardı ve kabul edenler geliyordu. Kadını yatırarak doğurturum. Odaya kimseyi sokmam. Doğum odasına herkes, akraba, komşu kadınlar giriyordu. Ben hepsini çıkartırım, “insan istemiyorum” derim, ben bir kişi kalacağım. Bana kızıyorlardı, ama ebesi çok olan doğuramaz diye bir atasözü vardır. Her kafadan bir ses çıkınca hastanın kafası karışır. Yalnız olunca bir seni dinler.

Doğuran kadını “hasta” olarak nitelemek, tam da alınan “modern” ebelik eğitiminin bir sonucu; görüştüğüm hiçbir ebe bir kez bile böyle bir ifade kullanmadı. Zaten “bir seni dinler” ifadesi, doğuran kadın ile ebe arasında bir hiyerarşinin var olduğunun göstergesi. Ayrıca odaya bir başka kadının girmesine izin vermemek de doğum odasındaki dayanışmayı zedeleyen bir tavır. Bu kuralını görüşmemiz süresinde çok kez vurgulaması, muhtemelen görev yaptığı bölgelerde geleneksel ebelerle yapılan doğumların “kalabalık” gerçekleştiğini bilmesinden kaynaklanıyor. Fakat odanın onun söylediği gibi “kalabalık” olduğu doğru değil; örneğin Melahat Teyze “yanıma bi kişi alırım sade, başkasını almam”, diyor; Satı Teyze “ebeden başka iki karı oluruz odada”, Hatice Teyze “odada ebeden başka bir kadın daha oluyor, başka kadın girmiyor odaya”, Şehri Teyze ise “odada benden başka ya kayınvalidesi olur, ya komşu, ya da adamı olur” diyor.

Makbule ebenin tek başına doğurtması, doğum deneyiminin farklı pozisyonlardan sırt üstü yatar pozisyona nasıl değiştiğinin de ipucunu veriyor, çünkü doğuran kadın ancak

pasif bir şekilde sırt üstü yatarsa ebe tek başına doğum yaptırabilir, oysa diğer doğum pozisyonlarında bir başka kadının desteği olmadan doğurtmak mümkün değil.

Bu açıdan bakıldığında, sırt üstü yatar doğum pozisyonu doğuran kadın için değil, ebe için rahat bir doğum sağlıyor, çünkü ebe bu durumda hem kadın hem de doğum üzerinde hakimiyet kurabiliyor.³¹ Büyük ihtimalle Şehri Teyze ve Melahat Teyze de eğitilmiş ebelerle tanıştıktan sonra öğrendikleri bu pozisyonun kendilerine sağladığı rahatlığı fark ettikleri için kadını sırt üstü yatırarak doğurtmaya başlamışlar. Fakat köyündeki eğitilmiş ebe Ayşe ile uzun zaman çalışan Satı Teyze ısrarlı: “Yatırarak olur mu çocuk? Olmaz. Biri dizinin üstüne oturturur, sen de önünü aralayıversin. O zaman tez gelir. Ayşe ebe de öyle yapardı, yatırmıyordu kadını. Yatırarak çocuk olmaz, olmaz.” Ayşe ebenin doğurtma şekli eğitilmiş ebelerin yaygın doğurtma şeklinden farklı; ayrıntılarını bir sonraki bölümde ele alacağım. Fakat doğum pozisyonunun değişmesinin doğum sırasındaki dayanışmayı çökertmesinin yanında ebelik bilgisinin kuşaklar arasında iletilmesine etkisi açısından baktığımızda, son bir noktanın daha altı çizilmeli: Doğumlar artık büyük oranda hastanede gerçekleştiği, geleneksel ebeler artık doğum yaptırmadıkları, kimseye de bu mesleği öğretmedikleri için aslında yok olan bir gelenekten, usta-çırak ilişkisinden söz ediyoruz. Bu du-

31 Kadınların sırt üstü yatar pozisyonundan farklı pozisyonlardaki doğum deneyimleri için bkz. Çalış, 118-125. Oturur pozisyon tıbbi olarak da daha uygun bulunmaktadır, “kalçanın genişlemesini sağlar, annenin omurgasının sıkışmasını engelleyerek bebeğe kan akışını kolaylaştırır ve kadının rahmine temiz kan gitmesini sağlar.” Davis-Floyd ve Cheyney, 12; “Kadınlar daha rahat ıkınır, ıkınırken daha az acı çeker, sırt ağrıları azalır.”, Jordan, 85.

rumu Satı Teyze “kimseye kıyımda öğretmedim, ne bileyim ben. Kıyına geleyim öğreneyim diyen de olmadı” diyerek belirtiyor. Yani bu kadınlar dünyadan gittiğinde, Ebeler Derneği başkanı Nazan Karahan’ın “onlar öldüğünde geleneksel ebeliğin de ölmüş olacağını umuyoruz” yollu temennisi gerçek olacak.

2.3

“Ben teyze aylığımlı alıyorum, sen bu pis işi neden yapıyorsun?”:
Ebelerin Eğitimli Ebelerle ve Devletle Temasları

Doğum, şekli ve mekânı ne olursa olsun, aynı zamanda riskli bir süreçtir. Özellikle evde gerçekleşiyorsa ve yakında acil durumlarda gidilebilecek bir hastane yoksa, risk elbette daha da yüksektir ve doğumu yaptıran ebenin mesleğinde yetkin olması daha da önem kazanır. Görüştüğüm ebeler ebeliği yaklaşık olarak 1960’lar ve 1990’lar arasında, yakın bir ilçe veya ilde bir hastanenin mevcut olduğu bir dönemde yapmışlar ve doğum riskli olduğunda kadını en yakın hastaneye götürme şansına sahiptiler. Bu yüzden “zor doğumlarda ne yapıyordunuz?” diye sorduğumda, bir vasıta bularak kadını hastaneye götürdüklerini, hatta yolda acil müdahale imkânı için hastaneye kadar onunla beraber gittiklerini övünerek anlattılar. Türkiye’nin farklı bölgelerindeki ebeler de benzer şekilde müdahale ediyorlardı; örneğin Bozhüyük köyünde doğum zorlaştığında ebe kadını ilçeye götürür, kendisi de onunla giderdi, bazen doğum yolda gerçekleştiği için müdahale etme şansı doğuyordu; Narman köyünde zor doğumu anlayan ebe kadını müdahale etmeden doktora gönderiyordu; Urfa’da ise doğum zorlaşırsa ya doktor çağırılıyor ya da

hastaneye gidiliyordu.³² Büyük bir ihtimalle bu köylerdeki ebeler de görüştüğüm ebeler gibi eğer ilk doğumsa, mecbur kalmadıkça doğumu yaptırmıyorlardı ve kadını hastaneye gönderiyorlardı, çünkü söylediklerine göre ilk doğumlar genellikle sonrakilere göre daha zor oluyordu. Melahat Teyze ustalığını da vurgulayarak bu konuda şu yorumu yapıyor: “Hiç yırttırmadım, okuya üfleye parmağımla zeytinyağıla açarım rahimi. Önce tansiyonunu ölçerim, kalp atışlarını dinlerim, 5-6 aylıkken bile dinlerim çocuğu, rahim altı santim açıldıysa güzel güzel geliyo çocuk. On altı tane makattan doğurttum. Ama ilk doğumsa derim, isterseniz götürelim hastaneye, sonra beni mesul tutarsınız.” Ayşe Teyze ise bebek ters gelince hastaneye yolladığını söylüyor. Ebeler doğumdan sonra “sonu almak”, yani plasentayı çıkarmak, ters doğum olmaması için bebeği rahim içinde döndürmek ve göbek bağına kesmek gibi daha riskli ve ustalık isteyen durumlarda sorun yaşamadıklarını belirttiler, bunları “kolay”, “sıradan” durumlar olarak tanımladılar.

Ebelerin mesleki olarak yeterlikleri, bu gibi konulardaki ustalıkları, yıllarca yaptırdıkları doğumlar veya zor doğumları anlayıp hastaneye sevk etmelerinden anlaşılabilir. Fakat Türkiye’de hakim söylem kolaycı bir yaklaşımla, anne ve bebek ölüm oranlarının yüksek olmasının önde gelen sebebini ebelerle yapılan doğumlar olarak göstermiştir, oysa bunu kanıtlayacak, hatta araştıran bir çalışma dahi yapılmamıştır. Anne bebek ölüm oranı 1963’te binde 208 iken 1973’te

32 Santur, “Bozhüyük Köyünde”, 339; Karataş, “Erzurum Narman Çimenli Köyü”, 151; Zümrüt Nahya, “Urfa’da Doğum Gelenek ve Görenepleri,” *Türk Folkloru Araştırmaları / Kültür ve Turizm Bakanlığı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983), 76.

150'ye, 1982'de 102'ye ve 1988'de 85'e düşmüştür.³³ Kayda değer gelişme ancak 1990'dan sonra sağlanmış ve 1990'daki binde 69 oranı 2009'da 19'a düşmüştür.³⁴ Bu düşüşün hastane doğumunun artmasına, 2000'li yıllarda yüzde 90'ları bulmasına bağlı olduğunu tahmin etmek zor değil. Kaldı ki araştırmalara göre anne bebek ölümlerinin doğumda annenin yaşı, iki doğum aralığının süresi veya akraba evliliği gibi birçok sebebi var, bebek ölümlerinin en başta gelen sebepleri ise zatürree ve ishal.³⁵

Kanımca anne bebek ölümlerinin doğumla ilgili olanları, mesleki açıdan yetkin bir ebe ile doğum yüzünden olması çok mümkün değil; yetkin derken gördüğüm ebeler gibi uzun yıllar bu mesleği tecrübe ile öğrenmiş ve onlarca başarılı doğum yaptırmış ebeleri kastediyorum elbette, yoksa örneğin bir arşiv belgesine göre geç Osmanlı'da doğurttuğu üçüzlerin göbek bağıni kesmeyi unuttuğu için ölmelerine sebep olan ve mahkemeye verilen ebeyi değil...³⁶ Eğer belge gerçeği yansıtıyorsa, bu derece önemli bir müdahaleyi unutan(!) bir kadına ebe denemeyeceğine inanıyorum. Cumhuriyet Türkiye'sinde de elbette böyle mesleği bilmeyen ebeler olabilir, fakat anne çocuk ölüm oranlarının yüksek olmasının sebebi daha çok yetkin bir ebe olmadan, örneğin komşu veya akraba kadınlarla yapılan doğumlar, hatta kadının yalnız doğum yapması olabilir, Nitekim bunun Türkiye'de çok da istisna

33 Sevil Cerit, *Türkiye'de Nüfus Doğurganlık Ölüm* (Ankara: Yeni Çağ Basın Yayın, 1989), 78.

34 "Unicef," http://www.unicef.org/infobycountry/Turkey_statistics.html (11 Mayıs, 2011).

35 Cerit, 76-78 ve Ergül Tunçbilek, editör, *Infant Mortality in Turkey: Basic Factors* (Ankara: Hacettepe University, Institute of Population Studies, 1988).

36 Balsoy.

olmadığı anlaşıyor. Satı Teyze “çoğu doğum kendi kendine olurdu, tarlada falan nerde bekliycen ebeyi.” Diyor. Hatta eskiden doğumların saklı tutulduğu, çünkü “doğuracağını başka birileri duyduğu zaman doğacak bebeğin yolunu şaşırdığına ve doğumun zor olacağına” inanıldığı belirtiliyor.³⁷

Görüştüğüm ebelerle bu hassas konuyu birbirimizi iyi tanıyıp güven ilişkisi oluştuktan sonra konuştum. Sadece ikisi ölü doğum deneyimi yaşadıklarını söyledi, diğerleri yakında sağlık merkezleri olduğu için “çok şükür, olmadı” dediler. Adlarını vermeyeceğim iki ebe de kısa konuştu; doğumdan hemen sonra bebeklerin öldüğünü ve üzüntüyle, “dualarla” gömdüklerini aktardı.³⁸ Bu konuda önde gelen kadın doğum uzmanlarından Aykut Kazancıgil, ki babası Besim Ömer’in öğrencisi Tefik Remzi Kazancıgil’dir, erkeklerin doğuma dahil olmasını kadın ve bebekleri ölümden kurtarmak söylemiyle meşrulaştırır, fakat kendisi de çok ölü doğum yaptırdığını itiraf eder; üstelik doğum sırasında ölümü çok doğal bulduğu bile söylenebilir: “O sırada çok sayıda kadın ölüyor, birinin bu sorunu çözmesi lazımdı, mahremiyetten daha önemlidir ölüm.”; “Hiç ölü çocuk doğurttuğunuz oldu mu? - Çok oldu. Anne karnında ölür, başka sorunlar olur ölür. Çocuk içerde öldüyse parçalayarak alırsın”. Bu önemli konu üzerinde ilgili disiplinlerde çalışmalara ihtiyaç olduğu ortada, bu çalışma açısından asıl önemli olan ise ebelerin mesleklerini uzun yıllar bu suçlama tehdidi altında sürdürmüş olmaları.

37 Moumin, 36. Ayrıca bkz. Tıgılı, “Isparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış” ve Tıgılı, “Isparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış II”.

38 Aykut Kazancıgil, *Her Doğum Bir Mucizedir: Aykut Kazancıgil Kitabı*, mülakatı yapan Figen Şakacı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 256 ve 261.

Örneğin Şehri Teyze, bebeği karnında öldüğü için doğuramayan bir kadını Sındırgı hastanesine götürdüğünde doktor bebeğin ölümünden dolayı Şehri Teyzeyi suçlamış, neyse ki kadının kocası araya girerek ebenin, karısını sadece hastaneye getirdiğini ve bebeğin ölümüyle hiç bir alakası olmadığını söylemiş. Bu olay 1990'ların başında yaşanmış; o tarihlerde 1981'de Kertil köyüne atanan eğitimli ebe Yahşi artık köyde çalışmıyormuş, zaten sadece 3 yıl görev yapmış.

Melahat Teyze ise “ünlü” olduğu ve insanlar doğuma onu çağırıldığı için eğitimli ebelerin İznik'te kendisini kıskandığını ve bu kıskançlık yüzünden 1990'larda başının polisle derde girdiğini anlatıyor. Buna göre şehirde bir sabah bir çöp kutusunda ölü bir yeni doğmuş bebek bulunmuş ve eğitimli ebeler “Melahat ebe doğurtmuştur, bütün hamileler ona gidiyor” dediği için polis Melahat Teyzeyi merkeze alarak sorguya çekmiş. Sonuçta Melahat Teyzenin olayla ilişkisi kanıtlanamamış ve olay kapanmış. Elbette insanın aklına Şehri ve Melahat Teyzenin bu bebeklerin ölümünde rolü olup olmadığı sorusu da geliyor; sözlü tarih görüşmelerimizde gerçeği saklamış olabilirler mi? Bence hayır, daha önce belirttiğim gibi ebeler zor bir doğum olacağını anlamakta ustaydılar ve böyle bir durumda zaten hamile kadını hastaneye götürüyorlardı. Kertil'e en yakın hastane, yirmi kilometre uzaktaki Sındırgı ilçesinde 1973'te açılmıştı; köye kırk beş kilometre uzaktaki Akhisar ilçesinde ise 1893'ten beri hastane vardı; Şehri Teyze de zor durumlarda 1973'e kadar Akhisar'a, sonrasında ise Sındırgı'ya gittiklerini belirtti. İznik'e en yakın hastane ilk olarak 1951'de açılan Bursa devlet hastanesiydi, 1960'da ise daha yakın olan Bursa Yenişehir devlet hastanesi hizmete girdi, İznik devlet hastanesi 1998'de açıldı; Melahat Teyze de problemleri doğumları sırasıyla bu hastanelere sevk

etmiş. Her ikisinin de doğruyu söylediğini düşünüyorum, çünkü aksi takdirde zaten bu olayları hiç anlatmazlardı, tam tersine görüşmelerimiz sırasında bir kaç kez tekrarladılar, bunun sebebi ise büyük ihtimalle devlet kurumları karşısında derin korku yaşamalarıydı.

Asıl ilginç olan, yaygın kanının aksine, anne ve bebeğe ebelerin değil, deneyimsiz, genç ve acemi oldukları için eğitilmiş ebelerin zarar verebildiğini gösteren örnektir. Örneğin Melahat Teyze yaşadığı bir olayı şöyle anlattı:

Çakırca'dan bir ebe almışlar, şişirmiş kızı, olmuyo doğum. Beni gelip aldılar. Gittim başı kıcı açık, dudağı boyalı bir kadın oturuyo. Bana söylemediler ebe var diye. Muayene ettim, dedim kim yaptı bunu, ben buna el vurmam, doğru Bursa'ya. Bursa'ya kadar arabada kucağımda oturttum, rahminin kafasını kucağımdaki boşluğa getirdim. Bursa'da doktorlar bi bağırdılar bana... Benim hiç suçum yok dedim, ebe hanım yapmış, ben sadece getirdim buraya. Ne vuruyon elliyon o kadar?

Hatice Teyze de Tunceli köylerinde çalışan eğitilmiş ebelerin çok genç ve deneyimsiz olduklarını söyledi: "Eğitilmiş ebeler hep yeni mezunlar, bir şey bilmiyorlar. Cahiller. Onların akli aşkta, gençlikte. Onlar insanın sağlığı ile ilgilenmiyor, gününü doldurup gitmeye bakıyor. Zaten kimse onlara gitmiyordu ki." Onun sözlerini 1960'larda Tunceli Pertek'te görev yapan Makbule ebe de bir anlamda doğruladı, çünkü orada doğumdan çok aşuya ve iğne vurmaya gittiğini söylemişti. Bahsettikleri dönemler kabaca 1960'lar ve 1990'lar arasına denk geliyor ve Karadeniz'in Çiçeklidüz köyünden Ayşe Teyze ve İznik'in Çiçekli köyünden Refika Teyze de

köylerine eğitimli ebenin ilk olarak 1960’larda atandığını belirtti. Yani, eğitimli ebe sayısının birden arttığı 1960’larda Türkiye’de birçok köye eğitimli ebe atandı, fakat doğumdan sorumlu olarak çalıştıklarını söylemek zor, daha çok “modernliğin sembolü” olarak görev yaptılar ve aşı ve sağlık problemleriyle meşgul oldular. Türkiye’de doğumun genel olarak ebelerle doğumdan hastane doğumuna devredildiği sonucuna varmak çok zor değil.³⁹

Görüştüğüm ebelerin ve kadınların aktardığına göre eğitimli ebelerin doğumlarda çok aktif olamamasına dair ilginç bir sebep, devletin bir görevlisi olarak bazen günlerce sürebilen doğum sürecine vakit ayırmada gönülsüz olmalarıydı. Bu durumu Refika Teyze “eğitimli ebe uğraşır mı öyle, anem dururdu başlarında günlerce” diyerek güzel özetliyor, Melahat Teyze ise “onlar doğumu beklerken ilgilenmezmiş. Hastanede kıza bakmamışlar, televizyon seyrediyorlarmış meğersem, bana geldi doğurttum.” diyor. Melahat Teyzenin dikkat çektiği bir başka sebep de ilginçti: Buna göre eğitimli ebeler doğum için çok para istiyordu, oysa kendisi her doğuma gidiyordu, bu yüzden insanlar onu tercih ediyordu: “Çok para isterler, pazarlık yaparlar. Ben çağıran herkese giderim. Öğretmenlerin, hakimlerin, savcılarının, subayların, veterinerlerin çocuklarını doğurttum. İnsan ayırmam, fakir Çingenlere, Kürtlere ne çok gittim doğuma. E millet fakir, ben ne verirlerse alıyom. Kimisi hiç vermezdi, helal olsun, ne mutlu, candan can kopuyo.” Bu nokta daha önce belirttiğim gibi Besim Ömer’in çok önem verdiği bir ayrıntıydı ve eğitimli ebelere her sosyal sınıftan insana hizmet verme-

leri gerektiğini öğütlüyordu.⁴⁰ Melahat Teyze ayrıca eğitilmiş ebelerin “modern” görüntülerinden dolayı da halk tarafından tercih edilmediğini ekliyor:

Hükümet ebeleri başı açık kıçı açık, bismillahi yok Allahı yok, bana gelirler. Ben okuyarak doğum yaptırıyorum. Hepsi çok genç ebelerin zaten. Birine gittim, ebe geldi deyince, beni dudağı boyalı süslü püslü ebe zannetmişler. Kaçmayın kaçmayın ben de sizin gibi kadını dedim. Bismillahirrahmanirrahim diye girdim odaya. Kadını mahvetmişler, kanaması var. Hemen temizledim, zafiranla dezenfekte ettim. İğnesini vurdum yatırdım. Yapmayın ya böyle bilmeden dedim, yazık günah kıza.

Elbette eğitilmiş ebeleri dış görüntülerinden dolayı yargılaması yanlış, fakat sözleri halkın eğitilmiş ebelere dair düşünceleri hakkında ipucu sağlıyor. Eğitilmiş ebelerin doğum esnasında uygulanan dini ritüelleri önemsememeleri de ebelerin eğitilmiş ebelere tercih edilmesinde etkili olmuş olabilir.

Yine de eğitilmiş ebeler ve ebeler arasında her zaman çekişme yoktu, tam aksine bazı durumlarda dayanışma da mevcuttu. Örneğin Şehri Teyze Kertil köyünde üç yıl görev yapan eğitilmiş ebe Yahşi'nin “bir kaç doğum yaptırdığını” ve bu doğumlara kendisinin de yardım ettiğini söyledi. Akıllı bir kadın olan Şehri Teyze kendisi için daha rahat doğum yaptırmayı sağlayan, kadını sırt üstü yatırmayı da Yahşi ebeden öğrenmiş. Karşılıklı bilgi aktarımı sadece onlara özel değil, örneğin Hatay'da köy ebelerinin bazı durumlarda “hükümet

40 Bkz. İlk yarı, 1.2

ebesi” olarak adlandırdıkları ebelerle birlikte doğumlara katıldıkları, onlardan doğumun yatarak yaptırılması, göbeğin sıvazlandıktan sonra kısa kesilmesi gibi bazı tıbbi uygulamaları görerek öğrendikleri, yeri geldiğinde de bunları uyguladıkları tespit edilmiş.⁴¹ Ancak Melahat Teyzenin anlattığına benzer bir şekilde Yahşi ebe de çok yetkin değilmiş, örneğin kadının “sonunu”, yani plasentayı alamıyormuş ve bu işi her zaman Şehri Teyze yapıyormuş, zaten Yahşi ebe de Şehri Teyze için “benden daha bilgilisin teyze” diyormuş. Kendisine “Yahşi ebe bilgili miydi?” diye sorduğumda deneyimi teorik bilgiden aşağı konumlandıran paradoksal bir cevap verdi: “Kız bilmez mi ebe olmuş. Okumadan biliyo. Ben gibi tecrübeli değil ki.”

Satı Teyzenin hikâyesi de benzer paradokslar içeriyor. Manisa-Gördes’e bağlı, 1990’lardaki şehre göçe kadar yaklaşık 300 haneye sahip Doğanakaya’ya köyüne ilk eğitimli ebe 1990’da atanmış. Bunun geç olmasında, Doğanakaya’nın Akhisar’a çok yakın, yirmi kilometre, mesafede olması etkili olmuş. Kocası Akhisar’da devlet memuru olduğu için bu köye atanan Tekirdağlı Melike ebe, atandıktan kısa süre sonra hamile kalmış ve oğlunu köyde büyütmüş. Ailece köyde yaşadıkları için emekliliğine kadar, yirmi yıldan fazla bu köyde çalışmış ve köylüler tarafından hala çok seviliyor. Köyde yaşadığı uzun zaman kadar, cana yakın bir insan olması ve köylülerin sağlık sorunlarına ilgili davranışları, köylülerin onu hala överek hatırlamalarını sağlıyor. Köylü kadınlar Aralık 2010’da köye atanan yeni ebenin “hiç onun gibi” olmadığını belirttiler.

41 Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”.

Melike ebe atandığı ilk yıllarda sadece sağlık sorunları ile ilgilenirken, bir süre sonra köydeki doğumlara da gitmeye başlamış. Onu meslektaşlarından farklı kılanın her doğuma Satı Teyzeyi yardımcı olarak çağırması olduğuna inanıyorum, fakat anne olması da köylülerin gözünde önemliydi diye düşünüyorum. Melike ebe ile her doğuma giden Satı Teyze, kadını sırt üstü yatırarak değil, oturur pozisyonda doğum yaptırdıklarını belirtti. Daha önce değindiğim gibi, bu doğum pozisyonu ebenin yanında mutlaka bir yardımcı kadını gerektirir. Satı Teyze Melike ebenin her doğuma onu çağırdığını ve yardım ettiğini övünerek çok defa anlattı, fakat anlatılarından çıkan sonuç, aslında Melike'nin çoğu durumda doğumda yardımcı kadın olması, asıl ebenin ise Satı Teyze olması. Çünkü Melike ebe kadına arkadan sarılır veya bir dizinin üzerine oturturmuş, Satı Teyze ise kadının önünde durarak bebeği almış.

Bu örnekte eğitilmiş ebenin de köyün ebesinden etkilendiği ortaya çıkıyor, ki bunun tek örnek olmadığı anlaşılıyor; örneğin Delaney'in araştırma yaptığı köyde de eğitilmiş ebe kadını bir iskemlenin üzerine oturtarak doğurturmuş.⁴² Delaney'inki bir tarih çalışması olmadığı için bu bilgi, bağlamına yerleşmemiş ve yorumsuz aktarılmış. Fakat İznik'te görüştüğüm kadınlar da 1990'lardan sonra X köyünde görev yapan ebenin iskemle üzerinde doğum yaptırdığını söylediler; yeni çalışmaların bu etkileşime dair çok sayıda örnek çıkaracağından kuşku yok.

Bu etkileşim elbette kadın dayanışmasına dair güzel bir örnek oluşturuyor, ancak "modern" bir eğitim almış eğitilmiş

42 Delaney, 63.

ebenin *yaşlı* ebe üzerinde olumsuz bir etkisi de var: Doğuma dair algının “doğal” bir olaydan “pis” bir olaya dönüşmesi. Satı Teyzenin “koku gelirdi, çocuk bazen apacık çıkar, bazen pis kokardı. Bazen tertemiz olur, bazen yağ olur. Sen ebesin sen yanaş derdi. Kimi çocuk kanlı çıkar, kollarını sıvarsın da gene kan olur, o zaman ebe sen al derdi. Kollarım ta buralarım kadar kan, bok içinde kalırdı da yine giderdim doğumlara.” Sözleri bu algıyı tınılıyor, yine de “seviyor muydun ebelik yapmayı?” diye sorduğumda “Acık pislik olurdu da ne desen çekilirdi. Bazı çocuk olduğu vakit yağ sıvanmış gibi olur elin de elini sabunlarsın, ne olacak, temizlenir.” diye cevap verdi. Şehri Teyzenin şu sözleri ise eğitilmiş ebenin algısını çok iyi yansıtıyor: “Ben teyze aylığımlı alıyorum, sen bu pis işi neden yapıyon, derdi. Pislği kokmaya pek mi hayransın derdi ebe hanım. Sana bu köylü ne veriyö derdi ama gitmedim mi köylü darılırdı.” Şehri Teyzenin görüşmeler sırasında bu sözleri birçok kez tekrar etmesi, sadece eğitilmiş ebenin değil, kendisinin de yapılan işi “pis” olarak gördüğünü düşündürdü bana. Fakat bu konuda aslında ikilem yaşıyordu, çünkü bebeği şöyle anlattı:

O çocuğu doğurttum mu, yıkamadan önce koklardım. Yıkanmadık çocuk, burcu burcu burnuma kokardı. Kokar yenidoğan çocuk. Pek güzel kokar. Bi güzel kokar. Hiç günahsız sabi o. O çıktığı zaman burcu burcu kokusu olur, alışmışım. Ben iğrenmezdim.

Acaba Yahşi ebenin ebelik işini “pis” olarak tanımlaması Şehri Teyzeyi rahatsız mı ediyordu? Bu yüzden mi Yahşi ebenin sözlerini aktardıktan sonra bebeğe dair bu sözleri söyledi? Bence büyük bir ihtimalle durum bu, bir anlamda eğitilmiş ebe kendince “pis” gördüğü işleri Şehri Teyzeye yap-

tırdı. Fakat asıl önemlisi ne gördüğüm diğer ebelerin, ne de bu çalışma sırasında ve sonrasında doğumu nasıl tanımladıkları hakkında görüşlerini sorduğum kadınlardan “pislik”, “iğrenmek” gibi kelimeler duymadım. Üsteleyip doğumun “pis”liğini sorduğumda da ya garip ve kınayan bakışlarla karşılaştım ya da “asla, doğum sırasında oluşabilecek pislik doğal bir şeydir” benzeri cevaplar aldım. Melahat Teyzenin yorumu da önemli: “Doğumda her şey olur, osurulur da sıçılır da, hemen örterim”.

Bu açıdan bakıldığından doğuma ve bebeğe dair “pislik”le ilgili kavramlar kullanılmasının doğumun medikalleşmesi ile yakından ilgili olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu süreçte, erkek doktorlar sadece doğum ve doğuran kadın değil, yeni doğan bebeği de “pis” olarak algılıyor, tüm bunları “pislik” ile ilgili kavramlarla ilişkilendiriyorlardı.⁴³ Erken cumhuriyet döneminin bir aydınının şu sözleri buna dair ipucu verir: “Ebeler çoğunlukla köylerinde sayılan insanlardır. Bunlar uysallıklarına, tok gözlülüklerine, külfetli ve gönül bulandırıcı hizmetlerde gücürgenmediklerine göre kıymet taşırlar.”; “gönül bulandırıcı” elbette “pis” kavramı ile yakından alakalı; Besim Ömer’in doğum sırasında “hijyen”e azami önem verilmesini çok kere vurgulaması, deyim yerindeyse “hijyen takıntısı” da bu bağlamda görülebilir.⁴⁴ Eğitimli ebeler bu açıdan bakıldığında doğumun “pisliğini” temizlemek için görevlendirilmişlerdir.⁴⁵

43 Mavis Kirkham (editör), *Exploring the Dirty Side of Women's Health* (New York: Routledge, 2007).

44 Tıgılı, “İsparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış”, 1582. Ayrıca bkz. Besim Ömer, *Doğururken ve Doğurduktan Sonra*.

45 Helen Callaghan, “Birth Dirt,” *Exploring the Dirty Side of Women's Health*, editör Mavis Kirkham (New York: Routledge, 2007), 21; ayrıca He-

Besim Ömer'in "yaşlı acuze" ebeleri her daim "pis" olarak tanımlamasının da bu çerçeveden görülmesi gerekir. Foucault'yu hatırlarsak, "hijyen" ve "pislik" in modernite sürecinde birbirine karşıt konumlandırılmış kavramlar olduğunu fark ederiz, "eğitimli ebe"ler "hijyenik" doğuma önem veren "temiz" devlet görevlileri iken "yaşlı acuze"leri onların tam karşıtı olarak konumlandırıp "pis" olarak tanımlamak kaçınılmazdır. Görüştüğüm ebelerin hiçbirinin "pis" kadınlar olmadığını elbette belirtmek gerekli; Besim Ömer'in suçlamalarını haksız çıkarırcasına temiz evleri, kıyafetleri ve elleri vardı. Doğum sırasında temizliğe çok dikkat ettiklerini birçok kez vurguladılar. Kuşkusuz onların "hijyenik" olduğunu iddia edemem veya Akşit'in yaptığı gibi "mikrop ve hijyen gibi kavramların tam olarak yerleşmediği"ni söyleyerek yargılamam.⁴⁶ Daha çok, modern dünyada kadınlara bir baskı aracına dönüşmüş "hijyen" takıntısını akılda tutarak, "hijyenik" olmanın bir insanın ne kadar "temiz" veya "pis" olduğunu belirlemek için problemlili bir kavram olduğunu eklemek isterim.

Aslında modern "hijyen" ve "mikrop" takıntısının etkisi, kendisini İznik'teki genç eğitimli ebelerin karşısında deneyimli ve dindar olarak konumlandıran Melahat Teyzenin sözlerinde çok açık görülüyor:

İlk doğumumda on dokuz yaşındaydım, halam yaptırdı. Eskiden mikrop yok muydu ki? Tarladan gelmiş, ellerini yıkadı bi, eldiven falan da yok, hiç bişey olmadı bana. Belki

len Callaghan, "Birth Dirt: Relations of Power in Childbirth" (Doktora tezi, University of Technology, 2002).

46 Akşit, 163.

mikrop yokdu o zaman. Şimdi zafıran döküyom, zeytinyağı kaynatıyom, bakıyom rahim kaç santim açılmış falan, mikrop kapıyo millet şimdi. Ama allahıma şükür ben hiç görmedim.

Modern doğuma “dualar” ile meydan okuyan Melahat Teyze konu “hijyen”e geldiğinde tam da hakim söylemi sahipleniyor. Aslında onu diğerlerinden farklı kılan sadece İznik’te çok ünlü olması ve kendini eğitilmiş ebelerin rakibi olarak konumlandırması değil, eğitilmiş ebeye benzer bir şekilde doğum yaptırması. Çünkü söylediğine göre, çok doğum yaptırdığını gören kocasının bir arkadaşı ona tıbbi doğum seti hediye etmiş: “Teyze dedi İznik büyük yer, sana doğum geliyor, sana çanta düzelim dedi. Gitti eczaneye 80 kuruşa, ne kadar pahalıydı o zaman o çanta, içinde eldiven, zafıran, makas, iki tane penseli makas, göbek kesme makası, gazlı bez, steteskop, doğumdan sonra kanama olursa iğne, her şey olan çanta yaptı bana.” Bu set sayesinde İznik’te otuz beş yıl başarıyla doğum yaptırmış, hatta şehirdeki en ünlü doktor bile onu tavsiye ediyormuş. Zaten Melahat Teyzeyi sözlü tarih görüşmesi için bu şekilde buldum; İznik’teki dostlarım 1998’de devlet hastanesi açılana kadar Doktor Hakkı Töre’nin “çok iyidir” diye tavsiye ettiği ebe olduğunu söylemişlerdi. Görüşme sırasına Melahat Teyze birçok defa hijyen için antiseptik sıvı zafıran kullandığını, -ki “zafıran”ın onun gözünde hijyeni temsil ettiği aşıkâr-, hamile kadının kalp atışlarını stetskop ile dinlediğini ve rahminin doğum sancılarıyla kaç santim açıldığını kontrol ettiğini, çünkü altı santim açılmışsa başarılı bir doğum gerçekleşeceğini anlattı.

Melahat Teyzenin defalarca tekrar ettiği bir başka ayrıntı, iğne yapmayı bildiği idi; bunu, ona iğne yapmaya gelen

bir eğitimli ebeden öğrendiğini söyledi. İğne yapabildiğini defalarca tekrar etmesi aslında şaşırtıcı değil, çünkü iğne yapabilmek, garip bir şekilde sağlık alanında simgesel önemi olan bir edim. Köylere sadece aşıya değil, yaşlı köylülere iğne yapmaya gittiğini de çok kez tekrarlayan Makbule ebe gibi köylerde görüştüğüm diğer kadınlar da iğne yaptırma-ya çok defa vurgu yaptılar, bunun için de köylerdeki eğitimli ebeye gittiklerini söylediler. Örneğin Doğanlı köyüne yeni atanan ebe köylülerin gözünde “iyi değildi” çünkü köylülere yaklaşmıyor, “iğneyi bile karşıdan vuruyormuş.” Ebeler ise doğuma ek olarak birçok başka konuda da yetkin oldukları halde, “ama iğne yapamıyorum” diye üzüntüyle belirttiler. Bütün bunlar, iğne yapmanın halkın gözünde modern tıbbın bir sembolü olduğunu düşündürüyor; büyük bir ihtimalle eğitimli ebeler de iğne yaparak halkın gözünde saygı kazandılar.

2.4

“Kürtaj olacaksa hamile olduğunu saklardım”: Ebelerin Üreme ile İlgili Diğer Faaliyetleri

Ebeler köylerde sadece doğumla ilgilenmiyordu, yeni doğan bebeğin sağlık sorunlarına bakmak,⁴⁷ doğum yapan kadına bebek bakımı, örneğin emzirme konusunda destek vermek, hatta doğuran kadın iyileşip ayağa kalkana kadar eviyle ilgilenmek faaliyetleri arasındaydı.⁴⁸ Tabii ki sonuncuyu sadece gerekli olduğunda yapıyorlardı, çünkü Türkiye genelinde

47 Satı teyze: Çocuk hasta olursa getirirler, ak gelincik (bir çeşit soğuk algınlığı) olur, ya göbeği sancı olur.

doğuran kadının doğum sonrasında yalnız kaldığı ender-
dir; genelde akrabaları yanındadır. Örneğin Hatice Teyze
Dersim’de kadın doğum yaptıktan sonra iyileşip ayağa kal-
kana kadar yemeğini, evin işini akrabalarının, komşularının
yaptığını vurguluyor.

Doğum sonrasında yaygın olan iki adet, *tuzlama* ve *kırkla-
ma* da aileden kadınların veya çoğu zaman ebelerin uygula-
dığı ritüellerdir. Her ikisine dair yeterince zengin literatür
mevcuttur ve burada tekrardan ziyade, ebelerin doğum ala-
nındaki manevi rolünü aydınlatmak için genel bir özet ve-
receğim.⁴⁹ Adetlerin ilki *tuzlama*, bebek doğduktan sonraki
kırk gün içinde hafif tuzlu suyla bebeğin ayaklarını, koltuk
altlarını, avuçlarını ve ağzının içini ıslatmaktır. İnaniş’a göre
bu arınma ritüelinin amacı büyüdüğünde bebeğin teninin
ve ağzının kokmasını engellemektir. Çoğunlukla bu ritüeli
uygulaması için ebe eve davet edilir ve bebeği yıkayıp tuz-

48 “Ebenin lohusayı sık sık ziyaret ederek bakması adettir.”, Ertem, “Do-
ğum İnanları II”, 411; “Doğumdan sonra ebe çocuğu yıkar, kundaklar,
anasının yanına yatırır ve kendisi çekilip gider. Bir defa daha çağırırlarsa
gelip çocuğa ve loğusa kadına da bakar, çağırmazlarsa kendiliğinden gel-
mez.”, Mehmet Tuğrul, “Mahmutgazi Köyünde Doğum ve Çocuk Bakımı
ile İlgili Gelenekler,” *Ülkü* 1 (Ocak 1947): 22; “Ard ebe doğumdan bir
hafta kadar eve gelir ve evin temizliğinde, çamaşırında, yemeğinde, ço-
cuğun bakımında lohusaya yardımcı olurdu.”, Hüray Mear, *Kıbrıs Türk
Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm ile İlgili âdet ve İnanışlar* (Kıbrıs:
K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992), 31.

49 Bkz. Tıgılı, “İsparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış II”; Ertuğrul
Taylan, *Çokaklı Köyü: Sosyo-Ekonomik Yapı ve Halk Kültürü Araştırma-
sı* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995); Erdentuğ, *Sün Köyü’nün Etnolojik
Tetkiki*; Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”; Teke; Salih Uçak,
“Ergani’de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği” (Yüksek
lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007); Başçetinçelik ve Moumin.
Tuzlama ve kırklama’nın sembolik önemine dair geniş bilgi için bkz. Di-
lek Yüksel, “Gaziantep ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanış ve Uygula-
malar,” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2007), 132-140.

lar. İkinci ritüel *kırklama*, Osmanlı zamanında doğumun kırkuncu gününde hamamda kalabalık bir kadın topluluğu ile yapılır, tüm gün hamamda eğlenilirdi. Ritüelin bugünkü uygulaması bölgeden bölgeye ufak farklılıklar gösterse de temelde Osmanlı zamanındaki gibidir: Ebe veya aileden yaş almış bir kadın bir kap suyun içine özel bitkiler, kırk taş gibi büyüsel simgesi olan maddeler atarken suya dua okur. Doğum yapan kadın ve bebek banyo yaptıktan sonra bu okunmuş suyu bedenlerine dökerler. Bu ritüeller ebelerin doğum alanındaki rolünün sadece tıbbi, yani doğurtmaktan ibaret olmadığını gösterdiği kadar kadınlar için de hamilelik, doğum ve sonrasında sadece tıbbi bir süreç olmadığını, aksine ruhsal bir süreç olarak da algılandığını gösteriyor. Bu anlamda bu süreçteki ritüelleri “şifa ritüelleri” olarak kavramsallaştırmak mümkün.

Bu ritüeller özellikle *lohusalık*, yani doğumdan kırk gün sonraki dönemde yapılır ve sadece bunlardan ibaret değildir. Doğum yaptığı için “tüm günahlarının temizlendiğine” ve “bir melek kadar saf” olduğuna inanılan anne ve bebeğin aynı zamanda olumsuz -şeytani- güçlerden, özellikle yaygın olarak inanılan “alkarısı”ndan korunmaları gerekir. “Alkarısı” inanışa göre lohusaya ve yeni doğan bebeğe “musallat” olan ve zarar veren bir varlıktır.⁵⁰ Ondan korunmak için yattıkları odada yalnız bırakılmamaları, yataklarının başucuna Kuran’ı asmak, annenin cinsellikten uzak durması gibi adetler yaygındır; Manisalı bir “ebe ninenin” verdiği öğüt durumu özetliyor: “Haftada bir gün çocuğu yıkayın, bazıları kırk gün yıkamazlar, ben öyle pisliği sevmem sade

50 “Alkarısı”na dair ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları’nın İzleri*, (Ankara: Berikan, 2010), 112-118.

çocuğumu üşütmeyin, çocuğun yastığı altına bir musaf, bir bıçak, bir parça ekmek kırığı koyun, beşiğin ayakucuna süpürge koyun dursun ne olur ne olmaz, odadan dışarı çıkar dalarsın, çocuk da uyuyuverir yavruma cinler musallat olmasın... emi kızım.”⁵¹ Lohusalık dönemindeki ritüeller Alevi topluluklarında da yaygındır, örneğin Dersim’de Hasanlil köyünde (Elbistan) kırklama yapılır, alkarısı için yastığın altına bıçak konur; Höbek köyünde (Divriği) kırklama, cinsel ilişki yasağı, alkarısı korkusu vardır; Ortaköy köyünde (Çayırli) çocuk ve anne yalnız bırakılmaz; Tatlısu köyünde (Çağlayan) korunmak için anne ve bebeğe muska takılır; Üzümlü köyünde (Erzincan) anne ve bebek kırk gün yalnız bırakılmaz; Alçiçek köyünde (Elbistan) kırklama ve cinsel ilişki yasağı mevcuttur.⁵² Ebeler tüm bu ritüellerde gerek uygulayan gerekse uygulama hakkında bilgi veren kişiler olarak kilit role sahiptir, fakat bu rollerini Türkiye’de sadece folklorik çalışmalar konu edinmiştir, medikal fakültelerde nadiren konu olduğunda ise gelenek ile modernite/tıp karşıtlığı yeniden üretilmiştir.⁵³

51 Avni Altınar, “Tarhala Obasını Tanıyalım 2,” *Gediz* 10 (Şubat 1938): 10-14.

52 Hans-Lukas Kieser, “FAN-Forschungsprojekt - Alevitische Lebenswelten: Wandel, Migration, Diaspora (20. Jh.)” (Yayımlanmamış Araştırma Projesi, Zurich Üniversitesi, 2003). Bu bulgular 2000-2003 arasında Dersim bölgesinde yapılan bir araştırmada elde edilmiştir. Projenin ilgili bölümlerini benimle paylaştığı için Hans-Lukas Kieser’e teşekkür ederim.

53 Bkz. Gamze Eğri, “Tokat İli Bir Sağlık Ocağı Bölgesindeki 15-49 Yaş Grubu Evli Kadınların Doğum Sonu Dönemde Anne ve Bebek Bakımına Yönelik Geleneksel Uygulamaları” (Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006). Meksika ilginç bir karşılaştırma sağlar; Meksikalı ebelerin de rolleri sadece tıbbi değildir ve kötü ruhları kovmak gibi ritüelleri uygularlar. Fakat Meksika’da ebeler ülkedeki modern tıp sisteminde görev yapan doktor, ebe, hemşirelerle ilişki içindedirler, jinekoloji ve pediatri alanında temel eğitim almışlar ve sistemden dışlanmamışlardır; Michael Heinrich, “Herbal and Symbolic Forms of Treatment in the Medicine of the Lowland Mixe,” *The Anthropology of Medicine: From Cul-*

Ebelerin doğum alanındaki tıbbi rolleri de doğumu aşmaktadır. Spiral veya doğum kontrol hapı gibi yöntemlerin yaygın olmadığı dönemlerde kadınlara doğum kontrolü konusunda bilgi verirlerdi. Daha önce değindiğim Balıkesir Köy Ebe Okulu'nda bir ebelik öğrencisine sorulan “zor” soru, “bir kadının hamile olduğunu nasıl anlarsınız?” ebeler için en basit sorulardan biridir; çünkü kadının hamile olup olmadığına ek olarak kaç aylık hamile olduğunu, hatta bebeğin erkek mi kız mı olduğunu bile anlayabilmektedirler: “Yılların birikiminin sonucu olarak cinsiyet belirleme ve çocuğun anne karnında geçirdiği aşamalar hususunda modern tıp açısından yüzde yüze varan doğrulukta sonuçlar elde etmeleri dikkate değerdir.”⁵⁴ “Nasıl anlıyorsunuz?” soruma verdikleri cevaplar içinde Satı Teyzenin sözleri açıklayıcı: “Hemen eline gelir o, çok bellidir.” Melahat Teyze ise şöyle diyor: “Bana gelirler, kız mı oğlan mı. Kızım ben bilmiyom diyom, yok sen biliyon diyorlar. Şimdi gelseler ne gün doğuracağını bilirim. Hamile olup olmadığını bilirim.”

Ebeler bunun dışında kısırlık ve düşüklüğü tedavide de yetkindir. Sadece görüştüğüm ebeler değil, Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan ebeler de bu konulardaki yetkinliklerini belirtmişlerdir.⁵⁵ Ayşe Teyze “çocuğu olmayanları sıcağa kordum, bellerini çekerdim, Allah da yardım ederdi, olurdu. İki kişinin olmadı, onların da erkeğin olmuyor,

ture to Method, editörler Lola Romanucci-Ross, Daniel M. Moerman ve Laurenc Tancredi (Westport: Bergin & Garvey, 1997), 71-95.

54 Santur, “Bozhüyük Köyünde”. Ayrıca bkz. Karataş, “Erzurum Narman Çimenli Köyü” ve Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”.

55 Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”. Ayrıca bkz. Balıkçı; Santur, “Bozhüyük Köyünde”; Erdentuğ, *Hal Köyü’nün Etnolojik Tetkiki* ve Karataş, “Erzurum Narman Çimenli Köyü”.

fayda etmedi.” dedi. Hatice Teyze de kısırlık için buhar tedavisi yapıyormuş. Şehri Teyze ise “Çocuğu olmayanlara çocuk sardıldılar bana. Sarardım karnını, yatırırdım, belini sıkardım, kasığını çekerdim çekerdim, yumurtanın ağını kasığına sarardım, beline sarardım. Sonra onu yatırırdım, kımıldama kızım derdim, akşama kadar yat, akşamleyin adam kıyına yatsın, adam çekilince çaputu burana koy yat derdim.” Melahat Teyze ise tedavisini “Çocuğu olmayana buğu yapıyom, içine otlar koyuyom, sonra yatırırm onu yatağa, akşama birleşsinler, olur çocuk. Bi de kasıklarına beline kavanoz kapıyom. Daha bir ay önce gittim ilaç yapmaya.” diye anlattı.

Günümüzde dahi kadınlar doktora gitmek için şehre inmeden önce ebelere danışmaya devam ediyorlar; örneğin eğer ebe hamile olduklarını söylediyse doktora gitmek için yola koyuluyorlar.⁵⁶ Elbette bunda maddi olanaksızlıkların etkisi önemli, devletin halka ücretsiz sağlık hizmeti götürmede yetersiz kaldığı göz önüne alındığında şehre gitmek için ancak buna değiyorsa “masraf” a giriliyor.⁵⁷

Ebelerin üreme alanındaki en önemli yetkinlikleri ise kuşkusuz kürtaj konusunda bilgi sahibi olmak. Daha önce belirttiğim gibi kürtaj devlet politikaları açısından kadın bedeninin kontrol altına alınmasının en önemli sebeplerinden biri; çünkü nüfus devlet için güç anlamına geliyor.⁵⁸ Modernite sürecinde sadece Osmanlı İmparatorluğu ve

56 Bkz. Mear; Aktan Müge Ercan, “Gelibolu Yarımadası’nın Geçiş Dönemi Adetleri Üzerine Bir İnceleme (Doğum-Düğün-Ölüm)” (Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2002); Bülbül; Yüksel; Teke ve Uçak.

57 Devletin sağlık politikalarındaki sorunlar için bkz. Günel.

58 Bkz. Giriş bölümü.

Türkiye Cumhuriyeti'nde değil, tüm dünyada kürtaj karşıtı politikalar etkiliydi.⁵⁹ Ekonomik, politik ve askeri güç için hayati önem taşıyan nüfusa tehdit anlamına gelen kürtaja dair bilgi sahibi olmaları, ebelerin Batı'da marjinalize edilmeleri ve meslek dışı bırakılmalarının en önemli sebeplerinden biriydi.

Aslında Türkiye'de bazı kadınlar kürtaja dair bilgiye zaten sahiptir ve bunun için ebeye danışmaya ihtiyaçları yoktur.⁶⁰ Kadınlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilginin niteliği elbette tartışmalıdır, çünkü bazı uygulamalar tehlikelidir ve kısırlık, hatta ölüm ile sonuçlanabilir.⁶¹ Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştığı günümüzde dahi neden bazı kadınların kendi kendine kürtaj riskine girdiğini anlamak için sosyal faktörleri gözönüne almak gereklidir. Örneğin kadının kocası doğum kontrolüne karşıysa, kadının doğum kontrol yöntemlerine ulaşması zorlaşabilir, ki bu da istenmeyen gebelikle sonuçlandığında kadın kocasından gizleyebilmek için bir sağlık merkezine gitmek yerine kürtajı kendisi uygulamak zorunda kalabilir. Özellikle muhafazakâr yapıya sahip bölgelerde şu tespitin hafife alınmaması gereklidir: “Erkeğin istemediği ya da bilmediği bir şeyi kadın istese de bilse de izinsiz, habersiz uygulayamaz. Konu bu şekilde ele alınmadığı için kadınlar ‘kendince’ doğum kontrolü ve kürtaj uyguluyor.”⁶²

59 Bkz. Catharine A. MacKinnon, *Toward a Feminist Theory of the State* (Cambridge ve Londra: Harvard University Press, 1989).

60 Örneğin bkz. Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”; Santur, “Bozhüyük Köyünde”; Teke ve Uçak.

61 Santur geleneksel yöntemlerin tehlikeli olduğunu söylemekle yetinir, fakat yöntemlerin ne olduğunu ve neden tehlikeli olduğunu açıklamaz, Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”.

62 Nahya, 80.

Bir başka sebep kadının içinde yaşadığı toplumun değer yargılarıdır. Kürtaj ahlaki olarak yanlış, dini olarak günah şeklinde algılanıyorsa kadının geleneksel kürtaj yöntemlerine başvurması muhtemeldir.⁶³ Her iki durumda da ve elbette kocası izin verse dahi maddi imkânları elvermiyorsa, kadınlar ya kendileri ya da ebeye danışarak kürtaja başvurabilir. Böyle bir çalışma yapılmamış olsa da, ebeye danışmanın diğerinden daha güvenli olduğu söylenebilir, üremeye dair birçok konuda bilgi sahibi olan ebelerin kürtaj konusunda da bilgili olduğunu tahmin etmek zor değil. Konu hakkında Şehri Teyze şöyle diyor:

Hiç onları tavsiye etmedim, bilsem de. Kimisi geliyo çocuk var mı diye, Şehri hala istemiyom çocuk diyo, bakıyom topaklanmış kasıkta çocuk, olmuş çocuk, yok çocuk sende diyom. Çocuk yok diyom onu düşürtmüyom. Yalan söyledim, günaha girmesin. Vaktinde düşünsün, yatmasın adamınla, önlem alsın, ama kaldı mı düşürmek günah.

Satı Teyze de kürtaja “günah” açısından yaklaşıyor:

Çocuk düşürmeyi ben biliyom da yapmam, günah, sana Allah vermiş. Çocuk var mı diye baktırmaya gelirlerdi. Var, e nolcak? Nasıl düşecek diye sorarlardı, iki aylık olmadan belli olmaz. Ama ben o yükün altına girmem. Çocuğu

63 Urfa’da kürtaj toplum tarafından onaylanmadığı için geleneksel çarelere ve ebeye başvuruluyor, Biçer, 3. Kürtaja dair ahlaki tartışmalar için bkz. Saliha Altıparmak, Meltem Çiçekçioğlu ve Gülay Yıldırım, “Abortus and ethics,” *Cumhuriyet Tıp Dergisi* 31 (2009): 84-90. Kürtajın dini açıdan “günah” olmasına dair bkz. Adem Dölek, “Ayetler ve Hadisler Işığında Çocuğun Yaşam Hakkının Korunması,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2009): 61-82.

düşürmek için ilaç yapılyo da günaha giriyoz yapmam. Günah. (Çok sessiz konuşuyor) İki-üç aylık oldu mu gene neyse, can almadıysa.

Belki her ikisi de günah olmadığına kanaat getirdiklerinde kürtaj yapıyorlardı fakat bu konuda dikkat çeken, görüştüğüm diğer ebelerin kürtaja dair sorularımı sessizlikle karşılamasıydı, başka ebeler de benzer tavır almışlar.⁶⁴ Şehri Teyze ve Satı Teyzeye kürtaja dair farklı sorular sordumsa da başka şey söylemeyip sessiz kalmalarını, diğer ebeler gibi kürtajan politik açıdan öneminin farkında olmalarına yorabiliriz; yani ebeler büyük bir ihtimalle kürtaj konusunda yardım ettikleri ortaya çıkarsa başlarının devlet kurumlarıyla derde girebileceğinin farkındalar.

64 “70 yaşında bir ebe, çocuk düşürmeyi bildiğini söylüyor ama bilgi saklıyor, uygulamaların bazısını anlatmıyor.”, Karataş, 150. Ayrıca bkz. Biçer ve Nahya.

3

SOSYAL HAYATTA EBELER

3.1

“Hem cenaze hem doğum olur mu?”:
Ebelerin Doğum Dışındaki Faaliyetleri

Ebeler içinde yaşadıkları toplumda “ebe” olarak adlandırılırlar ve asıl faaliyetleri doğum ve üreme ile ilgili olsa da başka birçok alanda da aktif kadınlardır. Bunlardan biri evlilik veya sünnet düğünü gibi özel günlerde aşçılık yapmaktır. Ayşe Teyze ve Rabia Teyze, yaşadıkları köylerde uzun süre aşçılık yapmışlar; ilki artık çok yaşlandığı için, ikincisi ise “kocasını göndermediği” için yapmasa da, köylüler hala yaptıkları yemeklerin lezzetinden bahsediyordu. Üstelik sadece kendi yaşadıkları köylerde faal değillerdi, yakın köylerden de çağrılıyorlardı, ki bunun sosyal ilişkilerini geliştirdiğini ve tanınırlıklarını artırdığını tahmin etmek güç değil.

Bir başka faaliyet alanları hayvan doğurtmaktır. Daha önce değindiğim gibi Melahat Teyzenin ebeliğe olan merakı hayvan doğurtmasıyla başlamıştı, o İznik’e geldikten sonra hayvan doğurtmasa da her ikisine de devam eden ebeler

vardı.¹ Ayşe Teyze görüşmelerimiz sırasında Çiçekliköy’de ve yakın köylerde doğurttuğu onlarca hayvandan birçok kez bahsetti, hatta ona göre “hayvan doğurtmak insan doğurtmaktan daha zor”dur. Bunun sebebi büyük bir ihtimalle hayvancılığın Karadeniz’de yaygın ve çok önemli olmasıydı. Şehri Teyze de acil bir iki durumda hayvan doğumuna gittiğini söyledi, fakat artık gitmiyormuş, çünkü bu işi sadece veterinerler yapıyormuş. Bu durumun Türkiye’nin çoğunluğu için geçerli olduğu söylenebilir.

Ebelerin bir başka faaliyet alanı ölü yıkamak ise günümüzde de devam ediyor ve sadece görüştüğüm ebeler değil akademik çalışmalar da ebelerin çoğu durumda ölü de yıkadığını gösteriyor. Ölünün yıkanması İslam dinine göre zorunlu bir görev, erkekleri genellikle cami imamları yıkarken kadınları bu işi geleneksel olarak öğrenen kadınlar yıkıyor. Ayşe, Şehri, Melahat, Hatice, Refika ve annesi Rabia Teyze gibi Ulaşlı Türkmenlerinde de ebeler aynı zamanda ölü de yıkıyorlar.² “Ölü yıkayıcıları” sosyal bilimlerde ebeler gibi görünmez kalmış ve haklarında araştırma yapılmamıştır, daha- sı aşağılamak için kullanılan bir deyimdir.³ Hayatın üç ana geçiş döneminin -doğum, evlenme, ölüm- ikisine ebelerin

1 Wing-Önder’in çalışmasındaki ebe de hayvan doğurtmaktadır, Wing-Önder, 186

2 Ersoy.

3 Ölü yıkama sırasında uygulanan ritüeller hakkında bilgi veren ender bir çalışma için bkz. Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm* (Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1971). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, “bize ölü yıkayıcıları dediler” diyerek bu “hakaret”i dile getirmişti. Ayrıca erken cumhuriyet dönemi sonrası gündeme getirilen din adamı eğitimi, “memlekette ölü yıkayacak imam dahi kalmadı” söylemiyle meşrulaştırılmıştır. Bu konuya doktora çalışmamda değiniyorum.

dahil olması ne anlama geliyor?⁴ Şehri Teyze nasıl başladığını şöyle anlatıyor: “Çok ölü yıkadım. Çok sevapmış. Bi koca karı vardı, senin elin ayağın düzgün, cesaretlisin, sen bana yardımcı olcan, ben sana öğretem, ben kocadım, ben ölünce sen yıkıycan dedi. Biri öldü, beni çağırdı karı. İkimiz girdik yıkadık, o naptıysa onu yaptım ne okuduysa okudum. Ölü yıkadık mı yirmi lira veren olurdu.” Melahat Teyze de “cesaretli” olduğu için bu işi yapıyormuş, hatta onu “ayıp”layanlar olmuş:

Ben cenaze de yıkıyom. Bana dediler, hem cenaze hem doğum olmaz. Müftü geldi şeker dükkanına, böyle böyle, bana böyle dediler, seç dediler, dedim. Yapcan, ikisini de yapcan dedi. Zaten ölen ölmüş, gitmiş, onu yıkayacan, ordan candan can kopacak, dedi. Doğum yapmıştım baya ölü yıkamaya başladığımda, tanıyodu herkes beni. Daha bir ay önce hatır için gittim yine. Geçen gün yine yıkadım, kıramadım hatırı. Depremde Gölcük’ten getirdiler, ne çok yıkadım, iki kız kardeş sarılmışlar birbirlerine, onları bile ben yıkadım. Eskiden korkardım cenazeden falan, ama şimdi yıkıyom ya akşam eve gidince korku aklıma bile gelmez.

Şehri Teyzenin ölü yıkayınca aldığı ücreti belirtmesi elbette bize ipucu sağlıyor, “çok sevap” olması veya “hatır için” yapmak da mutlaka bir etken, fakat asıl olarak, ebelikte olduğu gibi ölü yıkamada da “cesaret” sahibi olmanın önemli olduğunu düşünüyorum.

4 Geçiş dönemlerinin kültürlerarası önemi için bkz. Arnold Van Gennep, *The Rites of Passage* (Chicago: University Of Chicago Press, 1961).

Görüştüğüm ebeler arasında ölü yıkamayan tek ebe Satı Teyze idi, onun usta olduğu alan “kırık çıkıkçı”lıktı. Köyde genç yaşlı kadın erkek herkesin bu konuda kapısını çaldığı Satı Teyze “nasıl öğrendin?” sorumu şöyle cevapladı:

Bi insandan görmedim ben bunu, kendi kendime öğrendim. Bi yaşlı adam vardı köyde ama ondan öğrenmedim. Karı karşıdan geliyo gördüm, mosmor olmuş çorabı. Gençtim gene. Senin parmak çıkmış ordan, bükülmüş dedim. Ne biliyon kız dedi. Çıktığını biliyon dedi eyi etmesini bilmiyon mu, yağ aldım geldim, bi asıldım koydum yerine. Karı benim parmağı iyi etti deyince duyan geldi, duyan geldi. Kolu çıkar mesela, alırım, överim överim, bi asılırim tık diye gelir yerine. Çıkık bertik bakıyom da bi kırığa bakmam ben, anlarım ama bakmam, elimde bi şey yok, sonra bir şey olursa korkarım, kangrene çevirir elleşmem. Elimde bi şey yok, senetim yok, gitseler beni şikâyet etseler...

Satı Teyzenin “kırık” için “senet”i olmasa da bir başka faaliyeti için var: Parpı almak. Söylediğine göre bunu yapabilmek için “el almak” gerekiyor, yani bu işi yapmaya ehil olan bir insan bir başka insana öğretip uygulaması için izin veriyor.⁵ Dini bir ritüel olduğu için “el alma”nın gerektiği “parpı”yı şöyle anlattı:

İnsanın efkârı olur, sar suyu birikir göğsünde, anlamaz, doktora gittik bilmem ne derler. Doktor eyi edemedi, sen

5 “El almak - el vermek: (...) Tarikate ait bir şeyi bir töreyi yapmak, yahut bir hastalığa okumak için izin almayı, izin vermeyi de bu tabirlerle söylerler.”, Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* (İstanbul: İnkılap, 2004), 107.

eyi ettin diyolar. Ayağını kibleye karşı verirler, bıçağı okuyup üflerim. Anam yapardı, anam verdi bana elini. Birini gene kesivedim geçen gün. Burda dalak olur, tam burada (göğsünü gösteriyor), ordan bi soğan korlar, bıçak alırsın eline, dolaşırsın, te orda biri oturur, ona selamünaleyküm dersin, o da aleykümselam der, nereye gidiyosun der, dalak kesmeye gidiyom dersin, e kesiliyo mu der, öf anasını bile satıyoz dersin, üç sefer dolaşırsın böyle dersin, soğanı kesersin. Öyle şeyleri doktorlar bilmiyo.

“Sonra iyileşiyor mu?” diye sorduğumda kızdığını belli etmemeye çalışarak “İyi olma mı” dedi. Melahat Teyze de bıçakla aynı ritüeli yapıyor, fakat o “korkuluk alıyom” diye adlandırıyor. Şehri Teyze ise “parpılarım” diyor ve sadece bunun için değil, nazara karşı okumak için de “el aldığını” belirtiyor:

Okutmağa çok geliyolardı eskiden. Parpılarım. Parpı kızıl yele iyi gelir. Kızıl yel koluna girer, bacağına girer, yel gezer, arkana girer. Yel olur, vücutta gezer, bıçakla seni kesiveriyom. Parpı denir burda. Bıçakla çiziyö seni, onu da bi karı vardı köyde, beni çok severdi, ona kızıl eli vermişler, ille sana elimi vercem, bıçağımı bi de kırmızı örtümü vercem derdi, üç kere ben verdim ben aldım dedik, niyetlerken Fadime ananın eli olsun de derdi. Elini verdi bana, okumak izinle oluyo, okuma iznini de o verdi, bi de iki karı daha izin verdi bana, çok okurdu onlar da. El veriyolar, izin veriyolar da öyle okuyon. Kırmızı örtüyü örtüyön üstüne parpılıyon bıçakla.

Şehri Teyze “el almak” için aynı cinsiyetten olunması gerektiğini söylüyor, yani kadınlar kadınlara, erkekler erkeklere el verebiliyor. Ama kendisi, ayrıca Melahat Teyze ve Satı Teyze

de, henüz kimseye el vermemişler, çünkü “isteyen yok”muş, ama olursa verirlermiş. Hala isteyen olduğunda nazar için okuyorlar veya “parpı” alıyorlar. Melahat Teyze “eskiden kurşun döküyodum şimdi bıraktım” diyor, okumasının ise çok etkili olduğunu söylüyor: “Bana telefon ediyolar, oku diye çocuğa okuyom. Esnemek şeytandan, tüysümecek Allah-tan. Buradan Kastamonu’ya okurum fayda eder.”

Çarpıcı bir ayrıntı, hepsinin bu uygulamaları cinsiyet gözetmeksizin yapmaları; yani onlara gelen erkeklere de hayır demiyorlar. Dini ritüeller için bu bir dereceye kadar makul görülse de, çünkü bedensel temas sınırlı oluyor, mesela Şehri Teyzenin iç hastalıkları konusundaki uzmanlığı ilginç, çünkü uzak veya yakından gelen tanımadığı erkekleri dahi evinde tedavi ediyor:

Uzak yerlerden karnına baktırmaya geliyolar, daha üç ay önce bi adam geldi, ele doladım karnını böyle, yatırdım baktım baktım, amca dedim senin kalın barsağında bi dert var dedim. Sen doktora git dedim, gene de sarıverdim karnını. İzmirlerde bile bulamamışlar derdini, benden sonra gitmiş ameliyat olmuş bağırsağından, dua ediyö bana. İyi oldum diyo herif, hadi duyan geliyo, ben de kırmıyom bakıveriyom. Anam karnını çok ovalatırdı, şurası göbeğin, burası eşin. Anamdan öğrendim karnına bakmayı. Anamdan kaldı, göbeğe bakardı, yüreğe bakardı, eşi göbeğe kaçardı, bakıverirdi, sarıverirdi, iyi olurdu, namı yürüdü. Ben hepsini seyrederdim, bak kızım bu eş bu göbek bu yürek derdi. Yürek, göbek, eş... üç ayağı vardır onların, eş çeker.

Son olarak Hatice Teyzenin de bitkilerle tedavi konusunda usta olduğunu, hangi yaraya veya iltihaba hangi otun

iyi geldiğini eklemek gerek. Tüm bu faaliyetlere topluca baktığımızda ise bazı noktaların altının çizilmesi gerekiyor. Ebeliğe ek olarak yaptıkları bu faaliyetler onların yaşadıkları çevredeki insanlarla sosyal ilişkilerini geliştirmelerini sağlıyordu. Ayrıca sadece tıbbi müdahaleler değil dinsel ritüeller de uygulamaları, manevi rollerinin doğum alanını aştığını gösteriyor. Ebeler, ebeliği artık öğretmedikleri ve doğumlar hastanede gerçekleştiği için geleneksel ebelik, umulduğu veya iddia edildiği üzere, bitmiş olabilir. Fakat “bugün Gelibolu yarımadası köylerinde doğum yaptırmayı bilen kişiler ya ölmüştür ya da bu işe kalkışmamaktadır. Onların fonksiyonunu tamamlayıp tarihe karışmaları biraz da halkın bilinçlenmesi ve şehir ve kasabalardaki hastanelere ulaşım imkânlarının iyileşmesinden kaynaklanmaktadır.”⁶ tespiti- nin yerinde olmadığını, yani tarihe karışmadıklarını tam da bu faaliyetleri bize gösteriyor.

3.2

Saygınlık ve Ün ile Cinsiyet Sınırlarını Aşmak

Bi ünlü anam vardı. Çanakale’de benim anamın ilk kocası ölmüş. Anam iki kız çocukla kalmış. Köyün sözü dinlenir karısıymış, babam gelmiş üç çocuğuyla nerden bilinmez, anamı ona vermişler. Anama çatma ev yapmışlar ağaçtan, babamı vermişler iç güveyi. Anamla geçinememişler, anam onu kovalamış, üç tane de ondan çocuğu olmuş. Anam çok Osmanlıydı, benim gibi çok konuşkandı, bir gelen oldu

mu karnını doyurur, çay iirir. Köyde oda yoktu, adamlar anamın bahçesinde toplanır oturur konuşur çayını içerdi, anam çok sevilen bir kadındı. Bi de bi kadın vardı, muhtarlık yaptı. arığını giyer de atınla hakimın kaymakamın yanına giderdi. Anam da hatırı sayılır bir karıydı, benim gibi çok konuşurdu. Ona sorarlardı, öyle oldu böyle oldu napalım diye.

şehri Teyzeye ait bu sözler, sıradışı bir köylü kadınını anlatıyor. şehri Teyze, iki erkekten beş çocuğu olan, ikincisini “koyalayan”, evinin bahçesini deyim yerindeyse köyün kahvesi yapan annesi Gll Teyzeyi görüşmelerimiz sırasında defalarca, gururla anlattı. Köydeki insanlar şehri Teyze için de bana benzer şeyler söyledi, “sözü dinlenir” bir kadın olduğunu vurguladılar. Bunu kendisine sorduğumda “Ben de fena insan değilimdir. Gllnn şehri diye sor.” diye alçakgönüllük ve övünmenin arasında duran zekice bir cevap verdi ve şöyle devam etti:

Bizim komşu kadın gitmiş durmuş bi gün de, kocası dövmüş, aldım kadını evime, ertesı sabah gittim adama dedim sen ne yaptın bakıyım. Bir de benim öyle huyum da var, aralarını bulurum, haklıyı haksızı ayırıyım, akıl veririm. Gönlünü ederim, etme tutma günah, elleme karını derim. şurda bi kel Sabri vardı, karısını dverdi, yanına varıp da ayıp günah dövme dedim mi beni de dverdi, ben de onu dverdim. İkimiz dvşrdk. Herşeyin hakkından geldim. Yüreğim acıyodu dvyo diye karısını. Oğlum karısını dvyodu da gelini alıp yanıma yatırıyodum.

şehri Teyze ve annesi köylerde belirli saygınlığa ve otoriteye sahip olan kadınlara dair iki rnek. Elbette onların “top-

lumsal cinsiyet konusunda duyarlı feministler” olduğunu iddia ederek kadın rolünü abartma tuzağına düşmemek gerek. Şehri Teyze “şimdi karılara dayak yok ya, dayak yedin mi hakime gidiver diyorlar, adamlar korkuyo.” diyerek Türkiye’deki kadın hakları mücadelesinin köylere dahi nüfuz ettiğini ispatlasa da, “kocasıyla kavga eder gelirler, erkeklerle sidik yarıştırmaz derim, erkek işedi mi sidik oraya düşer, sen işedin mi buraya düşer.” Sözleriyle kadının erkeğe karşı statüsünü nasıl algıladığı konusunda ipucu veriyor.

Burada altını çizmek istediğim nokta daha çok, ebelik yapan, aynı zamanda şifacı olan bu kadınların yaşadıkları çevrede gözle görülür bir güç ve saygınlığa sahip olmaları. Satı Teyze “bi şeye ihtiyacım oldu mu komşular hemen görüverirler, kim geçse kapımın önünden napıyon yenge demeden geçmezler. Halimi hatırlımı sorarlar.” diyerek köydeki tutumu açıklıyor. Görüştüğüm ebelere ek olarak başka örnekler de mevcut; örneğin bir anıda bahsedilen Selvinaz ebenin hikâyesi çarpıcı:

Selvinaz Ebe hatırı sayılır sözü dinlenir bir kimsedir, Feleğin çemberinden geçmiş, Esnek bir kişiliğe sahiptir. Herkesin sakalına göre vurur tarağı. Zekidir, kimin hangi dilden anlayacağını iyi bilir. Halkın derdine devadır, kimin ne derdi varsa ona gelir. Başı ağrıyan ona gelir, nazar değen, midesi ağrıyan ona gelir. Hem konuşur, hem okur Selvinaz Ebe. Yüreği kabanarın hafakanını bastırır. Çocuğu olmayanlar fal baktırır Selvinaz Ebe’ye. Kimilerine iyi geçinmesi için öğüt verir, kimilerine de hemen ayrılmasını söyler. Bir şeyi çalınan ona gelir. Umuttur Selvinaz Ebe, fakire, fukaraya. Kiminin elinde çıkısı, kiminin cebinde parası, Biri gelir, diğeri gider. Selvinaz Ebe’ye göre halka hizmettir

yaptığı iş. Rüya gören ona yorumlatır. Çıbana yumurtayla sabundan dolaz yapar, yaraya şifalı otlardan sargı sarar.⁷

Dersim'deki araştırmada da benzer bir anlatı var; örneğin Hasanlalili köyünde “bu işi yapan bilge kadınlar halk arasında ve kadınlar tarafından sayılır ve sevilirdi”, Çınarlı köyünde “toplum tarafından çok sevilirdi” denmiş, Alçiçek köyünde ebe “saygı gösterilen ağır başlı ihtiyar” olarak tanımlanmış.⁸ Hatta Ermeni kimliği yüzünden “aşağılanan” Müslümanlaştırılmış bir Ermeni kadın, ebe Zero da “değer verilen kişi, nine” anlamında Sitto Zero diye çağrılır, saygı görürmüş ve köyde hemen herkesin doğumunda bulunmuş.⁹

1943'te Isparta Halkevi Dergisi'nde yayımlanan bir makaledeki cümleler bu saygınlığı çok iyi özetliyor:

Ebeler çoğunlukla köylerinde sayılan insanlardır. (...) En yaşlı, tecrübeli ve şanslı olanı daha çok tutulandır. Ebeler köylerde ikinci derecede anadır. Köy çocuğu büyüdüğünde de ebesine hürmet eder ve onun şahsi hizmetlerini görmekten ve isteklerini yerine getirmekten çekinmez. Bu itibarla da ebeler köyde sıkıntısız ömür süren insanlardır. Doğumlardaki vakalardan ebeler mesul tutulmazlar. On-

7 Rabia Barış, “Selvinaz Ebe,” <http://www.topakev03.com/infusions/kose-yazilari/yazi.php?id=85> (Mayıs 2, 2010).

8 Kieser.

9 Ebe Zero, yazar Gülçiçek Günel Tekin'in annesidir, “Müslümanlaştırılan Ermeni kadınların yaşamı kara kefen,” http://www.evrensel.net/ekhaber.php?haber_id=45205 (Eylül 24, 2010). İngiltere'deki ebelerin benzer bir saygınlığa sahip olduğunu da eklemek gerekli, David Harley, “Provincial Midwives in England: Lancashire and Cheshire, 1660-1760,” *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe*, editör Hilary Marland (New York: Routledge, 1994), 27-48.

lar bir nevi elleri tılsımlı, ağızları dualı ve hünerli insanlar olarak tanınırlar.¹⁰

Saygınlık kazanmada önemli bir etken, doğurttuğu bebeklerin göbek bağıny kesmiş olmak ve göbek adını koymuş olmaktır; çünkü inanışa göre ölümden sonra insanlar dirilirken Allah'ın önüne göbek adları ile çıkacaktır.¹¹ Sivas'ın Demiryazı köyünde bir ebenin kızının belirttiğı gibi, “köyün erkekleri de herkesten daha çoh anamı sayarlardı. Çünkü en büyük olanının bile göbağıny kesmişti. O gadar da sayılırdı sevilirdi.”; bazı bölgelerde çocuğun büyüyünce ebesine benzeyeceğıne dahi inanılır.¹²

Ayşe Teyzenin sık sık “üç yüz uşağıny göbeğıny kesmişem” diye vurgulaması bu açıdan anlamlı çünkü göbeğıny kesmiş olmak, çocuklar üzerinde hak iddia etmelerini meşrulaştırıyordu. Ebe hakkı çok önemlidir, insanlar “ebe hakkının ödenmeyeceğıne inanırlar ve bunun için ebeyi razı etmek gayesini güderler”; çünkü “ebe hakkı çok ağır”dır ve “ebe hakkı, Tanrı hakkı” olarak algılanmaktadır; ebeden helallik alınması çok önemlidir, “alınmazsa öbür dünyada ebenin kanlı elleri ile o kadının yanına gideceğıne inanılır.”; “köy halkının ebe hakkı hakkında pek hürmetkâr düşünceleri vardır: Çünkü mutlak surette ebeden helallik almak gerekir.”¹³

10 Tıglı, “Isparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış”, 1582.

11 Alaattin Uca, “Türk Toplumunda Ad Verme Geleneğı,” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11, no. 23 (2004): 145-150.

12 Ersoy, 7-8; Bülbül, 76.

13 Erdentuğ, *Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, 90; Santur, “Hatay'ın Bazı Türkmen Köylerinde”.

Ebe hakkı ebeleri çocuklar için neredeyse anne ile aynı manevi statüye yükseltir, bu yüzden ebeler doğurttukları çocuklar için “onları ben doğurdum, onlar benim” der.¹⁴ Türkçe argoda ebe ile annenin yer değiştirerek, aynı anlamda kullanılması da bu açıdan ipucu verir. Görüştüğüm ebelerin hepsi doğurttukları çocuklardan övgüyle bahsettiler, “benim” dedikleri bu çocukların büyüyünce kendilerini arayıp sormasından çok mutlu oluyorlardı. Melahat Teyze’nin dediği gibi:

Allah’a çok şükür doğurttuğum çocukların hepsi çok hayırlı, ebe anne ebe anne hatırımlı sorarlar. Gelin olunca, askere giderken gelirler, ebe annem diye. Evlenirken çağırırlar. Zaten şekerci Melahat dedin mi herkes bilir beni. Mahallede yürüdüm mü çocuklar koşardı arkamdan “ebe anne, ebe anne” diye. Bi gün arkadaşım dedi, kız ne çok doğurtmuşun, hepsini sen mi doğurttun?

Melahat Teyze burada çok önemli bir noktaya daha değiniyor: Ün. Aslında ebeler doğurttukları çocukların büyüyünce meslek sahibi ve başarılı olmalarından bir anlamda kendilerine pay çıkarıyorlardı. Bunun sebebinin, çocuklarla gurur duymaları olduğu kadar sahip oldukları “ün”ü artırmalarında yattığına inanıyorum. Herhangi bir eğitim almayan veya Osmanlı zamanındaki meslektaşları gibi “lisans” sahibi olmayan bu kadınlar için ebelik konusunda ünlü olmak, hayati önemdeydi, çünkü bu mesleği yapabilmelerinin bir anlamda yegâne ehliyetiydi, yani bunu kaybetmek mesleğe devam edememek anlamına gelirdi.

14 Wing-Önder, 185.

Mesleğe devam etme açısından göz önüne alınması gereken önemli bir nokta, doğuma gittikleri zamanlarda evdeki yokluklarıdır. Bazen günlerce sürebilen, çevre köylere de gittikleri, “üç gün yatıya kaldıkları” doğumlarda dokuz çocuklu Hatice, üç çocuklu Satı Teyze, dört çocuklu Melahat Teyze ve beş çocuklu Rabia Teyzenin kayınvalideleri “çok iyi”ymiş ve onlar yokken eve ve çocuklara bakmışlar. Beş çocuklu Ayşe ve dört çocuklu Şehri Teyze doğuma gittikleri zamanlar ilk çocukları büyümüş olduğu için diğerlerine bakıyormuş. Gündüz çağırıldıklarında kendileri gitse de gece “almaya gelirler”miş. O zamanlar çoğu köyde ise elektrik olmadığını da hatırd tutmak gerek; Satı Teyzenin dediği gibi “evvel fener vardı, fener yakardık, biliyon mu fener ne, gaz lambası gibi”. Melahat Teyze nasıl gittiğini şöyle anlatıyor: “Ta hangi köylere gittim ben doğuma, Tazalıya yürüyerek gittim, hastanenin olduğu yerde eskiden inekler otlardı, göletlerden atlaya atlaya koştum.”

Peki onların evdeki yokluklarına kocaları ne diyordu? Refika Teyze “babam bi şey demezdi, benim kocam olsa on kere sorar gittin gelmedin diye, belki dinlemiyodu babamı, belki babam seslenmiyodu.” diye anlattı. Şehri Teyze ise şöyle söyledi:

Burda adamlar hayatta yollamaz bi yere, nerde benimki gibi. Gece olur, yağmur yağırdı, biri gelir, elinde ışık, elektrik yok, çıra ile giderdik doğuma. Üç gün eve uğramazdım da, doğum zor olurdu, hastaneye götürürdük, eve geldiğimde nerde kaldın kadın demezdi. Benden on beş yaş büyüktü. Sevdik de kaçtım gittim ben ona anam babam vermedi de. Birbirimizi çok severdik. Öldü gitti benle dün bugün evlenmiş gibiydik, koca köyün içinde namlıy-

dık. Koca koca kızımız oğlumuz vardı geçimimiz o kadar tatlıydık, muhabbetimiz çok iyiydi. O saz çalardı, o çalardı ben oynardım. İkimiz türkü çağırırdık, ikimiz bant doldururduk, şimdi birinin evinde bizim bant varmış da çaldırmıyom ben ağlıyom.

Benzer bir şekilde Ayşe Teyze de “kocam bir şey dimezdi çalışmama” diye belirtti ve kocasıyla ilişkisinin çok iyi olduğunun ipuçlarını verdi: “Ayşe diye dilinden düşürmezdi, bir şamarını yememişem.” Satı Teyzenin de kocası “bi şey demezdi, yollardı”, çünkü “çok kıymetlisiydim ben onun, anlaşarak evlendik. Çok iyi geçindik.”

Bu noktada insan bu sıradışı “aşk hikâyeleri” ne anlama geliyor diye sormadan edemiyor. Görüştüğüm ebelerin kocaları nasıl oldu da bazen günlerce evden uzak olsalar da “ses etmedi”ler? Bunun tek sebebi eşlerine aşık olmaları mıydı? Aynı evde yaşadıkları kayınvalidelerinin hepsinin “geçimli”, “uysal” olması bir tesadüf mü? “Ataerkil köy erkeği” ve “huysuz kayınvalide”¹⁵ imgelerine meydan okuyan bu örneklerin tesadüf olmadığına, ebelerin yaşadıkları çevrede edindikleri “saygınlık” ve “ün”ün onları kocalarına ve kayınvalidelerine karşı güçlendirdiğine ve ebeler üzerinde tahakküm kurmalarını engellediğine inanıyorum. Kanımca ebelerin sahip olduğu “saygınlık” ve “ün”, mesleklerindeki yetkinlikleriyle artıyor, dahası karşılıklı olarak birbirini etkileyip besliyordu ve kocalarının ve kayınvalidelerinin onlara karışmasını, “gidemezsin” demelerini engelliyordu. Bu sayede hem özel alan ailede, hem de kamusal alanda, yani

15 Bkz. Akşit, “Rural Health Seeking” ve Sirman, “State, Village and Gender”.

yaşadıkları çevrede bulunan toplumsal cinsiyet sınırlarını aşmaları mümkün oluyordu.

Tüm bu örneklerin yanında zıt bir hikâye oluşturan örnek, Melahat Teyze ve kocasıdır:

İnsanlar çağırır, çocuklarım küçük, kocam dedi bir gece, gidemezsin. Arka sokakta oturan komşum, ilk iki doğumunu yaptırmışım, üçüncü için çağırıyorlar, siz dedim uzaklaşın kapıdan, bekleyin orda. Yollamıyo beni, içim gidiyo, o uyuyunca gizli kaçtım evden. Müftüye de sordum, beni doğuma yollamıyo, ben saklı kaçıyom, günah mı. Yok kızım dedi, candan can kurtaracan, doğum en önemli şey dedi. Kocam gündüz işe gidiyodu, ben kayıinvalideme çocukları bırakıp gidiyodum gizli gizli doğuma bazen. Üç gün eve girmedim de adam beni baltayla karşıladı kapıda. Kesçek beni, yanımda beni getiren kadın tuttu, sen nerdesin, senin kocan çocukların yok mu nerdesin üç gündür kesçem seni diyo. Beni getiren kadın tuttu, yapma etme diye.

Melahat Teyze kocasının bu tavrına rağmen otuz beş yıl ebelik yapmaktan vazgeçmemiş. “Kocanı nasıl ikna ettin?” diye sorduğumda “Bazen izin verir, bazen istemezdi, insanlar yalvarırdı ‘Allah rızası için Kamil abi’ diye” çok da ikna edici olmayan cevap verdi; “doğum yaptırmak da çok sevap” olduğu için gönlü rahatmış. Fakat ikinci ve üçüncü görüşmelerde asıl sebep ortaya çıktı: ebelikten kazandıkları aile bütçesine ciddi katkı yapıyormuş: “Az da olsa faydası olmaz mı. Bu evi aldık. İlk 50 kuruş aldım, komşudan, ama ne çok paraydı o. Sonra sonra 2.5 liraya çıktı. Ufak ufak yardımı oluyodu. Buraya bi bavul elimizde geldik, kendimiz yaptık her şeyi. Geldik kaşığımız dahi yok.” Melahat Teyze “ufak”

yardımlar dese de kocasının “bazen” izin vermesini, büyük bir ihtimalle gizli gittiği doğumlara da ses çıkarmamasının asıl sebebi buydu.

Ebelikten elde ettikleri maddi kazanımlar söylediklerine göre çok değildi, çünkü “evvel fakirdi millet, kendini idare edemiyo ki”. Şehri Teyze “bir kalıp sabun, bi de kına verirlerdi. Bi yemeğe çağırırdı akşam. Sonra sonra yirmi lira para veren oldu, donluk aliveren oldu.” diyor. Satı Teyze ise “gönlünden ne koparsa verirlerdi. Parası olan verirdi, kimi iki metre basma kordu. Kimisi don kor, bazısı çorap patık kor, kimisi para verir. Neyi varsa artık ufak tefek.” diye anlattı; “Senin aldıkların fayda ediyor muydu eve?” diye sorduğumda ise Melahat Teyzenin durumuna benzer bir duruma işaret etti: “Etme mi ya! İlkin ne yedik biz.” Diğer ebeler de “ufak” katkıların altını çizdi.

Ebeye sabun ve kına verilmesi aslında maddi değil, manevi anlamı olan bir edim, çünkü arınma sembolü olarak görülüyor.¹⁶ Türkiye’nin farklı bölgelerinde ufak değişiklikler gösterse de “ebe hakkı” benzer şekilde ödenirdi: “Doğum gerçekleştikten sonra ebeye yemek hazırlanır. Ebeye el emeği olarak elbiselik, havlu, tülbent, namazlık, para, sabun, kına verilir.”; “Emeğine karşılık ebeye bir yakım kına, bir kalıp sabun, bir tülbent verilir. Zahire veya para veren de bulunur.”; “Hediye olarak bir şalvarlık basma verilir.”, “Yörede doğum yaptıran kadına elbise, yazma, kına, bir kalıp sabun, para gibi doğum yapan kadının gönlünden ne koparsa o verilir.”, “Doğumdan sonra kadını kurtardığı için ebeye yemek

16 Ebeye sabun ve kına verilmesinin sembolik anlamı için bkz. Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları’nın İzleri*, 408.

hazırlanırdı. Ebe hakkı olarak da sabun, kına, para verilir-
di.”, “Ebe hakkı olarak bir ölçek zahire, bir kalıp sabun, bir
tas tuz, yemeni verilir.”¹⁷

Tüm bunların verilmesi yaygın olsa da çarpıcı olan ebelerin
bu işi asıl olarak “çok sevap” olduğu için yaptıklarını belirt-
meleridir. “Ha onlardan cenab-ı Allah bir sevap yazarsa bana
yazar.” diyen Ayşe Teyzenin yaklaşımına diğerleri de sahipti.
Melahat Teyze için kazandığı “sevap” o kadar önemliydi ki
kocasından gizli doğuma gitmek “günah”ını müftüye sora-
rak kendince affettirmişti. Bunun, daha önce değindiğim,
dini ritüellerin ve inancın mesleklerinin ayrılmaz bir par-
çası olmasıyla yakından alakalı olduğuna inanıyorum. Türk
modernleşmesi sürecince devletin dini kamusal alandan ve
halkın kültürel hayatından çıkarmak için verdiği çaba akılda
tutulduğunda, doğumun medikalleşmesi de bu sürece dahil-
di. Elbette modernleşmeye baş koymuş elitler için doğum
sadece tıbbi bir süreç olmalıydı, “bedenin manevi alandan
çıkarılarak medikalize edilmesi ve sekülerleştirilmesi” gere-
kiyordu,¹⁸ dini ritüeller, terk edilmesi gereken batıl inanç-
lardı. Ebeler ise bu politik yaklaşımı desteklemek bir yana,
direnen kadınlardı. Bu açıdan bakıldığında ebelerin “cahil”
ve “pis”e ek olarak “batıl” olarak tanımlanması elbette tesa-
düf değildi.

17 Sırasıyla Santur, “Hatay’ın Bazı Türkmen Köylerinde”; Tuğrul, “Mah-
mutgazi Köyünde Doğum ve Çocuk Bakımı ile İlgili Gelenekler”; Mou-
min, 35-38; Balıkcı, 244; Santur, “Bozhüyük Köyünde”, 334; Erdentuğ,
Hal Köyü’nün Etnolojik Tetkiki.

18 Kandiyoti, “Gendering the Modern”, 116.

SONUÇ: YENİDEN BAĞIMSIZ OLMAK

Bu çalışmada 1842'den günümüze modern Türkiye'de ebeliğin tarihini, değersizleştirilme sürecini, doğum alanındaki değişimleri ve kadınların doğum deneyimlerinin bundan nasıl etkilendiğini ele aldım. Dünyada imparatorlukların yıkıldığı, ulus devletlerin kurulduğu bu geniş zaman diliminde Türk modernleşmesinin öncüleri için de nüfus, askeri, politik ve ekonomik güç için hayati önemdeydi. Nüfusu artırmak için bir yandan kadınların daha çok doğurması teşvik edildi ve “modern” çocuk bakımı konusunda eğitilmeleri hedeflendi. Diğer yandan nüfusun kalitesini artırmak için ülke çapında hastaneler ve sağlık merkezleri açma seferberliği yürütüldü. Devletin, kadınların, çocukların ve erkeklerin bedenlerini denetim altına almaya çabaladığı bu süreçte “modern tıp” erkeklerin hakimiyetinde bir alandı. Doğum oranının yükseltilmesi nüfus politikaları açısından merkezi role sahip olduğu için “modern doğum” öncelikli hedeflerden biriydi ve ebelik mesleği devlet ve “erkek” doktorlar için yönetimi kadınlara bırakılamayacak kadar önemli bir mesleğe dönüştü.

O güne dek ebelik yapan, bu mesleği okul eğitimi ile değil kadınlar arasında kuşaktan kuşağa geçen bilgi ve deneyim ile öğrenen *yaşlı* ebelerin bağımsızlığı, nüfus politikaları açısından bir çok açıdan tehdit unsuruydu: insanlar onlara güveniyordu, çoğu bölgede “bilge” kadın olarak saygı görüyorlardı, erkek doktorlara hesap vermek zorunda değillerdi, ayrıca devletin modern ve “seküler” doğumu yaygınlaştırma hedefiyle hiç ilgilenmiyorlardı. Dahası devletin kesinlikle karşı olduğu, birçok bölgede ahlaken “yanlış”, dinen “günah” olarak görülen kürtaj konusunda bilgi sahibiydiler. Toplumda yaşayan diğer kadınlara göre görece daha özgürdüler, doğumun zamansızlığı düşünüldüğünde gecenin ortasında bile evlerini terk edip doğuma gidiyorlar, bazen bir kaç gün evlerinden uzak kalabiliyorlardı. Geç Osmanlı döneminde bu özgürlüklerinden duyulan rahatsızlık, “fahişe”ye benzetilmelerine dahi yol açmıştı, bir atasözü şöyle diyordu: “Puştun sonu dedelik, orospunun sonu ebelik”.

Ebelik mesleğinin itibarsızlaştırılmasında en büyük rolü “ebelerin ebesi” Besim Ömer Akalın oynadı. Hakim söylemde hayatını annelerin eğitimine, çocukların sağlığına ve ebelerin eğitimine adanmış bir “kahraman” olarak görülen Akalın’a göre geleneksel tıp ilerlemiş ve modernleşmiş fakat ebelik için bu mümkün olmamıştı çünkü erkek hekimler “cahil, pis ve batıl” ebelerin “disiplin ve eğitimi” ile ilgilenmemişler, doğumun sorumluluğunu ebelere bırakmışlardı. Ders verdiği ebelik okullarında müfredata ilkökul diplomasına sahip olmak, Türkçe konuşup anlamak ve otuz yaşını geçmemek gibi şartları ekleyerek *yaşlı*, okuma yazma bilmeyen, Türk olmayan Müslüman ve hatta gayrimüslim ebeleri de sistem dışı bırakmak için ilk adımları attı. Devletin kadın bedeni üzerinde denetim kurma amacını, doğum ve nüfus

politikalarını uygulamayı görev bilerek, “modern” doğum eğitimi almış, erkek doktorların emri altında çalışacak genç ebelerden oluşan yeni bir kuşak yetiştirmeyi amaç edindi.

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1928’de yürürlüğe giren ve günümüzde halen geçerli olan “Tebabet ve Şuabatı San’atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanunu” ebeliği tıp hiyerarşisinin en alt seviyesinde konumlandırdı ve *yaşlı* ebelerin ebelik yapmasını yasakladı. Ebelerin aldığı okul eğitimi, 1937’de Balıkesir’de açılan ilk köy ebe okulunun gösterdiği gibi, kürtaşı engellemek, hijyenik doğum yaptırmak ve kadınları “modern” annelik konusunda bilinçlendirmek gibi amaçlarla, devletin doğum alanında ve kadınların üreme yetenekleri üzerinde kontrol sağlama politikasına hizmet ediyordu. Cumhuriyet döneminde açılan, eğitilmiş ebelerin de görev yaptığı sağlık kurumları, devletin bu politikalarının uygulandığı yerlerdi, ayrıca ülkenin ekonomik ve askeri gücünü artırmaya hizmet ediyorlardı. Devletin eğitim kurumlarında teorik, sağlık merkezlerinde pratik eğitimlerini tamamlayan eğitilmiş ebeler ülkenin farklı bölgelerine halkı aydınlatmak, anneleri “cahil” ebelerin elinden kurtarmak göreviyle gönderildiler. Aldıkları kısa süreli eğitimle devletin görevlisi olarak yükselme şansına sahip olan, genellikle alt sınıf ailelerden gelen genç kızlar “Cumhuriyet Türkiye’sinin sağlık, temizlik, ağırbaşlılık sembolleri” olarak görev yaptılar.

Bu görevin nasıl yerine getirildiği ve doğum alanında yaşanan değişim sürecini tüm boyutlarıyla anlamak ise sözlü tarihin katkılarıyla mümkün oldu. Eğitilmiş ebelerin görev yaptığı bölgelerde kısa sürede doğumdan sorumlu olarak başarılı olacaklarını düşünmek elbette naif bir beklenti olurdu. Eğer bir sağlık kurumunda çalışıyorlarsa genellikle doktor-

ların kontrolü altında görev yaptılar, köylerde görevli olanlar ise doğumdan çok çocuklara aşı yapmak, yeni doğanları kaydetmek, halkın hafif sağlık sorunlarıyla ilgilenmek ve hijyen konusunda bilgilendirmek gibi işlerden sorumluydular. Özellikle Kürt ve Alevi bölgelerinde devletin görevlileri olarak değil, daha çok otoritesinin temsilcileri olarak görüldükleri göz önüne alındığında halkın güvenini ve saygısını kazanmakta zorlandıklarının altı çizilmelidir. Bunun en önemli sebebi ise çok genç ve deneyimsiz olmalarıydı.

Yaşlı ebeler ise sahip oldukları saygınlık ve ünle halk tarafından çok seviliyorlardı. Bir kadın bizzat anne olmadan, birkaç kere doğum yapmadan, yani yaklaşık otuz yaşını geçmeden ebe olamıyordu, çünkü bireysel tecrübe ebe olmak için olmazsa olmaz bir koşuldur. Devletin bir görevlisi olmak için değil veya salt annesi ebe olduğu için değil - çünkü ebelik yaygın kanının aksine anadan kıza geçmiyordu-, bu mesleğe dair “heves” ve “merak” a sahip olduğu için ebeliği öğrenen bir kadın, zaman içinde ünlenererek saygınlık kazanıyordu. “Ün” ve “saygınlık” birbirini destekliyor ve kadını güçlendiriyor, bu sayede ebe, yaşadığı çevredeki diğer kadınlara göre ev dışında daha özgür olabiliyordu, hatta aile içinde de kocasının veya kayınvalidesinin kısıtlamasını engelliyor, ataerkil yapıyı zorlayabiliyordu.

Ona tüm bunları sağlayan mesleği nasıl öğrendiğini anlamak için, doğum alanına biraz daha yakından bakmak gerekir. Doğum medikalize olmadan önce kadınlar sırt üstü yatarak değil, bazen dört ayak üzerinde, çoğunlukla da yarı oturur pozisyonda doğururdu. Geçmişte bunun için ebe iskemlesi, bulunamadığında ise bir tabure kullanılırdı. Doğuran kadına bir kadın arkadan sarılıyorsa ebe bebeği önden

alır, bir kadın doğuran kadının kollarını önden tutarak destek veriyorsa ebe bebeği arkadan alırdı. Burada önemli olan ebeye yardımcı olan kadının eğer bu mesleğe dair “heves ve merak”ı varsa zaman içinde asıl ebe olmasıydı. Yani ebelik bu şekilde öğreniliyor, ebelik bilgisi kuşaklar arasında bu şekilde taşınıyordu. Doğum pozisyonunun sırt üstü yatar duruma gelmesiyle ebe bir başka kadının yardımı olmadan doğurtabilmeye başladı, yani odada artık bir yardımcı kadına ihtiyaç kalmadı. Böylece hem mesleğin bilgisinin kuşaklar arasında taşınması sona erdi, hem de doğuran kadına sadece fiziksel değil, duygusal anlamda destek veren kadın doğum odasından eksildiği için kadın dayanışması zedelendi.

Sırt üstü yatar doğum pozisyonu doğum alanında erkek egemenliğinin yaygınlaşmasıyla yakından ilişkilidir, çünkü bu pozisyonda doğuran kadın ve doğurtan kişi arasında bir hiyerarşi oluşur. Doğuran kadın eskiden doğuma kadarki sancılı süreçte hareket ederken, pasif olarak yatakta sırtüstü yatan ve doğurtan kişinin talimatlarına uyması gereken, yardıma muhtaç bir “hasta”ya dönüşmüştür. Bu anlayışa göre eğitim alan genç ebelere bir anlamda erkek egemenliğinin doğum alanına nüfuz etmesi ve yaygınlaştırması görevi verilmiştir.

Bu noktada ebeliğin bugünkü etkisiz haline gelmesinin temel sebebinin, Türk Ebeler Derneği başkanı Nazan Karahan’ın belirttiği gibi hastane ve sezaryen doğumunun yaygınlaşması, kadın doğum uzmanlarının ebelerin rolünü üstlenmesi, 1928 tarihli “arkaik” bir kanuna tabi olmaları, master ve doktora eğitimi olanağının geç başlaması olmadığının altını çizmek gerekiyor. Besim Ömer’in çalışmalarına yakından bakınca temel sorunun “modern” ebelik eğitiminde içkin olan erkek egemen tıp anlayışı olduğu ortaya çıki-

yor; ki bunlara örnek olarak *yaşlı* ebelerin cahil olduğuna dair sorgusuz kabul, ebelik ve hemşirelik arasındaki sınırların belirsizleştirilmesi ve ebeliğin hemşirelikten, hatta hastabakıcılıktan daha aşağıda görülmesi, doğumun doğal bir süreç değil, müdahale edilmesi gereken bir hastalık olarak algılanması ve doğuran kadına acıdan kurtarılması gereken pasif bir hasta muamelesi yapılması verilebilir.

Sadece yazılı tarihsel kaynaklara odaklanılırsa, eğitimli ebelerin bu anlayışı içselleştirip görevlerini harfiyen uyguladığı sanılabilir, fakat bu genç kadınların aldıkları problemleri eğitimi harfiyen uygulayan pasif aktörler olmadığını sözlü tarih sayesinde görebiliyoruz. Atandıkları bölgelerde karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelebilmek için farklı stratejiler geliştirdiler; örneğin kendilerine sıkı bir şekilde öğüt verildiği halde üniforma giymediler, doğum alanına girmenin çetrefilliğinin farkına vararak doğumdan sorumlu olmak konusunda ısrarcı olmayıp deneyim kazanmayı beklediler ve bölgedeki *yaşlı* ebelerle işbirliği içine girdiler. Aynı mesleği paylaşan, yani ebelik yapan bu kadınların arasına, erkek doktorlar tarafından örülmek istenen “modernite duvarı” bazen delindi, bazen aşıldı bazen de hiç varolmadı; hastanelerin günümüzdeki kadar yaygın olmadığı, hatta yolların dahi mevcut olmadığı zor dönemlerde birbirlerine yardım ettiler ve birbirlerinden etkilendiler. Örneğin bazı eğitimli ebeler sırt üstü yatırarak değil, yarı oturur pozisyonda doğum yaptırdılar, bazı “yaşlı” ebeler ise sırt üstü yatırarak doğurtma pozisyonunun ebe için sağladığı rahatlığı keşfedip uygulamaya başladılar.

Sözlü tarihin bir başka önemli katkısı eğitimli ebelerin aldıkları okul eğitimini mesleki yetkinlik için yeterli şart sa-

yan bakış açısının problemlerini ortaya koymasıydı. Okul eğitimi almamış *yaşlı* ebeler başarılı doğumlar yaptırabiliyor, bir kadının hamile olup olmadığını, hatta kaç aylık hamile olduğunu başarıyla tahmin edebiliyor, zor bir doğumu önceden bilebiliyorlardı. Yaşadıkları yörede görev yapan “hükümet ebesi”nden modern doğum yöntemlerini öğrenip kendilerini geliştirdiler. Bazı eğitilmiş ebeler ise yaygın kanının aksine her zaman mesleki açıdan yetkin değildi ve hamile kadına ve çocuğa zarar verebiliyorlardı. Bu açıdan bakıldığında anne ve çocuk ölüm oranlarının yüksekliği konusunda *yaşlı* ebelerin sorgusuz sualsiz suçlanmış olmaları üzücüdür.

Onlara yöneltilen en yaygın suçlamalar “cahil, pis ve batıl” olmalarıdır. Cahil olduklarını düşünmek, aydınlanmış olmayı okul eğitimi ve okuryazarlık ile eşit tutan problemli anlayışın sonucudur. Görüştüğüm ebelerin hiçbiri cahil değildi, aksine konuşkan, cesur, bilge kadınlardı. Pis olduklarını eklemek ve belirtmek zorunda kalmak ise hoşuma gitmiyor, fakat bu özellikle gerekli, çünkü “pis” olarak görülmelerinin, modernleşme ve medikalize olma sürecinde doğuma dair algının değişmesiyle yakından ilgili olduğunu düşünüyorum; yani doğum eskiden “doğal” bir süreç olarak görülürken, bu süreçte “pislik” ile akraba kavramlarla ilişkilendirilmeye başlandı, hamile kadın da bu anlamda doğururken ortalığı “pisleten” bir kadına dönüştü. Ebelerin “batıl” olarak suçlanması ise doğum alanında hayati öneme sahip din ve inanç ile ilgilidir ve bir kaç açıdan incelemek elzemdir.

Ebeler, zor şartlar altında, yeterli tıbbi araç gereç olmadığı halde korkusuzca doğum yaptırabilmelerine imkân veren

duygunun “cesaret” olduğuna ve bunun kendilerine Allah tarafından verildiğine inanıyorlar. Neden ebe olduklarını da benzer şekilde açıklıyorlar, yani Allah’ın bu mesleği onlara nasip ettiğine inanıyorlar. Kuşkusuz doğum yaptırdıkları kişiler tarafından verilen ufak tefek maddi katkılar ebeliği sürdürmelerinde etkendi, fakat hepsinin ortak kanısı bu mesleğin onlara “çok sevap” kazandırdığıydı. Bir ebe doğurttuğu çocuğun göbek bağını kestiği ve ona göbek adını verdiği için çocuk üzerinde “ebe hakkı”na sahip oluyordu, ki bu hak çok zor ödeniyor, ödenmezse ölümden sonra ebenin hesap sorabileceğine inanılıyordu.

İlginç olan, bugün hastanede doğum yapan kadınlar ve doğan çocuklar için “ebe hakkı” artık unutulmuş olsa da, doğum öncesi, sırası ve sonrasında uygulanan tuzlama, kırklama gibi, bir zamanlar ebeler tarafından yapılan dini ritüellerin az çok sürmesidir. Bu ritüeller kadınların, hamilelik ve doğumu salt tıbbi bir süreç olarak görmediğini gösterir. Ebeler için de ne doğum, ne ebelik, ne de beden “seküler”dir, yani hepsi bir şekilde dini inanç ve ritüeller ile içiçe geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışmayı ilerletmek adına yapılacak yeni bir çalışma, bu dini ritüellerin anlamı ve işlevine, aralarındaki ilişki, benzerlik ve farklılıklara odaklanmalıdır, çünkü bu alanda büyük bir eksiklik söz konusudur.

Farklı disiplinlerde ve disiplinler arası yapılacak yeni çalışmalar Türk modernleşmesi sürecinde doğum alanında yaşanan süreçlere dair karanlıkta kalmış birçok temaya ışık tutabilir. Zaman kısıtlaması sebebiyle bu çalışmanın araştırma konusu olamamış, ebelik okullarındaki derslerin içerikleri, daha çok eğitilmiş ebe ile sözlü tarih görüşmeleri yapılması,

doğum alanındaki değişimlerin farklı sosyal statüde, etnik ve dini gruplar tarafından nasıl (farklı) deneyimlendiği ya da hastane doğumu ve modernite arasındaki ilişki gibi konular derin analizlere muhtaçtır. Post-kolonyal çalışmaların teorik çerçevesi bünyesinde geleneksel ebeliğin araştırılması, ebelerin sahip oldukları bilginin epistemolojik yapısını anlamak için faydalı olacaktır. Batının tıbbi ve jinekolojik bilgisinin tek meşru ve doğru bilgi kabul edildiği göz önüne alındığında ebelerin sahip olduğu bilgiyi iktidar-toplumsal cinsiyet çerçevesinde incelemek ebelerin yetkinliğine ve bilgeliğine dair yeni perspektifler kazandıracaktır.

Yeni çalışmalar ebelerin faaliyet alanını da daha iyi açığa çıkaracaktır. Bu çalışmada ebelerin aşçı, bitkisel şifacı, hayvan doğurtucu, kırık çıkıkçı veya ölü yıkayıcı olarak da çalıştığını, dini ritüeller olarak kurşun dökme, parpılama, nazara karşı okuma gibi faaliyetlerde bulunduklarını gördük. Ebelerin tıbbi ve dini aktiviteleri doğum alanıyla sınırlı değil; aslında ebeler bu aktivitelere dair bilgiyi kuşaklar arasında taşıyan önemli kanallar. Bu açıdan bakıldığında çalışmamın sınırları da genişledi, çünkü ebelerle yapacağım sözlü tarih görüşmelerinin ebeliğin tarihini aydınlatmasını planlıyordum, fakat onların anlattıkları sayesinde elde ettiğim bilgiler, Türkiye’de kadın tarihinin daha önce ele alınmamış konularına temas etti.

Bugüne kadar seslerine kulak verilmemiş, deneyimleri küçümsenmiş, bilgelikleri görmezden gelinmiş kadınların hayat hikâyelerine bir nebze de olsa ışık tutabilmiş olmayı umarak, ebelerin mücadelelerini iktidara direnişin bir parçası olarak gördüğümü belirtmek istiyorum. Ebeliğin tarihi bir bütün olarak, erkek egemen devlet kontrolünden sadece

eğitimli ebelerin veya *yaşlı* meslektaşlarının değil, tüm kadınların payını almış olduğu gerçeğini teslim ederek anlaşılabilir, bu noktada en önemlisi hayatın ve insanların, benzer şekilde tarihin karmaşık olduğunu hatırlamaktır. Büyük resmi grebilirsek, sezaryenden başka seçeneği olmayan hamile bir kadının, doktorun sözünden çıkamayan eğitimli bir ebe- nin ve kendisinin “cahil” olduğuna inanan şifacı bir kadının ortak noktaları küçümsenmeyecek kadar çoktur.

Ek A

EBELER DERNEĞİ TARAFINDAN HAZIRLANAN EBELİK KANUN TASARISI¹

Amaç

Madde 1. Bu kanunun amacı, fertlerin ve toplumun sağlığını korumak üzere, ebelik mesleği ve hizmetlerinin çağdaş ölçütlere uygun şekilde düzenlenmesidir.

Kapsam

Madde 2. Bu kanun ebelerin eğitime, görev yetki ve sorumluluklarına, çalışma esaslarına dair hükümleri kapsar.

Madde 3. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ebelik yapabilmek için aşağıdaki vasıflara sahip olmak gerekir.

1 Source: www.ebelerdernegi.org (Kasım 1, 2010)

- A) Türk vatandaşı olmak
- B) Türkiye’de üniversitelerin ebelik ile ilgili lisans eğitimi veren fakülte ve yüksek okullarından mezun olmak
- C) Öğrenimlerini yurt dışında ebelik ile ilgili devlet tarafından tanınan bir okulda tamamlayarak denkliklerini onaylatmış olmak
- D) Diplomaları Sağlık Bakanlığınca tescil edilmek

Madde 4. Ebe; gebelik, doğum, doğum sonrası ve yenidoğan döneminde gerekli izlem, bakım, danışmanlık ve eğitim hizmetlerini yürüten, normal doğumları ve doktorun olmadığı hallerde makat doğumları yaptıran, gerektiğinde epizyotomi uygulayan ve acil durumlarda uygun girişimlerde bulunan, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerini yürüten, kadın, aile ve toplum sağlığının yükseltilmesi ve korunması için ebelik uygulamaları ile karşılanabilecek girişimleri planlayan, uygulayan, değerlendiren, denetleyen ve yöneten yetkili sağlık personelidir. Ayrıca ebe; temel sağlık hizmetleri kapsamında, bağışıklama, 0-6 yaş çocuk bakım ve izlemi, bulaşıcı hastalık kontrol programlarında da görev alır.

Ebelerin birinci fıkrada sayılan hizmetlerde çalışma alanlarına, pozisyonlarına ve eğitim durumlarına göre; görev, yetki ve sorumlulukları Sağlık Bakanlığı’nca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Madde 5. Türkiye’de ebelik mesleğini bu Kanun hükümleri dahilinde ebe unvanı kazanmış Türk vatandaşı ebelerden başka kimse yapamaz.

Madde 6. Ebeler meslekleriyle ilgili lisans üstü eğitimi

olarak uzmanlaştıktan ve diplomaları Sağlık Bakanlığı'na tescil edildikten sonra uzman ebe olarak istihdam edilir.

Madde 7. Ebeler, Sağlık Bakanlığı ve ilgili kuruluşlar tarafından belirlenen, mesleki uygulamaları ve acil durumlar için gerekli ilaç ve tetkikleri reçete edebilir, araç ve gereçleri kullanabilir.

Madde 8. Ebeler, meslekleri ile ilgili, özellik arz eden alanlarda belirlenecek esaslar çerçevesinde yetki belgesi alırlar. Yetki belgesi alınacak eğitim programlarının düzenlenmesi, uygulanması, koordinasyonu, belgelendirme tescili, kredilendirme ve yetki belgelerinin iptali gibi hususlar Sağlık Bakanlığı'na çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Madde 9. Ebeler çalıştıkları kurum ve kuruluşlarda, ebelle ilgili yönetim görevlerini yürütürler. Ebelle ilgili yönetim görevlerinde lisans üstü eğitime sahip ebelerin rüçhan hakları vardır. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, ebelerin çalıştıkları kurum ve kuruluşlarda baş ebelik, ebelik hizmetleri müdürlüğü kadroları açılır.

Madde 10. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 1219 sayılı kanunun 47 ila 57. maddeleri, Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği'nin 133. maddesi ve 224 sayılı kanuna dayalı 154 sayılı yönergenin ebelle ilgili hükümleri (2b, 2c, 5a,5b) yürürlükten kalkar.

Geçici Madde 1 - Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce ebelik programlarından mezun olanlar ile halen bu programlarda kayıtlı bulunan öğrencilerin kazanılmış hakları saklıdır.

Madde 11. Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 12. Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

YASA TASARISININ GEREKÇELERİ

1. Maddenin gerekçesi: Ebelik tarihin en eski mesleklerinden biridir. Bir işin meslek sayılabilmesi için gereken en önemli özelliklerden biri, yapılan işin toplumun değişmesi ve insanlığın daha iyiye doğru gitmesinde toplumsal içerikli ve belirgin bir görev yüklenmesidir. Gelişimsel yaşam süreçleri gereği gebelik, doğum, emzirme gibi sağlık açısından son derece önemli deneyimler geçiren kadınların sağlığı, toplum sağlığının en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Annenin sağlığı, çocuğun sağlığını ve dolayısıyla ailenin sağlığını doğrudan etkileyen bir faktördür. Bu nedenle, gebeliğin ve anneliğin güvence altında olması, bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemlerinin en az risk altında, hastalık ve sakatlıklardan uzak olarak geçirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, anne ve çocuk mortalite ve morbiditesini azaltmaya odaklanan ebelik, toplumun en temel gereksinimi için yaşamsal bir hizmet vermektedir

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2000 yılında Münih Deklarasyonu ile sağlığın geliştirilmesi çalışmalarında ebelik hizmetlerini değerlendirerek, doğurganlık hızının düşürülmesinde, anne ve çocuk ölümlerinin azaltılmasında, ebeğin bireye, aileye ve topluma sunduğu hizmetlerin kalitesinin önemi üzerinde durmuştur.

Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmanın sağlanmasında diğer sağlık hizmetlerinin yanında "Ebelik Hizmetlerinin" geliştirilmesinin önemi; 2020 yılında dünya nüfusunun 1 milyardan fazlasının 60 yaş üzerinde olacağı ve bağımlı nüfusun 1990 yılıyla karşılaştırıldığında %115-257 oranında artacağı projeksiyonu ile açıkça görülmektedir. Sadece gide- rek artan yaşlı nüfusun sağlık ihtiyaçlarının karşılanması de- ğil, güvenli anneliğin sağlanmasında en önemli girişim olan - doğumların sağlık personeli tarafından yaptırılması - da gerçekleştirilememiştir. Bu gün gelişmekte olan ülkelerde, bütün doğumların sadece %58'i bir ebe veya eğitimli sağlık personeli yardımıyla gerçekleşmektedir.

"Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Bölgesi," 21.Yüzyılda Her- kes İçin Sağlık Hedefleri"inde yer alan "Yaşama Sağlıklı Baş- lanması Hedefi" ebelik mesleğinin aile ve toplum için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha açığa çıkarmıştır.

5-13 Eylül 1994 tarihlerinde Kahire'de "Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansında" kabul edilen eylem planınınnda, "cinsler arası eşitlik, hakkaniyet kadınların güçlendirilme- si, güvenli annelik, üreme hakları ve üreme sağlığı vb" gibi önemli konularla ilgili uluslararası amaçlar belirlenmiş, po- litika ve programlara yer verilmiştir. Bu programlarda en önemli görev ekip anlayışı içerisinde, tüm sağlık personeline ama öncelikle ebeye verilmiştir.

Görüldüğü üzere, toplum için temel bir hizmet sağlayan ebeler, halen 1928 tarih ve 1219 sayılı yasa ile yönetilmekte- dir. Bu yasa tasarısının amacı, ebelik mesleği ve hizmetlerini çağdaş ölçütlere uygun şekilde düzenlemektir.

3. Maddenin gerekçesi: Ebelik eğitiminin lisans düzeyinde olması gerektiği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kabul görmüş ve yasa ya da yasa niteliğinde ki direktiflerde hükme bağlanmıştır. Ülkemizin de onay verdiği, Dünya Sağlık Örgütü Genel Kurul Tavsiye Kararları ve Münih Deklarasyonu (2000) bu konu ile ilgilidir. Halen yürürlükte olan, 1928 tarih ve 1219 sayılı yasaya göre ülkemizde ebeler sağlık okulu mezunu olarak görülmektedir. Oysa ülkemizde ebelik eğitimi 1997-98 eğitim öğretim yılında YÖK ve Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle lisans düzeyinde sürdürülmektedir. Üniversitelerin bünyesinde 11 yıllık temel eğitim üzerine dört yıllık lisans eğitimi veren yüksekokulların sayısı şu anda 31'dir. İlk mezunlarını 1998-99 öğretim yılında veren yüksekokullardan her yıl yaklaşık olarak 1300 ebe yetişmektedir. Madde 3, ebeliğin lisans düzeyinde eğitimle kazanılan bir meslek olmasını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.

4. Maddenin Gerekçesi: Ebeler sağlık sistemi içinde en temel görevi üstlenen sağlık personelidir fakat yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri, görev yetki ve sorumluklarının belirsiz olmasıdır. Madde 4'ün amacı ebelerin görevlerine açıklık getirerek yaşanan karmaşayı ortadan kaldırmaktır. 30.09.2005 tarihinde yayınlanan Avrupa Birliği Resmi gazetesine göre, Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, ebelerin en azından aşağıdaki faaliyetleri icra edebilmelerini sağlamalıdır.

- (a) Aile planlamasına ilişkin eksiksiz bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunmak;
- (b) Gebeliklerin teşhisi ve normal gebeliklerin izlenmesi; normal gebeliklerin gelişiminin izlenmesi için gerekli olan muayenelerin gerçekleştirilmesi;
- (c) Riskli gebeliklerin mümkün olduğu kadar erkenden

- teşhis edilebilmesi için gerekli muayeneleri belirlemek ya da bu konuda tavsiyelerde bulunmak;
- (d) Hijyen ve beslenmeye ilişkin tavsiyelerde bulunmak da dahil olmak üzere ebeveynliğe hazırlığa ve çocuğun doğumuna tam olarak hazırlanmaya yönelik programların temin edilmesi;
- (e) Çalışma hayatında anneye bakım ve yardım sağlama ve minimum klinik ve teknik araçlar yardımı ile rahim içinde fetüsün durumunu izleme;
- (f) Gerekliğinde epizyotomi ve acil durumlarda makat doğum da dahil olmak üzere, gerekli uygulamaları gerçekleştirmek;
- (g) Bebeğin annesinde görülen ve doktora başvurmayı ve uygun durumlarda doktora yardımcı olmayı gerektiren uyarı işaretlerini tanıma: doktorun olmadığı durumlarda gerekli acil durum tedbirlerini alma, özellikle plasenta-nın elle çıkarılması ve ardından uterusun elle muayenesi;
- (h) Yenidoğan bebeğin muayenesini ve bakımını gerçekleştirmek; ihtiyaç durumunda gerekli tüm girişimleri gerçekleştirmek ve gerektiğinde derhal resüsitasyon gerçekleştirmek;
- (i) Doğum sonrası dönemde anneye bakım sağlamak ve anneyi izlemek, anneyi yenidoğan bebeğin optimum düzeyde gelişimini sağlayabilecek konuma getirmek için ona gerekli tüm tavsiyeleri vermek;

Ebelik bakımı; koruyucu önlemleri, anne ve bebekte anormal durumları saptamayı, tıbbi bakımda yardımda bulunmayı ve gerektiğinde acil yardım önlemlerinin alınmasını kapsar. Ayrıca çalışma alanları göz önünde bulundurulduğunda özellikle, AÇSAP konuları ağırlıklı olmak üzere yaşam boyu kadın sağlığının temel izleyicisi olarak ebelerin

görev yaptığını görmekteyiz. Ebenin, sadece kadınlara değil aileye ve topluma da sağlık eğitimi verme ve danışmanlık yapma gibi önemli bir sorumluluğu da vardır. Anne-babalığa hazırlık amacıyla verilen doğum öncesi eğitimden, jinekoloji, aile planlaması ve çocuk bakımına kadar uzanan sorumluluklar da ebenin görevleri içinde yer alır.

5. Maddenin Gerekçesi: Ebelik mesleğini kimlerin icra edebileceğine açıklık getirmek amacı ile düzenlenmiştir. Ülkemizde kimi zaman ebelere ait alanlarda, hemşireler ve hatta acil tıp teknisyenler çalıştırılmaktadır. Ebelik ve hemşirelik mesleği birbirine yakın meslek grupları olsa da, müfredatları birbirinden farklıdır. Ebenin çalışma alanlarında doğum ve kadın hastalıkları alanında uzmanlaşmamış hemşirenin çalışması -ki ülkemizde bu uzmanlık lisans üstü eğitim programlarıyla olmaktadır-, riski ve buna bağlı olarak da maliyeti artırır. Özellikle acil tıp teknisyenlerinin müfredatları, ebelik eğitimi ile kıyaslandığında, hastalar için ciddi risk doğuracak kadar yetersiz ve eksiktir. Bu madde ile sağlık hizmeti sunum sistemi güvence altına alınmaktadır.

6. Maddenin Gerekçesi: Ebelik, çağlar boyunca toplumlar içinde saygın bir yer edinmiş, içinde bilim ve sanatı da barındıran profesyonel bir meslektir. Bu durum, ebelikte lisansüstü eğitimin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ülkemizde ebelikte yüksek lisans programları açılmaya başlamıştır. Ebelik eğitiminin lisans düzeyine çekilmesi ile birlikte yüksek lisans programlarının sayısı artacak, ebelikte doktora programları açılmaya başlanacaktır. Bu madde ile, ebelikte yüksek lisans ve doktora yaparak uzmanlaşanların,özlük hakları ve çalışma alanlarındaki pozisyonları koruma altına alınmıştır.

7. Maddenin Gerekçesi: . Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen temel göstergelerden biri anne ve çocuk sakatlık ve ölümlülük oranlarıdır. Temel hedefi bu oranları azaltmak olan ebeler, ağırlıklı olarak I. Basamak sağlık hizmetleri içinde, ev ziyaretleri yaparak özveri ile çalışır. Çoğu zaman çalışma alanında tek sağlık personeli olarak hizmet veren ebe, özellikle ülkemizin kırsal bölgelerinde gebeye bakım ve izlem yapan tek sağlık personelidir. Gebelik kadın için her ne kadar normal yaşam süreçlerinden biri olsa da, sağlık ve hastalık çizgisini birbirine yaklaştıran ve içinde pek çok riski barındırabilen bir süreçtir. Riskli gebeliklerin mümkün olduğu kadar erkenden teşhis edilebilmesi, gebe ve fetüs için hayati önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin ebelik mesleği için belirlediği direktiflerden biri, riskli gebeliklerin erken teşhisi için gerekli muayeneleri ebelerin belirlemesi ya da tavsiye etmesidir. Ayrıca normal gebeliklerin gelişiminin izlenmesi için gerekli olan muayenelerin gerçekleştirilmesi ve minimum klinik ve teknik araçlar yardımı ile rahim içinde fetüsün durumunu izleme de bu direktiflerin içinde yer alır. Ülkemizin kırsal bölgelerinde gebeyi tek başına izleyen bir sağlık personeli olarak ebelerin, gebe için gerekli tetkikleri reçete edebilmesi ve araç gereçleri kullanabilmesi gerekir. Ayrıca, ülkemizin şartları düşünüldüğünde; gebe ve fetüs sağlığının yükseltilmesi için gerekli olan folik asit, demir preparatları ve gebelik yakınmalarına yönelik bazı temel ilaçları, ebelerin reçete edebilmeleri, gebeliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine yardımcı olacaktır.

8. Maddenin Gerekçesi: RIA uygulaması, Neonatal Resusitasyon (NRP), ebeveynliğe hazırlık kursları gibi özellik arz eden bazı alanlarda, ebelerin yetki belgesi alarak çalışmalarını, hizmette kalite ve güvenliğin artmasını sağlayacaktır.

9. Maddenin Gerekçesi: Ebelerin temel sorunlarından biri, çalıştıkları kurum ve kuruluşlarda yönetim görevlerine hemşirelerin atanması, ebelerin bu alanlarda görev alamamasıdır. Bu sorun, halen yürürlükte olan yasada ebelerin sağlık meslek okulu mezunu, olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa ebelik eğitimi, dünyanın pek çok ülkesinde ve Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi 1997-98 öğretim yılında YÖK ve Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle lisans düzeyine çıkarılmıştır. Ayrıca bu yasa tasarısının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, ebelik eğitiminin lisans düzeyinde olması güvence altına alınmaktadır. Bu durumda ebelerin çalıştığı kurum ve kuruluşlarda benzer eğitimden geçen hemşirelerin yönetici olmaları, ebelik mesleği için olumsuz bir durumdur ve ebelerin otonomisine zarar vermektedir. Bu madde ile ebelik mesleğinin otonomisi korumaya altına alınmıştır.

10. Maddenin gerekçesi: Yasanın yürürlüğe girme koşulunu belirtmektedir.

11. Maddenin Gerekçesi: Kanun hükümlerinin Bakanlar Kurulu tarafından yürütüleceğini hükme bağlamaktadır.

Geçici Madde: Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce ebe ünvanı almış olanlarla, bu ünvanı almak üzere ilgili okullarda okuyan öğrencilerin kazanılmış haklarını korumak üzere düzenlenmiştir.

EBELİK, DOĞURMA VE DOĞURTMA²

Ebelik Nedir?

Döl döş bitiştirmek en yüce bir iş, kadınlık için en büyük bir yararlıktır. Bu işte bir kadına, doğuracak olana yardım etmek en iyi bir hidmettir. Doğurmak hem kolay hem de son derece güç bir şeydir. Kolay kolay ağrı bile duymaksızın, zahmetsizce doğuranlar görüldüğü gibi haftalarca ağrı çekenler, ağlayıp sızlayanlar inleyip duranlar da vardır. Böyle bir kadının haline acımak, ona sanatın gösterdiği münasip bir yolda yardım etmek insanlık şanıındandır. Çünkü insanlardan biri sızlayıp inlerse bütün insanlık inliyor demektir.

Hele böyle güç doğuran kadınlar arasında bilgisizliğinden dolayı gebelikte, doğururken, doğurduktan sonra kazalara, hastalıklara, düşerek, daha gençlik tazelik çağlarında fena bulanlar ne kadar çoktur! Değil böyle güç doğuranlara, kolay kolay çocuk getiren kadınlara bile yardım etmelidir. Çünkü doğuran kadın, adeta bir yaralıdır. Beyni, düşüncesi, her işi her şeyi alt üst olmuştur. Zavallı kadıncağızı ağrılar arasında avutmak ona çektiği sancıları duyurmamak, çocuğu kolay kolay almak, sonra da bazen ölüm döşeğine yol gösteren loğusalık zamanında kadına sanatça, fence bakmak için akıllı, terbiyeli, bilgili, tedbirli insanların iyiliklerinden en eski zamanlarda bile faide görülmüştür.

2 Besim Ömer, *Ebelik, Doğurma ve Doğurtma* (İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1928), 1-6.

İşte gebe kadınları muayene etmek, doğurtmak, güç doğuracakları anlamak ve vaktiyle hekime haber vermek için gösterilen yararlıklar, yapılan tedbirler, bugün adeta bir sanat haline konulmuş ve bu sanata dair koca koca kitaplar yazılmıştır. Bu nazik ve güç sanata “ebelik” denilir. “Cins cinsi sever” derler ki pek doğrudur. Bunun için ebelik sanatı en ziyade kadınlara yakışır ve onların yapacağı bir şeydir.

Ebelik insanlık kadar eskidir. Ebeler her vakit, her yerde el üstünde tutula gelmişlerdir. Ebelik öyle adi bir sanat, ehemmiyetsiz bir iş, kolay bir şey değildir; ebe olmak için sağlam ve yorulmak bilmez bir vücut, pak ve güzel bir huy, pek çok hazırlık malumat, pek iyi ve merhametli bir yürek ister. Herkes, her kadın iyi bir ebe olamaz. Ebe olmak için genç hanımlar evvelce kendi kendilerine iyice danışmalı, bilgilerini, elverişlerini bu ince, güç ve nazik sanatı yapıp yapmayacaklarını düşünmeli de ona göre sanatı öğrenmeye, edinmeye başlamalıdır. İyiden iyiye bilinmelidir ki “ebelik işi, ebelik vazifesi” yalnız doğuran bir kadının yanında bulunup, doğan çocuğa lazım gelen şeyleri yapmak ile bitmez. Çünkü bu kadar bir işi her kadın, hatta adi bir oda hizmetçisi bile görebilir. Bir ebe hanım doğru ve kaliteli bir iş görmek, bu nazik sanatta kimseye fenalık etmemek, yanına çağrıldığı ailelerin ehemmiyetini kazanmak isterse malumatını artırmalı, ahlakını iyileştirmeli, hürmet edebilecek ve işe yarar bir ebe olduğunu herkese teslim ettirmelidir. Ebeler uslu, kamil olmakla beraber fenden, bilgiden de haberdar olmalı ve sanatın ne olduğunu anlamış, öğrenmiş bulunmalıdır. Hele bir ebe güç işlerde, fenalık ve tehlike zamanında, aklının eremediği şeylerde hiçbir vakit kendi kendine iş görme-ye kalkışmamalı, malumat taslamamalı ve hekimi çağırarak lazımsa vakit geçirmeksizin haber vermelidir.

Bugün ebelik sanatında en ehemmiyetli, en gerekli iş temizliktir. Ebenin üstü başı gayet pak ve elleri fence temiz olmalı, yani elleri sabunlu su ve fırça ile sonra ispirto ile ve en sonra mikrop öldüren sularla iyiden iyiye yıkanmış olmalıdır. Pisliği, tedbirsizliği, inadı, ve bilmemezliği ile bir kadını doğurturken tehlikeli hastalıklara uğratan ve bir hastan diğerine pis elleri, mundar elbisesi ile mikrop taşıyan ebeler günahkar ve adeta “cani” sayılırlar. İşinin, sanatının inceliğini, güçlüğü-nü, zorluğunu anlayan bir ebe müşterilerine iyilik diye fenalık etmekten sakınır ve fenini, sanatını iyive öğrenerek temiz, vicdanlı, namuslu, ahlaklı bir ebe hanım olmaya çalışır.

Bilgili bir ebe doğurtacağı kadının hayatını, canını kurtarır; böyleleri her yerde ağırırlar. Analar olan bu yararlıklar çocuklarına, yurda, koskoca bir memlekete demektir. Ebeler çok kere hekimlerin de akıl yoldaşı, “sanat arkadaşı” olur ve bu yüzden de yüce mertebelere ermiş bulunurlar.

Ebe hanım yalnız zenginlerin değil, fakirlerin, zavallıların da ebesidir! Çünkü ebe zengin fakir herkese yardım edecek, yararlık gösterecektir. Zengin bir hanım efendiye ne kadar iyi bakar, ne kadar dikkat ve riayet ederse fakir, çaresiz, hacetsiz bir kadıncağıza da o kadar acıyacak o derece merhamet edecektir; her iki tarafı da iyi ve münasebetli tedbirleri ile tehlikeden, fenalıktan koruyup sakındıracaktır. Ebeye kendini gösterecekler, ebeyi evine çağıracaklar arasında bin türlü ahlakta huylu huysuz hanımlar bulunabilir; ebe hanım işinden vazifesinden dışarı çıkmayacak ve herkese elinden geldiği mertebe edecektir. Kendine serini/sırrını verecek olanlara karşı pek büyük bir emniyet ve şefkat gösterecek ve hiçbir zaman bir ailenin, hatta en bayağı bir kadının bile işini başkalarına bildirmeyecektir. Kadınlardan bazıları tesadüfün

türlü türlü acılıklarına, fenalıklarına uğramış olabilirler; görgülü ve temiz yürekli bir ebe öylelerine de elinden gelen nasihatleri vererek teselliyelerine çalışmalıdır. İşte ebeliğin büyüklüğü, yüceliği, iyiliği bu gibi yararlıklarda görülür...

Ebelik dince de büyük bir hidmettir. Bir mahluku, bir acıdan kurtarmak, anaların çocukların hayatlarını koruyup esirgemek, insanların çoğalmalarına hizmet etmek sevaplı ve büyük bir ibadet ve gayet tesirli bir duadır.

Ebe doğuştan sonra da loğusanın yanında bekçi, bakıcı gibi kalır. Ebe hem doğurtucu hem de loğusa bakıcısıdır. Zerit altlarından başka bir tarafından hasta olan kadınların yanında hekimin uzun bir müddet durması mümkün olamayacağından öyle bir hidmete, yararlığa muhtaç zavallıların yanlarında hasta bakıcı gibi bilgili bir ebe hanım bırakılır. Ebe hanım orada bulundukça en kötü yaralar, ağrılar, acılar içinde inleye inleye yanan bir kadının yastığı bekçisi, dert ortağı olacaktır. Bir kere düşünmelidir: Kendi cinsinden birinin imdadına, sancılar içinde sürüklenen zavallı bir kadının yardımına yetişmek, pek türlü tehlikelere belki de ölüm uçurumuna yakalanan bir biçareyi iyi tedbirler, uygun yardımlar ile kurtarmaya çalışmak ne büyük bir yararlık, ne yüce bir hidmettir! Zaten kadınlık acımak, başkalarına merhamet etmek gibi duygularla yaratılmış olduğundan kadınların en seçilmiş, en aklı başındası sayılan ebelerin de pek “el canlısı” olmaları icap edeceği az bir düşünüş ile anlaşılır. Ebe iyi düşünceli, iyi beyinli, temiz vicdanlı ve hastasını sever bir kadın olmadıkça göreceği işlerden yararlık ve iyilik beklenilemez.

Yolunda bir ebelik “kadınlığın koruculuğu” demektir. İnsanlıkta bir kadından bir ev, bir ocak, bir il bile yetişebilir.

Kadınların sağlam olmaları, onların hastalıksız, fenaliksiz doğurmaları, memleketin yalvara yalvara istediği, candan özlediği bir şeydir. Kadınlara beşikten mezara kadar yol gösteren “ebe” ileride ev kadını, ana, nine olacak insanlara kötülük değil, iyilik etmeli, müşterilerini ölüme değil, sağlığa götürmelidir. Bilmelidir ki kadınların yapıları, bedenleri erkeğinkilerden daha narin, daha incedir; ufak bir hastalık, pek az bir rahatsızlık onlarda kökleşip kalabilir. O halde kadınlıkla uğraşacak ebelerin dikkatleri, düşünceleri, bakışları pek ziyade, lüzumundan pek kat ziyade olmalıdır ki birçok genç, dinç, doğurgan hanımlar boş yere mezarlara gömülmesin. Birçok ocaklar, evler hanımsız, kocalar arkadaşsız, yavrular anasız kalmasın.

Fakat şuna acırız ki eskiden biri kadınlarda ebelik bir mal gibi anadan kız geçmekte ve birçok ebeler de bilgiden, temizlikten, hız ve marifetten az biraz bile görülmemektedir. Bu hal yalnız ayıp değil, pek büyük bir günahtır. Mekruh eller ile gayet temiz kadınların rahimlerine kadar hastalık tohumları saçıp ve birçok genç ve dinç hanımları mezar çukurlarına düşüren bunak kocakarılar hala ötede beride rast geldikçe ağlayacağımız geliyor. Çocuğun ne olduğunu, nasıl geleceğini, nasıl çıkacağını, yumurtalık, rahmin nerede bulunduğunu bilmeyen ve gebelikte edilecek tedbirleri, çocuğa alındıktan sonra ne yapılmak lazım geleceğini anlamayan kadınların ebelik etmeleri, ebeliğe karışmaları, bazen öteye beriye ilaç “satılık vermeleri” büyük bir fenalık, onulmaz bir beladır.

O mazi ki şu kitabı okuyacak terbiyeli ve bilgili ebe hanımlar kendilerine gösterilenlerin asla dışına çıkmaz ve işlerini iyi bir kalp, güzel bir niyet ile görmeye çalışırlar.

Şu kitapcağınızda sayıp d keceğimiz tedbirler, salıklar ile ebe hanımların işine yarar. Bilgilerinin artmasına ve sanatlarının ilerlemesine az çok hizmet edebilirsem kendimi mutlu sayar ve hiç olmazsa bu vechle binlerce genç anaların, masum yavrucağların kurtarılmasına yardım etmiş olurum.

Ek C

KENT ve KIRSAL NÜFUS, 1927-2000³

Yıllar	Toplam	Kent Nüfusu %	Kırsal Nüfus %
1927	13,648,270	24.22	75.78
1935	16,158,018	23.53	76.47
1940	17,820,950	24.39	75.61
1945	18,790,174	24.94	75.06
1950	20,947,188	25.04	74.96
1955	24,064,763	28.79	71.21
1960	27,754,820	31.92	68.08
1965	31,391,421	34.42	65.58
1970	35,605,176	38.45	61.55
1975	40,347,719	41.81	58.19
1980	44,736,957	43.91	56.09
1985	50,664,458	53.03	46.97
1990	56,473,035	59.01	40.99
2000	67,803,927	64.90	35.10
2007*	70,586,256	70.50	29.50

3 Kaynak: Türkiye İstatistik Enstitüsü resmi internet sitesi, <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.doc> (Aralık 2010).

* 2007'ye ait rakamlar adrese dayalı son nüfus sayımına göre, (Türkiye İstatistik Enstitüsü resmi internet sitesi, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaber-Bultenleri.do?id=3894>, Ocak 2008).

Ek D

SAĞLIK KURUMLARI, 1940-2003⁴

Yıl	Hastaneler	Ana ve Çocuk Sağlığı Merkezleri	Sağlık Ocakları
1940	154	10	1
1945	153	14	8
1950	201	13	22
1955	417	17	181
1960	566	20	283
1965	626	31	264
1970	743	30	291
1975	798	31	300
1980	827	49	291
1985	736	29	121
1990	857	36	142
1995	1,009	44	156
2000	1,184	52	141
2003	1,130	57	

4 Kaynak: Günel, 538, Türkiye İstatistik Enstitüsü, İstatiksel Rakamlar, 1923-2004, CD içinde, (Ankara: TURKSTAT, 2006).

Ek E

EBE ve KİŞİ BAŞINA DÜŞEN EBE SAYISI, 1928-2002⁵

Yıl	Ebe Sayısı	Kişi Sayısı
1928	377	36,719
1930	400	36,100
1935	451	35,579
1940	616	28,779
1945	806	23,237
1950	1,285	16,192
1955	1,993	11,923
1960	1,998	8,799
1965	4,329	7,179
1970	11,321	3,120
1975	12,975	3,085
1980	15,872	2,798
1985	17,987	2,797
1990	30,415	1,844
1995	39,551	1,556
2000	41,590	1,621
2002	41,513	1,677

5 Kaynak: Kaynak: Günel, 535. Türkiye İstatistik Enstitüsü, İstatiksel Rakamlar, 1923-2004, CD içinde, (Ankara: TURKSTAT, 2006).

Ek F

BÖLGELERE GÖRE DOĞUMU KİM YAPTIRIYOR: 2003 ve 2008⁶

2003

	Doktor	Eğitimli ebe /Hemşire	Geleneksel Ebe	Akraba /Diğer
Kent	55,6	34,7	4,8	4,3
Kır	29,5	39,4	16,5	13,3
Batı	66,0	29,3	1,2	3,0
Güney	40,1	48,7	7,3	3,2
Orta	56,9	34,1	2,5	5,7
Kuzey	45,2	41,3	7,9	3,8
Doğu	20,9	38,8	22,6	16,4

2008

	Doktor	Eğitimli ebe /Hemşire	Geleneksel Ebe	Akraba /Diğer
Kent	71,2	24,5	1,9	1,7
Kır	46,1	34,0	8,0	10,9
Batı	82,5	15,5	0,9	0,8
Güney	60,4	33,7	2,8	1,8
Orta	76,0	22,5	0,7	0,2
Kuzey	64,0	32,0	1,0	2,5
Doğu	32,5	41,9	10,5	13,9

6 “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003”, <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/analizrapor.shtml> (Mayıs 2, 2011) ve “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008” http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2008/data/TNSA-2008_ana_Rapor-tr.pdf (Mayıs 2, 2011).

Ek G

BÖLGELERE GÖRE DOĞUM YAPILAN YER: 2003 ve 2008⁷

2003

	Hastane	Ev
Kent	85,6	14,1
Kır	64,3	35,0
Batı	91,5	8,1
Güney	78,5	20,6
Orta	88,2	10,9
Kuzey	85,3	13,3
Doğu	54,4	45,5

2008

	Hastane	Ev
Kent	94	5,4
Kır	79	20,4
Batı	96	3,3
Güney	92,2	7,2
Orta	98,3	1,2
Kuzey	95,6	3,9
Doğu	72,1	27,2

7 TNSA 2003 ve TNSA 2008.

KAYNAKÇA

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

- Ayşe Teyze. Çiçekliköy, Akçaabat, Trabzon. 2 Eylül 2010.
Hatice Teyze. Sin, Tunceli. 6 Eylül 2010.
Melahat Teyze. İznik, Bursa. 21 Kasım 2010 ve 2 Ocak 2011.
Refika Teyze. İznik, Bursa. 21 Kasım 2010.
Satı Teyze. Doğanakaya, Gördes, Manisa. 19 Kasım 2010 ve 7 Mayıs 2011.
Şehri Teyze. Kertil, Sındırgı, Manisa. 18 Kasım 2010 ve 8 Mayıs 2011.
Makbule ebe. İzmir. 6 Mayıs 2011.
Nazan Karahan. İstanbul. 13 Ocak 2009.

RAPORLAR ve ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“The Global Numbers and Costs of Additionally Needed and Unnecessary Caesarean Sections Performed per Year: Overuse as a Barrier to Universal Coverage - World Health Report 2010 Background Paper 30,

- World Health Organization.” <http://www.who.int/healthsystems/topics/financing/healthreport/30C-sectioncosts.pdf> (5 Nisan 2011).
- “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1983”, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/arastirma/1983_TPHS.pdf (2 Mayıs 2011)
- “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003”, <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/analizrapor.shtml> (2 Mayıs 2011)
- “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008” http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2008/data/TNSA-2008_ana_Rapor-tr.pdf (2 Mayıs 2011).
- “Türk ebeler derneğinden hemşire derneğine yanıt.” 15 Nisan 2010, www.ebelerdernegi.org (1 Kasım 2010).
- Turkish Statistical Institute official web site. <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do> (Aralık 2010).
- “Unicef.” http://www.unicef.org/infobycountry/Turkey_statistics.html (11 Mayıs 2011).
- www.ebelerdernegi.org (1 Kasım 2010)

KİTAPLAR, MAKALELER ve TEZLER

- “Bir Yıl İçinde Vilayetimizde Neler Yapıldı?,” *Taşpınar*, 24-29 (Ekim 1934): 219-220.
- “Doğurmak Şarkı Söylemek Gibi Kolay Bir İştir,” *Aile*, Collier Dergisinden Çeviri, Kış 1951, 43.
- “Köy Kadınına.” *Ana*, 1 (Ocak 15, 1938): 13.
- Abadan-Unat, Nermin, editör *Women in Turkish Society*, Leiden: E. J. Brill, 1981.
- Abdülaziz Bey. *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

- Abu-Lughod, Lila. "Introduction: Feminist Longings and Postcolonial Conditions." *Remaking Women, Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod, 3-31. New Jersey: Princeton University Press, 1998.
- Acıpayamlı, Orhan. *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etimolojik Etüdü*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- Ahıska, Meltem. "Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern." *The South Atlantic Quarterly* 102:2/3 (Bahar/Yaz 2003): 351-379.
- Akşit, Belma T. "Rural Health Seeking: Under Fives in Sivas, Van and Ankara." In *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, editör Paul Stirling, 157-170. Huntingdon: Eothen, 1993.
- Ali Rıza Bey, Balıkhane Nazırı. *Bir Zamanlar İstanbul*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1970.
- Altınar, Avni. "Tarhala Obasını Tanıyalım." *Gediz* 9 (Ocak 1938): 8-9.
- Altınar, Avni. "Tarhala Obasını Tanıyalım 2." *Gediz* 10 (Şubat 1938): 10-14.
- Altıntaş, Ayten. "Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı." *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, editör Nuran Yıldırım, 372-387. İstanbul: Novartis, 1998.
- Altıparmak, Saliha, Meltem Çiçekçioğlu and Gülay Yıldırım. "Abortus ve etik." *Cumhuriyet Tıp Dergisi* 31 (2009): 84-90.
- Alus, Sermet Muhtar. "Eski Kadın Hekimleri, Lavtalar." *Akşam*, 7 Mart 1951.
- Alus, Sermet Muhtar. "Ebe, Ebeler." *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu, 4841-4844. İstanbul: Tan

Matbaası, 1958.

Anderson, Kathryn and Dana C. Jack. "Learning to Listen: Interview Techniques and Analyses." *Women's Words: The Feminist Practice of Oral History*, editörler Sherna Gluck ve Daphne Patai, 11-26. Londra: Routledge, 1991.

Arat, Yeşim. "The Project of Modernity and Women in Turkey." *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, editörler Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, 95-112. Seattle ve Londra: University of Washington Press, 1997.

Arat, Zehra. "Turkish Women and the Republican Reconstruction of Tradition." *Reconstructing Gender in the Middle East: Tradition, Identity and Power*, editörler Fatma Müge Göçek ve Shiva Balaghi, 57-78. New York: Columbia University Press, 1994.

Arat, Zehra F. "Introduction: Politics of Presentation and Identity." *Deconstructing Images of "The Turkish Women"*, editör Zehra Arat, 1-34. New York: St. Martin's Press, 1998.

Arat, Zehra F. "Educating the Daughters of the Republic." *Deconstructing Images of "The Turkish Women"*, editör Zehra Arat, 157-180. New York: St. Martin's Press, 1998.

Arce, Alberto ve Norman Long. "Reconfiguring Modernity and Development From an Anthropological Perspective." *Anthropology, Development and Modernities: Exploring Discourse, Counter-Tendencies and Violence*, editör Alberto Arce ve Norman Long, 1-31. Londra: Routledge, 2000.

Arısan, Kazım. "Geçen Yüzyılda İstanbul'da Ebeler ve Doğum." İçinde *1. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, İstanbul

- 17-19 Subat 1988, Bildiriler, 253-259. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Armstrong, David. "Bodies of Knowledge / Knowledge of Bodies." *Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body*, editör Colin Jones ve Roy Porter, 17-27. Londra, New York: Routledge, 1998.
- Arslan, Hediye. "Kadın doğum hekimliği ebelik mesleğini olumsuz etkiledi.", *Hürriyet*, 2 Mayıs 2008.
- Arslan, Hediye, Nazan Karahan ve Çetin Çam. "Ebeliğin Doğası ve Doğum Şekli Üzerine Etkisi." *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 1: 2 (2008): 54-59.
- Atasoy, Nurhan. *Harem*. İstanbul: Bilkent Kültür Girişimi Publications, 2011.
- Ayas, Namık. "Zıvarık Köyü." *Ülkü* 30 (Ağustos 1935): 232.
- Aydın, Meltem. "Mersin belediye sınırları içinde çalışan ebelerin mesleki doyumu." Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2007.
- Aytekin, Sefer. "Büyük Oyumca Köyü." *19 Mayıs* 8 (Haziran 1936): 23-24.
- Ayverdi, İlhan. "Söz ebesi." *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Vol. 3*, İstanbul: Kubbealtı, (2006): 2839.
- Balıkçı, Gülsen. "Uşak'ın Bazı Yörelerinde Doğum Adetleri." *II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri*, 221-250. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.
- Bal soy, Gülhan. "Gender and the Politics of Female Body: Midwifery, Abortion and Pregnancy in Ottoman Society, 1838-1890s." Doktora Tezi, Binghamton Üniversitesi, 2009.
- Barış, Rabia. "Selvinaz Ebe" <http://www.topakev03.com/infusions/koseyazilari/yazi.php?id=85> (Mayıs 2, 2010).

- Basiretçi Ali Efendi. "Kadın Ebeler (Kabileler)." *İstanbul Mektupları*, editör Nuri Sağlam (İstanbul: Kitabevi, 2001), 679-680.
- Başçetinçelik, Ayşe. "Adana Halk Kültürü'nde Doğum Odasındaki Uygulamalar" (2010) http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ayse_bascetinçelik_adana_halk_kulturu_dogum_odasi.pdf (21 Nisan 2011).
- Berkes, Niyazi. *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara : Uzluk Basımevi, 1942.
- Berktaş, Fatmagül. "Sonsöz." *Cadılar, Büyücüler, Hemşireler*, Barbara Ehrenreich and Deidre English, İstanbul: Kavram Yayınları, 1992.
- Berktaş, Fatmagül. *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis, 2000.
- Berriot-Salvadore, Evelyne. "The Discourse of Medicine and Science." *A History of Women İçinde the West, Vol. III: Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, editör Natalie Zemon Davis and Arlette Farge, 348-388. Cambridge, Massachusetts; Londra, England: The Belknap Press of Harvard Üniversitesi Press, 1993.
- Besim Ömer. *Sıhhatnümâ-yı Etfâl yahud Validelere Nasihat*. İstanbul: A. M. Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1303/ 1885.
- Besim Ömer. *Doğururken ve Doğurduktan Sonra*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320/ 1902.
- Besim Ömer. *Ebe Hanımlara Öğütlerim*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322/ 1904.
- Besim Ömer. "Çocuk Olmayınca Millet Olmaz." *Cumhuriyet*, Aralık 18, 1926.
- Besim Ömer. *Ebelik, Doğurma ve Doğurtma*. İstanbul : Ahmed İhsan Matbaası, 1928.
- Besim Ömer. *Anne Olacaklara: Çocuk Yetiştirmek -*

- Püerikültür*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1930.
- Besim Ömer. *Doğum Tarihi*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1932.
- Besim Ömer. "Ebelik ve Doğum: Bizde Nasıldı ve Ne Haldedir?" *Sıhhat Almanakı*, editör Mazhar Osman. İstanbul: Kader Matbaası, 1933.
- Besim Ömer. *Kızlarımız İçin: Anneler Bu Öğütlerin Değerliliğini Anladıklarında*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1935.
- Besim Ömer. *Türk Çocuğu Yaşamalıdır: Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım*. İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi, 1936.
- Biçer, Mukaddes. "Eskişehir İlinde Doğum ile ilgili Adet ve İnanışlar." *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, 1-14. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991.
- Bilginer, Bedri. "Çorum'da Sıhhat Teşkilatı." *Çorumlu* 4 (15 Temmuz 1938): 105-115.
- Bingölçe, Filiz. *Kadın Argosu Sözlüğü*. İstanbul: Metis, 2010.
- Bora, Aksu. "Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması." Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1998.
- Bornat, Joanna and Arzu Öztürkmen. "Oral History." *Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife*, editör Liz Locke, Theresa A. Vaughan and Pauline Greenhill, 433-435. Abingdon, OX: Greenwood Publishing Group, 2009.
- Bornat, Joanna. "Life Experience." *Women Come of Age*, editör Miriam Bernard and Kathy Meade, 23-42. Londra: Edward Arnold, 1993.
- Bossert, H. Th. *Eski ve Yeni Çağlarda Akdeniz Havzasında Doğum ve Vasıtaları*. Çeviren Bahadır Alkım. İstanbul:

- Kenan Basımevi, 1938.
- Bozdoğan, Sibel and Reşat Kasaba. "Introduction." *Rethinking Modernity and National Identity İçinde Turkey*, editör Sibel Bozdoğan and Reşat Kasaba, 3-14. Seattle and Londra: Üniversitesi of Washington Press, 1997.
- Brown, Mary Ellen. "Review: Women, Folklore and Feminism." *Journal of Folklore Research* 26, no. 3 (1989): 259-264.
- Brunvand, Jan Harold. "Midwifery." *American Folklore: an Encyclopedia*, editör Jan Harold Brunvand, 482-483. UK: Routledge, 1996.
- Burhanidinova, Saïda. "Fergan Türklerinin Doğum, Sünnet, Düğün ve Ölüm Merasimleri." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009.
- Bülbül, Davut. "Düziçi'nde Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)." Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2006.
- Callaghan, Helen. "Birth Dirt." *Exploring the dirty side of women's health*, editör Mavis Kirkham, 8-25. New York: Routledge, 2007.
- Callaghan, Helen. "Birth Dirt: Relations of Power İçinde Childbirth." Doktora Tezi, Üniversitesi of Technology, 2002.
- Cambaz, Seval. "Manisa kent merkezinde çalışan ebelerin iş doyumu ve hizmete yansıması." Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2005.
- Casson, Ronald W. and Banu Özütuğ. "Respect and Adress İçinde a Turkish Village: A Quantitative Sociolinguistic Account." *American Ethnologist* 3, no. 4 (Kasım 1976): p. 587-602.
- Cemal Zeki. "Çocuk Düşürmek, Esbabı ve Akıbetleri."

- Türk Kadın Yolu* 14 (Şubat 1, 1926): 4-6. İçinde *Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu 1925-1927*, editör Nevin Yurdsever Ateş. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.
- Cerit, Sevil. *Türkiye’de Nüfus Doğurganlık Ölüm*. Ankara: Yeni Çağ Basın Yayın, 1989.
- Cindoğlu, Dilek and Feyda Sayan-Cengiz. “Medicalisation Discourse and Modernity: Contested Meanings Over Childbirth İçinde Contemporary Turkey.” *Health Care for Women International*, Vol. 31:3 (2010): 221-243.
- Çakır, Avni. “Aşağı Yanlar Köyü.” *Ülkü* 8 (Ocak 1942): 15.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis, 1996.
- Çalış, Gülşen. “Kadınların Evde Doğum Deneyimlerinin Betimlenmesi: Olgubilim Çalışması.” Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2009.
- Çavdar, Tevfik. “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1551-1562. İstanbul: İletişim, 1983.
- Çiçek, Özen Esra. “Ebelik Son Sınıf Öğrencilerinin Görev Tanımları ve Yeterlilik Alanlarına Göre Kendilerini Değerlendirmeleri.” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.
- Danacıoğlu, Esra. *Geçmişin İzleri: Yanıbaşınızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Davin, Anna. “Imperialism and Motherhood.” *Tensions of Empire: Colonial Structures in a Bourgeois World*, editör Frederick Cooper and Ann Laura Stoler, 87-132. Berkeley: Üniversitesi of California Press, 1997.
- Davis-Floyd, Robbie and Melissa Cheyney. “Introduction: Birth and the Big Bad Wolf: An Evolutionary

- Perspective.” *Childbirth across Cultures: Ideas and Practices of Pregnancy, Childbirth and the Postpartum*, editör Helaine Selin, 1-22. Londra & New York: Springer, 2009.
- Davis, Fanny. *The Ottoman Lady: A Social History from 1718 to 1918*. Connecticut: Greenwood, 1986.
- Davis, Natalie Zemon. “Women’s History İçinde Transition: The European Case.” *Feminism and History*, editör Joan Wallach Scott, 79-104. New York: Oxford University Press, 1996.
- Delaney, Carol. “Traditional Modes of Authority and Co-operation.” *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, editör Paul Stirling, 140-155. Huntingdon: Eothen, 1993.
- Delaney, Carol. *The Seed and the Soil: Gender and Cosmology in Turkish Village*. Society, Berkeley: University of California Press, 1991. (*Tohum ve Toprak/ Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji*. Çev: Aksu Bora, Selda Somuncuoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.)
- Dinç, Gökçen B. “Ebelerin Soyu Tükeniyor.” *Yeni Aktüel* (7 Şubat 2007): 52-58.
- Dinçer, Feray. “Hemşirelik ve Ebelik Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Atılganlık Düzeyleri.” Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.
- Doktor Rıfat. “Köylerimize Doktor ve Kabile Lazım.” *Türk Kadın Yolu* 5 (13 Ağustos 1925): 8-9. İçinde *Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu 1925-1927*, editör Nevin Yurdsever Ateş. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.
- Dölek, Adem. “Ayetler ve Hadisler Işığında Çocuğun Yaşam Hakkının Korunması.” *Atatürk Üniversitesi*

- İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2009): 61-82.
- Duben, Alan and Cem Behar. *Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1991.
- Durakbaşı, Ayşe. "Kemalism as identity politics İçinde Turkey." *Deconstructing Images of "The Turkish Women"*, editör Zehra Arat, 139-155. New York: St. Martin's Press, 1998.
- Eğri, Gamze. "Tokat İli Bir Sağlık Ocağı Bölgesindeki 15-49 Yaş Grubu Evli Kadınların Doğum Sonu Dönemde Anne ve Bebek Bakımına Yönelik Geleneksel Uygulamaları." Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.
- Ehzenreich, B. ve English, D.; "Cadılar, Büyücüler, Hemşireler", Kavram Yayınları, 1992.
- Ercan, Aktan Müge. "Gelibolu Yarımadası'nın Geçiş Dönemi Adetleri Üzerine Bir İnceleme (Doğum-Düğün-Ölüm." Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2002.
- Erdentuğ, Nermin. *Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1971.
- Erdentuğ, Nermin. *A Study of the Social Structure of a Turkish Village*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.
- Erdentuğ, Nermin. *Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- Erenel, İbrahim. "Bulancak Kazasının Şeyhmusa Köyü." *Aksu* 21 (Haziran 1940): 3-7.
- Ergin, Osman. "Ebelik" *Türkiye Maarif Tarihi - Vol. 2*, 449-452. İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1940.
- Ersoy, Ruhi. "Kadın Kamlar'dan Göçerevli Türkmenler'de 'Ebelik' Kurumu'na Dönüşüm." Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2006. <http://turkoloji>.

cu.edu.tr/HALKBILIM/ ruhi_ersoy_ebelik.pdf (25 Ocak 2010).

Erşan, Mesude. "Normal Doğumla Birlikte Ebeler de Dönüyor." *Hürriyet* (5 Haziran 2010).

Ertem, Etem. "Doğum İnanları." *Ün* 28 (Temmuz 1936): 395-397.

Ertem, Etem. "Doğum İnanları II." *Ün* 29 (Ağustos 1936): 411-415.

Ertem, Etem. "Doğum İnanları III." *Ün* 30 (Eylül 1936): 422-426.

Ertem, Etem. "Doğum İnanları IV." *Ün* 31 (Ekim 1936): 441-445.

Ertürk, Yakın. "Rural Women and Modernization In Southeastern Anatolia." *Women in Modern Turkish Society*, editör Şirin Tekeli, 141-152. Londra, New Jersey: Zed Books Ltd, 1995.

Etem, Muhlis. "İstanbul Köylerinde Köycülük." *Yeni Türk Mecmuası* 16-17 (Aralık 1933- Ocak 1934): 1257-1263.

Ettinger, Laura. *Nurse-Midwifery: The Birth of a New American Profession*. Columbus: Ohio State University Press, 2006.

Evenden, Doreen. *The Midwives of Seventeenth-Century Londra*. Cambridge University Press, 2000.

Fahmy, Khaled. "Medicine and Power: Towards a Social History of Medicine in Nineteenth-Century Egypt." *Cairo Papers in Social Science* 23, no. 2 (Summer 2000), 1-40.

Fahmy, Khaled. "Women, medicine and power in nineteenth-century Egypt." *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod, 35-72. Princeton: Princeton University

- Press, 1998.
- Fethi, Rükneddin. *Doğu Köylerinde Tetkikler*. İstanbul : Çığır Kitabevi, 1938.
- Foucault, Michel. *Power/ Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*, 1972-1977. Çeviren Colin Gordon and others. New York: Pantheon Books, 1980.
- Foucault, Michel. *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical perception*. Çeviren A. M. Sheridan Smith. New York : Vintage Books, 1994.
- Foucault, Michel. *The Archeology of Knowledge*. Çeviren A. M. Sheridan Smith. Bristol: Routledge, 1997.
- Foucault, Michel. *Aesthetics, Method and Epistemology: The Essential Works of Foucault 1954-1984 Volume 2*, editör Paul Rabinow, çeviren Robert Hurley. New York: Penguin Books, 2000.
- Foucault, Michel. *Society Must Be Defended: Lecture at the College de France, 1975-76*, çeviren David Macey. Londra: Allen Lane The Penguin Press, 2003.
- Fraser, Nancy. *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Cambridge: Polity Press, 1989.
- Garnett, Lucy M. J. *Turkish Life in Town & Country*. Londra: George Newnes, 1904.
- Gennep, Arnold Van. *The Rites of Passage*. Chicago: University Of Chicago Press, 1961.
- Gluck, Sherna. "What's So Special About Women? Women's Oral History." *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*, editörler David K. Dunaway ve Willa K. Baum, 215-230. Londra: Alta Mira Press, 1996.
- Göle, Nilüfer. "Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites." *Middle East*

- Journal* 51: 1 (Kış 1997): 46-58.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap, 2004.
- Graff, Harvey J. (ed). *Literacy and Social Development in the West: a Reader*. New York: Cambridge University Press, 1981.
- Guha, Supriya. "Midwifery in Colonial India: The Role of Traditional Birth Attendants in Colonial India." *Wellcome History* 28 (Bahar 2005): 2-4.
- Gümüş, Nursel. "XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'de Hastabakıcılık Müessesesi." Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2002.
- Gümüsoğlu, Firdevs. *Cumhuriyet'te İz Bırakanlar 10. Yıl Kuşağı*. İstanbul: Kaynak, 2001.
- Günel, Asena. "Health and Citizenship in Republican Turkey: An Analysis of the Socialization of Health Services in Republican Historical Context." Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2008.
- Günay, Behçet. "Köy." *Ülkü* 37 (Mart 1936): 55-57.
- Güzelbey, Cemil Cahit. "Gaziantep'te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnanışlar." *Türk Folkloru Araştırmaları*, 19-36. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1991/1992.
- Hanson, Clare. *A Cultural History of Pregnancy: Pregnancy, Medicine and Culture, 1750-2000*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Harley, David. "Provincial Midwives in England: Lancashire and Cheshire, 1660-1760." *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe*, editör Hilary Marland, 27-48. New York: Routledge, 1994.
- Hartsock, Nancy. "Foucault on power: a theory for women?." *Feminism/ Postmodernism (Thinking Gender)*,

- editör Linda J. Nicholson, 157-175. Londra & NY: Routledge, 1990.
- Hatem, Mervat. "The Professionalization of Health and the Control of Women's Bodies as Modern Governmentalities in Nineteenth-Century Egypt." *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, editör Madeleine Zilfi, 66-80. Leiden, New York, Köln: Brill, 1997.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit. "Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri." *Ülkü* 15 (1 May 1942): 2-3.
- Hausmann, Ricardo, Laura D. Tyson and Saadia Zahidi. "The Global Gender Gap Report 2010." Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2010.
- Heinrich, Michael. "Herbal and Symbolic Forms of Treatment in the Medicine of the Lowland Mixe." *The Anthropology of Medicine: From Culture to Method*, editör Lola Romanucci-Ross, Daniel M. Moerman and Laurenc Tancredi, 71-95. Westport: Bergin & Garvey, 1997.
- Hilmi, H. "Bizde Nüfus Meselesi." *Ün* 4 (Eylül 1934): 61-63.
- Homan, M. *Ebe Kitabı*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1931.
- Hot, İnci. "Besim Ömer Paşa'nın Anne ve Çocuk Sağlığı Açısından Ülkemiz Nüfus Meselesi Hakkındaki Görüşleri." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.
- Hotun, Nevin. "İstanbul İli Halkalı Yöresindeki Kadınların Gebelik ve Doğuma İlişkin Geleneksel Uygulamaları." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1990.
- Irmak, Sadi. "Çocuk ve Meseleleri." *Ülkü* 63 (1 May 1944): 3.

- İncirlioğlu, Emine Onaran. "Images of Village Women in Turkey: Models and Anomalies." *Deconstructing Images of "The Turkish Women"*, editör Zehra Arat, 201-223. New York: St. Martin's Press, 1998.
- İşgör, A. Süreyya. "Bir Köy Tetkiki - Alucra kazası Gicora Köyü." *Aksu* 3-4-5-6 (Mart 1934): 29-32.
- İşgör, A. Süreyya. "Bir Köy Tetkiki - Alucra kazası Gicora Köyü." *Aksu* 7-8 (Mayıs 1934): 26-28.
- İşgör, A. Süreyya. "Lapa Köyü." *Aksu* 15 (Nisan 1937): 20-22.
- İşgör, A. Süreyya. "Giresun'un Çayır Köyü." *Ülkü* 31 (Ekim 1935): 147-149.
- İşgör, A. Süreyya. "Giresun Zıhar Köyü." *Ülkü* 48 (Şubat 1937): 147.
- İşsever, A. "Bir Köy Tetkiki Şebinkarahisar kazası Anık Köyü." *Aksu* 12 (Aralık 1934): 20-25.
- Jeffery, Roger and Patricia M. Jeffery. "Traditional Birth Attendants in Rural North India: The Social Organization of Childbearing." *Knowledge, Power and Practice: The Anthropology of Medicine and Everyday Life*, editörler Shirley Lindenbaum ve Margaret Lock, 7-31. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Jones, Colin and Roy Porter. "Introduction." *Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body*, editör Colin Jones and Roy Porter, 1-16. Londra, New York: Routledge, 1998.
- Jordan, Brigitte. *Birth in Four Cultures: A Crosscultural Investigation of Childbirth in Yucatan, Holland, Sweden, and the United States*. Illinois: Waveland Press, 1993.
- Jordanova, Ludmilla. "Natural facts: a historical perspective on science and sexuality." *Nature, Culture and Gender*, editör Carol McCormack ve Marilyn

- Strathern, 42-69. Cambridge University Press, 1980,
- Kabalcıoğlu, Feray and Mehmet Ali Kurçer. "Niteliksel Bir Araştırma: Şanlıurfâ'da Geleneksel Ebeler ve Doğuma Yönelik Geleneksel Yöntemleri." *Türkiye Klinikleri Jinekoloji-Obstetrik Dergisi* 18/ 6, no. 6 (2008): 377-82.
- Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları'nın İzleri*. Ankara: Berikan, 2010.
- Kalafat, Yaşar. "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları." *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 32 (Kış 2004), p. 37-55.
- Kandiyoti, Deniz. "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case." *Feminist Studies* 13, no. 2 (Yaz 1987): 317-338.
- Kandiyoti, Deniz. "Bargaining with Patriarchy." *Gender and Society* 2, no. 3 (Eylül 1988): 274-290.
- Kandiyoti, Deniz. "Patterns of Patriarchy: Notes for an Analysis of Male Dominance in Turkish Society." *Women in Modern Turkish Society*, editör Şirin Tekeli, 306-318. Londra, New Jersey: Zed Books Ltd, 1995.
- Kandiyoti, Deniz. "Gendering the Modern: On Missing Dimensions in the Study of Turkish Modernity." *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, editör Sibel Bozdoğan and Reşat Kasaba, 113-132. Seattle and Londra: University of Washington Press, 1997.
- Kandiyoti, Deniz . "Afterword." *Remaking Women, Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod, 270-287. New Jersey: Princeton University Press, 1998.
- Karaçam, Zekiye. "Gebelerin Doğum Öncesi Bakıma İlişkin Uygulamaları." Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1991.

- Karaömerlioğlu, M. Asım. "Köy Enstitütleri." *Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Vol. 2*, editör Ahmet İnsel, 286-293. İstanbul: İletişim, 2009.
- Karataş, Aynur. "Erzurum Narman Çimenli Köyü'nde Doğum Adetleri." *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, 149-153. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1993.
- Karataş, Aynur. "Doğum Adetleri." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 82-84. Ankara: Kültür Bakanlığı; İstanbul: Tarih Vakfı, 1993-1995.
- Kaufert, Patricia A. and John O'Neil. "Analysis of a Dialogue on Risks in Childbirth: Clinicians, Epidemiologists and Inuit Women." *Knowledge, Power and Practice: The Anthropology of Medicine and Everyday Life*, editörler Shirley Lindenbaum ve Margaret Lock, 32-54. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Kaya, Derya and Mine Yurdakul. "Türkiye'de ve Dünyada Ebelik Eğitimi." *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 23/ 2 (2007): 233-241.
- Kayacı, Senem. "Sağlık Yüksekokulları Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Ebelik Mesleği Hakkındaki Görüşlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi." Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006.
- Kaysılı, Barış. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sağlık Eğitimi Üzerine bir Araştırma." Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Kazak, Seçkin. "Anneliğin Siyasal Alandaki İnşası, Türkiye'de Annelik ve Siyaset: 'Makbul' Anneler ve 'Sözde' Anneler." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi, 2009.
- Kazancıgil, Aykut. *Her Doğum Bir Mucizedir: Aykut Kazancıgil Kitabı*. Görüşmeci Figen Şakacı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

- Kazmaz, Süleyman. "Köyü Tanımak Meselesi." *Ülkü* 7 (Ocak 1942): 7-9.
- Keleş, Ruşen and Orhan Türkay. *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1962.
- Kerim, Fahrettin. "Cumhuriyet Devrinde Sıhhi Tekamül ve İnkişafımız." *Yeni Türk Mecmuası* 11-14 (29 Ekim 1933): 1090-1108.
- Keyman, Fuat E. "Modernity, Secularism and Islam: The Case of Turkey." *Theory Culture Society* 24/ 2: (2007): 215-234.
- Kıray, Mübeccel B. "The Women of Small Town." *Women in Turkish Society*, editör Nermin Abadan-Unat, 259-274. Leiden: E. J. Brill, 1982.
- Kieser, Hans-Lukas. "FAN-Forschungsprojekt - Alevitische Lebenswelten: Wandel, Migration, Diaspora (20. Jh.)." Yayınlanmamış Araştırma Projesi, Zurich Üniversitesi, 2003.
- Kippur, Stephen A. *Jules Michelet, a Study of Mind and Sensibility*. Albany: State University of New York Press, 1991.
- Kirkham, Mavis, editör *Exploring the Dirty Side of Women's Health*. New York: Routledge, 2007.
- Knibiehler, Yvonne. "Bodies and Hearts." *A History of Women in the West, Vol. IV: Emerging Feminism from Revolution to World War*, editörler Genevieve Fraisse ve Michelle Perrot, 325-367. Cambridge, Massachusetts; Londra, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 1993.
- Koçer, Dilara Nergishan. "Demokrat Parti Döneminde Kadın: 1950-1960 Arası Kadın Dergilerinde Kadın İmajı." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

- Koçu, Reşad Ekrem. "Ebe." İçinde *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu. İstanbul: Tan Matbaası, 1958.
- Köyden, Kemal. "Dr. Besim Ömer Akalın ve Nüfus İşimiz: Ahmet İhsan Tokgöz ve K. Köyden." *Ülkü* 39 (May 1936): 205- 209.
- Köyden, Kemal. "Türkiye'de İlk Mecmua Bolluğu." *Ülkü* 38 (Nisan 1936): 110-113.
- Kuntalp, Dr. Süleyman. "Fazla Doğurmak Çocuk İçin Zararlı Mıdır?." *Ana* 11 (30 Kasım 1938): 26-27.
- Kurnaz, Şefika. *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını: 1839-1923*. Ankara: Basbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991.
- Kurum, Uygur. "Düziçi'nde Halk Hekimliği." Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2008.
- Lal, Maneesha. "'The Ignorance of Women is the House of Illness': Gender, Nationalism and Health Reform in Colonial North India." *Medicine and Colonial Identity*, editörler Mary P. Sutphen ve Bridie Andrews, 14-40. Londra and New York: Routledge, 2003.
- Lupton, Deborah. "Medicine as Culture: Illness, Disease and the Body in Western Societies." GBR: Sage Publications Incorporated, 2003.
- MacKinnon, Catharine A. *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge ve Londra: Harvard University Press, 1989.
- Mardin, Şerif. *Religion, Society and Modernity in Turkey*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2006.
- Marland, Hilary and Anne Marie Rafferty, eds. *Midwives, Society and Childbirth - Debates and Controversies in the Modern Period*, New York: Routledge, 2003.
- Marland, Hilary. "Midwives, mission and reform:

- Colonizing Dutch childbirth services at home and abroad ca. 1900.” *Medicine and Colonial Identity*, editör Mary P. Sutphen and Bridie Andrews, 31-78. Londra ve New York: Routledge, 2003.
- Marland, Hilary, editör *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe*. New York: Routledge, 1994.
- Marshall, Barbara L. *Engendering Modernity: Feminism, Social Theory and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1994.
- Matossian, Mary Kilbourne and Susie Hoogasian Villa. *1914 Öncesi Ermeni Köy Hayatı: Anlatılar ve Fotoğraflarla*. İstanbul: Aras Yayıncılık. 2006
- Mear, Hüray. *Kıbrıs Türk toplumunda doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili âdet ve inanışlar*. Cyprus: K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992.
- Meriwether, Margaret L. and Judith E. Tucker. “Introduction.” *A Social History of Women and Gender in the Modern Middle East*, editör Margaret L. Meriwether and Judith E. Tucker, 1-24. Boulder, Colo: Westview Press, 1999.
- Miller, Ruth A. “Rights, Reproduction, Sexuality and Citizenship in the Ottoman Empire.” *Journal of Women in Culture and Society* 32, no. 2 (Kış 2007): 347-373.
- Bennette, Judith M. “Feminism and History.” *The Feminist History Reader*, editör Sue Morgan, 59-73. New York: Routledge, 2006.
- Moumin, Moumin. “Batı Trakya Türk Folkloru Üzerine Bir Araştırma (Doğum-Evlenme-Ölüm Adetleri).” Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2009.
- Musahipzade Celâl. *Eski İstanbul yaşayışı*. İstanbul: Türkiye Basımevi, 1946.
- Nabi, Yaşar. “Nüfus Meselesi Karşısında Türkiye.” *Ülkü* 79

(Eylül 1939): 441-447.

Nahya, Zümrüt. "Urfa'da Doğum Gelenek ve Göreneği." *Türk Folkloru Araştırmaları / Kültür ve Turizm Bakanlığı*, 73-80. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.

Najmabadi, Afsane. *Women with Mustaches and Men Without Beards: Gender and Sexual Anxieties in Iranian Modernity*. Berkeley; Los Angeles; Londra: University of California Press, 2005.

Najmabadi, Afsane. "Crafting an educated housewife in Iran." *Remaking Women, Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod, 91-125. New Jersey: Princeton University Press, 1998.

Namal, Arın. "1960'lı Yılların Başlarında Edirne Köylerinde Başlatılan Ana-Çocuk Sağlığı Hizmetlerinin Öncüsü: Nisaiye Mütahassısı Dr. Saadet Yıldırım." *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, editör Nuran Yıldırım, 303-311. İstanbul: Novartis, 1998.

Nasır, Dr. Zeki. "Halk Sıhhati." *Ülkü* 1 (Şubat 1933): 75-77.

Nasır, Dr. Zeki. "Köylerimizin Sağlık İşleri." *Ülkü* 7 (Ağustos 1933): 42- 45.

Neumann, Christoph K. and Klaus Kreiser. *Kleine Geschichte der Türkei*. Stuttgart: Reclam, 2003.

Nezihe Muhiddin. "Analık Vazifeleri." *Kadın Yolu* 1 (Temmuz 16, 1341/ 1925): 7. İçinde *Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu 1925-1927*, editör Nevin Yurdsever Ateş. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.

Nuri, Osman. "Haymana'nın Ahırlı Köyü." *Ülkü* 17 (Temmuz 1934): 394-399.

- Nuri, Osman. "Haymana'nın Ahırlı Köyü." *Ülkü* 19 (Eylül 1934): 78-80.
- Odent, Michel. *Sezaryen*, İstanbul: Kuraldışı, 2008.
- Olker, Bürhaneddin. "Ebe Kadın Vakası." *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu, 4845-4847. İstanbul: Tan Matbaası, 1958.
- Omnia, Shakry. "Schooled Mothers and Structured Play: Child Rearing in Turn-of-the-Century Egypt." *Remaking Women, Feminism and Modernity in the Middle East*, editör Lila Abu-Lughod, 126-170. New Jersey: Princeton University Press, 1998.
- Onur, Bekir, editör *Toplumsal Tarihte Çocuk*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Opitz, Claudia. "Life in the Late Middle Ages." *A History of Women in the West: Silences of the Middle Ages, Vol. 2*, editör Christiane Klapisch-Zuber, 266-317. Cambridge, Londra: Belknap Press of Harvard University Press, 2002.
- Oral History Association. *Oral History Evaluation Guidelines*. Los Angeles: Oral History Association, 1992.
- Ortaç, Hüsnü. "Hamitler Köyü." *Uludağ* 76 (Mart-Nisan 1946): 24-25.
- Ortner, Sherry B. "Is Female to Male as Nature is to Culture?." *Feminist Studies* 1, no. 2, (1972): 11.
- Önder, Sylvia Wing. *We Have No Microbes Here: Healing Practices in a Turkish Black Sea Village*. Durham, N. C.: Carolina Academic Press, 2007.
- Örnek, Sedat Veyis. *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1971.
- Öymen, H. R. "Sağlık Öncüleri ve Köy Enstitüleri." *Ülkü* 48 (16 Eylül 1943): 32.

- Özbalkan, Nuri. "Yeni Sağlık Planı ve Samsun." 19 Mayıs 85 (Ağustos 1947): 8-9.
- Özkal, Elçin. "İnci (Yeni) Magazine (1919-1923): The Feminine Actuality during the Occupational Period." Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007.
- Öztürkmen, Arzu. "Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi." *Toplum ve Bilim* 91 (2002): 115-121.
- Pateman, Carole. *The Sexual Contract*. Londra: Polity Press, 1988.
- Perrot, Michelle. "Making History: Women in France." *Retrieving Women's History: Changing Perceptions of the Role of Women in Politics and Society*, editör S. Jay Kleinberg, 41-59. Providence: E. B. Edwards Brothers, 1992.
- Planck, Ulrich. *Die ländliche Türkei : Soziologie und Entwicklungstendenzen*. Frankfurt/Main: DLG Verlag, 1972.
- Porter, Dorothy. *Health, Civilization and the State: A History of Public Health from Ancient to Modern Times*. Londra, New York: Routledge, 1999.
- Pulat, Kamuran. "Bazı İnanışlar." *Gediz* 65 (Haziran 1943): 40-42.
- Raşid, Hıfzırahman. "Köy Çocuğu." *Ülkü* 23 (Ocak 1935): 385-387.
- Ravlı, Ebru. "Kadınların sezaryen ve normal doğum yapma nedenlerinin değerlendirilmesi." Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2010.
- Refik, Ziya. "Bursa'nın Keles Köyü." *Ülkü* 15 (Mayıs 1934): 234-240.
- Rıza, Ali. "Frobel, Montessori ve Dekroli Usüllerinden Herbirinin Bariz Hususiyetleri." *Fikirler* 50 (15 Mart 1930): 25-27.

- Rose, Nikolas. "Medicine, History and the Present." *Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body*, editör Colin Jones and Roy Porter, 48-72. Londra, New York: Routledge, 1998.
- Sait, Naci. "Çocuk Ölümü." *Ülkü* 14 (Nisan 1934): 130-133.
- Sallman, Jean-Michel. "Witches." *A History of Women in the West, Vol. III: Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, editör Natalie Zemon Davis and Arlette Farge, 444-457. Cambridge, Massachusetts; Londra, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 1993.
- Santur, Meltem. "Hatay'ın Bazı Türkmen Köylerinde Doğum Adetlerinin Halk Hekimliği Açısından İncelenmesi." Unpublished paper, III. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu, Aralık 27-29 Aralık, 2004.
- Santur, Meltem Cingöz. "Bozhüyük (Yozgat-Akdağmadeni) Köyünde Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Değerlendirilmesi." *II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sempozyumu Bildirileri*, 323-341. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.
- Sarı, Nil. "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yerine Kısa bir Bakış." *Sağlık Alanında Türk Kadını: Cumhuriyetin ve Tıp Fakültesine Kız Öğrenci Kabulünün 75. Yılı*, editör Nuran Yıldırım, 451-465. İstanbul: Novartis, 1998.
- Schimmel, Annemarie. *Deciphering the Signs of God: A Phenomenological Approach to Islam*. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Scott, Joan Wallach. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." *The American Historical Review*

- 91, no. 5 (Aralık 1986): 1053-1075.
- Scott, Joan Wallach. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press, 1988.
- Scott, Joan Wallach. "Introduction." *Feminism and History*, editör Joan Wallach Scott, 1-14. New York: Oxford University Press, 1996.
- Scott, Joan Wallach. "The Problem of Invisibility." *Retrieving Women's History: Changing Perceptions of the Role of Women in Politics and Society*, editör S. Jay Kleinberg, 5-29. Providence: E. B. Edwards Brothers, 1992.
- Semerdjian, Elyse. *Off the Straight Path: Illicit Sex, Law and Community in Ottoman Aleppo*. Syracuse: Syracuse University Press, 2008.
- Sirman, Nükhet. "State, Village and Gender in Western Turkey." *Turkish State, Turkish Society*, editör Andrew Finkel and Nükhet Sirman, 21-51. Londra and New York: Routledge, 1990.
- Somel, Selçuk Akşin. "The Issue of Abortion in 19th Century Ottoman Empire." Unpublished paper, IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey. Dubrovnik-Croatia, Ağustos 20-23, 2002.
- Stern, Bernhard. *Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei: mit Berücksichtigung der Moslemischen Nachbarländer und der ehemaligen Vasallenstaaten*. Berlin: Verlag von H. Barsdorf, 1903.
- Stern, Laurence. *Tristram Shandy: The Life and the Opinions of the Tristram Shandy, Gentleman*, editör Graham Petrie. Londra: Folio Society, 1970.
- Stirling, Arthur Paul. *Turkish Village*. Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1965.
- Stirling, Paul. "Introduction: Growth and Changes -

- Speed, Scale, Complexity.” *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*, editör Paul Stirling. Huntingdon: Eothen, 1993.
- Sutphen, Mary P. and Bridie Andrews, eds. *Medicine and Colonial Identity*. Londra and New York: Routledge, 2003.
- Şehsüvaroğlu, Dr. Bedi. “Ebe, Ebe Mektebi, Ebe Okulları.” *İstanbul Ansiklopedisi*, editör Reşad Ekrem Koçu, 4841-4844. İstanbul: Tan Matbaası, 1958.
- Su, Mükerrerrem Kamil. “Balıkesir Doğum ve Çocuk Bakım Evi.” *Ana* 6 (15 Haziran 1938): 25-27.
- Su, Mükerrerrem Kamil. “Balıkesir Köy Ebe Okulu.” *Ana* 7 (15 Temmuz 1938): 24-25.
- Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, 2nd editör, s. v. “Su, Mükerrerrem Kamil.”
- Tatar, Mehtap and others. “Women’s perceptions of caesarean section: Reflections from a Turkish teaching hospital.” *Social Science and Medicine* 50 (2000): 1227-1233.
- Taylan, Ertuğrul. *Çokaklı Köyü: Sosyo-Ekonomik Yapı ve Halk Kültürü Araştırması*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995.
- Teke, Elif. “Osmaniye’de Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar.” Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2005.
- Tekeli, Şirin. “Kadın.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1189-1204. İstanbul: İletişim, 1983.
- Tekeli, Şirin. “The Meaning and the Limits of Feminist Ideology in Turkey.” *The Study of Women in Turkey: An Anthology*, editör Ferhunde Özbay, 172-197. İstanbul: Unesco, 1986.
- Tekeli, Şirin. “Introduction: Women in Turkey in the

- 1980s.” *Women in Modern Turkish Society*, editör Şirin Tekeli, 1-22. Londra, New Jersey: Zed Books Ltd, 1995.
- Tekin, Gülçiçek Günel. “Müslümanlaştırılan Ermeni kadınların yaşamı kara kefen.” http://www.evrensel.net/ekhaber.php?haber_id=45205 (24 Eylül 2010).
- Thompson, Paul. *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1988.
- Tıǧlı, Tefvik. “İsparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış.” *Ün* 114-115 (Ekim 1943): 1581-1584.
- Tıǧlı, Tefvik. “İsparta ve Çevresi Köylerine Genel Bir Bakış II.” *Ün* 116-117 (Aralık 1943): 1610-1614.
- Tonguç, İ. Hakkı. “Köy Eğitimi Meselesi.” *Ülkü* 16 (Ağustos 1938): 501- 508.
- Trakyalı. “Köylülerimiz Sıkılğanlığı Bırakmalıdır.” *Ana* 4 (15 Nisan 1938): 17.
- Tuǧrul, Mehmet. “Köycülük Üzerinde Konuşmalar I: Köy Kalkınmasının Çıkış Noktası.” *Ülkü* 63 (1 Mayıs 1944): 4-6.
- Tuǧrul, Mehmet. “ Köy Kalkınmasında Eleman Meselesi.” *Ülkü* 72 (16 Eylül 1944): 7-8.
- Tuǧrul, Mehmet. “Mahmutgazi Köyünde Doğum ve Çocuk Bakımı ile İlgili Gelenekler.” *Ülkü* 1 (Ocak 1947): 22.
- Tunçbilek, Ergül, editör *Infant Mortality in Turkey: Basic Factors*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Institute of Population Studies, 1988.
- Türe, Fatma. “Images of Istanbul Women in the 1920s.” Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007.
- Türk, Hüseyin. “Güneyevler Köyü’nde Doğumla İlgili Bazı Geleneksel Uygulamalar ve Boş İnançlar.” *Türk Folkloru Araştırmaları / Kültür ve Turizm Bakanlığı*,

- 103-117. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1989.
- Uca, Alaattin. "Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11, no. 23 (2004): 145-150.
- Uçak, Salih. "Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği." Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007.
- Ulman, Yeşim Işıl. "A Pioneering Book of Pediatrics on Prematural Care in Turkey During the Ottoman Empire." Yayınlanmamış Tebliğ, 40th International Congress on the History of Medicine, Budapest-Hungary Ağustos 26-30, 2006.
- Ulrich, Laurel Thatcher. *A Midwife's Tale: The Life Of Martha Ballard, Based on Her Diary, 1785-1812*. New York, Vintage Books, 1991.
- Uluğtekin, Melahat Gül. "A Sociological Analysis of Motherhood Ideology in Turkey." Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical Üniversitesi, 2002.
- Uzay, Yahya Sezai. "Köylerimizin Kalkınması III." * lk * 85 (1 Nisan 1945): 3-4.
-  zel, Dr. Halit. "Bizde ve Medenni Milletlerde Doğum ve  ocuk Bakım Evlerinin Hizmetleri." *Kaynak* 26 (19 Mart 1935): 540-541.
-  zel, Dr. Halit. "Bizde ve Medenni Milletlerde Doğum ve  ocuk Bakım Evlerinin Hizmetleri 2." *Kaynak* 27 (19 Nisan 1935): 552-553.
- Van Hollen, Cecilia Coale. *Birth on the Threshold: Childbirth and Modernity in South India*. Ewing, NJ: University of California Press, 2003.
- Vilanova, Mercedes. *D rd nc  Dünya Baltimore  yk leri, 1990*,  eviren G nhan Danışman. İstanbul: Boğazi i  niversitesi yayınları, 2005.

- Walby, Sylvia. *Theorizing patriarchy*. Oxford, Londra: Basil Blackwell, 1990.
- Walrath, Dana. "Gender, Genes and the Evolution of Human Birth." *Feminist Anthropology: Past, Present and Future*, editör Pamela L. Geller and Miranda K. Stockett, 55-70. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006.
- Yar, Dr. Celal. "Doğumdan Sonra." *Ev-İş* 24 (Mart 1939): 6-7.
- Yıldırım, Nergis. "Erzurum ilinde 1. basamak sağlık hizmetlerinde görev yapan hemşire ve ebelerin tükenmişlik düzeyleri." Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009.
- Yıldırım, Nuran. "Yaşamını Kadınlarla Çocuklara Adanmış Yalnız Bir Hekim Dr. Besim Ömer Paşa (1863-1940)." *Doktor* 1 (Haziran-Temmuz 2000): 26-27.
- Yıldırım, Nuran. "Kadınların Hekim Olma Mücadelesi." *Toplumsal Tarih*, 147 (2006): 50-57.
- Yıldız, Nazende Korkmaz. "Yeni Zelanda'da Ebelik." *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 1, no. 2 (2008): 76-80.
- Yüceuluğ, Ratip. "Türkiye'nin Nüfus Durumu." *Ülkü* 15 (1 May 1942): 3-5.
- Yüceuluğ, Ratip. "Türkiye Nüfusunda Üreme." *Ülkü* 40 (16 Mayıs 1943): 5-7.
- Yüksel, Dilek. "Gaziantep ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar." Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2007.
- Zeki, A. "Yanlış Düşünceler I: Tek Çocuk." *Taşpınar* 1 (19 Ekim 1932): 2-4.
- Zeki, A. "Yanlış Düşünceler II: Saadetimizin Kaynağı." *Taşpınar* 2 (19 Aralık 1932): 22-23. .

Zeki, A. “Yanlış Düşünceler III: İş Başarmak.” *Taşpınar* 3
(19 Ocak 1933): 45-47.

Elleri Tılsımlı

MODERN TÜRKİYE'DE EBELİK

Gökçen Beyinli

"O çocuğu doğurttum mu, yıkamadan önce koklardım. Yıkanmadık çocuk, burcu burcu burnuma kokardı. Kokar yenidoğan çocuk. Pek güzel kokar. Bi güzel kokar."

"Yola çıkarken, sadece ebeler hakkında bir çalışma vardı aklımda. Ama yazılı kaynaklar sözlü tarih görüşmeleri ile birleşince, Türk modernleşmesinde kadın tarihinin bugüne dek gözden kaçırılan, hattı görmezden gelinen konularına temas eden bir çalışmaya dönüştü."

Kadın kuşakları arasındaki bilgi ve deneyim aktarımının kesintiye uğratılmasının, yüzlerce yıl boyunca biriken kadınlık bilgisinin yok edilmesini nasıl güçsüzleştirici bir etkisi olduğunu biliyoruz. Bedenimiz "biz" isek, bu "biz"e sahip çıkmanın yo her birimizin tek tek "bedenim benimdir" demesir değil, geçmiş kuşakları ve bugün cinsiyetçi sistemi yeni yollar ve teknolojilerle tâbi kıldığı kadınları da içeren bir "biz" tanımlamaktan geçer.



ayizi kitap

